

Itsen alistus

Jussi Vähämäki
Itsen alistus
Työ, tuotanto ja valta
tietokyykykapitalismissa

Sisällys

Aluksi	9
I Työn lyhyt historia	11
Toimittaja-tutkija	11
Parantumaton hulluus	19
Martyrologit.....	22
Työstä ei saa puhua	25
Työn hämärtyminen.....	28
Sietämisen aika	31
II Uuden työn sanat	40
On lähdeittävä epämääräisestä	40
Perjantai ja Robinson	43
Ahdistuksen musta aukko	50
III Palkkatyöyhteiskunnan muutos.....	55
Uusi työjärjestys	65
IV Tietokyykykapitalismi.....	73
Tiedosta tietämiseen	73
Tietokyykykapitalismi.....	80

TUTKIJALIITTO

Copyright ©

LIKE

Liisankatu 16
00170 Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-952-01-

Paino: Otavan Kirjapaino Oy,
Keuruu 2009

FILI
FINNISH LITERATURE EXCHANGE

Tietämisen haltuunotto.....	85	Valtion tehtävä on luonnontilan luominen	204
Tieto ja työ.....	88	Markkinat kilpakehtänä.....	209
Elämää rupusakin kanssa	98	Jokaisessa asuu yrittäjä.....	211
Tietotavara	100	Mikä näkyy on totta; totta on, mikä näkyy.....	213
Hyvän läheisyyden periaate.....	106	Kohti sosialistista politiikkaa.....	214
V Tietokykytyöläinen	112	IX Hypoteesi sosialistisesta politiikasta.....	219
Kehykset.....	115	Yhteisöä vaan ei yhteistä	219
Tietotyöläinen vai symbolianalyttikko.....	117	Työ yhteistyönä	224
Toimittajat, teknokraatit ja konsultit.....	120	Pako sosialistisesta paratiisista.....	225
Tietotyöläisten exodus	125	Opportunisti ja kyynikko	226
Rakennettu ympäristö.....	133	Riskien vähentämisen strategiat	227
Uusi riiston käsite?	136	Lopuksi: rahoituskriisi, palkka, luotto ja paskaduunarit.....	236
VI Tietokykykapitalismi ja ihmisluonnon teknistäminen.....	141		
Ihmisen tuottaminen ihmisen avulla.....	141		
Teknistäminen.....	149		
Ongelma	155		
Ruumiin erottaminen tietotyössä.....	160		
Lisäys: Taide vastarintana.....	166		
Sakralisaatio	166		
Kömpelys	171		
Käyttöön otto.....	172		
Miten taide vastustaa, miten se tuo yhteiseen käyttöön?	175		
VII Ohjattu vapaus	178		
Liberalismi ja biopolitiikka	183		
Johdatus	187		
Valta käyttöliittymänä	190		
Työ mahdollisena	191		
VIII Uuden valtajärjestelmän juuret.....	197		
Croissantin tapaus.....	198		
Irti auktoriteetista	202		

Kirja koostuu uudelleen kirjoitetuista teksteistä, jotka ovat syntyneet liikkeessä, seminaareissa, junissa ja luennoilla vuoden 2005 keväästä vuoden 2008 syksyyn. Nimi *Itsen alistus* on Akseli Virtasen antama ja se viittaa nykytyöläiselle ukoapäin asetettuun vaatimukseen hallita itse itseään. Eräs kirjaa hallitseva kysymys on: Jos työläisen autonomia on kapitalismin vaatimus ja uusien riiston ja hyväksikäytön muotojen maaperä, niin millä tavoin pyrkimys autonomiaan voi toimia työntekijän todellisen itsenäisyyden välineenä?

Olen yrittänyt karsia päällekkäisyyttä ja koota epäjohdonmukaisista ja samoja asioita eri näkökulmista esiin tuovista esitelmistä ja kirjoituksista jonkinlaisen sommitelman, joka, kuten Kafkan Odradek, ”muistuttaa pientä tähdenmuotista lankarullaa, ja se näyttää tosiaankin langalla käämityltä; nämä lienevät tosin vain katkenneita, vanhoja, toisiinsa solmiutuneita, mutta myös yhteen vanuttuneita, monenlaatuisia ja -värisiä langanpätkiä”. Ne kertovat myös liikkeestä ja pyrkimyksestä ymmärtää työn luonnetta ja asemaa nykyisessä kapitalismissa, tietokykykapitalismissa. Ne eivät ole johdonmukaisia, ja itse johdonmukaisuuden käsite nykyisen työn, koulutuksen ja elämän määrittäjänä asetetaan niissä kyseenalaiseksi.

Kohteena ei nyt ole niinkään työn logiikka kuin työn ja tuotannon ympäristön muuttuminen ja sen työläiselle asettamat vaatimukset, siis kapitalismin muutos ja sitä kautta tapahtuva työn muuttuminen yhä vaikeammin määriteltäväksi sekä ne uudet vallan muodot, jotka pyrkivät ottamaan työn kiinni pelkästään mahdollisena työnä yleensä.

I Työn lyhyt historia

TOIMITTAJA-TUTKIJA

Kiinnostuin 1980-1990 lukujen vaihteessa, niin sanotun post-modernin kulta-aikaan, toimittajatutkijan hahmosta, työnteekijätyypistä, jonka taitoihin näyttivät kuuluvan moninaisen ja ristiriitaisen informaation sietäminen, hallitseminen ja kyky suodattaa se uskottavaksi ja toimivaksi kokonaisuudeksi julkisuuteen ja markkinoille. Erityisesti mielenkiintoni kohteena olivat tämän tyyppisen työn vaikutukset tekijänsä mielentiloihin ja suhteisiin toisten ihmisten kanssa. Oli syntymässä uusi aistimisen tapa, jonka silmiinpistävimpinä piirteinä näkyivät muutokset tuntemisen tavoissa: etäisyyden ottaminen voimakkaisiin tunteisiin, kyynisyyden ja opportunistin lisääntyminen suhteessa kanssaihmissiin ja maailman tapahtumiin, solidaarisuuden katoaminen tai muuttuminen tyhjäksi moraaliseksi päätökseksi, siirtyminen yhteisestä, kollektiivisesta toiminnasta ”yksilöllisyyden aikaan”. Uudet aistimisen tavat näkyivät kenties oireellisesti kyynisessä suhtautumisessa Jugoslavian hajoamiseen ja Persianlahden sotaan.

Työn ja toimeentulon hankkimisen uudet vaatimukset näyttivät vastakkaisilta esimerkiksi perinteiselle käsitykselle pitkäjänteisestä tieteellisestä työstä yliopistoinstituution suojissa, työstä,

jonka valmis lopputulos tuodaan julkisuuteen. Toimittajatutkija joutui sen sijaan välittömästi ja työnsä jokaisessa vaiheessa testaamaan työnsä julkisuudessa (markkinoilla). Samanaikaisesti oli syntymässä kokonaan uudentyypisten tietotyöläisten, uudenlaisten konsulttien joukko, jota yliopistopiireissä ylenkatsottiin sekä tutkimuskohteena että ammattikuntana ja jonka apajille toisinaan pyrittiin yliopistoinstituution auktoriteetin takaaman oikean tiedon turvin. Tuolloin akateemisen tutkimuksen tyhmyyttään ylenkatsomat konsultit mellastavat nyt niin filosofiassa kuin yhteiskuntatieteissäkin eikä kukaan oikein tiedä, mistä nämä barbaarit ovat ilmaantuneet ja miksi he puhuvat kieltä, jota puhuvat.

Taustalla oli oman kokemuksen pohjalta noussut ajatus siitä, että tutkimustyö oli muuttunut enemmän ja enemmän toimitustyön kaltaiseksi ”luovimiseksi ja editoinniksi” lainatakseni Tuomas Nevanlinnan ARG -lehdessä esittämää osuvaa luonnehdintaa noilta ajoilta.

Olin päätynyt toimittajatutkijan hahmoon osin Friedrich Nietzschen ajattelun kautta. On ehkä aiheellista kertoa millä tavoin.

Nietzsche yrittää analysoida (ns. keskikauden valistushenkisissä) teoksissaan *Inhimillistä, liian inhimillistä*¹; *Iloinen tiede*² ja *Hyvän ja pahan tuolla puolen*³ sitä, mitä hän nimittää ”eurooppalaiseksi sekaihmiseksi” tai ”historiallisen aistin ihmiseksi”. Kyse on opportunistisesta ihmistyyppistä, jolle toiset aikakaudet, koko aikaisempi historia on vain ”naamiaispukujen varastohuone”. Nietzschen mukaan nykyeurooppalaiselle on kehittynyt erityinen historiallinen aisti, siis kyky ”arvata niiden arvostusten arvojärjestys joiden mukaisesti jokin kansa, yhteiskunta, joku ihminen on elänyt”. Tämä sekaihminen omaksuu ja kykenee vastaanottamaan mitä tahansa toiselta aikakaudelta tulevaa. Hän myös ymmärtää kaiken ”silmänräpäyksessä”, siis tarvitsematta syvällisesti perehtyä toiseen aikakauteen. Niin sanotun uuden talouden monet

menestyneet yritysjohtajat ovat lukihäiriöisiä ja sitä, että he eivät kykene hitaaseen verbaaliin ajatteluun, vaan nopeaan kuvalliseen ajatteluun, on pidetty yhtenä heidän menestyksensä salaisuutena.

Historiallisen aistin ihminen on utelias ja innokas, omaksumiskykyinen ja älykäs, mutta häneltä puuttuu omaperäisyys ja ylhäinen kulttuuri. Siksi hän on joustava ja sopeutuvainen. Nietzsche näkee syynä tämän uuden ihmistyyppin syntymään säätyjen ja rotujen demokraattisen sekoituksen.

Nietzschen aristokraattisuus, hänen kaipuunsa hetkiin, silmänräpäyksiin ja ihmeisiin, joissa ”suuri voima vapaaehtoisesti on pysähtynyt suunnattoman ja rajoittamattoman eteen”, ei kuitenkaan ollut kaipuuta rajoihin tai kansallisvaltioon. Nietzsche näki ”kansallishulluuden” ja kaipuun rajoihin sairaalloisena. Joka tapauksessa Nietzschen kuvaama uusi eurooppalainen sekaihminen niin sanotusti kosketti ja kosketti luultavasti siksi, että tuo sekaihminen oli 1980 -luvun lopulla muuttumassa todelliseksi sosialistisen maailmanjärjestyksen ja maailman poliittisen kahtiajaon romahdettua. Nyt historia hypähti ikään kuin takaisin siihen tilanteeseen, joka vallitsi ennen ensimmäistä maailmansotaa, ja kuten tunnettua juuri tuolloin globaalistuminen saavutti vasta saman tason, mille se oli yltänyt jo 1880 -luvulla, kun maailmantalous integroitui nopeasti, pääomat keskittyivät, maahanmuuttajat liikkuiivat mannerten välillä ja uudet liikenne- sekä kommunikaatiovälineet otettiin käyttöön (juna, auto, polttomoottori, sähkömoottori, lennätin, puhelin, radio).

Nietzsche sanoi mielestäni jotain olennaista postmodernin ja historian lopun aikakaudesta yrittäessään määritellä minkälainen on menestyvä kauppias, millainen globaalistuneen maailman tietentekijä:

”*Monien kielten opiskelusta.* Monien kielten opiskelu täyttää muistin tosiasioiden ja ajatusten sijaan sanoilla, vaikka jokaisen ihmisen muisti on astia, joka voi vastaanottaa ainoastaan rajoitetun määrän. Useiden kielten oppiminen on lisäksi harmillista,

sillä se saa ihmisen uskomaan itsensä kyvykkääksi, ja itse asiassa antaa sosiaaliselle kanssakäymiselle tiettyä viettelevää arvovaltaa; se vahingoittaa myös epäsuorasti kaivamalla maata yksilön tarpeelta hankkia hyvin perusteltua tietoa ja hänen pyrkimyksiltään ansaita ihmisten kunnioitus rehellisellä tavalla. Lopulta, se on kirves, joka isketään jokaisen hienomman kielen tajun juureen äidinkielessä; kielentaju rikotaan ja tuhotaan korjaamattomasti. Kaksi kansaa, jotka ovat tuottaneet suurimmat tyyliniekat, kreikkalaiset ja ranskalaiset, eivät opiskelleet mitään vieraita kieliä. Mutta syystä, että ihmisten välisen kanssakäymisen on tultava yhä enemmän kosmopoliittiseksi ja esimerkiksi kauppiaan Lontoossa täytyy kyetä tekemään itsensä suullisesti ja kirjallisesti ymmärrettäväksi kahdeksalla kielellä, monien kielten opiskelu on tietenkin välttämätön *paha*. Kun se lopulta ylittää äärimmäisyyksiin, tulee se pakottamaan ihmiskunnan etsimään parannuskeinoa, ja jossain kaukaisen tulevaisuuden ajassa jokainen tulee tuntemaan uuden kielen, ensin kaupallisen kielen, sitten yleensä henkisen kanssakäymisen kielen, ja tämä käy yhtä varmasti kuin joku päivä tulee olemaan ilmapurjehdusta. Miksi muuten kielitiede olisi vuosisadan ajan tutkinut kielen lakeja ja arvioinut mikä on jokaisessa kielessä välttämätöntä, arvokasta ja onnistunutta.”⁴

Nietzsche oli kiinnostava koska hän kuvasi osuvasti tilannetta, mutta sitäkin tärkeämpää oli, että hän ei ruokkinut nostalgiaa tai kaipuuta omaan aitoon kieleen, kansakuntaan, kylään, saareen, yhteisöön, yhtenäiskulttuuriin, identiteettiin ja eristykseen. Mutta Nietzsche ei myöskään hyväksynyt monikulttuurisuutta, monimuotoisuutta, postmodernia tilkkutäkkiä ja sen kutomiseksi tarvittavaa suvaitsevaisuutta tai toleranssia ratkaisuksi; hän hylkäsi sekä kansallisvaltion että keisarikunnan (*imperiumin*) ja vaati uuden poliittisen muodon luomista, uutta synteesiä, jossa tulevaisuuden ”eurooppalainen” elää.

Nietzsche itse lähti kuitenkin etsimään uutta poliittista muo-

toa aristokraattien rajat ylittävästä ystävydestä, joka ei perustu toisen ihmisen moraalisen kunnioittamisen ja suvaitsevaisuuden periaatteille, vaan agonismille ja konfliktille, kuten Nietzschen palvomassa kuvassa antiikin Kreikasta. Ajatus jäi kuitenkin heikoksi tai irralliseksi samalla tavoin kuin nykyiset sosiologiset ajatukset ”luovasta luokasta”, ”internauteista” ja ”verkosta”, joihin uusien suvaitsevaisuuden ja monikulttuurisuuden arvojen oletetaan tiivistyvän. Nietzsche ei myöskään kerro mitkä voimat synnyttävät hänen haaveilemansa uuden aristokratian ja vapaat henget. Näiden voimien analysoiminen olisi vaatinut kääntymistä työn, tuotannon ja talouden pariin, mutta sieltä Nietzschen aikaan ei kenties olisi ollut mahdollista löytää apua: kuten tunnettua, klassinen ja uusklassinen poliittinen taloustiede eivät nähneet tiedolla ja tiedon tuottajalla suoranaista taloudellista tehtävää. Tieto ja sen tuottaminen olivat taloudelliselle kehitykselle ulkoisia eivätkä sisäisiä tekijöitä.

Toimittajatutkijan syntyyn vaikuttivat myös muut tekijät kuin sosialistisen maailmanjärjestelmän romahduksen jälkeen uudelleen vauhtia saanut globalistuminen, pakko monien kielten opiskeluun ja erilaisten kulttuurien omaksumiseen, ja postmodernit historian lopun ideologiat. Taustalla olivat tayloristisen tuotanto-organisaation luoman työnjaon kriisi, keynesiläisen tuottavuushyötyjen jakamiselle perustuneen tulonjakopolitiikan ongelmat tuottavuuden kasvun tyrehtyessä sekä orastava ”informaatioyhteiskunta” ja ”tietopohjainen talous”. Tutkimustyön kehys oli muuttumassa ja yliopisto hieman tehtaan kaltaisena tiedon tuotantolaitoksena, jonka ei tarvinnut välittää tuotteensa markkinoista, koska ne oletettavasti laajenivat äärettömiin, joutui avautumaan yhteiskuntaan.

Projektitutkimusta ajettiin tuolloin voimakkaasti läpi tehokkaana tapana rahoittaa tutkimustoimintaa, yliopistojen laitoksilla assistentteureja korvattiin tutkijakouluilla, tuntiovetusmäärärahat loppuivat lähes kokonaan, kuten myös matkarahat opiskelijoille

tieteellisiin konferensseihin. Jälkeen päin katsoen taustalla näyttää olleen enemmän tai vähemmän tietoinen poliittinen suunnitelma, jota hallinto järjestelmällisesti toteutti.

Tiedon tuotannon autonomian rikkominen muodostaa käsitkseni mukaan 1980 –luvun tiedepolitiikan taustan. Rikkomisessa tärkeässä asemassa olivat tutkijan ja opettajien urien toisistaan erottaminen ja tutkijoiden, opettajien sekä opiskelijoiden kollektiivin ja yhteistyön hajottaminen, kollektiivin, joka – hallinnon näkökulmasta – tuotti tietoa itsenäisesti ja ohjauksen päämääristä piittaamatta. Nyt tutkija tuottaa projektissa tai hankkeessa uutta tietoa ”informaationa”, jota erillinen opettaja (vaikka kyse olisi samasta fyysisestä henkilöstä) välittää sitä vastaanottavalle opiskelijalle/kuluttajalle. Projekti tiedon informaatioksi muuttamisen paikkana on yrityksen inkarnaatio tiedon tuotannon alueella. Siinä tiedon kodifointi sekä formalisointi ja tiedon tuotannon kontrolli ovat tehokkaampia kuin paljon löysää tai rasvaa kupeilleen keränneessä yliopistotutkimuksessa. Seuraus on usein kuitenkin se, että opiskelijalle/kuluttajalle tuleva valmis tieto, joka on suodatettu ja formalisoitu moneen kertaan, on pelkkä itsestäänselvyys, joka ei enää kiinnosta ketään ja joka saa levätä tietokannassa rauhassa. Tutkijan, useimmiten väitöskirjantekijän, kannattaa siksi rahoituksensa ja asemansa säilyttämiseksi pikemmin pantata tietoa kuin jakaa sitä. Hänen (schumpeterilainen) ”kilpailuetunsa” suhteessa muihin on siinä kuinka hyvin hän kykenee pitkittämään tuotannon aikaa ja tiedon leviämistä. Tämä mahdollisessa/lupaamisessa pysyttelemineen muokkaa tutkijan käyttäytymistä ja mielentilaa. Oppineisuuden näyttelemineen, yhteistyöstä, tieteellisestä keskustelusta ja konflikteista kieltäytyminen, oman egon tyhjä paisuttelu yhtäältä ja kyvyttömyys yltää tasolle, jonka itselleen on muiden silmissä asettanut toisaalta – kaikki aiemmin tutkimustyön satunnaisia patologioita – luovat uuden tutkijatyyppin, jota hyvällä syyllä voidaan kutsua ”yhteistyöpersläveksi”. Hän voi vaihtaa tietoja, mutta ei

millöinkaan halua jakaa niitä. Prosessi kaappii viimeisetkin rippeet sivustysporvarin kuoresta. Tyhjiö alkoi saman tien täyttyä sekavalla joukolla ajatuksia ja mielipiteitä, joista uusi, ennen näkemätön porvarillinen subjekti alkoi versoa, subjekti, joka olisi saanut Kantin voimaan pahoin ja jättämään pöytäkumppaninsa. Tästä subjektista ja sen ”uusfilosofiasta” tuli uusliberalismin ja uuden oikeiston objektiivinen perusta, vaikka nämä uudet liberaalit kuvittelivatkin itsensä usein vasemmistolaisiksi ja puhuivat innokkaasti hyvinvointivaltion säilyttämisestä. Toiminnassaan he jäävät silti kohtalonsa alamaisiksi, koska eivät kykene nousemaan aikansa yläpuolelle.

Tämä uudentyyppinen porvarillinen subjekti (toimittajatutkijan tyyppi) oli pikkuhiljaa versonut esiin 1970-luvulla syntyneestä niin sanotusta tutkivasta journalismista. Monet 1960-luvun lopun ja 1970-luvun ensimmäisen puoliskon yhteiskuntakriittiset elokuvat todistavat omalla tavallaan tätä muutosta. Niissä toimittaja – joskus vieraantuneena ja sivullisena esitetty – taistelee moraalisesti oikean asian ja lain puolesta korruptoitunutta hallintoa vastaan. Jos niitä vertaa Sergio Leonen saman aikakauden lännenelokuihin, joissa yksinäisen taistelijan myyttiä pikemminkin puretaan kuin vahvistetaan, ero on selvä. Tärkeä rajapyykki oli Watergate-skandaali ja ajatus sankaritoimittajasta. Toimittaja, jonka piti aiemmin välittää tietoa ja todistaa tapahtumista, muuttuu nyt tiedon tuottajaksi ja tapahtuman tekijäksi, ja mustasukkaiseksi siitä, että vain hän tekee tapahtuman ja tietää, mikä on tapahtuma. Hän on osallistuva havainnoitsija, tapahtumien *primus motor*, toimija ja todistaja. Hän on uusi sosiaali-tieteilijä. Tutkimuksen ja journalismin välissä suhteissa tapahtuu nurinpäin kääntyminen, kun journalismi ja viime kädessä markkinointi ja mainonta alkavat luoda tapahtumia omien muodollisten vaatimustensa mukaisesti. Gilles Deleuzen sanoin: ”toimittaja ja mainosmies voittavat filosofian ja kirjallisuuden”. En tunne nostalgiaa kuvitteellisiin aikoihin, jolloin professori oli professori

ja toimittaja toimittaja. Nykyään on vallalla vain molemminpuolisen turhamaisuuden esillepanon sopimus. Joka tapauksessa journalismissa ei ole enää tarvetta analyyseille, jotka tulevat sen ulkopuolelta, esimerkiksi kirjailijalta tai filosofilta, vaan se kykenee itse luomaan ”tapahtuman”. Nykyään journalismi riittää itselleen ja voi joka päivä luoda tapahtuman itsestään.

Ei mene kuin kymmenkunta vuotta ja tutkiva journalisti saa nopeasti rinnalleen journalistisen tutkijan, joka alkaa muokata hankkeitaan journalistien ja mainosmiesten tarpeiden mukaan. Näin vasemmistolaisesta, kriittisestä älyköstä, kuoriutuu elämän pikkuhankaluuksia ruotiva moraalisesti närkästynyt kolumnisti, porvarillinen subjekti, joka on nähnyt ja kokenut jo kaiken, koska on Carl Barksia lainaten ”nähnyt asiaa käsittelevän tv-ohjelman” ja joka voi siksi aina sanoa, että asialla on toinenkin puolensa. Hänen poliittinen intonsa, hänen suuttumuksensa on peräisin aina jo tehdystä, jo tapahtuneesta, on kysymys sitten jo säädetystä laista tai maitopurkin avausmekanismista. Hän reagoi ja vastaa, koska vastaaminen varaa hänelle moraalisen suuttumuksen oikeassa olemisen sädekehän ilman aktiivisen tekemisen riskejä.

1970-luvulta lähtien alkaa erityisesti läntisessä Euroopassa syntyä siis tämä uudentyyppinen intellektuelli, jota voidaan mielestäni luonnehtia toimittajatutkijaksi tai kolumnistiksi. Vuoden 1968 ja median läheinen suhde on monille tuttu. Punainen Danny ilmaisi sen häpeilemättä: ”Rakastan kameraa ja kamera rakastaa minua.” Ranskalainen ”uusfilosofia”(esim. Bernard-Henri Lévy, André Glucksmann) oli virtaus, joka näytti jollain tavoin ennalta sen, mitä älymystöpiireissä tulisi seuraavina vuosikymmeninä tapahtumaan. Suuret teemat, liian suuret teemat alkavat täyttää julkista keskustelua: paluu subjektiin tai tekijään, kieltäytyminen poliittisesta analyysistä ja poliittisesta toiminnasta muuten kuin puolueiden sisällä, ehdoton vallan puolelle asettuminen ja kaiken vastarinnan tuomitseminen, paluu ikuisiin abst-

rakteihin arvoihin, joiden paikalla ovat nyt vain ”oikeusvaltio” ja ”ihmisoikeudet” ja muut vastaavat abstraktiot, paluu ”modernismiin” ja etäiseen, kylmään aistimiseen niin sanotun postmodernin (ja toleranssin) kaavun alla. Puhumattakaan Uskon löytämisestä ja sen myötä tietenkin transsendentin pahan Etiikan isolla E:llä ja yhteisen syllisyyden tyhjat teemat. Ylipäättään Yksilöstä tulee kaiken lähde ja siirrymme ”yksilökeskeiseen aikaamme”.

Elämme nyt tässä tilanteessa. Älymystössä hegemonia on näillä uusfilosoifeilla, toimittajatutkijoilla, jotka vaalivat ikuisia arvoja ja etsivät alkuperiä, kirjoittelevat enemmän tai vähemmän näppäriä kolumneja ja kavahtavat kaikkia yrityksiä analysoida maailmaamme ja sen muutoksia.

PARANTUMATON HULLUUS

Mikä tälle uudelle intellektuellille, toimittajatutkijalle on luonteenomaista? Entä yhdistääkö heitä toisiinsa jokin erityinen asia?

Käytän hyväkseni Gilles Deleuzen terävää analyysia uusfilosoifeista 1970-luvun lopulta toimittaja-tutkijan joidenkin luonteenpiirteiden kuvaamiseen.⁵ Ennen kaikkea toimittajatutkijat ja vain He (Minä) haluavat tehdä tapahtuman, he ovat mustasukkaisia oikeudestaan tuottaa tietoa. Heitä yhdistää *viha* sellaisia tapahtumia kohtaan, joita he itse eivät ole olleet tuottamassa ja joita ei valmistella mainosmiesten ”oopperafestivaalin” suuren logiikan mukaan. He inhoavat tapahtumia, jotka tulevat ulkoa ja joita he eivät ole jo kokeneet ja jo eläneet ennalta. Viha kohdistuu kaikkeen ulkoa tulevaan, mutta aivan erityisesti 1960- ja 1970-lukujen opiskelijaradikalismiin ja sen eri kaikiuihin. Kyse on vihasta tapahtumaa ja ennakoimatonta toimintaa kohtaan, mutta myös viha kaikkea paikoiltaan sysäävää nautintoa, kuten kirjallisuutta ja filosofiaa kohtaan. Tämä viha on historiallista ja konkreettia, sillä kyse on historiallisesta eikä ikuisesta luonnetypistä, jonka syntymisen ehdot ja edellytykset olisi selvitettävä.

Mikä on tämän ulkoista ja ennakoimatonta kohtaan tunnetun vihan logiikka?

Se on tuttu nykyaikaisen kyynikon argumenteista: ”Olen nähnyt tämän, olen jo kokenut tämän ja siksi sitä ei kannata yrittää, ei siitä kuitenkaan mitään tule...” Toisin sanoen tapahtuma nähdään jo ennalta toteutuneena, se kuvitellaan eleyksi, ennen kuin se eletään. Itse tapahtuminen ja sen mahdollinen loppu-tulos samaistetaan toisiinsa. Tai tuotantoprosessi ja tuote (työpalkka ja työvoiman arvo) nähdään jännöksettömästi samoina, ja tulos on historian, liikkeen ja muutoksen kieltäminen. Mitään uutta, mitään lisäarvoa ei synny, eikä riistoa ole. ”Kapitalismi ei mitenkään kosketa elämäämme”, totesivat nuoret tutkijat eräässä seminaarissa kavahtaen tuon ruman sanan käyttöä. Tällä uudella älymystötyypin ja uusien professioiden ilmaantumisella näyttäisi olevan suhde talouden finanssivetoistumiseen – joka alkaa juuri 1970-luvun loppupuolelta – sekä sen tarpeeseen kehittää tulevaisuutta ennakoivia ja riskejä kontrolloivia rahoitusinstrumentteja, kuten myös yhteys uusiin poliittisiin liikkeisiin, erityisesti vihreään liikkeeseen, jonka ideologiassa on paljon myös historian ja muutoksen kieltämisen aineksia: tuotannon ja toiminnan sijaan siinä korostuu usein käyttö, palvelu ja olemassa olevan suojele kaikelta muutokselta.

Ennalta näkemisen lahja muodostaa toimittaja-kolumnisti-tutkijan kyynisyyden maaperän, ja se tekee hänestä myös täysin voimattoman ja yhteistyökyvyttömän yksilön, joka on aina josain maailman ulkopuolella ja sen rinnalla. Tämä itsenäinen, kaiken kokenut ja kaiken nähnyt yksilö elää historian lopusta. Hänelle ei voi tapahtua mitään uutta, tai jos jotain uutta on tapahtumassa, se on yritettävä kaikin tavoin torjua. Toimittajatutkija ei elä vain historian lopusta, vaan lopusta, rajoista ja kuolemasta ylipäätään.

Mikä erottaa tämän uuden älymystötyypin vanhasta kirjailijasta tai filosofista?

Se on hänen sairaallosainen tarpeensa sulkeutua maailmasta, löytää turvapaikka maailman ulkopuolelta. Toimittajatutkija kulkee kohti yksilöä, hän haluaa erottautua yksilönä, sulkea elämän yksilöön ja nähdä elämän vain yksilön elämänä. Kaikki maailmassa oleva on vain yksilöä, itseä varten ja kaikki vapaa, liikkuva on mahdollisimman nopeasti palautettava yksilöön. Jokainen sidos maailmaan ja maailmassa tapahtuvaan muodostaa riskin ja vie absoluuttisen turvapaikan. Toimittajatutkijassa kulminoituu historian lopun mielentilassa elävän itseensä sulkeutuneen ihmisen tilanne: häneltä on kadonnut kokonaan ajan horisontti ja samalla kaikki kehittymisen ja uuden luomisen sekä uuden vastaanottamisen mahdollisuudet. Riskien välttämiseksi hän vetäytyy täysin itseensä ja kaikki hänen valintansa tehdään vain hänen ”valmista”, erillistä ja täydellistä itseä varten, uran, palkan, eläkkeen jne. varmistamiseksi. Tälle tyyppille toiset ihmiset ovat pelkästään välineitä.

Kuten Deleuze sanoo, yksilö ja häpeä ovat yhteydessä toisiinsa. Häpeä on yksilön häpeää, yksilön, joka on voimaton ja katselee maailmaa sen ulkopuolelta, kalvon tai ruudun takaa. Häpeä syntyy voimattomuudesta ja voimattomuus on peräisin elämän voimien rajoittamisesta ja sitomisesta johonkin määrättyyn kohteeseen. Kun voimat ovat kiinni jossakin, vahtivat ja piirittävät jotain, niitä ei voida enää käyttää vapaasti. Vain vastarinta ja taide, vain tapahtuma ja vallankumous voivat vapauttaa häpeästä, koska ne pakottavat hapuilemaan, tekevät elämästä epävarmaa ja haurasta. Deleuzea lainaten ”taide muodostuu elämän vapauttamisesta, elämän, jonka ihminen on vanginnut [...] suuri taide, suuri filosofia todistavat elämästä/elämän puolesta”⁶. Taiteilija vapauttaa elämän eikä hän sulje sitä johonkin (yksilöön). Elämän voimat eivät ole yksilöllisiä eikä niissä ole mitään häpeällistä niin kauan kuin niitä ei suljeta yksilöön.

Lisäksi suuret kirjailijat ja filosofit todistavat elämän puolesta juuri silloin kun elämä on haurasta ja heikkoa, juuri silloin kun se

on ”prekaaria” ja jättämässä meidät. Siksi, kuten Deleuze sanoo, suurilla kirjailijoilla ei ole hyvä terveys. He näkevät asioita, joista ei ole paluuta, käsitteitä ajateltavissa olevan rajalla. Suuret kirjailijat ja filosofit tuntevat jotakin peruuttamatonta ja parantumatonta. Tämä peruttamattomuus avaa heille elämän, tai sen kautta elämä pakenee vankeudesta. Luulen, että juuri siksi meidän olisi kiinnitettävä enemmän huomiota masennukseen ja haluttomuuteen, jotka hallitsevat nykyistä elämäämme ja työelämäämme.

Deleuzen omassa kehityksessä tapahtuu, kuten hänen tuotantaan tuntevat tietävät, siirtymä teoksen *Logique du sens* lopupuolella. Deleuzesta tulee siinä ”vallankumouksellinen” ja hän hylkää porvarillisen intellektuellin roolin. Siirtymä tapahtuu Artaudin ja hulluuden kautta. Deleuze sanoo suurin piirtein näin: uskoimme olevamme vielä tyttöjen ja lapsien joukossa (Liisa ihmemaassa ja tiedostamattoman kielipelit, kuten Snark tai Jabberwocky, joihin maailma supistettiin), olemme sen sijaan parantumattoman hulluuden edessä.⁷

Mitä on tämä parantumaton, peruuttamaton hulluus?

Se alkaa ”hahmottua” moneutena, väkijoukkona tai väkenä, joka ei palaudu yhteen eikä liiku kielen sisällä. ”Kuvittelimme olevamme kirjallisuudentutkimuksen huipulla ja sen sijaan löysimme itsemme kramppaavan elämän keskusteluista, patologisen, ruumista koskevan luovuuden yöstä...” Elämän vangitseminen ja kiinniottaminen näyttävät nyt turhalta. Merkitys ei synny kolumneissa eikä kielipeleissä, se ei synny tietoisuuden salaisissa sokkeloissa, joita pitää tonkia loputtomissa keskusteluissa terapiaryhmissä tai psykoanalyytikolla, vaan yksilöön palautumattoman elämän liikkeessä.

MARTYROLOGIT

Mutta palataan takaisin tutkijatoimittajaan ja hänen kaunaansa tapahtumaa, vallankumousta ja elämää kohtaan, kaikkea sitä koh-

taan, mikä tulee ulkoa ja mitä hän ei voi laskea ennalta. Häntä eivät kiinnosta uudet ongelmat, uudet välineet ja viholliset, jotka uusi tilanne synnyttää. Hän ei tunne uutta, vaan ainoastaan sen, mikä jo on. Hänen mielestään tapahtuma, ennakoimaton tai vallankumous on julistettava lopullisesti mahdottomaksi.

On tärkeä huomata, että juuri siitä syystä, että elämä on lopullisesti vangittu, että vallankumous ja muuttaminen on julistettu lopullisesti mahdottomaksi, myös kaikki käsitteet alkavat toimia aivan uudella tavalla. Jos kerran muutos/muuttaminen ja vallankumous eivät ole mahdollisia, niin kaikki käsitteet, voimat, vastarinta ja halut palautuvat aina yhteen, valtioon, lakiin tai subjektiin, siis johonkin sellaiseen, joka jo on. Vastarinta ei voi avata mitään väylää valtion ulkopuolelle, se ei voi asettua lakia vastaan eivätkä halut voi muuta kuin palautua määrättyjen tilassa näkyvien ja ajaltaan rajattujen subjektien tai yksilöiden haluiksi. Älykkömme huutaa vain: ”Minä, minä”, ”Valtio, valtio”, ”laki, laki”.

Samalla yksilön kuolemasta, hengen riistosta, subjektin totaalisesta katoamisesta tulee suurin pelon ja suurin pelottelun aihe, valtion katoamisen ja lain katoamisen rinnalle. Tämä uhkaa yksilöllisyyttäni, tuo hävittää identiteettini... Näin ja vain näin kasaantuu maaperä terrorismin vastaiselle sodalle ja terrorismille. Voimme jo kuulla Heideggerin & Co. reippaat askeleet ja tanssilisen huojunnan ”radikaalin pahan” tai muiden vastaavien pyhän kategorioiden ympärillä tunteiden heilahdella yksilöllisyyden menetyksen kauhusta ja vapinasta yksilöllisen tuhoamiskyvyn ihailuun ja palvontaan: ollakseen yksilö täytyy kyetä ja olla valmis hävittämään muut yksilöt.

Siksi on suojeltava valtiota ja yksilöä ja lakia, ja niistä huolehtimisen nimissä biopolitiikka, elämän suojele, kääntyy ylen helposti thanatopolitiikaksi, kuoleman tuottamiseksi, elämän vangitsemiseksi: elämää (valtiota ja lakia) on suojeltava kaikelta, mikä uhkaa yksilöä, yksilöön vangittua elämää. Yksilöllinen elämä muuttuu pelkäksi kuoleman ajattelemiseksi, yksilöllisyy-

den menettämisen peloksi. Jokainen teko, jokainen ihmissuhde määrittyy nyt yksilön, oman itsen suojelemisen ja vahvistamisen kautta, minun ja maailman välisen etäisyyden kasvattamisen ja niiden välisen kalvon lujittamisen kautta. Eli, kuten Deleuze sanoo, tälle toimittajatutkijatyypille ainoa ”mahdollisuus vallankumoukseen [...] on ajattelijan puhdas ajatusteko, joka ajattelee vallankumouksen mahdottomaksi”.⁸

Mikä on seuraus?

Toimittajatutkijasta tulee martyrologi. Hän löytää ”historian uhrin”, ja juuri nämä historian uhrin oikeuttavat toimittajatutkijan mielestä hänen toimintansa.

Millä tavoin oikeuttavat?

Koska uhrin eivät puhu, heidän ei anneta puhua, kukaan ei ole kiinnostunut, miten he ovat ajatelleet. Uhreja edustetaan, heidän puolestaan puhutaan. Toimittajatutkija elää ruumiista. Hän on löytänyt todistaja-tehtävän. Ja se on sama kuin tekijä-kirjoittajan tai tekijä-ajattelijan tehtävä: Minä todistan, minä ajattelen, minä kirjoitan. Minä kerron muiden puolesta.

Tarkoittaako tämä sitä, että hän muistaa, vaalii uhrien muistoa?

Päinvastoin. Ei olisi koskaan tullut uhreja, jos uhrin itse olisivat ajatelleet tai puhuneet kuin toimittaja-kolumnisti-tutkija, joka ajattelee uhrin ”tyhmiksi”, koska he eivät tajunneet sitä, minkä hän tajuaa, siis vastarinnan ja toiminnan turhuuden.

Jotta tämä tyyppi voisi olla olemassa, tarvitaan siis niitä, jotka ajattelevat, puhuvat ja toimivat toisin kuin hän, joka kyynelehtii uhrien nimissä, ajattelee heidän puolestaan ja opettaa meitä heidän sijastaan. Ne, jotka panevat henkensä alttiiksi ajattelevat toisin, he ajattelevat elämää, eivät kuolemaa ja omaa katoamistaan, katkeruuttaan ja turhamaisuuttaan. Vielä kerran Deleuzea lainaten: ”Vastarinnan tekijät ovat pikemminkin nautiskelijoina. Eikä ketään ole koskaan pantu vankilaan voimattomuuden tai pessimismin vuoksi”.⁹

Vakavan poliittisen projektin todellinen tavoite on löytää pakotie erilaisista kapitalistisista kiinniottamisen koneista, ovat nämä sitten poliittisia tai semioottisia. Näistä kaappauskoneista yksi on edellä kuvattu älymystötyyppi. Siinä inkarnoituu tietyllä tavoin työpalkan ideologinen muoto kapitalismin nykyisessä tilanteessa, kun työpalkan ulkoinen konkreetti muoto ”henkistyy” koko elämän asenteeksi: palkan elämästä saa vain elämättä, tekemättä mitään uutta, kokeilematta mitään, palkan elämästä saa vain tekemällä sen, mitä käsketään. Sen tarjoaa meille auktoriteetin, isän tai äidin paratiisissa vastineeksi alistumisesta ja elämän vangitsemisesta maan päällä, vaikka elämästämme ei tosiasiaa puutu mitään: ”On turhaa sanoa ’mikä onnettomuus kuolema on’, kun olisi pitänyt elää, että olisi jotain menetettävää.”¹⁰

TYÖSTÄ EI SAA PUHUA

Palataan vielä hetkeksi takaisin 1980-luvun lopulle. Tuon ajan jargonia lainaten toimittajatutkija eli fragmentoituneessa maailmassa, jossa – Marshall Bermanin Marxilta & Engelsiltä lainaaman kirjan nimen mukaan – ”All That Is Solid Melts into Air”, eikä ollut nähtävissä mitään maailmaa yhdistävää perustaa tai periaatetta. Maailma oli globaali, mutta ei yhteinen. Globaalissa maailmassa jokainen oli yksin yhdessä. Toimittajatutkijan elämästä puuttui koherenssi ja hän kykeni vaihtamaan identiteettiään kuin kameleontti väriään, kunhan hänellä vain oli joku identiteetti: aamulla kristitty, päivällä juutalainen, illalla muslimi.

Tieteellisessä ja julkisessa keskustelussa alkoi pyöriä myös joukko uusia ja ylviä sanoja, kuten modernisuus/modernisaatio, globaalistuminen/globalisaatio, historian loppu, yksilöllistyminen ja maallistuminen... Samalla konkreetit sanat kuten työ, jolla hankit elantosi, tuotanto, jolla varallisuutta luodaan ja luokka, johon kuulut, katosivat käytöstä. Luokan tilalle tuli kulttuuri ja

luokkien tilalle erilaiset alakulttuurit, enklaavit, yhteisöt ja yksilölliset identiteetit. Luokkataistelun ja yhteisen toiminnan tilalle astuivat monikulttuurisuus ja (kulttuuri)erojen *management*.

Tai ei luokka ihan kokonaan kadonnut, syntyi keskiluokka, tämä luokaton luokka, jonka piti ratkaista luokkayhteiskunnan ristiriidat ja johdattaa meidät ”historian lopun” yhteiskuntaan. Jos on totta, että – Mario Trontin sanoin – ”ei ole luokkaa ilman luokkataistelua”, niin siellä, missä on ”keskiluokka” ei ole luokkataistelua eikä siellä tehdä historiaa. Kun ”keskiluokka” katosi 1990-luvun laman aikana yhteiskuntatieteistä, voidaanko katoaminen lukea jonkinlaisena ensimmäisenä merkinä uudesta luokkataistelusta ja oireena luokan käsitteen paluusta? Kysymys, johon on vielä vaikea vastata varmasti. On varmaa, että uusi tietokykyään, aistejaan ja tunteitaan, koko omaa ruumiistaan työväliseinä käyttävä työväki, ei ole homogeeninen kokonaisuus. Sen kokoonpano muuttuu suhteessa perinteiseen työväkeen sikäli kuin kasvatuksen, koulutuksen, terveyden ja kulttuurin alueet muuttuvat kapitalismin ja pääoman arvonnäkökulman kannalta olennaisiksi. Erityisesti naisten rooli tulee kasvamaan merkittävästi. Samalla muuttuvat myös kamppailun muodot.

Jos luokka ei kokonaan kadonnut, niin työ sen sijaan katosi. Jeremy Rifkinin kirja *Työn loppu* on tuon ajan monumentti. Rifkin – kuten monet, monet muut – oli sitä mieltä, että informaatiotalous, tuotannon automatisointi, uudet robotit, keinoäly, tuotannon muuttuminen aineettomaksi ja sen delokalisaatio syrjäyttäisivät työn ja työntekijän. Olimme siirtymässä vapaa-ajan yhteiskuntaan, mutta takaperoisesti, kuten Andre Gorz sanoi, massatyöttömyyden kautta. Siksi puhuttiin vähenevän työn jakamisesta useamman kesken ja työajan lyhentämisestä. Teknologian muutos muutti yhteiskuntaa ja se subjektiivinen elementti, palkkatyöläinen ja palkkatyöläisten luokka, jonka työ ja kulutus olivat muodostaneet teollisen kapitalismin kehityksen keskeisen voiman, oli jäämässä historiaan ja marginaaliin. Sen mukana oli

katoava kapitalismi tai ainakin puhe siitä.

Työstä ei saanut puhua, koska se oli loppu, jos aikaisemmin teollisessa kapitalismissa työssä ei saanut puhua, jotta sitä voisi tehdä. Työ viittasi menneeseen maailmaan, yhteiskunnallisiin ristiriitoihin: ”miksi aina tätä työtä, eikä se ole vanhanaikaista”, kuulin eräältä professorilta. Työläinen ja työ katosivat julkisuudesta. Siellä – ja vain siellä – näkyi iloinen, urheileva ja bailaava vapaa-ajan yhteiskunta. Meni muutama vuosi ja sana työ palasi julkisuuteen, mutta nyt sillä ei ollut mitään tekemistä työn tekijöiden arvon ja arvotuksen tai yhteiskunnallisten konfliktien kanssa. Sitä eivät käyttäneet työläiset tai vasemmisto, vaan bisneskonsultit ja oikeisto. Työ konkreettisenä toimintana, jolla on tietty paikka historiallisesti muuttuvassa tuotantoprosessissa, oli muuttunut moraaliseksi arvoksi. Työstä yleensä oli tullut tärkeää, ja kun ei ole tärkeää, mitä työtä tekee, kunhan vain on työssä, paljastuu työ pelkäksi arvoksi. Se on pelkkää pakkotyötä, jolla ei ole mitään erityistä sisältöä, mutta jonka autuuteen on siitä huolimatta vain uskottava.

Muutos näkyy hyvin Sitran vuonna 2003 julkaisemassa raportissa *Tulevaisuuden tekijät –Suomi 2015*. Siinä erilaisista poliittisista liikkeistä ja näkemyksistä – ovatkohan ne niin erilaisia? – koottu joukko nuoria suomalaisia voi kirjoittaa, että ”useimpien elämässä suurin ratkaisematon ristiriita liittyy työn ja perheen yhteensovittamiseen. Pärjääminen epävarmoilla työmarkkinoilla vaatii urasuunnittelua ja tiukkaa sitoutumista työhön”. Työ on nyt uudelleen keskeisessä asemassa, mutta työ yleensä, työ ainoana keinona hengissä selviytymiseen ja työ arvona, mutta ei konkreettina ruumiillisena toimintana. Työstä on tullut koko elämän konteksti, sen perspektiivi ja työstä vapautumisesta, siitä ulospääsemisestä todellinen utopia, ei-paikka, koska ei ole enää nähtävissä tilaa työstä irrallaan. Kyseinen raportti on selkeä esimerkki oikeiston ottamasta hegemoniasta työstä käytävään keskusteluun. Kokoomuksen työväenpresidenttikampanja ja puolue-

een esiintyminen työväen ja tekemisen edustajana ovat osoitus tästä muutoksesta. Oikeistolle – eikä pelkästään sille – työ on työtä yleensä, mitä tahansa työtä, eikä sitä kiinnosta työolosuhteet, työn sisältö tai työstä saatava korvaus. Työläiselle, jolla ei ole muuta tulohankinnan keinoa kuin työvoimansa myynti, työ ei voi olla pelkkä hengissä selviytymisen väline tai moraalinen arvo. Sen on oltava myös paremman ja pääomasta itsenäisen elämän luomisen keino.

TYÖN HÄMÄRTYMINEN

Kun työelämän tutkijat korostavat, että työn merkitys ei ole vähentynyt ihmisten elämässä eikä ainakaan työntekijöiden mielessä, vaikka palkkatyön osuus bruttokansantuotteesta on 1980-luvulta asti vähentynyt ja vaikka palkkatulon osuus yksittäisen työntekijän työhistoriassa suhteessa muihin tuloihin on pienentynyt, on syytä olla varuillaan. Jos kyse on ”työstä yleensä”, puhutaan työstä jo eri rekisterissä kuin aikaisemmin. Eli jos palkkatyö nähdään pelkkänä pakkona tulohankintaan ja kunnialliseen elämään eikä välineenä paremman elämän rakentamiseen, liikutaan eri maaperällä kuin teollisen kapitalismin työläiset. Se mitä on tapahtunut, on että määrätyn työn sijaan työstä sellaisenaan tai työstä mihin hintaan tahansa on tullut tärkeä paitsi tulon hankinnalle niin myös työntekijän persoonallisuudelle. Samalla on yhä enemmän kadonnut kykyä puhua ja analysoida konkreettista työtä ja työolosuhteita. Konkreettinen työ ja työolot näkyvät yhä harvemmin julkisuudessa, jossa sen prekaarit tekijät näyttävät sen sijaan bilettävinä, urheilullisina ja menestyvinä kaunokaisina. Näkyvän vapaa-ajan yhteiskunnan ja näkymättömän työn maailman ero kertoo, että olemme jollain perverssillä tavalla palanneet antiikin orjanomistusyhteiskuntien kaltaiseen tilanteeseen.

Tärkeää olisi työtä koskevan keskustelun hegemonian palauttaminen työläisille, työn tekijöille ja sinne, missä työtä tehdään.

Se ei merkitse paluuta työpaikalle tai poliittiseen vasemmistoon, ei tehtaaseen tai toimistoon tai ammattikouluun, vaan siihen uuteen tilaan, johon työ levittäytyy alihankinta- ja palveluketjuiksi ja jonka vailla selkeitä rajoja olevalla pinnalla tuotantoa nykyään järjestetään.

Työn muuttuminen abstraktiksi arvoksi, työksi, jota on tehtävä mihin hintaan hyvänsä tapahtui samaan aikaan, kun työ ja tuotanto muuttivat luonnettaan, kun työ alkoi vaatia yhteistyökykyjä, vuorovaikutusta, kommunikaatiota ja kollektiivisuutta. Siellä, missä yksilöitä ei taatusti enää ollut ja missä vaadittiin ”joustavaa identiteettiä”, kuten työssä ja tuotannossa, sosiologia näki vain yksilöitä ja paluuta vahvaan identiteettiin. Kun uudet koneet vaativat yhteistyötä ja vuorovaikutusta, tiedon jakamista ja identiteetistä luopumista, ja yhteiskuntatieteilijät paasasivat yksilöllisyyden ajasta ja postmodernista monikulttuurisuudesta niiden ohessa kritikoiden – seuraten Hannah Arendtia ja muita uuskonservatiivisia ideologeja, joille poliittisen tilan ja markkinoiden tilan luominen oli sama asia, koska oli luotava satunnaisen ja puhtaan kilpailun tilat – fordistisen yhteiskunnan massatyöläistä ja tämän homogeenisia kulutustottumuksia totalitarismin kasvualustana.

Uudet koneet ja uudet työn järjestämisen tavat olivat vaivihkaa alkaneet panna perinteisen teollisuustyön aikaa sijoiltaan, rikkaa (työ)tilan, (työ)ajan ja (työ)tehtävien tarkkoja rajoja ja ottaa haltuun työntekijän koko elämää. Seurauksena ei ole työn loppu, vaan työn ja muun toiminnan erottamattomuus. Työtä alkaa leimata epämääräisyys, ajelehtiminen ja tehtävien päällekkäisyys ja tämän yleisen sekaannuksen kestäminen tai sietäminen.

Työn epämääräistymisen toinen puoli on töiden yhteismittaisuuden tai mitattavuuden vaikeutuminen. Jokaisen tehdessä töitä suurin piirtein samoilla välineillä, konkreettinen, laadullinen työ painuu näkymättömiin. Se siirtyy työntekijän sisään, hänen kokemuksiinsa, tietämiseensä, koulutukseensa ja kulttuu-

riinsa eikä sitä voi enää arvioida arvioimatta koko työläistä. Työ persoonallistuu. Kun konkreetti, laadullinen työ menettää näkyvät piirteensä, niin abstraktin yleisen työajan – joka oli pelkkää inhimillisen työvoiman käyttöä ja oleellista arvonmuodostukselle tehdessään tavaroista vaihdettavia ja yhteismitallisia - mittaaminen muuttuu vaikeaksi. Kapitalismi siirtyy abstraktin, yleisen ja yhteismitallisen (vaihtoa)arvoa tuottavan työn erottamisesta konkreetteista töistä abstraktin työläisen erottamiseen konkreettisesti työntekijästä.

Kuten edellä sanoin: ei työ ollut mihinkään kadonnut, siitä ei vain saanut puhua. Tämä kävi selville viimeistään 1990-luvun laman aikaan. Noina vuosina työttömyys muuttui. Siitä tuli henkilökohtainen tragedia, epäonnistuminen ihmisenä ja työstä vastaavasti merkki menestyksestä, henkilökohtaisesta osaamisesta. Pääoman ja työn vastakohtaisuus näytti siirtyneen työntekijänsisään ja työläinen tunsikin itsensä omaksi alamaiseksi; hän halusi alistaa itseään, hän vaati, Gilles Deleuzea lainaten, oudosti ”motivaatiota”, kyseli oppisopimuksen ja jatkuvan koulutuksen perään. Hänen olisi keksittävä tämän itsensä alistamisen päämäärä, kuten hänen edeltäjänsä keksivät teollisen yhteiskunnan kurin päämäärän.¹¹

Työ sellaisenaan, työ vailla mitään erityistä sisältöä, palkkatyösuhte muodollisena pakkona rahatuloon ja elämään oli jäänyt kummittelemaan perintönä teollisesta kapitalismista. Oli kannustettava itsensä työhön kuin työhön hintaan mihin hyvänsä. Kun joku haluaa kiistää tämän kannustamisen, niin vanha työideologia innostaa puolustajansa, kuten Suomessa iltapäivälehdet ja pääministerin vuoden 2006 toukokuussa, räikeän todellisuudenvastaisiin ja jopa pelottaviin lausuntoihin: tärkeintä on pelkkä työ, mikä tahansa työ. Sen sai esimerkiksi Eetu Viren kokea sanoessaan, että ihmisiä ei pitäisi pakottaa paskaduuneihin, toisin sanoen töihin, joista ei saa riittävää korvausta elämiseen ja joissa

työntekijältä puuttuu itsenäisyys, verkostoja ei tarvita ja joissa ei pysty kouluttautumaan ja lisäämään ammattitaitoaan ja hyötyään työmarkkinoille. Hieman aiemmin keväällä 2006 demarit ja vihreät olivat kamppailleet siitä, kumpi puolue on parempi protestanttisen tai kalvinistisen työetiikan kannattaja. Muistutan, että tämä tapahtui 2000-luvulla maassa, joka väittää itsensä uuden teknologian, innovaatioiden tuotannon ja osaamisen huippumaaksi eikä uuden ajan alun eristäytyneeksi pikkuvaltioksi.

SIETÄMISEN AIKA

Tiedostamatta asiaa kovin hyvin, lähdin tavallaan takaisin rikospaikalle tutkimaan, kuka työn tappoi. Ajatus lienee ollut yksinkertaisesti, että fragmentoitumisen ja yksilöllistymisen tilalle olisi tuotava ne yhteiskunnalliset prosessit, jotka saivat näkemään yksilöitä siellä, missä oli yhteistyötä eikä yriteltävä sovitella erilaisia osasia tai yksilöitä palapelin palojen tavoin yhteen, kuten sosiologiassa tehdään. Yksilön tilalle oli asetettava subjektiivisuuden muodostumisen kollektiiviset prosessit, joissa tärkeässä asemassa ovat koneet, tavat tehdä työtä ja tuottaa. Nämä tavat muokkaavat suhteitamme toisiin ihmisiin ja ne läpäisevät ajattelumme muokaten mielentilaamme tai Gregory Batesonia muistellen ”mielemme ekologiaa”. Koneiden tasolla, niiden käytön vaatiman ”useiden kielten opiskelun” tasolla ei löytynyt vahvaa identiteettiä, ylhäistä kulttuuria, omaperäisyyttä, vaan joustava, taipuisa, monia kielii opiskeleva, juureton historiallinen aistin ihminen, eräänlainen lentävä hollantilainen, joka oli jäänyt purjehtimaan sosiaalisen kanssakäymisen merelle.

Toimittajatutkijan hahmoon tiivistyi muutamia työn ja tuotannon aikaa sekä tilaa koskevia muutoksia:

1. Ristiriitaisen, erilaisista konteksteista tulevan tiedon hallitseminen ja suodattaminen kokonaisuudeksi vaatii inkoherenssin ja päällekkäisyyksien kestämistä ja sietämistä. Tämä kestäminen

muuttaa voimakkaasti työntekijän suhdetta sekä työn sisältöihin että itse työn kehittämiseen.

2. Työn ja tuotannon tila ei ole erityinen ositeltu tila, vaan epämääräinen koko elämän konteksti.

3. Työn tai tuotannon aika on vain näkyvä huippu todellisesta tuotantoajasta, joka sekoittui koko elämän aikaan.

Sietäminen tai kestäminen viittasivat työntekijän sisään siirtyneeseen ristiriitaan, jatkuvaan konfliktiin itsensä kanssa ja riittämättömyyden tunteeseen, jotka sikisivät työn persoonallistumisesta, siis siitä, että työntekijä oli samanaikaisesti sekä työväline, jota piti käyttää tehokkaasti että tuon koneen elävä käyttäjä, joka taisteli omasta ajastaan ja itsenäisyydestään. Rajattomuus tuotantotilan ja yhteiskunnan tilan sekoittumiseen. Loputtomuus työajan tai tuotantoajan ja elämän sekoittumiseen. Työn maailmaa luonnehti monitahoinen rajattomuus, jonka elementtejä ovat tilan, ajan ja tehtävien selkeiden koordinaattien katoaminen. Tätä työn ja tuotannon maailman rajattomuutta ja samalla uusien rajojen asettamista voidaan hahmottaa seuraavien kysymysten kautta:

Missä työtä tehdään ja tuotetaan? Mahdollisesti kaikkialla.

Milloin työtä tehdään ja tuotetaan? Mahdollisesti aina.

Mikä on työtä ja tuottavaa? Mahdollisesti mikä tahansa.

Mitä tehdään kun tehdään työtä? Mahdollisesti mitä tahansa.

Kuka tekee työtä ja tuottaa? Mahdollisesti kuka tahansa, jokainen.¹²

On ehkä syytä kerrata muutamia alkeellisia asioita, jotka näyttävät usein unohtuvan, kun puhutaan työstä ja sen muutoksesta tai muuttumattomuudesta.

Ensinnäkin muuttuvat työvälineet ja koneet, siis ne, *millä* tehdään. Mutta muuttuu myös työn järjestäminen, sen organisointi, siis se, *miten* tehdään ja muuttuvat työn sisällöt, eli se, *mitä* tehdään.

Olennaista on ymmärtää, miten työkalut, koneet, joita käyt-

tämme, kykenevät muuttamaan käyttäytymistämme. Työkaluilla on ihmisen kehityksessä aina ollut tärkeä asema. Ne ovat muokanneet yksilön käyttäytymistä, mutta myös suhteitamme toisiin ihmisiin, vuorovaikutustamme toisten kanssa. Lisäksi työkalujen käyttäminen vaikuttaa ”mielentiloihimme” esimerkiksi sen mukaan vaativatko ne keskittymistä, työvaiheiden järjestelmällisyyttä ja paikallaan pysymistä vai monen asian samanaikaista tekemistä, ympäristössä tapahtuvien asioiden integroimista itse työhön (kuten esimerkiksi hoivatyössä), liikkumista ja jonkinasteista indifferenssiä työn sisältöihin. Voidaankin kysyä: Mitä työ ja työvälineet nykyään vaativat työläiseltä? Miten ne muuttavat työläistä? Miten ne muuttavat työyhteisöä? Minkälaisia mielentiloja ne ruokkivat työläisissä?

Työkalun tai tekniikan olemuksessa ei kuitenkaan ole mitään teknistä. Sen olemus ei ole siinä itsessään, vaan sen ulkopuolella, ihmisten keskinäisten suhteiden järjestyksessä, siis yhteiskunnassa. Se tarkoittaa, että tekniikan kehitys ei ole itsenäistä, vaan tekemisissä yhteiskunnallisten kamppailujen ja erityisesti elävän työn arvon kanssa. Tekniset ja organisatoriset muutokset kapitalismin historiassa tapahtuvat, kun työläiset onnistuvat hankkimaan riittävästi itsenäisyyttä suhteessa pääomaan.

Teollisen kapitalismin työn symboli on liukuhihna. Tämä ei tarkoita, että kaikki tekisivät työtä liukuhihnan ääressä. Liukuhihna vain kokoaa yhteen teollisen yhteiskunnan työn keskeiset luonteenpiirteet: työläisen, vaikka tällä olisi koulutustakin, on sovitettava elämänrytmensä koneen rytmiiin, ja hän on pikemminkin koneen osa kuin sen käyttäjä. Tekniikka, kone sanelee. Liukuhihna, kone vaatii työläiseltä kurinalaisuutta: työ on tehtävä määrättyssä paikassa, määrättyyn aikaan ja työtehtävät ovat tarkkaan määrättyjä. Komento on työläiselle ulkoista. Liukuhihna eliminoi sosiaaliset suhteet, vieressä seisoi eri tehtävää tekevä samanlainen (kun nykyään vieressä seisoo samalta näyttävää tehtävää tekevä erilainen). Liukuhihnan symbolin mukaan

järjestetty yhteiskunta on kuriyhteiskunta, jossa jokaisella on oltava oma paikkansa ja oma tehtävänsä. Epäonnistumisen uhka sai aikaan neuroosin: ”en onnistu tulemaan sisään oikeaan aikaan”.¹³

Jälkiteollisen kapitalismin tai postfordistisen kapitalismin työn symboli on tietokone, pc tai nykyään laptop. Se kokoaa yhteen nykytöiden keskeisiä luonteenpiirteitä. Eikä kyse ole ”viileästä” menestyjän välineestä. Sitä käyttävällä työläisellä, vaikka hänellä ei olisi minkäänlaista koulutusta, on sitä käyttäkseen oltava alkeellisia taitoja ja tietoja sekä kykyä toimia vuorovaikutuksessa koneen kanssa. Hänelle eivät riitä pelkät mekaaniset suoritukset koneen osana. Jälkiteollisen kapitalismin kone vaatii työläiseltä kykyä dialogiin ja kommunikointiin koneen kanssa.

Jälkiteollisen kapitalismin (symbolisena) työvälineenä tietokone myös mallintaa ja muuttaa tuottaviksi sosiaalisia suhteita (vuorovaikutus ja kommunikaatio), eli juuri niitä kykyjä, joista teollisen kapitalismin koneet yrittivät päästä eroon tuotantoprosessia häiritsevinä asioina.

Työ, joka on luonteeltaan kommunikaatiota ja vuorovaikusta, menettää tarkat tilat, ajan ja tehtävien määreet. Työ ikään kuin leviää tilassa ja ajassa ja sen tehtävät vaihtelevat jatkuvasti. Kone ei enää vaadi alistumista, se ei pakota ja työ ei ole ulkoa käskettyä. Siinä ulkoinen kuri korvautuu ”itsen hallinnalla” tai omien aikataulujen ”säätämällä”, ylipäätään omien halujen, toiveiden ja usein myös oman ruumiin alistamisella tuotannon tarpeisiin. Samalla muuttavat muotoaan perinteiset työn koordinaatit, kuten:

1. Missä ollaan työssä?

1970-luvulta lähtien työ ja tuotannon tilat, kuten tehdas, johon tehdaspaikkakunnan väki riensi määrättyinä aikoina ja joka organisoii paikkakunnan tilan ja ajan, ovat muuttuneet epämääräisiksi. Tarve ennakoita tuotteiden kysyntää, palveluketjujen rakentaminen, erilaisten toimintojen ulkoistaminen, tuotan-

toprosessin yleinen laihduttaminen, uusien tekniikoiden antama mahdollisuus murtaa liukuhinnan vaatimien työvaiheiden ajallinen peräkkäisyys ja mahdollisuus tehdä eri vaiheita yhtä aikaa tai mielivaltaisessa järjestyksessä, ovat joitakin esimerkkejä muutoksesta. Niiden seurauksena tehtaan suljetusta tilasta on tullut huokoista ja sen muureista jonkinlainen koko yhteiskuntaelämään monin lonkeroin työntyvä organismi.

Tehtaan seinät ovat kaatuneet ja voidaan puhua työn ja tuotannon tilallisesta rajattomuudesta. Muutoksen seurauksena on vaikea sanoa, missä jokin tuote loppujen lopuksi tehdään, missä työ oikeastaan tapahtuu. Tuotannon rajattomuus, sen tilallisen läheisyyden murros, joka näkyy tuotannon delokalisaationa, on vienyt kansallisvaltiolta suuren osan sen kyvystä säädellä tuotannon ja kulutuksen suhdetta ja mahdollisuuksia puuttua tulonjakoon.

2. Milloin ollaan työssä?

Jos tuotantotila on menettänyt tarkat rajansa, niin yhtälailla työaika, tuotantoaika, aika jona varsinainen työ tapahtuu, on hankalasti määriteltävissä. Töitä kannetaan kotiin, kaupungille, kapakkaan. Työaika työntyy elämän huokosiin ja elämänaika sekoittuu työaikaan koulutuksessa, itseopiskelussa, kokouksissa, suunnittelussa, jopa kuntoilussa. Työaika on pikemminkin loputonta ja vailla selkeitä rajoja.

3. Mitä on työ?

Rajojen hämärtyminen koskettaa myös sitä, mitä tehdään: Työtehtävät ovat muuttuneet epämääräisiksi, kun määrättyistä suorituksista on siirrytty yhä enemmän palveluketjujen hoitamiseen, erilaisen informaation käsittelyyn ja kontekstien hallintaan; työtä tehdään tiimeissä ja projekteina ja niiden sisällä tehtävät saattavat kerta kerralta vaihdella. Nämä ja monet muut tuotannon ja työn tavat tuovat jälleen yhden rajattomuuden elementin työn maailmaan.

4. Mikä on tuottavaa työtä?

Jos on vaikea sanoa, mitä oikeastaan tehdään, kun tehdään työtä, niin hankalaa on myös sanoa yksiselitteisesti, mikä on tuottavaa toimintaa ja mikä ei, mikä luo uutta arvoa ja mikä ei, kun tuotanto on enemmän ja enemmän osa elämää. Työn tulokset ovat monesti vaikeasti rajattavissa tekijästään erillisiksi erilaisissa palveluissa, organisoinnissa tai informaation tulkinnassa.

5. Kuka tekee työtä?

On vaikea sanoa, kuka on tekijä, kun tuotanto muodostuu ympäri yhteiskuntaa sirotelluista tilan, ajan, toiminnan ja subjektien (ihmisten) alati muotoaan muuttavista koosteista tai sommitelmista.

Miten tämä jatkuva vaihtelu muokkaa mielentilojamme ja suhteitamme toisiin ihmisiin?

Oli siis tapahtumassa ajan kategorian muutos, siirtyä kronologisesta työajasta, jossa tehtävät tehtiin järjestyksessä, työaikaan, jota voidaan luonnehtia Henri Bergsonia seuraten kestoksi. Aika kestona muodostuu pikemminkin mahdollisuuksista kuin ennalta määrätystä tehtävistä. Tässä kestämisessä tai kestossa esimerkiksi kiire on epäilemättä toisenlaista kuin liukuhihnan ääreen pakotetun työläisen kiire, työläisen jonka piti ehtiä tehdä jokin liike, käyttää vain jotain aistia työsuorituksessaan. Nykytyön kiireellisyyden ja hektisyyden kokemus syntyy vaatimuksesta käyttää kaikkia aisteja samanaikaisesti eikä kiire kohdistu usein mihinkään erityiseen tehtävään, vaan koko elämän kehyseen.

Selvästikin tuotannon aika oli yhä useammin keston ja ”sietämisen” aikaa kuin ajassa perättäisten tehtävien suorittamisen aikaa. Työaika muistutti hoitotyön aikaa, jossa työntekijän ruumiillinen läsnäolo, käytettävissä oleminen, oli uudella tavalla tärkeätä, ja tämä käytettävissä oleminen leimasi enemmän ja enemmän koko yhteiskuntaa. Tämä läsnäolo oli täysin päinvastaista kuin joidenkin sosiologien (Anthony Giddens) ajatukset ”itsensä toteuttamisesta” nykyihmiselle luonteenomaisena. Päinvastoin,

kaiken puuhakkuuden takaa työ ja tuotanto ja niiden kapitalistinen järjestäminen etsivät keinoja ottaa haltuun tekemisen ajan sijaan tekemättömyyden ja olemisen aikaa, elämän aikaa. Mahdollisuus, voima ja kyky, eivät teko ja tuote, olivat muuttumassa ohjauksen, kontrolloinnin ja riiston kohteiksi. Niistä tuli politiikan kenttä, jolla toimintaan keskittyneet politiikan vanhat kategoriat ja koko käsityksemme politiikasta kohtasi vanhan metafysiikan ja ajattelun keskeiset kategoriat, kuten voima (*dynamis*) tai oleva (*ousia*). Filosofia, teoria tai ajattelu oli käytännöllisempää ja poliittisempää kuin politiikka. Mutta samalla asetui kysymys vastarinnasta: kuinka vastustaa ja miten paeta kapitalistisen haltuunoton logiikkaa, jos se oli jo valloittanut elämän mahdollisuudet, jos se temmelsi koko elämän tilassa ja elämän ajassa? Jos keran elämän mahdollisuudet, uusien elämänmuotojen luominen, vapaa kommunikaatio ja poliittinen toiminta mahdollisen modalityetteina olivat haltuunoton ja alistamisen logiikoiden läpäisemiä, olisi tutkittava sitä miten mahdollisen sijaan tullaan mahdottomiksi, sietämättömiksi ja kestäättömiksi. Mahdottomuus ja hauraus, mahdottomuus ja prekaarisuus voisivat olla keinoja paeta haltuunottoa, osallistumisen pakkoa.

Nykyistä työn maailmaa luonnehtiva epäjohtonmukaisuus ja päällekkäisyys olivat juuri niitä seikkoja, jotka teollisen yhteiskunnan tayloristinen tuotanto-organisaatio oli pyrkinyt eliminoidaan. Kapitalismin kehitys on muuttanut työn maailmaa, vääristänyt kuvan työstä lähes tunnustamattomaksi viemällä siltä kehykset kuitenkin hävittämättä sitä.

Työntekijä oli kyllä siirtynyt mekaanisen tuotantoprosessin rinnalle, mutta yhä useammin itse tuotantoprosessi siirtyi työntekijän sisään ja synnytti sinne nopeasti laajenevan halkeaman, jossa työntekijä taisteli itsensä kanssa, pakotti itseään töihin ja kontrolloi itseään vailla näkyvää ulkoista ohjausta. Moni etsi ”motivaatiota työssä jaksamiseen” ja kyseli itseltään: miksi ylipäättään teen (palkka)työtä? Tämä (palkka)työn arvon ja arvostuk-

sen menetys viittasi muutokseen kapitalismin logiikoissa. Noiden muutosten analyysi ja niiden vaikutusten ymmärtäminen ihmisielussa tuo uudestaan esiin klassisen politiikan olennaisen teeman hyvästä poliitikosta ja tämän taidosta. Platon kuvaa tämän ongelmaa dialogissaan *Faidros* vertauksella ajomiehestä ja valjakosta: ”Sielua voi verrata siivekkään valjakon ja ajomiehen yhdistettyyn voimaan. Nyt jumalien hevoset ja ajomiehet ovat kaikki hyviä ja hyvää alkuperää, mutta muissa on eri ominaisuuksia sekaisin. Meillä (ihmisten maailmassa) ajomies ensinnäkin ohjaa parivaljakkoa, ja sitten hevosista toinen on hyvä ja kunnollinen ja sellaista alkuperää, mutta toinen sekä luonteeltaan että alkuperältään sen vastakohta. Siksi on ajomiehen tehtävä pakostakin vaikea ja vaivalloinen.”¹⁴

Kenties Platonin teokset ovat nykytyön manuaali.

- 1 Nietzsche, Friedrich: *Menschliches, Allzumenschliches*, Nietzsche Werke III, Walter de Gruyter, Berlin 1967.
- 2 Nietzsche, Friedrich: *Iloinen tiede*. Helsinki: Otava, 1997.
- 3 Nietzsche, Friedrich: *Hyvän ja pahan tuolla puolen: erään tulevaisuuden filosofian alkunäytös*. Helsinki: Otava, 2007.
- 4 Nietzsche, Friedrich: : *Menschliches, Allzumenschliches*, Nietzsche Werke III, Walter de Gruyter, Berlin 1967.
- 5 Deleuze, Gilles: ”A propos des nouveaux philosophes et d’un problème plus général.” *Minuit*. Revue bimestrielle. n°24, avril 1977.
- 6 *L’Abécédaire de Gilles Deleuze*, avec Claire Parnet, ohj. Pierre-André Boutang (1996).
- 7 Deleuze, Gilles: *Logique du sens*. Paris: Minuit 1969.
- 8 Deleuze 1977.
- 9 Deleuze 1977.
- 10 Deleuze, Gilles: *Logique du sens*, Paris: Éditions de Minuit, 1969.
- 11 Deleuze, Gilles: ”Jälkikirjoitus kontrollin yhteiskuntiin”, *Haastatteluja*, Tutkijaliitto 2005.
- 12 Samat kysymykset löytyvät myös kirjasta General intellect: *Vasemmisto*

etsii työtä, Helsinki: Like 2007.

- 13 Alain Ehrenberg: *La Fatigue d’être soi: Dépression et société*, Paris: Odile Jacob 1998 dokumentoi kirjassaan siirtymän neurooseista uusiin ”vastuusairauksiin”, kuten masennukseen 1900-luvun lopulla.
- 14 Platon: *Teokset, osa III*. Helsinki: Otava, 1999, 246a–246b.

II Uuden työn sanat

ON LÄHDETTÄVÄ EPÄMÄÄRÄISESTÄ

Ymmärtääksemme, mitä nykyaikaisessa yhteiskunnassa tapahtuu, on lähdettävä liikkeelle abstraktiosta, teoriasta tai virtuaalisesta ja edettävä siitä konkreettiseen ja aktuaaliseen. Tämän nykytöyön maailma todistaa monin tavoin. Virtuaalinen ja teoreettinen eivät kuitenkaan ole täysin epämääräisiä, määrittelemättömiä ja olemattomia, vaan todellisia, käsin kosketeltavia vaikkakin vailla täsmällistä muotoa ja merkitystä. Ne ovat yhteistä, ilma jota hengitämme, tiedot ja kyvyt, jotka jaamme yhteisessä ja yleisessä älyssä, kyvyissämme tietää ja ajatella. Kyse on myös subjektiivisuudesta, aloitteellisuudesta ja omasta tilasta, jotka eivät palaudu historiallisiin ehtoihinsa tai konkreetteihin, näkyviin määreisiinsä, vaan jäävät niiden ulkopuolelle. Tämä odottamaton järjestää yhteiskunnan uudelleen, se saa aikaan muutoksen. Vain laiska jättää sen tutkimisen erilaisten teologioiden harteille.

Tämä virtuaalinen, teoreettinen ja abstrakti (aistimellis-epäaistimellinen) subjektiivisuus on jollain tavoin määriteltävä. Keväällä 2006 julkaistu *Uuden työn sanakirja* (UTS)¹ on nähtävä yrityksenä määritellä tätä *subjektiivisuutta*, yhteiskuntamme muutoksen ja liikkeen ydintä. Siitä myös sanakirjan hapuilu,

kokeilu ja jonkinlainen epäjohdonmukaisuus: tuottavalle, luovalle subjektiivisuudelle, ns. uudelle työlle (ja tuotannolle) ei vielä ole sanoja, joihin se tyhjentyisi. Tämä subjektiivisuus on epämääräistä siinä mielessä, että se ei sovi kuvaan tai kehykseen, sillä ei näytä olevan mitään erityistä sanottavaa tai tehtävää. Päinvastoin, puhe luovuudesta, innovatiivisuudesta ja uudesta näyttää tämän uuden subjektiivisuuden vain vääristyneessä tai nurinpäin kääntyneessä muodossa.

Ei siis ole järkeä lähteä liikkeelle valmiista sanoista, määrittästä, konkreetista ja laadultaan erityisestä työstä – kuten esimerkiksi vasemmistomme ja sen erityisiä työpaikkoja puolustava politiikka toistuvasti tekee (vaikkapa paperitehtaiden sulkemisen edessä). On lähdettävä liikkeelle abstraktiosta, on etsittävä nykyaikaisen yhteiskunnan alkusolua, kenties hieman samalla tavoin kuin Marx teki ennen *Pääomaa*, vaikka en usko, että kyse on enää ”tavarasta” ainakaan samassa mielessä kuin Marxilla. Ihmisten välinen yhteiskunnallinen suhde ei enää nykykapitalismissa – olennaisesti – ilmene tavaroiden välittämänä suhteena. En ole suhteessa toisiin tavaroiden ja niihin esineellistyneen yleisen yhteiskunnallisen työn välityksellä. Tavaramuoto (ihmissuhteiden ”tuotteistaminen”) koetaan selvemmin ulkoisena pakkona. Jos tämä pitää paikkansa, niin myös riisto, pakkoluovuttaminen ja vieraantuminen tuntuvat konkreettisemmin kuin aiemmin, vailla välitystä. Ne kohdistuvat suoraan ihmisruumiiseen ja elämään yhteiskunnassa.

Joka tapauksessa kannattaa kysyä, mikä voisi olla tämä alkusolu, jota esimerkiksi mainittu *Uuden työn sanakirja* on etsimässä, alkusolu, jossa uuden tietokykykapitalismin ristiriidat ilmenevät nurinpäin kääntyneinä tai vääristyneinä?

Marxia seuraten voidaan metodologisena ohjeena pitää edelleen sitä, että ”ihmisen anatomia on avain apinan anatomiaan”. Tietokykykapitalismin alkusolu ei ole (tuottajasta erotettu) ”tavara”, vaan pikemminkin prekaari työ ”elävän työn”, yhteis-

työn ja kommunikaation vääristyneenä muotona. Lainatakseni Walter Benjaminia hieman väärässä yhteydessä: postfordistisessa kapitalismissa ”työ itse saa puheenvuoron”, työ sellaisenaan puhuu ja luo, ja samalla vieraantuminen on siirtynyt työhön itseensä ja työtekijän sisään.

Tällä tarkoitan myös sitä, että prekaarin työn, uuden älytyn anatomia on avain konkreettisen työn anatomiaan ja asemaan tuotannossa. Työtä on ajateltava sen virtuaalisen tai abstraktin kehyyksen eikä sen aktuaalisten ja konkreettien muotojen kautta. Tämän UTS vähintäänkin tuo esiin, ja tämä tekee siitä kenties hankalasti avautuvan: on tunnettava konteksti, aistittava abstraktio, ennen kuin työn fragmentit tulevat ymmärrettäviksi. Siinä olemme jo kaukana verbaalin ajattelun ja teollisen tuotannon ajallisen peräkkäisyyden hitaasta etenemisestä ja elämän kulun vaihteellisesta koherenssista. Nämä ovat välähdyksiä, kuohahduksia, merkkejä elämästä jossain maan alla. Elämän ja toiminnan epävarmuus, vaiheiden päällekkäisyys ja epäjohdonmukaisuus ovat arkipäivää, jonka tasolle – Benjaminia seuraten – myös ajattelun on päästävä.

Tämä oli kirjani *Elämä teoriassa* taustaoletus, vaikka sitä ei ehkä niin hyvin artikuloitukaan ja samalla tietysti erottautumista sosiologiasta, joka yrittää koota yhteiskunnan kokonaisuudeksi lähtemällä apinasta, konkreeteista ”faktoista” tai ”pinnasta”. Se, mikä monelle ns. empiirisen sosiaalitutkimuksen piirissä työskentelevälle näyttää edelleen mahdottomalta tai puhtaalta teoreettiselta spekuloinnilta, kuten esim. pelkkien abstraktien elämänmahdollisuuksien hallinnointi ja ohjaus puuttumatta niiden erityisiin sisältöihin, muodostaa jo liberaalin hallinnoinnin käytännöllisen kohteen (kuten Michel Foucault’n luennot biopolitiikasta kertovat), hallinnoinnin ja ohjauksen, joka voi olla abstraktia, mutta joka on myös ruumiillisesti tuntuva.

Mutta abstrakti lähtökohtana ei edellytä, että abstrakti, yleinen yhteiskunta ja yleinen äly (Marxin kuuluisa *General intel-*

lect) olisivat liian laajoja kokonaisuuksia, jotta voisimme koskettaa niitä käsin. Ne eivät muodosta laajaa ”totaliteettia”, jonka ymmärtäminen vaatii korkeampaa näkökulmaa. Abstrakti, virtuaalinen, joka toimii lähtökohtana, voi olla vain liikkuva ja liikkeessä, kuin pilvi, kaasu tai neste, jolla ei ole suuntaa ja paikkaa, mutta joka siitä huolimatta on ja jota yritämme käsitteellistää. Vaikka siihen ei ole korkeampaa näkökulmaa ja vaikka sitä ei näe kokonaan, sen voi tuntea ja kokea toisten kanssa, luottamalla ja antautumalla virran vietäväksi. Ehkä siinä koko subjektiivisuuden määritelmä, subjektiivisuuden, jolla ei ole mitään tekemistä subjektin tai yksilön kanssa, koska sen voimat eivät tule erityisesti ”minästä” ja sen teoista.

PERJANTAI JA ROBINSON

Gilles Deleuze sanoi joskus haluavansa kirjoittaa kirjan *Marxin suuruus*. Ehkä hän olisi voinut aloittaa jostain tällaisesta: abstrakti ei Marxille ollut totaliteetti, joka kokoaa yksilöt yhteen ja abstrahoi heistä yhteisön. Pikemminkin yksilöt artikuloituvat abstraktista tai virtuaalisesta, ja he kantavat abstraktia tai virtuaalista yhteistä aina mukanaan. Mutta tätä abstraktia tai virtuaalista yhteistä ei voida erottaa yksilöiden konkreettisesta ruumiillisesta olemassaolosta. Ei ole olemassa ”yhteistä asiaa”, yhdistävää tekijää tai ”sosiaalista” elementtiä, joka olisi erotettavissa yksittäisistä ihmisruumiista ja niiden yhdistymisestä. Näkemys voi tuntua raa’alta, koska se kieltää jokaisen utopian (ja kenties moraalinen) ihmisruumiiden kommunikaation, yhdistymisen ja peliin panemisen (virran vietävän olemisen) sijaan. Se ei anna mahdollisuutta ulkoisen tarkkailijan asemaan eikä näkökulmaan ”from nowhere”.

Tästä näkökulmasta Marxin ja (vähintäänkin durkheimilaisen) sosiologian yhteen sovittaminen on mahdotonta (tosin Georg Simmeliä ja Max Weberiä on meillä kenties enemmän

käytetty salakäytävänä sosiologiaan), koska lähtökohdat ja etenemisen liike ovat vastakkaisia: Marxilla lähtökohdana on abstrakti tai virtuaalinen, jota on tunnusteltava käsin, on siis toimitettava ja tehtävä; sosiologiassa sen sijaa konkreettinen historiallinen fakta, yksilö, on jo annettu ja se, mikä pitää hahmottaa ja rajata, on vain yksilöistä muodostuva yhteinen. Täällä subjektiivisuus ja liike, tuolla liikkumaton subjekti. Marxilla yksilö ei koskaan voi olla lähtökohta (perusta), ei ole yksilöä sellaisenaan, vaan jokainen yksilö on aina ”yhteiskuntayksilö” ja sellaisena liikkuva, siis vailla määrättyjä rajoja.

Siksi kysymys sosiaalisesta tai yhdistävästä yhteisestä asiasta, siitä ”mikä meitä oikein yhdistää” on falski, porvarillinen kysymys, joka tehdään porvarillisessa sängyssä, jossa omaisuus ja oma ovat se, mikä yhdistää. Samalla se on kysymys, joka palauttaa aina valtion ja konkreeteista ihmisruumiista erotetun vallan politiikkaan. Ja jos palaamme *Grundrissen* ”johdannon” teemoihin, joita tässä olen ulkomuistista käynyt läpi, niin se on ajatus Robinsonista saarellaan, täydellisenä ja valmiina yhteiskunta-analyysin lähtökohdana.

Ja on syytä tuoda jälleen mukaan Gilles Deleuze ja hänen näkemysensä Robinson Crusoesta, koska ne kuvaavat hyvin sosiologian suljettua itsereferentiaalisuutta. Deleuze kirjoittaa 1950-luvulla³: ”On vaikea kuvitella tylsempää kirjaa kuin Robinson Crusoe. [...] On surullista nähdä lapsien yhä lukevan sitä. Robinsonin näkemys maailmasta lepää täysin omaisuudessa, etkä ole koskaan nähnyt pahemmin moralisoivaa omistajaa”. Robinson luo saarelleen juuri ne porvarillisen elämän olosuhteet, jotka hän jätti mantereelle – miksi siis haaksirikko? Robinson on täysin kykenemätön keksimään mitään uutta, mutta hän kykenee silti alistaamaan. Mitään ei keksitä, koska Robinsonilla on kaikki laivassaan, kaikki paitsi alamainen. ”Robinsonin kumppani ei ole Eeva, vaan Perjantai, työhön alistuva ja onnellinen orjuuttamisestaan. [...] Terve lukija haaveilee, että lopulta Perjantai syö Robinsonin”.

Porvarillinen subjekti tarvitsee aina alamaista, jonkun jota johtaa, muuten hän tuntee itsensä voimattomaksi, tyhjiin valuvaaksi ja muodottomaksi. Itse asiassa juuri tämä määrittelee porvarillisen subjektin, jolle maailma kostuu johtajasta ja alamaista. Se on subjekti, joka itse heiluu näiden kahden position välillä: haave absoluuttisesta vallasta toisten/kumppaniensa yli yhtäältä ja täydellisestä alistumisesta mihin tahansa toisaalta. Kumpikin haave on maailmasta, ajasta ja toiminnasta pakenemisen väline. Porvarillinen ”Minä” ei pelkää mitään niin paljon kuin liikettä, joka virtaa yli ja ali sen omaisuuden rajojen, liikettä, joka tulee muualta kuin siitä itsestään (kuten Tournier kirjassaan *Perjantai* näyttää). Se on fiksoitunut päättämiseen, ratkaisuun ja rajan vetämiseen. Se kavahtaa kollektiivista, avointa valmistelua, oman ruumiin peliin panemista. Se inhoaa sitä rakentavaa prosessia, jolle ”päätos” on tulos yhteisestä toiminnasta – ja ajasta ylipäättään – eikä valmiin voittaja-/häviöjäegon saavutus. Antonio Negri lausui hiljattain eräessä haastattelussa:

”inhoan kaikkia niitä, jotka puhuvat ’päätoksesta’ Carl Schmittin sille antamassa merkityksessä. Mielestäni se on todella fasistinen sana *par excellence*, se on pelkkää mystifikaatiota. Päätos on jotakin vaikeaa, järkeilyjen ja tunnetilojen kasautumista; päättäminen ei ole leikkaamista, se on rakentamista...”⁴

Kapitalismianalyysi ei välttämättä synnytä teoriaa politiikasta (olkoon Marxin poliittisen taloustieteen kritiikki tästä esimerkkinä), mutta tämä ei tarkoita sitä, että politiikan teorian pitäisi olla välttämättä ”desisionistinen” ja porvarillinen.

Deleuzen mukaan moderniin juridiseen (ja sosiologiseen) käsitykseen kuuluu olennaisesti ajatus ”välityksen välttämättömyydestä” ja tämä käsitys edellyttää:

- 1) ”että voimilla on yksilöllinen tai yksityinen alkuperä;
- 2) että voimat on tehtävä yhteiskunnallisiksi, jotta tuotettaisiin niitä vastaavat suhteet;
- 3) että on siis Vallan (« Potestas ») välitys;

4) että käsityksen horisontti on erottamaton kriisistä, sodasta tai antagonismista, jolle Valta näyttäytyy ratkaisuna, mutta ”antagonistisena ratkaisuna”.⁵

Kääntäkseni asian toisin päin: yhteiskunnan tutkimiseen emme tarvitse sodan tai kriisin horisonttia, emme valtaa kriisin ratkaisuna tai sen lakaisemisenä latentiksi, emme voimien tekemistä yhteiskunnallisiksi emmekä niiden yksilöllistä alkuperää. Ei tarvita erojen kääntämistä ”neuvoteltaviksi”. Voitaisiin jopa olettaa, että juuri nämä elementit – sota/kriisi, valta/alistaminen, voimien ”yhteiskunnallistaminen” (sopimus/sopiminen), voimien yksilöllinen alkuperä/yksilön vastuu – muodostavat porvarillisen (yhteiskunta)tieteen keskeiset käsitteet ja sen politiikan tavoitteet. Samalla ne näyttävät sen rajoittuneisuuden: konflikti ei palaudu sotaan, ihmisten väliset suhteet eivät ole välttämättä alistussuhteita eivätkä tunteet ja voimat tarvitse valtion tai kirkon siunausta.

Toinen pätevä Marxin käsite – mielestäni lähinnä subjektiivisuuteen viittaavan ”abstraktion”/”elollisen työn” rinnalla – on ”yhteiskuntayksilö”.

Ajatus siitä, että Marx käänsi Hegelin jaloilleen ja että kapitalismi tai pääoma on idealismia toiminnassa, näyttää yleisesti paljon ajankohtaisemmalta kuin 1970-luvulla. Pääoma ei piittaa materiaalisesta, päinvastoin, aineeton, immateriaalinen on sen arvonlisäykselle olennaista. Pääoma jos jokin välttää toimimista käytännössä eikä se halua identifioitua mihinkään konkreettiseen (seikka, joka saa sen moralistiset vastustajat, uudet Proudhonit, tarttumaan konkreettiseen, kansakuntaan, rotuun jne. kuvitelun ja viattoman porvarillisen vastarinnan muotoina). Pääoman idealismi myös kätkee subjektiivisuuden rakentumisen ja näyttää subjektit tai yksilöt erillisinä, itsenäisinä toimijoina tai toiminnan lähteinä, toisin sanoen se kätkee/vääristää *general intellectin* olennaiset piirteet: kaikille yhteinen äly/tietokyvyt eikä erityiset kyvyt sekä kykyjen käyttö vain yhdessä toisten kanssa; kyvyt ovat vain

käytössä, yhteisinä ja julkisina eivät yksityisinä. *General intellect* ei viittaa ”joukkuepeliin”, jossa jokaisella on erillinen roolinsa, se ei kuvaa tayloristista armeijaa; tiimityöskentely, joukkuepeli, yhteistyökyvyt jne. – mitä muuta ne ovat kuin yritys kääntää tavoitteiksi ja tehtäviksi *General intellectin* ja tuotannon todellisuus, yritys lykätä sitä, mikä on jo läsnä?

”Yhteiskuntayksilö” on nyky-yhteiskunnassa todellinen, vaikka ei aktuaalinen kommunismin hahmo. Sillä tarkoitetaan yhteistyön välttämättömyyttä kielellisen ja kommunikatiivisen tuotannon olosuhteissa (”yksityisen kielen” mahdottomuutta). Tuotanto ja työ ovat yhteistyötä, osallisuutta yhteiseen (kieleen) eikä tätä yhteistä (kieltä) voi/saa erottaa sitä käyttävistä, siinä työskentelevistä ihmisistä. Kielen riisto ja privatisoiminen tuhoavat *General intellectin*.

Yhteiskuntayksilö= General intellect.

Se on yleinen, yhteinen äly, kaikkien jakama tieto; se on: yhteiset, yleiset inhimilliset kyvyt, jotka ovat erottamattomia erityisistä ihmisistä, kykyjen käyttäjistä. Nämä ”merkityksettömät” kyvyt ovat vaikeimmin teknistettävissä tai ”ulkoistettavissa”, koska ne eivät vastaa mihinkään erityiseen ”signaaliin”, vaan pikemminkin ”persoonaan”, henkilön läsnäoloon. Nämä kyvyt henkilöityvät, konkretisoituvat ja eriytyvät erityisinä kykyinä ja erityisinä ihmisinä, joita ilman niitä on vaikea nähdä (sosiaalisuus, ystävällisyys, huolenpito ilman sosiaalista, ystävällistä tai huolta pitävää henkilöä lienee vaikeaa).

Mutta yhteiskuntayksilö tarkoittaa myös väkeä, multitudoa, epämääräistä joukkoa vailla yhteistä, ihmisten konkreettisesta ruumiillisesta olemassaolosta irrotettavaa asiaa (”sosiaalista”). Tämä väki eriytyy tai jäsentyy erityisiksi ihmisiksi, kuten yleinen äly eriytyy ja jäsentyy erityisissä mielissä erityisiksi kyvyiksi. Jäsentyminen on liikettä, toimintaa eikä se voi tapahtua liikkeen ulkopuolella.

Tässä ei ole mitään vaikeaa: olemme hylänneet kaavamai-

set taulukot jo muilla elämänalueilla, miksi ne olisi säilytettävä yhteiskuntaa tutkittaessa.

Kyse ei ole siitä, että heitetään luokan käsite menemään. Pikemminkin kyse on käsitteen uudesta ja liikkuvasta hahmosta. Luonto synnyttää ihmisiä, ei luokkia, mutta se synnyttää ihmisiä yhteiskuntayksilöinä eikä Robinsoneina. Eivätkä muualla kuin Suomessa ukkoina (porvareina) synny sylilapset. Sen sijaan näitä yhteiskuntayksilöitä halkaisevat luokkasuhteet, jotka ovat luotuja eivätkä annettuja. Eivätkä nämä luokkasuhteet ole pysyviä.

Pikemminkin yhteiskunta on Foucault'a seuraten strateginen suhde, sotajoukkojen ja rintamalinjojen taktisten tiivistymisen liikkuva jakautuminen kentälle, jolta puuttuu transsendentti, kentän ulkopuolinen ulottuvuus, siis ulottuvuus, johon koko kenttä palautuisi. Tai: yhteiskunta on pakeneva, liikkuva, vellova joukko, vesimassa, johon avautuu puroja ja virtoja, ”paon viivoja”.⁶

Mutta palataan takaisin yhteistyöhön, siihen liikkeeseen, jossa *Uuden työn sanakirja* kelluu ja jossa yleinen tai yhteinen hahmottuu verkostoina ja organisaationa. Kuinka nämä verkostot ja organisaatiot on rakennettava, jotta niiden jäsenet kykenevät aktualisoimaan virtuaalisen olemassaolonsa?

Kolme kysymystä, jotka voivat olla huonosti muotoiltuja ja viedä myös harhaan, mutta en osaa niitä muutenkaan muotoilla:

1. Mitä on julkinen nykyään, kun työ ja tuotanto eivät ole enää yksityistä? Kun julkisuus ja yhteisyys eivät ole enää edellytyksiä tuotannolle tai tapahdu tuotannon jälkeen? Kun riisto tapahtuu siellä, mitä aikaisemmin pidettiin tuottamattomana ja ei-työhön kuuluvana: kommunikaatiossa (vapaassa organisoitumisessa), ajattelussa, puheessa, koulutuksessa, kasvatuksessa, vapaa-ajassa ja ihmissuhteissa, perheessä, koko elämän ajassa. On tärkeää kehittää vastarinnan muotoja näillä alueilla ennen kuin niistä tulee menetettyä maaperää, mutta yhtä lailla tärkeää on suojella ja kenties jopa mustasukkaisesti vartioida uuden, syntymässä ole-

van julkisuuden muotoja yrityksiltä muuttaa ne ”hyödyllisiksi”.

2. Mitä mahdollisuuksia yhteistyöllä, verkostoilla ja organisaatioilla on estää paha tai negatiivinen (”yhteistyöperslävet”), jos yksikään yksilö ei edellä yhteistyötä, vaan rakentuu siinä ja jos yksilö ei ole ennalta paha tai hyvä, vaan rakentuu yhteistyössä ja yhteisen jakamisessa (jos pahalla ei ole transsendenttia perustaa, vaan sillä on vain ”strateginen” rooli ja se on otettava vastaan kerta kerralta)? Jos organisaatiolla ei ole muodollista keinoa pahan torjuntaan, se joutuu turvautumaan jäsentensä ruumiilliseen läsnäoloon ja jäsenten ruumiillisen olemassaolon peliin panemiseen. Se joutuu turvautumaan aikaan. Jokaisen jäsenen on oltava jollain tavoin läsnä: samat kyvyt, samat tiedot, sama informaatio, muuten ”riskien” ja etujen jakaminen ei onnistu. Ilman sitä organisaatio tuhoutuu tai aiheuttaa tuhoa omiensa keskuudessa.

3. Työ, postfordistinen työ, ns. uusi työ – josta UTS eri muodoissaan jollain tavoin puhuu ja josta ei oikein voi sanoa mitä se on, missä ja milloin sitä tehdään ja onko se ylipäätään mitään ”tekemistä”, koska se ei useinkaan valmista mitään, vaan pikemminkin valmistelee ja teeskentelee – mitä se on?

Kysymykset ovat tekemisissä subjektiivisuuden ja sen ilmaisujen ja organisoinnin kanssa: mistä subjektiivisuus voi löytää ilmaisunsa, miten subjektiivisuus rakentuu, mitkä ovat sen komponentit ja kuinka niitä yhdistetään?

Tiedän, että subjektiivisuudesta on ollut paljon puhetta, ja sanasta uhkaa tulla biopolitiikan kaltainen hokema, jonka avulla korvataan todellinen analyysi ja joka lausutaan juuri silloin, kun ei tiedetä mitä oikeastaan pitäisi sanoa ja tehdä. Silti korostaisin subjektiivisuuden, inhimillisen aloitteellisuuden ja aktiivisen vastarinnan tutkimisen tarpeellisuutta; aktiivisen, siis ei reaktiivisen tai johonkin vastaavan, vaan itsenäisen toiminnan tutkimisen tarpeellisuutta, ja samalla toiminnan yksiselitteisen subjektin ongelmallisuutta nykyaikaista yhteiskuntaa ja tuotantoa tarkastelta-

essa. Subjektiiivisuus on jotakin joka tuottaa eikä ole tuotettu. Se ”tulee ulkoa”, muualta, ”toisesta maailmasta” ja läpäisee valtara-kennelmat. Toiminnan ja esim. työn subjekti ei ole alun alkaen olemassa valmiina, se ei ole analyysin lähtökohta, vaan kuuluu tuottamisen ja tuotannon alueelle; työn tai toiminnan subjekti on pikemminkin tuotannon ”ylijäämä” tai ”jäännös”.

AHDISTUKSEN MUSTA AUKKO

Mutta pysytään toistaiseksi uudessa työssä, tuottavassa subjektiivisuudessa ja subjektiivisuuden tuotannossa. Vaikka tästä työstä onkin vaikea sanoa, missä ja milloin sitä tehdään ja mitä se lop-pujen lopuksi on (sen konkreettiset muodot vaihtelevat esim. sekä työuran että erityisten töiden aikana), se kuitenkin ympäröi kaikkea olemassaoloamme. Toisin sanoen, jos työn tila, aika, teh-tävät ja subjekti/tekijä eivät ole identifioitavissa määrättyyn teki-jään määrättyssä paikassa, vaan moniulotteisiin ja monimuotoisiin yhteisöresursseihin ja sosiaalisiin suhteisiin, niin mihin suuntaan palkkatyöyhteiskuntaa olisi kehitettävä, koska periaatteessa työ-palkka maksetaan edelleen tietyn henkilön määrättyssä tilassa, tietynä aikana tekemistä erityisistä suorituksista?

Joka tapauksessa persoonallisuuteen sidotuksi muuttuessaan työ muodostaa yhä enemmän, Félix Guattaria lainaten, ”ahdis-tuksen mustan aukon”, joka kaikuu kaikissa erityisissä töissä ja toimissa. Se kietoutuu ruumiiseemme ja sieluumme tai mie-liimme toisin kuin edeltävät työn ja vaivan muodot: on oltava aina valmis, kyvykäs, käytettävissä ja vielä kaunis; ikään kuin klassisen filosofian hyvä, kaunis ja tosi olisivat kääntyneet konk-reeteiksi ja painostaviksi ulkoisiksi vaatimuksiksi, joita ei enää tavoitella yhdessä ja joihin pyritään yksin; niistä on tullut vaivaa ja puurtamista, joita tehdään jonkun niitä korkeamman päämä-rän takia, päämäärän, jota kukaan ei kuitenkaan tunne.

Konkreetti, erityinen työ ei enää tarjoa pelastusta ahdistuk-

sesta ja synnintunnosta. Se, mitä kapitalismi tarjoaa, on ahdis-tuksen musta aukko. Uuden työn, työn sellaisenaan (minkä tahansa työn tärkeys, kuten poliitikkomme laidasta laitaa koros-tavat) maailma tarjoaa meille vain yksinäisyyttä ilman mitään lääketta siihen ja täydellistä kyvyttömyyttä hyväksyä yksinäisyy-den yhtäkään erityistä muotoa ja valtavaa tarvetta tarttua ja alistua kaikkiin mahdollisiin riippuvuuden ja alistumisen muotoi-hin (haetaan sitä sitten perheestä, kuntoilusta, tv:stä, internetistä, sähköpostista, työstä, alkoholista, seksistä jne.)

Postfordistinen uusi työ siis kiihdyttää jatkuvasti elämän abst- rakteja piirteitä. Se laventaa yleisiä kykyjä, yleistä älyä, ei erityi- siä kykyjä. Se kiihdyttää liikkuvuutta, muuntelua ja vaihtelua. Se korostaa kykyjen potentiaalisuutta ja ristiriitaisuutta, mahdolli- suuksien ”ylipäättään” roolia. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuk- sen jälkeen on turha vaatia elämältä konkreettisia tavoitteita, kes- kittymistä ja koherenssia. Päinvastoin, vaatimukset koherenssista lisäävät ahdistusta ja yksinäisyyttä ja johtavat myös tarrautumaan ”paikallisuuksiin”, myyttiseen pelastukseen maailmalta. Mutta tarkoitukseni ei tässä yhteydessä ole luonnostella sosiologista ana- lyysia nykyihmisen ongelmallisesta tilanteesta.

Yleinen ajattelukyky, yleinen äly, liikkuvuus ja muuntelu, abstraktit mahdollisuudet ovat nykykapitalismissa suoraan ja vailla erityisten taitojen, paikkojen ja mahdollisuuksien tekosyytä riiston kohteena.

En näe työn prekarisaatiolla mitään muuta loogista ja päte- vää syytä: sen kautta yleiset inhimilliset kyvyt, ihminen koko- naisuudessaan, asetetaan kapitalistisen riiston kohteeksi ja osaksi pääoman arvonnäkökulman prosessia. Eli, prekaarisuutta tarkasteltaessa katse on siirrettävä pois työsuhteesta, sen muodosta ja työpai- kasta. Prekarisaation kohteena ei ole työpaikka tai työsuhte, vaan yleinen äly, liikkuvuus/muuntelu ja mahdollisuudet. Näiden abstraktioiden sisällä käydään konkreettista ja ruumiillista kamp- pailua uudesta luokkajaosta, alistamisesta ja tulevaisuudesta, joka

muokkaa tulevan tietokykykapitalismin hahmoa.

Mitä on kaikkialla vaadittava joustavuus? Kyse ei ole pelkästään työajan joustoista tai joustavuudesta työtehtävien ja työtilojen suhteen: on oltava joustava myös työtovereiden ja ylipäättään ihmisten suhteen, joustettava tietojensa suhteen.

Tässä yhteydessä käytettynä joustavuus on käsitteenä tekemisissä ihmislajille tyypillisen sopeutuvaisuuden tai erityisen ympäristön puuttumisen kanssa. Tiedämme tuloksen kun abstrakti, virtuaalinen joustavuus käännetään erityiseksi työkyvyksi: tuloksena on opportunisti, joka on valmis alistumaan mihin tahansa käskyyn ja joka tyytyy mihin tahansa tuloon. Joustava prekaari, josta nykykapitalismin virastomestarit näkevät unia, muistuttaa todellakin Primo Levin kuvaamaa musulmaania, ”olentoa, jolta nöyryyttäminen, kauhu ja pelko olivat riistäneet kaiken tietoisuuden ja kaiken persoonallisuuden aina täydelliseen apatiaan saakka...”⁷ Vain lähtemällä tästä apatiasta, sukeltamalla sen syövereihin, voidaan aloittaa uuden poliittisen subjektin rakennustyö (seikka, jota yritin korostaa *Kuhmurien kerhossa*⁸).

Mikä tuo paljon puhuttu prekariaatti sitten on, jos se ei olennaisesti ole epätyypillisissä työsuhteissa työskentelevä ja vailla vakituista työpaikkaa oleva ihmisjoukko?

Jollain tavoin kyseessä on muoto tai kaiku – kenties perverssi, hajottava muoto, muodoton muoto – jonka yleinen äly, yleiset tietokyvyt, liikkuvuus, vaihtelu, yhteistyö ja mahdollisuudet saavat, kun ne alistetaan pääoman arvonnäkökulmalle, kun ne muunnetaan inhimilliseksi pääomaksi. Prekariaatti on abstrakti työn, yleisen älyn, yhteistyön, liikkumisen, vaihtelun ja mahdollisuuksien äärimmilleen vieraantunut muoto, jossa ihmiset katsovat omia luonnollisia/lajityypillisiä piirteitään ulkoisena pakkona. Prekaarissa työssä ihminen ikään kuin pakotetaan ihmiseksi, pakotetaan kykenemään omiin kykyihinsä, vailla mahdollisuutta tulla muuksi. Erilaiset tosi-tv -ohjelmat eivät ole mitään muuta kuin tämän inhimilliseksi pakottamisen näytteillepanoa ja siihen pakottamista.

Joka tapauksessa prekariaatin ongelma ei ole vakituisen työpaikan puute, vaan yleisen älyn alistaminen, vapaan liikkumisen ja yhteistyön estäminen, elämän mahdollisuuksien kahlitseminen jo ennalta (kuten koulutus uudistuksissamme tapahtuu). Niissä kyse on kaikesta muusta kuin luovuuden ja innovaatioiden edistämisestä.

Entä jos käännetään nämä kolme ulottuvuutta: yleinen äly/abstrakti työ, vaihtelu/muuntelu/liike ja mahdollisuudet nykytermeiksi?

Saamme ensimmäisestä luultavasti sellaisia sanoja kuin yhteistyö(kyky), kommunikatiivisuus, sosiaalisuus, verbaalisuus; toisesta puolestaan jäljittely, kierrätys, oppiminen, kopiointi...; kolmannesta innovaatiot, uusi, tapahtuma, riskit jne. Nämä kaikki sivuavat jollain tavoin edellä mainitun *Uuden työn sana-kirjan* teemoja.

Samalla ne sivuavat jotain, joka on tekemisissä tulevaisuuden ja yleisen älyn organisaation kanssa.

Ne ovat myös teemoja, joiden ympärillä tietokykykapitalismin luokkataistelua käydään (yhteistyö, kopiointi, liikkuminen, innovointi, oppiminen muiden muassa). Kysymys on oikeudesta: siitä, kenellä on oikeus tietoon, liikkumiseen ja tuloon ja millä ehdoilla, siis siitä miten ihmisiä kohdellaan.

On turha haaveilla lehdestä, radioasemasta tai televisiokanavasta. Kyse ei ole informaation välittämisestä tai tietojen vaihdosta. Julkisuuden ja yhteistoiminnan uudet muodot näkyvät jo tiedon vapaan jakamisen kokeiluissa, vapaan liikkumisen ja palkkatyöstä erotetun yhteiskuntatulon vaatimuksissa. Siellä ratkaistaan jo nyt kenellä on oikeus tietää ja mitä, kenellä on oikeus liikkua ja millä ehdoilla, mitkä ovat tulevaisuuden työehdot, missä saa liikkua ja oleskella ja miten pitää elää.

Ehkä olisi jo aika palata tuotantosuhteisiin, tuotantosuhteiden maaperälle, palaamatta kuitenkaan työpaikalle. Se merkitsee työskentelemistä niiden kanssa, jotka raivaavat yhteisen toimin-

nan ja luomisen tiloja.

On ryhdyttävä organisoimaan abstraktia työtä ja yleistä älyä!

Eikä se luultavasti tapahdu asiapohjalta.

Mutta minkälainen voi olla sen organisaatio?

Marxin *General intellectin*, yleisen, yhteisen älyn ajatus antaa vain muutaman neuvon: Kyse on yleisistä kaikkien jakamista kyvyistä ja tiedoista eikä erityistiedoista tai -taidoista. Organisaatio ei siis koostu yksilöistä, jotka kootaan yhteen suuren päämäärän takia, vaan yhteisestä ja kaikkien jakamasta, jossa jakaminen, yhteisen käyttö (eikä tietojen vaihtaminen markkinoilla) tuottaa ja luo yksilöitä. Organisaatio ei ole siten välinen annetun yksityisen edun savuttamiseksi, vaan päämäärä ja itseilmaisun maaperä. Edellytykset, kyvyt ja tiedot ovat yhteisiä ja organisoituminen, tiivistyminen, yksilöityminen ja konstituutio tapahtuu niiden käytössä.

- 1 Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto 2006.
- 2 Benjamin, Walter: "Experience and Poverty", *Selected Writings* Vol 2, part 2, s.734. The Belknap Press: Cambridge 1999.
- 3 Deleuze, Gilles: *L'île deserte et autre texts. Textes et entretiens 1953-1974*. Éd. David Lapoujade. Paris: Minuit, 2002.
- 4 Negri, Antonio: "Carl Schmitt, le droit, le pouvoir. Entretien avec Toni Negri." *Mouvements* 37. Paris: La Decouverte, 2005.
- 5 Deleuze, Gilles: "Esipuhe" Antonio Negrin kirjaan *L'Anomalie sauvage*. <http://megafoni.kulma.net/>.
- 6 Gilles Deleuze, "Halu ja nautinto" teoksessa *Haastatteluja*, Tutkijaliitto 2005
- 7 Agamben, Giorgio: "Kynnys" kirjasta *Homo Sacer*, <http://megafoni.kulma.net/>
- 8 Vähämäki, Jussi: *Kuhmurien kerho: vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2003.

III Palkkatyöyhteiskunnan muutos

Teollisen kapitalismin kaksi perustasoa olivat pääoman kasautumisen tapa (muoto, jonka tuotannollinen varallisuus ottaa, se, mihin investoidaan) ja tulonjaon tapa. Bernard de Mandeville puhuu ensimmäisen kerran työnjaosta sen nykyaikaisessa merkityksessä, kun hän sanoo, että se antaa mahdollisuuden tehdä suuria asioita keskinkertaisuuksien kanssa. Adam Smith puolestaan korostaa *Kansojen varallisuuden* alussa työnjaon merkitystä yhteiskunnan yleiseen toimintaan. Työnjaosta, jota Smith esitteli nuppineulatehdasesimerkkinsä avulla, tuli teollisen vallankumouksen voimakkain tekijä. Smith havaitsi, että yksittäinen työntekijä voi tuottaa noin 20 neulaa päivässä. Heti kun neulan tekemiseen vaadittavat tehtävät ositellaan yksinkertaisiksi työsuorituksiksi, voi kymmenen työntekijää valmistaa päivän aikana 48 000 neulaa, siis 4800 neulaa jokaista työntekijää kohti. Jälkeenpäin voidaan sanoa, että ns. fordistinen teollinen yhteiskunta ja sen taloudellisen kasvun järjestelmä olivat Adam Smithin ennakoiman teollisen tuotannon mallin huippu. Siinä työvoima sijoitetaan mekanisaation ja taylorismin periaatteiden mukaisesti jatkuvasti monimutkaisempien koneiden ja laitteistojen maailmaan. Kehityksen seurauksena näytti siltä, että tuottavuudella ei ole juuri mitään tekemistä työntekijöiden tiedon, tietokykyjen ja persoo-

nallisuuden kanssa, koska koneet sisältävät kodifoidussa muodossa kaiken tiedon.

Yritän seuraavassa kuvata hyvin kaavamaisesti fordistisen teollisen kapitalismin keskeisimmät piirteet.

Friedrick Winslow Taylorin toiminta kohdistui työn uudentyyppiseen järjestämiseen, jonka tavoitteena on uusiin mekaanisiin tekniikoihin ja uusiin energianlähteisiin (polttomoottori ja sähkömoottori) perustuva tuotannon automatisointi. Näiden seurauksena tuotantojärjestelmä muuttui suhteessa siihen, mitä se oli ollut 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa. Taylorismilla tarkoitetaan ennen kaikkea tietäntyyppistä teknistä tuotanto-organisaatiota ja ”tieteellistä managementtia” ja se muodostaa teollisen kapitalismin lattiataason. Henry Fordin nimi viittaa puolestaan tuotannon ja kulutukseen ja tulonjaon uusiin muotoihin, kun työntekijöiden kyvystä kuluttaa tuli olennainen taloudellisen kasvun tekijä. John Maynard Keynes oli taas taloustieteilijä, joka otti ensimmäisenä huomioon yhteiskunnan tekniset ja tuotannolliset muutokset. Hänen käsityksensä mukaan taloudessa tarvittiin ”yliyksilöllistä” toimijaa. Fordismilla tarkoitetaan ennen muuta säätelyjärjestelmää, joka muodostuu näistä kolmesta ”tasosta”: tuotanto-organisaatio (tehdas), tulonjako (tuotanto/kulutus), tulonjaon säätely (palkan ja voiton suhteen, palkan ja tuottavuuden suhteen säätely).

Ensimmäinen maailmansota oli tehnyt näkyväksi voimakkaan teknologisen murroksen, joka materialisoitui panssarivaunujen ja lentokoneiden kaltaisissa uusissa koneissa ja joka vaikutti voimakkaasti myös aikakauden kulttuuriin: Hans Castorpin hahmo ja koko *belle époque* katoavat ja muuttuvat anonyymeiksi voimiksi maailmansodan rintamalla. Walter Benjaminia lainaten sodan jälkeen

”ihmiset palasivat rintamalta mykistyneinä [...] eivät enää kokemuksiltaan rikkaampina [...] Sillä koskaan ei kokemusta oltu mitätöity niin radikaalisti kuin asemasota mitätöi strate-

gisen kokemuksen, inflaatio taloudellisen kokemuksen, nälkä ruumiillisen kokemuksen, despotismi poliittisen kokemuksen. Sukupolvi, joka oli kulkenut kouluun hevosten vetämillä raitiovaunuilla, seiso i jaloillaan taivaan alla maisemassa, jossa mikään ei ollut säilynyt muuttumattomana, lukuun ottamatta pilviä ja keskellä räjähdysten ja tuhoisien paineaaltojen kenttää seisovaa pientä ja haurasta ihmisruumista”.¹

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen maailman tekninen järjestäminen ja massayhteiskunta nousevat myös mannermaisen filosofian hallitseviksi teemoiksi fenomenologiassa, hermeneutiikassa ja eksistentialismissa. Tekniikka ja maailman tekninen järjestäminen astuivat uuden massayhteiskunnan anonyymien ihmisyksilön elämän keskusta.

Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että ennen ensimmäistä maailmansotaa tuotanto oli ollut vielä jollain tavoin käsityöläismäistä. Oltiin ”sorvin ääressä”, työvaiheet olivat erillisiä ja työläiset olivat erikoistuneita. Jokaisella oli omaa tietoa, joka teki hänestä mestarin. Ihmisen ja koneen suhteessa ihmisellä oli erityinen asema, jossa työntekijän taito, hänen persoonallinen kykynsä oli tuloksen kannalta ratkaisevaa. Koneen tai tuotannon rytmi ei alistanut työntekijää kokonaan omaan rytmiinsä. Työntekijän tekemät tavarat olivat samannäköisiä, mutta erilaisia, koska kokemuksella oli erityinen tuottava rooli. Tämä kokemus, siis kyky tehdä ero kahden samannäköisen mutta erilaisen välillä ja välille, oli kiinni erityiseen ihmisruumiiseen (työntekijään) erottamattomasti sisältyvässä ajassa. Työntekijän ja tämän kokemuksen toisistaan erottaminen muodostaa yhden tärkeän kamppailukysymyksen siirtäessä tayloristiseen tuotanto-organisaatioon. Mestaruus oli ennen taylorismia olennaista niin tuotantoprosessille kuin työläisten neuvotteluvoimallekin, ja ensimmäiset ammattiyhdistykset syntyivät suojelemaan työntekijäryhmien itsenäisyyttä ja niiden olemassaolon yleisiä edellytyksiä sekä tietenkin tulojen jatkuvuutta, koska päiväpalkka oli tavallista. 1800-luvulla työ-

suhteet olivat meidän näkökulmastamme normaalisti epätyypillisiä ja elettiin yksilöllisen tai työpaikkakohtaisen sopimisen aikaa. Ensimmäiset ammattiliitot herättivät esimerkiksi Marxissa 1800-luvun puolivälissä toiveikkautta työväenluokan yhdistämisestä ja työläisten keskinäisen kilpailun voittamisesta.

Kapitalismin kehityksen historiasta on nähtävissä, että aina kun työläisten neuvotteluvoima kasvaa, alkaa myös työn ja pääoman suhteiden uudelleen määrittely. Se tapahtuu muuttamalla tuotanto-organisaatioita ja koko työjärjestystä. Näitä muutoksia ei tapahdu kuitenkaan ilman subjektiivisen elementin, työläisten kamppailujen tiivistymistä kollektiiviseksi tahdoksi muuttua omaa asemaansa. Tämä tahto ei välttämättä näy suorina poliittisina vaatimuksina tai poliittisena konfliktina, vaan se voi näkyä myös pakona sietämättömistä olosuhteista. Toisaalta usein suora haastaminen ja pako (esim. siirtolaisuus) ovat olleet samanaikaisia ja toisiaan tukevia kamppailun muotoja eivätkä toistensa vastakohtia. Toisin sanoen työn maailmasta tuleva paine muuttaa niitä muotoja, joilla varallisuutta luodaan ja tavaroita tuotetaan, vaikka se ei muuttaisikaan kapitalismin hierarkkista sisältöä tai välittömästi mullistaisi politiikka ja instituutioita.

Taylorismin paradigmaattisena esimerkki on liukuhihnatyö, jossa jokaisen työntekijän työvaihe on välittömästi välttämätön seuraavalle työvaiheelle. 1900-luvun alun tekniikka teki työn mekanisoinnin ja tuotteiden standardisoinnin mahdolliseksi. Tärkeässä asemassa olivat uudet energianlähteet, kuten sähkö ja uudet koneet, kuten sähkömoottori ja polttomoottori, uudet materiaalit, kuten alumiini ja keinokuidut sekä uudet kommunikaatiovälineet, kuten puhelin, radio ja elokuva. Ne syrjäyttivät hiilen, raudan ja tekstiilit ja muuttavat tiedonvälityksen ja kommunikaation luonnetta. Niiden avulla saatiin suhteellisen kevyeen kuoreen tehokkaita koneita ja voitiin luoda ns. kestokulutushyödykkeitä. Työn osittelu, tuotteiden ja työtehtävien standardisointi ja automatisointi syrjäyttävät mestarityöläisen.

Ihmisen ja koneen suhde muuttuu, koska nyt kone eikä ihmisen ahkeruus ja taito lisää tuottavuutta. Tuotanto on riippuvainen mekaanisesta prosessista, jossa työläisen kokemus, hänen tietonsa on eliminoitu minimiin, ja työläinen on pelkkä passiivinen tehtävien suorittaja, jonka oma persoonallisuus aiheuttaa seisahduksia tuotantoketjussa. Aivot pitää niin sanotusti heittää narikkaan. Seuraus on, että työläisten neuvotteluvoima heikkenee. Mestari työskenteli pienissä pajoissa päiväpalkalla ja urakoittain, kun taas tehtaassa ympäristö oli meluisa, kommunikaatio toisten työläisten kanssa vaikeaa, oma kokemus tai taito eivät merkinneet mitään ja työ oli monotonista ja raskasta. Toisin sanoen, työolosuhteet muuttuvat sellaisiksi, että työhön ei suostuta kuin pakon edessä. Tämä aiheutti tiukkaa vastarintaa uutta tehdastyötä kohtaan, mikä näkyy hyvin esimerkiksi Chaplinin elokuvassa *Nyky-aika* – elokuva on muutenkin erinomainen taylorismin kuvaus, koska siinä ovat mukana sekä liukuhihnatyön kuvaus, tehtaaseen töihin pakottaminen (poliisiväkivalta), työläisten vastarinta ja pako. Vuodet 1919–1920 olivat Yhdysvalloissa avoimen ammattiyhdistyskonfliktin ja repression aikaa, aikaa jona esimerkiksi FBI luotiin repressioinstrumentiksi. Tehdastyöstä kieltäytyminen ja pako näkyvät selkeästi myös aikakauden amerikkalaisessa populaarikulttuurissa ja kiertolaisen tai *hobon* hahmossa. Taylorismi voidaan nähdä siis vastauksena mestarityöläisten kanssa käytyyn konfliktiin ja yrityksenä murentaa varhaisten ammattiyhdistysten valta.

Aika oli myös Industrial Workers of the World -ammattiyhdistyksen kulta-aikaa (ja yhdistyksessä suomalaisilla oli keskeinen asema). Yhdysvaltojen historian käännekohtien dokumentaatioissa musiikki ja elokuva lyövät mennessä laudalta historian tutkimuksen, mikä näkyy myös 1960–1970 -lukujen fordismin kriisin kuvauksessa. Yksi esimerkki tehtaasta ja tehdaskaupungin jakoko fordistisen järjestelmän kriisistä on Bruce Springsteenin albumi *Darkness on the Edge of Town* vuodelta 1978. Siinä sano-

taan miltei kaikki olennainen niistä subjektiivisista syistä, jotka fordismiin kaatoivat. Sanoitukset kertovat tarpeesta päästä pois kaupungista ja elämästä, jota luonnehtii isä ”kulkemassa näitä tyhjiä huoneita ja etsimässä jotakuta jota syyttää”, tehdastyöläistä, jotka tehtaan pillin soidessa lähtevät kotiin viha silmissään ja halu satuttaa, autosta (ja autoteollisuudesta) työnä ja samalla lupauksena paosta.

Työn osittelu ja standardisointi toi yrityksille paljon hyötyä, koska se kasvatti sekä tuottavuutta että ns. skaalatuottoja. Mitä suurempi yritys, sitä suurempia sen tehtaat. Jos aiemmin yrityksen voitto oli riippuvainen tuotteen laadusta, joka oli pienessä yrityksessä tai pajassa parempi kuin suuressa, niin tayloristisessa tuotanto-organisaatiossa suuryritys ja työvaiheiden standardisointi takasivat tuotteen laadun. Kun pystyttiin tuottamaan enemmän ja halvemmalla tasalaatuisia tuotteita, ansaittiin enemmän ja kyettiin investoimaan enemmän uusiin koneisiin. Ehtona oli kuitenkin se, että kysyntää on riittävästi. Jos tuotannon ja tuottavuuden kasvaessa myös palkat nousevat, niin kysyntä voi kasvaa ja voitto-odotukset toteutuvat, mikä puolestaan kannustaa uusiin investointeihin.

Yhdysvalloissa taylorismi oli aikaan saanut ennen kokemattoman taloudellisen kasvun, jota kesti aina 1929 alkaneeseen lama-kauteen asti. Lamasta toipumiseksi Roosevelt velvoittaa ”teidät kaikki, velvoitan itseni, ’new dealiin’ Amerikan kansan parhaaksi. [...] Tämä on enemmän kuin poliittinen kamppailu, tämä on kutsu aseisiin”. Tämä uusjako muodosti fordistisen kompromissin taustan.

Laman syynä nähtiin epätasapaino tarjonnan ja tuotannon realisoinnin välillä. Aiemmin oli ajateltu, että tuotanto luo oman kysyntänsä ja tuotettu joko kulutetaan tai säästetään, ja säästetty voidaan investoida. Tuotannon lisäys johtaisi siis aina kysynnän kasvuun kulutuksen ja investointien kautta. Palkat puolestaan määräytyisivät markkinoilla työvoiman kysynnän ja tarjon-

nan kautta. Keynes ei hyväksynyt ajatusta. Lamassa juuri uuden teknologian yritykset menettävät arvonsa (kumi, muovi, puhe-
lin, liikenne, kemia ja uudet kuidut). Alikulutuksesta päästään, jos työläinen saa riittävästi ja riittävän vakaasti palkkaa, joka voi kääntyä kulutukseksi ja auttaa tavaroiden muuttumista rahaksi ja uudeksi pääomaksi. Tayloristista massatuotantoa olisi vastattava massakulutus. Taylorismi oli kuitenkin keskittynyt tuotantoprosessin organisoinnin ja kasautumisen (koneinvestoinnit) tarkaste-
luun eikä kulutukseen. Nyt kävi kuitenkin selväksi, että palkan tai tulon jatkuvuuden kautta voitaisiin taata työläisten ostovoima ja tavaroiden kysyntä. Mutta tämä vaati, että palkan määräytyminen irrotetaan markkinoista ja sen määräytyminen liitetään osaksi kapitalistisen kasautumisen prosessia ja sen mekanismeja (tuottavuuden kasvu). Palkan määrittäminen siis irtoaa työvoiman tarjonnasta markkinoilla. Samalla kasvavalle ja työvoimaa jatkuvasti enemmän tarvitsevalle teollisuudelle taattaisiin työvoiman vakaa tarjonta palkan stabiilisuuden kautta, koska taylorismissa työvoiman tarjonnan puute uhkasi tuottavuuden kasvua erityisesti tärkeillä mekaanisen teknologian soveltamisen alueilla.

Fordismi on siis uusi tulonjaon tapa, joka sitoo reaalityövoimien määräytymisen tuottavuuden kasvuun ja tekee mahdolliseksi palkkojen ja voittojen yhtäaikaisen kasvamisen. Palkat eivät saa ottaa liian suurta osaa tuottavuuden kasvusta, jotta ne eivät nosta liikaa tuotantokustannuksia, mutta ne eivät voi olla myöskään liian matalia, jotta kulutuskysyntä ei laske. Palkkojen määräytymistä ei voi siksi myöskään jättää sen enempää työläisten kuin kapitalistienkaan lyhyen tähtäimen intressien varaan, vaan tarvitaan kolmas, puolueeton ja niiden yläpuolella oleva toimija. Tämän tehtävän saa valtio. Mutta valtion lisäksi tarvitaan sopimuspuolelle myös työntekijöiden ja työnantajien organisaatiot. Ammattiyhdistysliikkeestä tulee esimerkiksi Yhdysvalloissa 1930-luvun työtaisteluiden jälkeen hyväksytty sopimuskomppani (Suomessa STK tunnustaa SAK:n olemassaolon vuoden 1940

”Tammikuun kihlauksessa”). Sopimusosapuolena ay-liike vedetään myös mukaan työrauhan takaamiseen ja jäsentensä kontrollointiin. Valtio voi vaikuttaa suoraan tulonjakopolitiikkaan tai se voi tukea kysyntää julkisen sektorin kautta verotuksen, sosiaali- ja perhepolitiikan ja erilaisten muiden tukien kautta. Se voi myös tukea teollista toimintaa, rakentaa infrastruktuureja ja edistää innovaatiotoimintaa suorien investointien kautta. Mitä itsenäisempi ja yhtenäisempi kansallisvaltio on, sitä tehokkaampaa keynesiläinen politiikka on. Ja päinvastoin, mitä riippuvaisempi kansallisvaltio on ulkoisista tekijöistä, sitä vähemmän on mahdollisuuksia keynesiläiseen politiikkaan.

Vuosien 1920-1970 välisenä aikana Yhdysvaltain taloudellinen kasvu on viisinkertainen verrattuna koko edeltävää talouskasvuun. Toisen maailmansodan jälkeen, kun Euroopassa otetaan käyttöön keynesiläinen politiikka, taloudellinen kasvu on vuosittain noin 10 %. Kasvu on tulosta tayloristisen organisoinnin kautta tapahtuvasta tehtaiden koon ja skaalatuottojen kasvusta. Kun tuottavuus kasvaa ja yksikkökohtaiset tuotantokustannukset pienenevät tavaroita saadaan enemmän kaupaksi (mikäli kysyntää on), niin myös voitto-odotukset lisääntyvät ja investoinnit näyttävät kannattavilta. Kysyntää on, mikäli tuotannon ja tuottavuuden kasvaessa myös reaali-palkat nousevat. Näin voitto-odotukset toteutuvat ja yrittäjiä kannustetaan uusiin investointeihin.

Ranskalainen taloustieteilijä Michel Aglietta kuvasi 1970-luvun puolivälissä Yhdysvaltoja esimerkkinä käyttäen tämän fordistisen talouden kasvumallin, jonka perustana oli palkkatyöläisten kasvava kyky kuluttaa, ja työn ja pääoman kompromissi perustui tuottavuushyötyjen jakamiseen. Kompromissin pohjalta syntyivät suhteellisen pysyvät yhteiskunnalliset ja taloudelliset sääntelymekanismit sekä kollektiiviset ”konventiot”, joille tärkeimpien taloudellisten intressiryhmien käyttäytyminen esimerkiksi Yhdysvaltain taloudessa 1930-luvulta lähtien perustui.

² Taloudellista kasvua luonnehtivat tuottavuuden kasvu ja kol-

lektiivisen neuvottelujärjestelmän avulla saavutettujen korkeiden palkkojen kautta myös samansuuntainen kysynnän kasvu. Tuotantorakenne keskittyi kestävien massakulutushyödykkeiden tuotantoon, joka puolestaan suuntasi investointeja kiinteään pääomaan, koneisiin ja laitteisiin. Rahapolitiikassa ja rahoitusjärjestelmässä keskuspankit toimivat yhteistyössä kansallisten hallitusten kanssa ja ne kontrolloivat yksityisiä pankkeja, joiden kautta pörssi-yhtiöiden rahoitusta säädeltiin. Kansallisvaltiot puuttuivat voimakkaasti talouteen tavoitteenaan täystyöllisyys ja pysyvät työpaikat. Järjestelmä levisi läntiseen Eurooppaan ja Japaniin 1950-luvulla ja ajautui kriisiin 1970-luvulla.

Fordismin kannalta olennaista oli työn tayloristinen organisaatio ja työn koneellistaminen, joka teki mahdolliseksi kapitalistisen kasautumisen kasvattaessaan tuottavuushyötyjen kautta voittoja ja palkkoja sekä ”hyvinvointivaltion” varoja. Vastaavasti malli ajautuu kriisiin samojen komponenttien muutosten kautta: Työn organisoinnin ja koko tuotanto-organisaation muutokset 1970-luvulla; sopimusjärjestelmän kriisi palkkatyön yhteiskunnallisen aseman muuttuessa talouden finanssivetoistuksessa ja kansallisen kehityksen eri tavoin murtuessa.

Taloudellisella kasvulla oli fordismissa siis kaksi puolta:

1. Jatkovaa teknistä kehitystä edellyttävät investoinnit koneisiin ja laitteisiin työpaikalla tai tehtaassa eikä sen ulkopuolella. Investointien (ja organisoinnin) kautta tapahtuva elävän työn ja yleisten inhimillisten kykyjen syrjäyttäminen tuotantoprosessista. On syytä korostaa tätä lattiatasoa, työpaikkaa tai tehdasta ja sen keskeistä asemaa fordismissa sekä taloudellisen kasvun (investoinnit, koneet, organisointi) että konfliktien näkökulmasta, koska työpaikka muodosti työläisten järjestäytymiselle olennaisen fyysisen tilan.

2. Kysynnän kasvattaminen: tuotannon kasvun oli kasvatettava työllisyyttä ja tuottavuuden kasvun oli kasvatettava tuloja. Jos massatuotanto ja massakulutus kasvavat samassa tahdissa tai

pysyvät tasapainossa, lähestytään täystyöllisyyttä.

Taloudellisen kehityksen tasapainoisuus vaati fordismissa sääteleyä sen pohjapilarien molemmissa päissä, tuotannossa ja kulutuksessa. Se vaati niin homogeenista työetiikkaa kuin homogeenista kulutusta. Ne taas edellyttivät voimakasta sosiaalista sääteleyä: jokaisella oli oltava yhteiskunnassa oma paikkansa ja oma tehtävänsä. Myös sopimuspolitiikan kautta saavutetut korkeammat palkat kannustivat kurinalaisuuteen. Kuri eri muodoissaan ja tulon jatkuminen kannustimena työhön ovatkin tayloristisessa organisaatiossa toisiinsa sidottuja muuttujia. Olennaista on, että työssäkäyvä saa palkkaa, josta osan on päädyttävä kulutukseen, eikä kaikki voi kulu pelkästään hengissä selviytymiseen. Työssäkäynti merkitsee näin kansalaisoikeuksia, vaikka työ itse olisikin vieraantunutta puurtamista, vailla persoonallisuuden ja omien mielipiteiden ilmaisen mahdollisuutta. Seuraus on, että oikeudesta työhön tulee kansalaisoikeuksien lähde ja politiikan perusta, koska vain työn kautta elämä ja elämänlaatu paranevat. Vain palkkatyön kautta saadaan kunniallista tuloa ja päästään oikealla tavalla kuluttamaan rikkomatta fordismia vaatimaa tasapainoa voittojen ja palkkojen välillä. Tämän tasapainon rikkojat, ne jotka kieltäytyvät palkkatyöstä ja sen vaatimasta kurista ja alitumisesta, ovat joko hulluja, rikollisia, ahneita finanssikapitalisteja tai spekulanteja, jotka uhkaavat palkkatyöläisten oikeuksia. Kuten ranskalainen pankkirosvo Jacques Mesrine, joka sanoi:

”Mielestäni kuulan saaminen keskelle kalloaan ei ole typerämpää kuin kuolla tehtaassa töitä minimipalkalla tehden. Rahoitan itseäni laittomasti. En rosvoa mummoja, vaan pankkeja ja joitakin firmoja. [...] Halusin kaiken, lukuun ottamatta tuota hirveää sairautta, jota kutsutaan työksi”.³

Siksi kai poliisien oli vihassaan pakko tyhjentää aseensa jo kuolleeseen Mesrineen. Fordistinen malli voidaan siis kieltää kohtuuttomalla kuluttamisella, kulutuksesta kieltäytymällä, tai työstä ja sen vaatimasta työetiikasta kieltäytymällä.

Suurella taloudellisella kasvulla lienee ollut myös voimakkaita psykologisia vaikutuksia, jotka ovat heijastuneet paitsi ihmisten mieliin myös politiikkaan ja tieteeseen. Talouskasvu näytti kykenevältä ratkaisemaan minkä tahansa ihmiskunnan kohtaamaan ongelman. Vaihdon, korvaamisen ja hyödyn jakamisen ideologia sai vahvan jalansijan myös politiikassa ja yhteiskuntatieteissä. Konfliktit näyttivät joko erehdyksiltä, epätodellisilta tai ainakin soviteltavissa olevilta.

Kun fordistinen sääteleyjärjestelmä ajautuu 1970-luvulta lähtien kriisiin, muuttuvat niin tuotannollis-taloudellinen kehys, näkemykset yhteiskunnasta kuin psykologinen aistiminen.

UUSI TYÖJÄRJESTYS

Jälkisanoissaan kirjansa *Régulation et crises du capitalisme* vuoden 1997 painokseen Aglietta hahmottelee uutta kasautumisjärjestelmää, joka ollut syntymässä 1970-luvulta lähtien. Sitä luonnehtivat palkan irtaantuminen tuottavuudesta, työllisyyden irtoaminen tuotannosta, teollisen tavaratuotannon siirtyminen uusiin, nouseviin talouksiin, jo teollistuneissa maissa tapahtuva palvelusektorin kasvu ja informaatioteknologioiden jatkuvasti kasvava merkitys tuotannon organisoinnissa, pääomaliikkeiden äärimäinen vapaus, keskuspankkien itsenäisyys suhteessa hallitukseen, pörssirahoituksen kasvu ja julkisen vallan interventioiden uudelleen määrittely.

Uusi kapitalismi, juuri siksi, että siinä finanssimarkkinoilla on keskeinen asema, tarvitseekin Agliettan mukaan uutta sääteleyjärjestelmää. Säätelyn keskeisinä elementteinä ja tehokkuuden ja tasapainon saavuttamisen välineinä hän näkee yritysten hallinnoinnin pitkällä tähtäimellä (esim. ay-liikkeen mukaantulon kautta), yhteiskunnalliset investoinnit, yhteiskunnallisesti hyödyllisten palvelujen kehittämisen ja sosiaaliset oikeudet huomiioon ottavan verouudistuksen. Kaikki seikkoja, joille ei viime

vuosina yhteiskunnallisissa uudistuksissa ole juuri tilaa ollut. Regulaatiokoulukunnan ajatus on, että valtion pitäisi ottaa huolehtia tuottavuuden kollektiiviset tekijät ja investoida koulutukseen ja inhimillisten resurssien uudistamiseen ja ylläpitämiseen. Sen sijaan valtion ei pitäisi suoraan puuttua kilpailuille alueille, vaan sen tulisi investoida julkisia menoja alueille, jotka luovat pitkällä tähtäimelle positiivisia ”ulkoisvaikutuksia”. On vaikea nähdä, mille tämä uusi säätelyjärjestelmä voisi perustua tai missä ovat sen vaatiman kompromissin objektiiviset tekijät työn ja pääoman ristiriidan näkökulmasta.

Fordismin jälkeisessä ”postfordismissa” tayloristinen massatyöläinen hajotetaan, osin uuden teknologian ansiosta, työläiset erotetaan toisistaan sekä hierarkkisesti (palkkauksen) että tilan ja ajan tasolla, ja koko kollektiivisen neuvottelun kehys häviää. Työn tilallinen läheisyys korvautuu tilallisella etäisyydellä ja tuotannolliset alueet määrittävät uudelleen. Tuotanto alueellistuu ja yhteiskunnallistuu.⁴

Franco ”Bifo” Berardi kuvaa kirjassaan *Prekaari mielentila* muutoksen nykyvaihetta seuraavasti:

”Työn abstrahoitumisen prosessi on enenevästi puhdistanut aikasuorituksen jokaisesta konkreetista, yksilöllisestä erityispiirteestä. Aika-atomi, josta Marx puhuu, on tuottavan työn pienin yksikkö. Mutta teollisessa työssä abstrakti työaika löytyi fyysiseen ja juridiseen kantajaan henkilöityneenä, ruumiillistuneena luuta ja lihaa olevaan työläiseen, jolla oli poliittinen ja henkikirjoihin kirjattu identiteetti. Pääoma ei tietenkään ostanut henkilökohtaista kykyä, vaan aikaa, jonka kantaja persoona oli. Mutta jos pääoma halusi käyttää arvon luomiseen välttämätöntä aikaa, sen oli pakko palkata ihmisolento, ostaa hänet koko ajaksi ja siistulla toimeen niiden materiaalisten tarpeiden, ammattiyhdistysten ja poliittisten vaatimusten kanssa, joita persoona kuljetti matkassaan. Kun siirrymme infotyön piiriin, niin enää ei ole tarvetta ostaa joka päivä persoona kahdeksaksi tunniksi. Pääoma ei

enää rekrytoi persoonia, vaan ostaa aikapaketteja, jotka on erotettu niiden satunnaisesta ja vaihtelevasta kantajasta... Semioottilaisen materiaalin uudelleen yhdistelemisen informaatioteknisten menettelytapojen tuloksena on infotavaroiden tuotantoon välttämättömän ”objektiivisen” ajan juoksettuminen. Ihmispäätteiden koko elämän aika on siinä, sykkivänä ja valmiina käytettäväksi, kuin odottava *brain-sprawl*. Ajan leviäminen on pikkutarkasti solukoitunut: tuottavat aikasolut voidaan mobilisoida pisteittäin, satunnaisesti ja fragmentaarisesti. Verkko toteuttaa näiden fragmenttien uudelleen yhdistelemisen automaattisesti. Matkapuhelin on väline, joka tekee mahdolliseksi semiopääoman vaatimusten ja kybertilallistetun elävän työn mobilisaation yhteyden. Kännykän pirinä kutsuu työläistä yhdistämään abstraktin aikansa verkon virtaan”.⁵

Kapitalismin muutoksen näkeminen pelkkänä delokalisatona ja kustannustehokkuuden parantamisena vääristää perspektiiviä palkkatyön aseman muutokseen: ongelma ei ole niinkään teollisuustyöpaikkojen siirtyminen läntisistä teollisuusmaista alhaisten tuotantokustannusten maihin, kuin se epävarmuus, jota tämä kehitys synnyttää niin teollisuustyöläisissä kuin toimihenkilöissäkin. Yhdysvalloissa joidenkin autotehtaiden ammattiyhdistykset tilaavat kaupungin pysäköinninvalvonnan siirtoauton, jos joku työntekijä tulee töihin autolla, jota ei ole valmistettu kotimaassa.

Uusi postfordistinen työläinen on atomistinen, vailla ammatyhydistysliikettä, matalapalkkainen ja hänen työnsä on prekarisoitunut. Uudessa tilanteessa palkkatyöstä tulee finanssitaloudelle alisteista eikä se toimi enää taloudellisen kasvun moottorina, kuten se fordismissa teki.⁶ Huolimatta siitä, että työllisyys kasvaa, vaikutukset painavat leimansa koko talouteen: työsuhteiden prekarisoituminen vaikuttaa myös perheisiin, yhteisöön ja yhteiskuntaan. Jos fordistinen työläinen sijoitti tulonsa kestokulutushyödykkeisiin, prekarisoituneen työn olosuhteissa niin ei tehdä.⁷

Tämä kiinteän omaisuuden vähäisyys heikentää työntekijän sitoutumista määrättyyn paikkaan ja se voi tehdä omalta osaltaan työntekijöistä myös joustavia niin työn kuin noiden kuuluisien arvojen suhteen.

Palkkatyön taloudellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen muutos ei ole tehnyt palkkayöstä yksittäiselle työntekijälle merkityksetöntä, toisin kuin vielä 1980-luvun lopulla uumoiltiin. Sen sijaan voidaan ajatella, että suhtautuminen palkkatyöhön on jollain tavoin muuttunut ja muuttumassa.

Uudessa tilanteessa ja työntekijän näkökulmasta palkkatyön aika voidaan nähdä puhtaan välineellisenä suorituksena, jonka avulla hankitaan rahaa, tuloja muiden tulojen rinnalle ja muiden tavoitteiden toteuttamiseen. Se ei enää näyttäydy yhteiskunnallisesti ja poliittisesti merkittävänä, vaikka onkin hengissä selviytymisen kannalta olennaista. Toinen mahdollisuus on, että palkkatyö nähdään pelkkänä (moraalisena) pakkona vailla mitään välineellisyyttä. Kummassakin tapauksessa palkkatyö epäonnistuu säätelytehtävässään: se ei muodosta työläisen elämän yksiselitteistä ja vakaata keskustaa, mutta ennen kaikkea palkkatyö työn muotona ei onnistu hyödyntämään työläisen tietoa, siis niitä yhteiskunnassa ja työläisen kokemuksessa levällään olevia kykyjä, joita uusi tuotatojärjestelmä tarvitsee. Toisin sanoen työntekijän *subjektiivisuudella* (eikä esim. teknologisella kehityksellä) on työn kehittämisessä keskeinen asema. Palkkatyön ongelma on tästä näkökulmasta sen kyvyttömyydessä ottaa haltuun tuotannolle välttämättömiä ulkoisvaikutuksia ja ylipäätään työntekijän subjektiivisuutta.⁸ Toisin sanoen, palkkatyö ja työpalkka eivät (enää) kykene hallitsemaan sitä välttämätöntä eroa, joka työnantajan määräämän tehtävän ja työntekijän todellisen suorituksen välillä on ja joka oli olemassa myös tayloristisessa organisaatiossa olla. Tämä on erityisen hankalaa tilanteessa, jossa pitäisi vastata nopeasti vaihtelevaan kysyntään, luoda uusia persoonallisia tuotteita ja palveluita, käyttää uusia tekniikoita, tilanteessa, jossa työnteki-

jältä vaaditaan itsenäistä kykyä ajatella ja henkilökohtaista aktiivisuutta, siis tilasta, työajasta ja tehtävistä riippumatonta itsenäisyyttä. Tämä henkilökohtainen aktiivisuus koostuu joukosta toimintoja, jotka sijoittuvat tuotannon ja vaihdon väliin. Siinä voi olla kyse selvittämisestä, arvioinnista, keskustelusta, suunnittelemisesta ja järjestämisestä, ylipäänsä henkilökohtaisista teoista, jotka vaativat kommunikatiivisia ja kielellisiä kykyjä, kuluttavat tietoresursseja sekä vaativat aikaa.⁹

Epätyypillisen työn luonteenpiirteet, kuten itsenäinen päätöksenteko, tukeutuminen ulkoihin verkostoihin, ammatillinen riskinotto ja itsenäinen investointi omiin kykyihin alkavat kiinnostaa myös tyypillisissä työsuhteissa olevia. Myös yritysorganisaatiot muuttuvat sillä tavoin, että ne pyrkivät antamaan tilaa yllä mainituille elementeille. Nämä elementit ovat nykyään tärkeämpiä kuin pelkkä työaika, koska ne tuovat työajan sisään laadullisia, erottavia tekijöitä ja ennakoimattomia muuttujia. Osaltaan tämä näkyy erilaisten yrityksille suunnattujen asiantuntijapalvelujen kasvussa, palvelujen, jotka syntyvät usein ulkoistamisen kautta. Yritykset pyrkivät myös avaamaan sisällään tiloja, joissa työntekijöiltä vaaditaan yrittäjämäisempää toimintaa ja itsenäistä riskin ottamista, joka aiemmin oli kokonaan organisaation harjoilla.

Työn älyllisyys laajasti ymmärrettyinä on lisääntynyt, mutta se ei välttämättä merkitse sitä, että työ olisi kvalifioituneempaa tai älykkäämpää tiedoiltaan kuin aiemmin. Älyllisyys on vain näkyvämpää tai eksplisiittisempää kuin ennen ja työ on luonteeltaan vuorovaikutuksen koordinoitua ja informaation käsittelyä. Samalla on tapahtunut siirtymä kvalifioituun, asemaltaan vahvaan ja kvalifioitumattomaan, heikkoon ja tehtäviltään vaihtelevaan työvoimaan jakautuneilta työmarkkinoilta prekaareihin työmarkkinoihin. Siirtymä vaikuttaa työvoiman kaikkiin kategorioihin ja muuttaa myös työsuhteita. Työvoiman kvalifikaatio muuttuu, henkilökohtainen, ajan kuluessa kasautunut ja johdon-

mukainen ammattitaito korvautuu nyt potentiaalisuudella, joka muodostuu oppimisesta ja sopeutumisesta erilaisiin tehtäviin ja ympäristöihin eikä varsinaista kokemusta jostain erityisestä alasta pääse kasautumaan. Prekarisoituminen vaikuttaa koko elämään ja päinvastaisella tavalla kuin fordistisella työläisellä, joka työstään huolimatta kykeni vapaa-aikanaan nauttimaan elämästään. Prekaari työläinen voi pitää työtään mukavana ja hänen ongelmansa ja huolensa alkavat vasta kun hän joutuu ajattelemaan esimerkiksi perhettään, asuntoaan tai ylipäättään tulevaisuuttaan. Työ on myös yhä itsenäisempää, monitehtävistä ja subjektiivista. Tämä työn persoonallistuminen (ja feminisoituminen, sekä naisten määrän kasvu työmarkkinoilla että töiden niin sanottu naisistuminen¹⁰) on merkinnyt työntekijän suurempaa sitoutumista työhönsä ja tämä sitoutuminen saattaa näkyä esimerkiksi vastuusairauksien, kuten ahdistuksen, masennuksen, stressin ja loppuun palamisen lisääntymisenä.

Työn muutos koskee siis palkkatyön asemaa, työn muotoja ja töiden sisältöjä. Työn ajallinen horisontti on kutistunut sekä teollisuustyöntekijöillä että palvelujen alalla työskentelevillä. Työntekijän työtä ei voida enää palauttaa yksinkertaisiksi peräkkäisiksi jaksoiksi tai vaiheiksi, joihin kone tai järjestelmä (”kirja”) työntekijän pakottaa. Tayloristisen työn aikana työläisellä oli mahdollisuus aikakatkoihin, taukoihin (vaikka kuinka lyhyisiin), joiden aikana oli mahdollista tuotannon päämääristä erillinen kommunikaatio ja yhteistyö. Tämä vanha työjärjestys¹¹ on rikki ja työn maailma on menettänyt rajansa. Työn ajallinen horisontti ei ole pelkästään kutistunut tai työjärjestys murtunut, vaan sekä horisontin että järjestyksen luonto ja viitekehys ovat muuttuneet. Objektiiivinen työaika työn ja tuotannon organisaatiossa ja vaihteleva, epävarma työaika, jota käytetään tuotannossa yksilöiden välisiin suhteisiin, eivät käy yksiin.¹² Palkkatyö työn kontrollon ja organisoinnin muotona ei kykene enää ohjaamaan ja haltuun ottamaan työn ja tuotannon kannalta olennaista työn-

tekijän vapaata toimeliaisuutta (Marxin joskus käyttämä englanninkielinen termi *free activity*), hänen subjektiivisuuttaan.

Työ ei ole loppunut, sen sijaan työn vakaus ja työntekijöiden määrättyyn työhön sidotun turvallisuuden taso on lähes kadonnut. Epätyyppilliset, prekaarit työsuhteet ovat epätyyppillisyyden sijaan näkyvin ilmaus työjärjestyksen muutoksesta, mutta eivät sen sisältö. Taustalla on kapitalismin logiikoissa tapahtunut olennainen muutos, jonka seurauksena bisnesmiehet joutuvat astumaan yhteiskuntaan, menemään ”rupusakin” joukkoon.

- 1 Benjamin, Walter: ”Experience and Poverty”, *Selected Writings* Vol 2, part 2, s.734. The Belknap Press: Cambridge 1999.
- 2 Michel Aglietta teos *Régulation et crises du capitalisme* (Paris: Odile Jacob, 1997/1976) on ranskalaisen ”regulaatiokoulukunnan” peruskirja. Lisää regulaatiokoulunnasta ja regulaatiojärjestelmän muutoksista, ks. esim. Robert Boyer: *Théorie de la régulation. 1. Les fondamentaux* (Paris: La Découverte, 2004) ja Boyerin *The Future of Economic Growth* (Northampton (MA): Edward Elgar, 2004). *Multitudes* -lehti julkaisi vuonna 2000 teemanumeron otsikolla ”Nouvelle économie politique” (n°2, mai 2000), jossa kirjoittajina mm. Aglietta, Richard Nelson, Christian Marazzi ja Enzo Rullani. Ferruccio Gambinon artikkeli ”Critica del fordismo della scuola regolazionista” löytyy teoksesta Eugenia Parisi (ed.) *Stato Nazionale, lavoro e moneta* (Napoli: Liguori 1997). André Gorzin 2000-luvun kirjoitukset ammentavat paljolti edellä mainitusta keskustelusta: André Gorz, *L'immatériel, Connaissance, valeur et capital*. (Paris: Galilée, 2003). Suomeksi on saatavissa Christian Marazzin *Pääoma ja kieli* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2006). Vaikka Marazzi ei suoranaisesti kuulukaan regulaatiokoulukuntaan on Boyerin, Agliettan ja Orléanin töillä ollut huomattava vaikutus hänen finanssitaloutta käsitteleviin teoksiinsa.
- 3 Mesrine, Jacques: *L'instinct de mort*. Paris: Jean-Claude Lattes, 1977.
- 4 Ks. Aldo Bonomi: *Il capitalismo molecolare. La società al lavoro nel nord Italia*. Torino: Einaudi, 1997.
- 5 Franco Berardi: *Prekaari mielentila*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2006

- 6 Finanssivetoistumisen logiikasta ks. André Orléan: *Le Pouvoir de la finance*. Paris: Odile Jacob, 1995.
- 7 Sosiologi Luciano Gallino analysoi eurooppalaisia tilastoja. *L'unita* 20.12.2006.
- 8 Ulkoisuuksien käsitteestä, ks. Yann Moulier-Boutang: ”Le problématique des externalités et la productivité sociale du travail”, <http://seminaire.samizdat.net>, s. 35. Hänen mukaansa ”kolmannessa kapitalismissa”, siis kognitiivisessa kapitalismissa, ”tietojen tuotanto tietojen avulla, tai pikemminkin aivojen innovatiivinen aktiivisuus, mobilisoi kasvavan määrän positiivisia ulkoisvaikutuksia.”
- 9 Ks. Patrick Dieuaide: ”Autour de la question du travail, trois thèses sur le capitalisme cognitif ”, <http://seminaire.samizdat.net>.
- 10 ILO:n mukaan naisten osuus 25–54 -vuotiaiden työvoimasta on kasvanut useimmissa maissa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, mutta erityisesti se on kasvanut maissa, joissa tulot ovat joko korkeita tai keskitasoa maailman mitassa. (Työn sisältöjen feminisoitumisesta ks. Cristina Borderias (toim): *Tre donne e due uomini parlano del lavoro che cambia*. Mantova: Libreria delle donne, 2006.) Naistyyppillisten kykyjen ja naisvaltaisten töiden merkityksen lisääntyessä taloudellisessa kasvussa muuttuvat myös luokkakokoonpano ja työtaisteluiden muodot.
- 11 Termi työjärjestys on peräisin Pauli Kettusen samannimisestä kirjasta *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto, 1997.
- 12 Ehkä tässä on yksi syy siihen, miksi nykyään työstä voidaan esittää samanaikaisesti kaksi täysin vastakkaista ja perusteltua väitettä: 1. Työ ei koskaan lopu; 2. Työtä tehdään koko ajan vähemmän. Juliet Schorin *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure* vuodelta 1991 on tärkeä kirja, koska se nosti kysymyksen työajan mittaamisesta esiin aikana, jona lähes kaikki sosiologit puhuivat vapaa-ajan yhteiskunnasta, työn merkityksen katoamisesta ihmisen sosiaalisen elämän määrittäjänä, ”kevyistä sosiaalisista suhteista”, mahdollisuuksista valita identiteettinsä jne. Yleisemmin olen käsitellyt teemaa kirjassa Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi: *Odotustila*. Helsinki: Teos, 2005.

IV Tietokykykapitalismi

TIEDOSTA TIETÄMISEEN

Tiedosta on viime vuosina tullut taloustieteellisen tutkimuksen tärkeä kohde ja se on myös useiden hallitusten ja hallitusten välisten organisaatioiden etusijalle asettama taloudellisen kasvun tekijä. Heti toisen maailmansodan jälkeen taloudessa puhuttiin ennen kaikkea informaatiosta (Wiener) ja sen merkityksestä, ja erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla informaation ja erilaisten informaatiojärjestelmien (systemien) ja niiden toimintarakenteiden tutkiminen alkoi kiinnostaa suurta joukkoa tutkijoita. Itse törmäsin keskusteluun, tosin sitä tajuamatta, lukiessani 1970-luvun jälkipuoliskolla Anthony Wildenin teosta *System and Structure*. Gregory Batesonin – jonka *Steps to an Ecology of Mind* vuodelta 1972 avasi tavallaan näkymän käsitykseen tiedosta ja tiedon tuottamisesta ei-teollisesta perspektiivistä – lisäksi Wildenin teos kokoaa yhteen suuren joukon eri tavoin informaatiojärjestelmiä rakentaneita teoreetikkoja, kuten Freud, Wiener, Levi-Strauss, Serres, Derrida jne., ja vaikka teosta voidaankin pitää megalomaanisena, on se kuitenkin jonkinlainen oman aikansa (radikaalien) tieteellisten keskustelujen monumentti.

Ajatus siitä, että tiedolla on tärkeä rooli taloudessa ja talou-

den dynamiikassa, löytyy kuitenkin jo monelta klassikolta, kuten Adam Smith, Franz Liszt, Karl Marx, Joseph Schumpeter ja Friedrich Hayek. Heillä tieto oli kuitenkin aina rajoitettu erityiseen käyttöön, sillä oli oma nurkkansa, tai tutkimuksen kohteena oli jokin tiedon erityinen tyyppi: työnjako, innovaatio tai markkinamekanismin toiminta. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi siinä tavassa, jolla Marx tarkastelee luonnontieteellistä tietoa *Grundrisen* kuuluisassa koneita käsittelevässä fragmentissa.¹ Marxin mukaan kapitalismin kehittyessä abstrakti tieto, ensisijaisesti tieteellinen tieto muuttuu tärkeimmäksi tuotantovoimaksi. Abstrakti tieto syrjäyttää ositellun työn ja monotonisesti toistuvat työsuoritukset, siis teollisuustyön sen perinteisessä muodossa. Muutoksen seurauksena ”tuotannon ja rikkauden peruspilarina” ei esiinny enää ihmisen tekemä välitön työ eikä edes työaika, vaan ”yksilön yhteiskunnallinen kehitys”, se, että ihminen on olemassa ”yhteiskuntaruumiina”. Marx puhuu ensisijaisesti kiinteäksi pääomaksi esineellistyvästä tiedosta, joka jähmettyy automatisoiduiksi konejärjestelmiksi. Ne ovat ”esineellistynyttä tiedon voimaa”. Tässä yhteydessä hän käyttää termiä *General intellect*, ymmärrys tai äly yleensä: ”Kiinteän pääoman kehitys osoittaa, missä määrin yleinen yhteiskunnallinen tieto (*Wissen, knowledge*) on tullut välittömäksi tuotantovoimaksi, ja niiden osoittaa, missä määrin itse yhteiskunnallisen elämänprosessin ehdot ovat tulleet yleisen älyn (*General intellect*) valvontaan ja tulleet uudelleen muovatuiksi sen mukaisesti; missä määrin yhteiskunnalliset tuotantovoimat on luotu paitsi tiedon muodossa, myös yhteiskunnallisen käytännön, reaalisen elämänprosessin välittöminä eliminä”. On huomattava, että vaikka Marx näkeekin abstraktin, yleisen tiedon (tai tietämiskyvyn yleensä) tuotannollisen roolin korostumisen osasyysksi juuri tiedon irrallisuuden perinteisestä tuotannosta (ja tuotteesta), hänelle tieto on kuitenkin tuottavaa vasta kun se on esineellistynyt konejärjestelmiksi. Tiedolla ei siis ole suoraa tuottavaa roolia. Tämä tiedon

eksogeisuus, sen ulkoisuus suhteessa tuottavaan toimintaan säilyy taloustieteissä käytännössä aina 1980-luvulle asti. Sen asetti kyseenalaiseksi 1970-luvulta lähtien kehittynyt pyrkimys demokratisoida tiedon tuotantoa ja tiedon jakamista. Vaikka sellaiset poliittiset sloganit, kuten ”tiede kansaa palvelemaan”, päätyivät 1980-luvulla yliopistohallinnon ja virkamiesten käsikassaroiksi tutkimuksen ja opetuksen autonomian rikkomisessa, realisoituivat ne jollain tavoin mikrotietokoneessa ja myöhemmin verkossa, joissa tiedosta tulee välittömästi tuottavaa ja toimivaa ja joiden avulla kuka tahansa voi osallistua tiedon tuottamiseen ja jakamiseen. Kuten Antonella Corsani kirjoittaa erinomaisessa artikkelissaan ”Kohti poliittisen taloustieteen uudistamista. Vanhat käsitteet ja teoreettinen innovaatio”:

”Uusi tieto- ja kommunikaatioteknologinen vallankumous asettaa yhteiskunnallisten voimien luovuuden ja yhteistyökyvyn fordistisen työn organisaatiomallin koherenssia vastaan, organisaatiomallia, joka pyrki olemaan tieteellinen ja universaali ja joka perustui tarpeiden ja halujen massastandardisointiin sekä pelkästään suuryritysten ja valtion väliseen yhteistyöhön. Tämä vallankumous nostaa kulttuurin, kommunikaation, kielellisen tuotannon, tiedon yhteiskunnallisen tuottamisen – siis kaiken sen, minkä taloustiede oli sulkenut ulos tutkimusalueeltaan - tuotantovälineiksi ja tuotteiksi.”²

Se, mitä taloustiede ja innovaatiomallit tavallaan tunnustavat tosiasiaksi on kuitenkin, että nykyään tuotannossa ja työssä tiedon välitön soveltaminen tuotantoprosessiin ei tyhjenny konejärjestelmäksi tai automaatioksi, vaan se pikemminkin artikuloituu suoraan kielellisenä yhteistyönä ja kommunikaationa. Toisin sanoen, nyt keskeisen aseman saavat ”henkiset voimavarat”, käytäytymismallit ja ajatuskuviot, joita on mahdotonta erottaa konkreetista vuorovaikutuksesta ja joille on mahdotonta antaa yksinkertaista esinemuotoa. Tietäminen tai tietämiskyky yleensä on siis tuottavaa, ja siksi tietoa ja sen tuottamista on myös tutkittava

suoraan. Enää ei riitä tiedon tarkasteleminen tuotteidensa tai tuotostensa kautta. Tietäminen tai kyky tietää eikä jokin tieto muodostaa siis taloudellisen kasvun ja tuotannon kasvun perustan ja innovaatioiden lähteen. Siksi tietämistä on – tiedon vastakohtana – tarkasteltava toimintana ja kykynä ja sitä kautta aineettomana, tai pikemminkin hajallaan ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa olevana ja ihmisaistien kokonaisuuteen hajonneena. Tässä mielessä tietäminen muodostaa investointikohteen sekä tiedon tuottamisen paikan. Mutta se merkitsee myös, että tietäminen ei ole jokin erityiskyky ja ominaista jollekin erityiselle tuotannon alalle tai jollekin erityiselle työlle uudessa tietopohjaisessa taloudessa. Tiedon tämäntyyppinen rooli ja toiminta koko talouden piirissä on löydettävissä ensimmäisen kerran Fritz Machlupin 1960-luvun alun empiirisestä työstä *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Itse asiassa vasta kolmekymmentä vuotta Machlupin työn jälkeen tiedosta tuli taloustieteilijöiden suurin huolenaihe ja tutkimuskohde.

Se tapahtuu puolestaan innovaatioekonomistien työn oheistuotteena. Yksi johtajatuksista on, että teollisen toiminnan ja tiedon välillä on jonkinlainen yhteisevoluutio ja kehitys tapahtuu niiden vuorovaikutuksessa. Yritys tuottaa tietoa globaalisti ja jonkin tietyn maan suorituskykyä selittävät tekijät on ns. juurtunut järjestelmä, jolla on tietty historia ja tähän historiaan on kerrostunut tuotannon kannalta tärkeitä kykyjä.³ Jollain tavoin termi kansallinen innovaatiojärjestelmä lienee ilmaisu tästä useevolutionismista. Siinä näkyy ajatus, että innovaatio on peräisin globaalista tai hajaantuneesta kommunikaatiojärjestelmästä eikä järjestelmän jostain erityisestä nurkasta tai kyvystä. Yhteiskunta kokonaisuudessaan, koko alue on tuottava ja kilpailukykyinen tai se ei ole. 1980-luvulla huomattiin, että siihen saakka ainoana tehokkaana pidetty suurteollisuuden ja massatuotannon malli ei ollutkaan tehokas, vaan alueelle hajaantuneet pienyritykset olivat sekä huomattavasti tehokkaampia että innovatiivisempia.⁴ Siksi

talouden kehittämisessä huomiota onkin viime vuosina kiinnitetty perinteisestä teollisuusmallista poikkeaviin tuotantomalleihin ja organisaatiomuotoihin, joissa pelkkien taloudellisten muuttujien rinnalle on tuotu yhteiskunnallisia ja alueellisia tekijöitä: alueesta tai ympäristöstä on tullut erityistietojen ja -taitojen sekä yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen mekanismien tuottamisen paikka. Erityisen tärkeää on vuorovaikutus ja kommunikaatio alueen, yhteiskunnan ja talouden välillä. Tältä perustalta talous voidaan jakaa kolmeen eri osa-alueeseen, joiden keskinäinen vuorovaikutus muodostaa tehokkaan ja kilpailukykyisen tuotantorakenteen:

1. Talouden rakenne. Näihin kuuluvat taloudellisen toiminnan ydinalueet ja suhteet alueen yritysten välillä.
2. Yhteiskuntarakenteen kiinteys ja esimerkiksi luottamus alueella asuvien ihmisten, yritysten ja alueellisten instituutioiden välillä.

3. Aluerakenne ja sen institutionaalinen hallinnointi.

Niin sanottu ”ulkoinen talous” – siis kommunikaatiojärjestelmät, koulutus, kulttuuri, perinne – on taloudellisen toiminnan muuntelukyvyn ja kasvun kannalta yhä olennaisempaa.

Kun taloustieteilijät löysivät tiedon, niin samaan aikaan myös erilaiset kansainväliset organisaatioista, kuten OECD, peräisin olevat asiantuntijat ja virkamiehet alkoivat laatia suosituksia tietoyhteiskuntaan siirtymiseksi, ja puhuivat taloudesta, joka perustuu tiedolle tai jota tieto ainakin vetää eteenpäin. Tieto, sen tehokas tuottaminen ja levittäminen, nousi kansainvälisten ja kansallisten seminaarien ja kokousten esityslistojen kärkeen. Samalla tiedon kanta ja levittäjä, ihminen, ihmisruumis, ihmisäivot sekä aivojen välinen yhteistyö ja kommunikaatio, niiden ohjaaminen ja kontrolli, saavat aivan uuden merkityksen taloudellisen kasvun tekijöinä.

Tietoyhteiskunta, tietoperustainen talous ja muut vastaavat sanat tuovat tietysti mieleen 1960-luvun lopun ajatukset jälki-

teollisesta yhteiskunnasta (Daniel Bellin *The Cultural Contradictions of Capitalism* ja *The Coming of Post-Industrial Society*;; Alain Tourainen *La Société post-industrielle*), mutta kun katsotaan sanojen käyttöä, niin huomataan, että niiden kehys on toinen. Sekä Belliltä että Tourainelta ja erilaisilta virkamiehiltä löytyy tietenkin yhteinen halu identifoida kehittyneiden yhteiskuntien muutosten peruslinjoja, ja molemmat tunnustavat tiedolle niissä keskeisen aseman. Mutta jos Bell ja Touraine yrittivät tutkia yhteiskunnallisten muutosten logiikkaa ja ilmenemismuotoja, niin nykyään sen sijaan tarkastellaan vain taloudellisia suorituksia ja sopivia perusrakenteita, joita voitaisiin käyttää lähtökohtana taloudellisille interventioille ja niiden logiikalle. 1960-luvun loppupuolella tieto muodosti syntymässä olevan uuden yhteiskunnan luonnon ja sen kehityssuunnan, jolle talouden oli alistuttava, nyt tiedon kehittämistä pidetään välineenä kansakuntien kilpailukyvyä vahvistamiseen ja tieto ja sen tuotanto ja sitä kautta koko yhteiskunta pyritään alistamaan mahdollisimman tehokkaille ja kustannuksiltaan alhaisille taloudellisille suorituksille.

Samaan aikaa kun ilmaantuu ajatus tiedolle perustavasta yhteiskunnasta, ns. uusi talous alkaa hinata eteenpäin Yhdysvaltojen taloutta synnyttäen sen tähän asti pisimmän yhtenäisen kasvun jakson. Se, mikä oli uuden talouden ytimessä ja oikeutti sen kutsumisen uudeksi, oli juuri informaatio- ja kommunikatiotekniikoiden ja -teknologioiden räjähdysmäinen kasvu. Kyse oli ja on joukosta järjestelmiä ja teknisiä välineitä, jotka ovat eri tavoin tekemisissä ihmishengen ja ihmisten keskinäisen vuorovaikutuksen kanssa. Investoinnit tälle alueelle nähtiin nyt kasvun ja kilpailukyvyä olennaisina tekijöinä. OECD-maiden Kööpenhaminan konferenssi 1994 julkaisi (OECD) raportin *Employment and Growth in the Knowledge-Based Economy* (1996). Euroopan Unionin Lissabonin kokous julisti maaliskuussa 2000: kohti tiedon ja innovaatioiden Eurooppaa! Myöhemmin tätä strategiaa on täydennetty lisäämällä siihen taloudellisen ”kasvun ja työpaik-

kojen” luomisen painotus. Ei enää niinkään tietoa ja innovaatiota, vaan kasvua ja työtä mihin hintaan tahansa. Joka tapauksessa tieto ei enää ole pelkästään akateemisen tai yliopistollisen tutkimuksen kohde. Siitä on tullut teollisuus- ja talouspolitiikan kysymys.

Mutta tieto ja tiedon tuottaminen ovat myös yhteiskunnallisen toiminnan ja uusien elämänmuotojen luomisen olennaisia osia. Syitä tietoon investoimiseen nähdään monia: sosiaalisia, taloudellisia, poliittisia, tieteellisiä ja teknisiä, eivätkä nämä kaikki syyt ole yhteismitallisia. Tieto on taloudellisen kasvun kiihdyttäjä tai se on hyvinvoinnin olennainen tekijä. Yksi tärkeimmistä syistä on kuitenkin se, että tiedolla nähdään olevan olennainen tehtävä työvoimatarpeen vähentämisessä. Toisin sanoen tiedon avulla kyetään syrjäyttämään elävää työtä ja syrjäyttämisen tapahtuu teknistämällä tietotyötä, palveluja ja hoivaa, joissa elävän ihmisruumiin läsnäolo ja ihmisten keskinäinen vuorovaikutus ja kommunikaatio ovat tärkeitä. Erityisesti vihreä liike on nähnyt tiedon myös välineenä energiatehokkuuden lisäämisessä ja kestäväen kehityksen takaamisessa. Ikään kuin teollinen vallankumous ei olisi hyödyntänyt tietoa! Tietäminen tai kyky tietää, vaikka niistä puhutaankin usein eri termein, esimerkiksi tietona, ovat nykyään kiistatta etuoikeutetussa asemassa taloudellisessa kehityksessä ja yhteiskuntakehityksessä. Siitä kertoo jo uutta yhteiskuntaa kuvaavien termien kirjo: *knowledge economy*, *knowledge society*, *Wissensgesellschaft*, *capitalisme cognitif*, *société de la connaissance*, *tietoyhteiskunta*, *tietotalous*.

Kuten *Fortune* -lehden päätoimittaja Thomas Stewart vuosituhannen alussa: ”uudella aikakaudella rikkaus on tiedon tuote. Tieto ja informaatio – eikä vain tieteellinen tieto, vaan uutiset, neuvot, palvelut... – ovat tulleet talouden pääasiallisiksi raaka-aineiksi ja sen tärkeimmiksi tuotteiksi. Ostamme ja myymme tietoa”. Ongelma on kapitalismin kannalta kuitenkin se, että ostaessa ja myydessä tietoa joudutaan vielä maksamaan tiedon

tuottajasta ja tämän ylläpidosta.

Käytän tietoyhteiskunnan sijaan termiä tietokykykapitalismi kuvaamaan uutta kapitalistisen kasautumisen muotoa, jossa ihmisen yleiset tietokyvyt (Marxin *General intellect*), tietäminen eikä tieto tai informaatio ovat taloudellisen hyödyntämisen ja riiston kohteina. Kun erityiset tuotantotilat ja tuotantoajat ovat sulaneet yhteiskunnan tilaan ja elämän aikaan, tuotannon ja varallisuuden luomisen perustana on yhteiskuntaan hajaantunut tietäminen ja työntekijän, tuottajan yleiset tietokyvyt.

TIETOKYKYKAPITALISMI

Fordistisen teollisen kapitalismin kriisi oli peräisin tayloristisen tuotanto-organisaation kyvyttömyydestä kasvattaa tuottavuutta. Se merkitsee historiallista muutosta kapitalismin pitkän aikavälin dynamiikoissa, joissa on havaittavissa tiedon jatkuvasti tärkeämpi asema tuotannossa ja tuotannon yhteiskunnallisissa organisoinnissa. Tuotannon tilallinen rajattomuus, ajallinen loputtomuus, tuottavan ja tuottamattoman välisen rajanvedon vaikeus ja tuotannon subjektin epämääräisyys, siis nykyaikaisen tuotannon yhteiskunnallinen organisaatio pyrkii jatkuvasti ylittämään yrityksen sille taloudellisen arvon luomiseksi asettamat rajat ja vastaavasti yritys pyrkii ottamaan haltuun koko yhteiskunnallistuneen tuotannon, organisoitumaan tietämisen ympäristönä. Siksi tietämiskykyjen ja tietoon pääsyn rajaamisesta, tiedon jakamisen kontrollista ja tiedon tuottajien oikeuksista tietoon tulee jatkuvasti tärkeämpi yhteiskunnallisten kiistojen kohde.

Tietämisen yhteiskunnallistuminen muuttaa teknisen kehityksen dynamiikkaa ja työn ja pääoman suhdetta. Tuotannon uusi malli lakaisee tieltään ajatuksen tehtaasta taloudellisen kasvun paikkana ja tuottavan työn sydämenä, sen erityisenä ruumiinosana. Seurauksena tapahtuu siirtymä teollisesta kapitalismista jälkiteolliseen kapitalismiin, joka on luonteeltaan yleisten

tietokykyjen kapitalismia (tietotaloutta) siinä mielessä, että tietämisen tuotanto, sen ohjaus ja kontrollointi muuttuvat kapitalistisen kasautumisprosessin ja pääoman arvonlisäysprosessin kanalta olennaisiksi.

Tietämisen hyväksikäyttö yleisenä, yhteiskunnassa hajallaan olevana tietona muodostaa perustan uusille kontrollin ja ohjauksen muodoille, joissa olennaista ei ole määrättyssä tilassa ja määrättyyn aikaan tapahtuvien suoritusten tai tekojen kontrollointi, vaan tiedon tuottajien elämän ja toiminnan mahdollisuuksien ohjaus. Poliittiset konfliktit siirtyvät koskemaan elämän aikaa, elämisen tilaa, sitä, mitä olen kutsunut yhteisöresursseiksi, eli ihmissuhteita, hyväksikäyttöä, tiedon panttaamista, oman ajan käyttöä. Ylipäätään ne pyrkivät kääntymään henkilökohtaisiksi, vaikka niissä on kyse työn ja pääoman, alistetun elämän ja vapaan elämän välisestä ristiriidasta. Kun yhteiskunnan tila, kaupunkitila uutena tuotantotilana muuttuu samankaltaiseksi yhteiskunnallisten konfliktien tilaksi kuin tehdas aiemmin, niin konfliktien osapuolet määrittävät yhtäältä uuden tuotannon subjektien moneutena, sen vaatimina elämisen, liikkumisen ja muuttumisen kykyinä ja toisaalta porvarillisen pelon maantieteen vaatimina selkeinä identiteetteinä, liikkumisen kontrollointina, muuntelun ohjauksena ja ennakointina tuomalla hyödyn ja taloudellisen arvon näkökulma jokaiseen vapaaseen kokoontumiseen samalla kun kokoontuminen ja yhdistyminen yritetään säilyttää ”vapaana”. Näistä konflikteista nousevat erilaiset yritykset segmentoida kaupunkitila, puhdistaa puistoja, rajoittaa liikkumista ja estää oleskelua vailla syytä ennen julkisissa tiloissa.

Nyt työntekijöiden persoonallisuus, heidän asenteensa, toiveensa, tapansa ja suhteensa toisiin tulevat tärkeiksi tuotannon ja sen organisoinnin kannalta toisin kuin tayloristisessa organisaatiossa, joka pyrki kaikin tavoin eroon perinteisistä ja persoonallisista työtavoista. Siksi uudet ohjauksen muodot eivät kohdistu niinäkään tietoon informaationa kuin tiedon tuottamisen,

tietämisen mahdollisuuksien ja yleisten tietokykyjen ohjaukseen. Tästä syystä tietotalouden ja tietokapitalismin sijaan on parempi puhua *tietokykykapitalismista*, siis kapitalistisen kasautumisen muodosta, jossa investoinnit kohdistuvat yleisten inhimillisten tietokykyjen käytön, tietämisen, tehostamiseen, kontrollointiin ja organisointiin.⁵

Uusi kapitalismi koostuu kolmesta eri komponentista: pääoman kasautumisen tapa tai ne kohteet, joihin on investoitava rahan pääomaksi muuttamiseksi; tuotantotapa tai tuotanto-organisaatio; elävän työn hyödyntämisen ja riiston muodot.

Kuten teollinen kapitalismi ei supistunut pelkästään markkinoihin, vaan tarvitsi toimiakseen moniulotteista lainsäädännön, poliittisten interventoiden ja ohjauksen järjestelmää, joka sekä loi vapaan työvoiman että pakotti sen tehtaisiin töihin, tarvitsee uusi kapitalismi vastaavaa järjestelmää. Siinä toimenpiteiden kohteena ovat ensisijaisesti inhimilliset tietokyvyt ja ihmisten suhteet toisiinsa, ei enää tiettyjä tehtäviä tiettyssä tilassa suorittava ihmisruumis. Yksi todiste tästä kapitalismin siirtymävaiheesta onkin erityisesti omistusoikeutta koskevien juridisten ja institutionaalisten kysymysten merkitys nykykapitalismissa. Jatkuvat keskustelut immateriaalioikeuksista ja yritykset yksilöidä tekijä – suoranainen tekijän, yksilöllisen subjektin paluu – tai omistusoikeuden haltija kertovat kapitalismin muutoksesta. Tietämisen palauttaminen yksilölliseksi ominaisuudeksi ja omaisuudeksi muodostaa tietokykykapitalismin politiikan keskeisen jännitteen. Se pyrkii luomaan yksilön tai pakottamaan yksilön esiin yhteiskunnallisesta, kaikkien jakamasta tietämisen, tiedon tuottamisen prosessista. Tämä pakottamisen prosessi synnyttää myös uusia työläistyyppejä, joita olen luonnehtinut yhteistyöpersläviksi.

Koska tuotannon ja sen organisoinnin tarpeet pyrkivät jatkuvasti ylittämään tilan ja ajan sekä niihin sidotun yrityksen rajat, yritys, joka on uusi yhteiskunnallinen konteksti taloudelliselle kasvulle, toisin kuin perinteinen tehdas, pyrkii rakentumaan tie-

don tuotannon ympäristönä, sen kokonaisuuden haltuun ottavana ekosysteeminä ja kaiken toiminnan luontona, olkoon kyse tutkimuksesta, palveluista, tavaratuotannosta tai mistä tahansa yhteiskunnallisesta yhteistyöstä ja vuorovaikutuksesta. Toisin sanoen yritys tuotannon ja varallisuuden luomisen etuoikeutettuna paikkana pyrkii jatkuvasti kaappaamaan tietoa ja sen tuotantoa sisäänsä. Kyetäkseen siihen, yrityksen on elettävä vapauden kanssa, yhteiskunnan muodostavan rupusakin keskuudessa. Se ei voi enää vetäytyä tai sulkeutua yhteiskunnasta, kuten tehdas aiemmin. Muutoksessa verkko, tutkimustyöpaja tai tutkimusasema voivat kenties toimia samanlaisina uuden työnjaon järjestelmän malleina kuin aikoinaan Adam Smithin kuvaama nuppi-neulatehdas toimi teolliselle kapitalismille.

Työaika, jolla oli niin keskeinen asema teollisessa kapitalismissa, näyttää tässä siirtymässä korvautuvan yhteiskunnallisella tuotantoajalla tai elämänajalla, joka on tiedon tuottamiseen ja arvonmuodostukseen välttämätöntä aikaa. Samalla työpaikka tuotantotilana ja arvonmuodostuksen paikkana levittäytyy koko yhteiskunnan tilaan. Yritys on ilmaus tästä kapitalistisen tuotannon pyrkimyksestä hahmottua loputtoman elämänajan ja rajattoman elämän tilan kehyksenä, joka sulkee sisäänsä ja ottaa haltuunsa elämän koko tilan ja ajan.

Tietokykykapitalismi ei siis ole perinteisen teollisen kapitalismin uudistunut versio, jossa vain tuotannon sisältö on muuttunut ja jossa tietokoneiden ja informaation tai tiedon tuottaminen korvaa kestokulutushyödykkeiden, kuten autojen, keskeisen tuotannollisen aseman. Tietokykykapitalismi ei perustu tiedolle eikä se ole erityisen viisasta, oppinutta tai tietävää eikä se kannusta tiedon tuotantoon, vaan tiedon hyväksikäyttöön (siksi tietoyhteiskunta on harhaanjohtava nimitys). Talouden perusta ei ole tiedossa, erityistiedoissa ja -taidoissa, tiedon tuotannon jollakin sektorilla, vaan tietämisen hyödyntämisessä ja tietäjien riistossa. Innovaatioyliopistot ja muut vastaavat organisaatiot ovat raken-

teita tietämisen ja tiedon tuottajien riistämiseksi, tiedon tuotannon rajaamiseksi ja kontrolloimiseksi.

Tietokykykapitalismi pyrkii muuntamaan taloudelliseksi arvoiksi niitä tiedon tuottamisen, inhimillisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation elementtejä, jotka vastustavat numeerista kodifointia tai digitalisointia ja jotka juuri siksi – koska niille on vaikea antaa täsmällistä ja informaatioksi koodattavaa muotoa – sisältävät suuria määriä positiivisia ulkoisvaikutuksia, kuten Yann Moulier Boutang korostaa.⁶ Nämä elementit koostuvat yhteisöllisistä suhteista ja yleisinhimillisistä kyvyistä, jotka ovat kaiken tietämisen edellytyksiä ja niihin kuuluvat myös aistien lisäksi tunteet ja esimerkiksi kyky kantaa huolta ja taipumus reagoida toisten läsnäoloon. Näitä kykyjä luonnehtii eräänlainen hajamielisyys, siis eri aistien jatkuva yhtäaikainen käyttö. Ne ovat hajamielisiä myös siinä mielessä, että niiden käyttö ei vaadi ponnistelua eikä erityistä kohdentamista ja niissä tärkeässä asemassa on yksittäisen tietämään kykenevän ihmisen ruumiillinen läsnäolo. Hajamielisyyden käsitteen kautta päästään käsiksi nykytyön, erityisesti ns. tietotyön ruumiillisuuteen ja sen uudentyyppiseen fyysiseen rasittavuuteen ja esimerkiksi sitä luonnehtivaan jatkuvan kiireen tunteeseen. Sen avulla voidaan myös ylittää edelleen sitkeästi elävä erottelu aineettoman aivotyöhön ja aineelliseen ruumiilliseen työhön, erottelu, joka vaikeuttaa erityisesti uuden tietokykytyöläisten luokan rakentumista yhtenäisenä poliittisena subjektina.

Näin määriteltynä tietokykykapitalismi, joka kohdistuu yleisten ja kaikkien jakamien tietokykyjen muuttamiseen rahaksi ja pääomaksi, on siis likipitään vastakkainen käsitykselle informaatioyhteiskunnasta. Tietäminen, kyky tietää, ei supistu informaatioksi, vaan jää ihmisruumiiseen, ihmisaivojen väliseen kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen sidotuksi eläväksi työksi, jota yritetään hyödyntää tietämisenä, siis elollisena työnä eikä informaatioksi tai koneeksi supistettuna kuolleena työnä, tietona.

Kuten filosofit sanovat: suuri ajattelija on se, jonka ei-ajateltu on suurempaa kuin ajateltu, tekeminen suurempaa kuin tehty. Hän tietää enemmän kuin sanoo eikä sano enemmän kuin tietää. Tarpeesta ohjata ja kontrolloida elävää työtä elävänä, siis työntekijän ruumiista ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta erottamattomana toimintana, tarpeesta kontrolloida tietämistä tietämisenä eikä tietona nousevat uudet ihmiselämän, koulutuksen ja kasvatuksen kontrolloinnin tarpeet.

TIETÄMISEN HALTUUNOTTO

Tietokykykapitalismissa tietämisen haltuunotto ja tekniikan käyttö ovat kaksi hallitsevaa muuttujaa, jotka määrittävät teknistä kehitystä ja innovaatioiden syntymistä. Tässä mielessä tiedon haltuunotto on moniulotteinen, harova ja samalla – korostan – *hajamielinen* prosessi, siis hajaantunut yhteiskunnan tilaan ja levittäytynyt työntekijän koko elämään. Siinä kyse ei ole enää informaation haltuunotosta, välittämisestä, kierrättämisestä ja varastoinnista, vaan yleisten tietokykyjen muuntamisesta taloudellista arvoa tuottaviksi ja niiden ohjaaminen osaksi kapitalistisen kasautumisen prosessia. Miten tämä haltuunotto tapahtuu?

Tietokykykapitalismissa kiinnostuksen kohteena ovat kognitiiviset kykymme, tunteemme ja affektimme, älyn ja innovaation arvonmuodostus, ei informaation arvonmuodostus eivätkä kykymme yksinkertaisena fyysisenä työvoimana. Siksi on hyvä myös erottaa toisistaan tieto elävänä työnä ja tieto pääomaan ruumiillistuneena, on kyse sitten materiaalisista koneista tai immateriaalisista koneista, kuten patentit tai software. Tietäminen kykynä käyttää koneita on kuitenkin tärkeämpää kuin tieto informaationa. Uudet teknologiat sisältävät informaatiota, joka ilman elävää työtä, ilman käyttäjiä jää pelkäksi steriiliksi resursiksi. Jotta ymmärrettäisiin, mistä tietokykykapitalismissa on kyse, on sijoitettava tämä elävä työ, sosiaalinen vuorovaikutus,

sen muodot ja patologiat analyysin keskustaan ja luovuttava teknologisesti determinismistä, koska sille tekniikan käyttö on aina toissijaista. Tai jos muistelemme Martin Heideggeria, niin tekniikan olemuksessa ei ole mitään teknistä, sen olemus ei ole siinä itsessään, vaan sen ulkopuolella, ihmisten keskinäisten suhteiden järjestyksessä, siis yhteiskunnassa. Siksi tekninen kehitys ei ole autonomista. Toisin sanoen, tietokoneilla ja informaatioteknologioilla ei ole yksiselitteisesti määrävää asemaa nykyisessä tuotantoprosessissa. Niillä on kuitenkin tärkeä rooli aivojen käytön, aivojen välisen yhteistyön tehostamisessa ja aivojen käytön tuotantokustannusten alentamisessa. Niiden avulla aivojen käytöstä pyritään karsimaan kaikki taloudellisen arvon kannalta turha tai ylimääräinen.

Tietokykykapitalismissa, kuten teollisessa kapitalismissa, koneen tehtävä on työvoimakustannusten alentaminen ja työvoiman autonomian supistaminen sulkemalla työvoima tiukasti tuotantoketjuun ja sen tavoitteisiin. Autonomian supistaminen ei vain tapahdu samalla tavalla kuin tayloristisessa organisaatiossa, jossa työläinen pakotettiin koneen rytmiin ja tämän persoonallisuus pyrittiin neutraloimaan tuotannosta. Myös aivotyöstä, älytyöstä pyritään tekemään ”abstraktia työtä”, jossa yksittäisen ajattelevan ihmisruumiin rooli on minimoitu. Sitä hallitsee eräänlainen ruumiin unohtamisen teema. Tietokykykapitalismissa ihmisruumiista, aivoista tehdään ajattelun työvoimaa, ajattelun homogeenista massaa. Uusien koneiden tehtävä on luoda mahdollisuus eräänlaiselle *aivottomalle ajattelulle*, siis ajattelulle, joka on irrotettu ajattelevista aivoista ja niiden sommitelmista. Tässä mielessä aivoton ajattelu – johon esimerkiksi koulutusjärjestelmässämme pyritään – on puhdasta tai kliinistä ajattelua, ajattelua, joka on puhdistettu turhasta ja aikaa vievästä ruumiillisuudesta, aistimisesta ja kokemuksesta. Sitä luonnehtii *an-estesia*, tuntemisen ja aistimisen erottaminen tuntevasta ja aistivasta ihmisruumiista. Tämän anestesian postmoderni sosiologia näki

1980–1990-luvuilla virheellisesti eräänlaisena kapitalistisen yhteiskunnan esteettisenä käänteenä, siis tunteiden ja aistimisen vapautumisena hetkellä jona niitä alettiin pakottaa taloudellisen arvon luomisen tuotantovälineeksi. Käynnissä oli samankaltainen prosessi kuin se, mitä Marx kuvasi alkuperäisenä kasautumisena, siis tuottajien irrottaminen tuotantovälineistään. Nyt nämä tuotantovälineet ovat vain ihmisen kykyä ajatella ja tuntea, hänen kykynsä kommunikoida ja tuottaa tietoa. Tietokykykapitalismissa tietämistä tuotetaan tietämisen avulla, elävää tuotetaan elävän avulla, tai kuten taloustieteilijä Robert Boyer asian muotoilee, ”nykyaikaisia hallitsee itse asiassa ihmisten tuotanto ihmisten avulla siinä yleisessä mielessä, että kasvatus, terveys ja kulttuuri edustavat olennaisia komponentteja tuotannossa ja erityisesti elämäntyylien ja elämän muovaamisessa”.⁷

Tuotannon olennaisina komponentteina kasvatus, terveys ja kulttuuri ovat myös laajasti ottaen niitä toiminnan alueita, jotka perinteisesti ovat kuuluneet hyvän elämän ja etiikan piiriin. Nyt hyvä elämä ja etiikka ovat taloudellisten kamppailujen kenttää eivätkä enää alueita ennen tai jälkeen tuotannollisen toiminnan. Yhteiskunnassa hajallaan olevan tiedon ”yksilöiminen”, ”suodataminen” ja erottaminen informaatioksi on vaikeaa ja vaatii viemään omistusoikeuden käsitteen alueille, joilla sitä ei juurikaan ole aikaisemmin sovellettu: yhteistyöhön, kommunikaatioon, koulutukseen ja opetukseen, mutta myös perinteisille uusintamisen alueille, kuten hoivaan ja terveydenhoitoon sekä biologisen lisääntymisen piiriin.

Yksi suuren muutoksen keskeisiä piirteitä on talouden virtualisaatio, talouden muuttuminen aineettomaksi ja tuotantoon liittyvien palvelujen jatkuvasti kasvava merkitys. Mahdollisella ja mahdollisuuksilla sekä mahdollisuuksien ennakoinnilla on yhä suurempi merkitys esimerkiksi yritystoiminnassa kuin sillä, mikä on käsillä ja mitä nyt juuri tehdään. Olemme astuneet ikään kuin tuotannon labyrinttiin, jossa kysytään jatkuvasti Mihin tämä

johtaa? eikä Mikä tämä on? Jos raha ohjasi materiaalitaloudessa jo tehtyä ja teki erillisistä tavaroista vaihdettavia ja yhteismittalaisia noihin tavaroihin esineellistyneen yhteiskunnallisen työn ja homogeenisen työajan kautta, niin nyt rahan tai rahoituksen olisi kyettävä hallitsemaan ennakolta työn tai toiminnan mahdollisuuksia kokonaisuudessaan. Tämä tuotannon virtualisoituminen, joka tapahtuu finanssivetoistumisen avulla, muuttaa radikaalisti työn ohjauksen ja organisoinnin järjestelmiä ja työn sisältöjä. Mutta se muuttaa myös työpalkan luonnetta tai pikemminkin muuntaa sitä luoton suuntaan, luoton, joka kykenee paremmin kuin tehdystä työstä maksettu palkka ottamaan haltuunsa työntekijän tai tuottajan koko elämän.

TIETO JA TYÖ

Teollisen kapitalismin pääomassa tieto ja tiede materialisoituivat koneiksi ja laitteiksi tai ne jäivät kokonaan pääomalle ulkoisiksi ja erillisiksi. Tietokyykykapitalismissa kyvyt tietää ja myös tiede saavat strategisen ja johtavan merkityksen koko pääoman kasautumisen prosessissa. Silti kyse ei ole tieteelle perustuvasta yhteiskunnasta, jonkinlaisesta tieteellisestä sosialismista, vaan yleisten tietämisen kykyjen keskeisestä asemasta tuotannon kaikilla sektoreilla palveluista teollisuuteen. Tietokyyvistä ja tieteestä tulee innovaatioiden edellytys ja ne muodostavat tuotteissa ja palveluissa niiden vaihtoarvon olennaisen puolen. Ne siis hallitsevat arvonmuodostusta. Tietokyykyjen ja tieteen astuminen arvonmuodostuksen sisään ei merkitse sitä, että materiaallinen työ ja tuotanto katoaisivat. Pikemminkin ne menettävät aktiivisen strategisen asemansa. Yrityksiltä ei katoa mielenkiinto materiaalliseen tuotantoon, mutta tietäminen ja tiedon käyttö järjestävät tuotannon ja tuotantoketjut uudelleen koko maailman mitassa. Strategisesti yrityksille on olennaista, että ne kykenevät hallitsemaan arvonmuodostusta, sen ketjua kokonaisuudessaan eivätkä

vain sen teknistä ja materiaalista puolta (materiaaliskustannukset muodostavat tuotteen hinnasta vain murto-osan).

Tekninen kehitys ei enää ole ulkoinen resurssi, jota yritys voi käyttää esimerkiksi viedäkseen tuotteen nopeasti markkinoille, vaan yrityksestä tulee yhteiskuntaa jäljittelevä sosiotekninen järjestelmä, jolle informaatio- ja kommunikaatioteknologian käyttö on luonteenomaista. Tietokyykykapitalismin tuotantotapa on aivojen välinen yhteistyö, aivojen yhdistäminen tietokoneiden avulla verkostoiksi, joista muodostuu eräänlainen mielen tehdas.

Luulisi, että tiedon merkityksen kasvu varallisuuden tuotannossa, hyvinvoinnissa, energiatehokkuudessa ja muilla alueilla olisi parantanut tiedon tuottajien, tietokyykytöläisten asemaa, ja tietokyykytöläiset olisivat nykyään hyväpalkkaisia ja työmarkkina-asemaltaan turvattuja. Mutta jos tiedon tuottajien asemaa katsotaan palkan ja työsuhteiden näkökulmasta, niin se näyttää jatkuvasti heikkenevän. Tulon jatkuvuus on mennyttä, työsuhteiden muutokset ja työn prekarisoituminen koskettavat voimakkaasti juuri tietokyykytöläisiä.

Tietoyhteiskunta ei hävitä työtä eikä tarvetta työhön, toisin kuin työn lopun ennustajat vielä jokin aika sitten ennustivat. Esimerkiksi Jeremy Rifkinin mukaan informaatiokumous, tuotannon automatisointi ja delokalisointi olivat 1980-luvun lopulla tekemässä työstä harvinaista herkkua. Tekninen kehitys syrjäyttäisi työn ja työntekijän. Siksi puhuttiin esimerkiksi työn jakamisesta ja työajan lyhentämisestä. 1990-luvulla asiat menivät jo toisin: työssäkäyvien määrä alkoi nousta. OECD:n tilastojen mukaan vuosien 1995–2003 välillä työssäkäyvien määrä nousi Euroopan Unionin maissa 9,3 % (OECD, Economic Outlook 2003, Paris, 2004). Suomessa vuosien 1998–2003 välisenä aikana työpaikkojen määrän kasvu oli lähes kokonaan peräisi palveluista (palveluihin syntyi 152 200 uutta työpaikkaa ja työpaikkojen kokonaislisäys oli 130 500).⁸ Julkisuudessa tosin jokaista uutta teollista työpaikkaa on tervehditty kuin messiasista. Nyt elämme jo

työvoimapulan aikaa ja tulevaisuuden ”tietoyhteiskunnassa” saa työtä tehdä kehdestä hautaan ja aamusta iltaan ja illasta aamuun.

Tietylle, aikanaan hallitsevalle työn muodolle perustunut työn juridinen säätely on kriisissä, mutta tämä kriisi ei merkitse sitä, että työ kadottaisi merkityksensä varallisuuden tuotannossa. Toisaalta sellaisiin iltapäivälehtien fraaseihin kuin ”kaikki työ on tärkeää” tai ”työ on kaiken rikkauden perusta”, on syytä suhtautua vähintäänkin yhtä epäluuloisesti kuin Karl Marx aikoinaan ns. Gothan ohjelmaa arvostelleessaan teki.

Tietoyhteiskunta ei käytä intensiivisesti pelkästään tietoa, vaan se käyttää työtä vieläkin intensiivisemmin kuin teollinen kapitalismi. Siinä kuitenkin työn uudet ulottuvuudet jäävät virallisten mittausten tavoittamattomiin eikä niitä voida myöskään sisällyttää palkkatyön perinteisiin muotoihin.

Työn uudenlaisen intensiivisen käytön taustalla on tuotantoorganisaation muutos ja pyrkimys työn käyttämiseen vailla tilan, ajan ja määrättyjen tehtävien asettamia rajoituksia. Työn ja tuotannon organisaatio kohdistuvat nykyään:

1. avoimeen tilaan, pelkkään pintaan (alueeseen ja seutuun), jota erilaiset tekniikat ja voimat taittelevat ja uurtavat kontrolloiden, estäen ja ohjaten työn ja tuotannon virtaa samalla pitäen työvoimaa koko ajan liikkeessä, jatkuvasti töissä, kouluttautumassa ja uusintumassa – jatkuva liike vailla erityistä suuntaa hallitsee tuotannon uutta pintaa;

2. loputtomaan aikaan, eräänlaiseen keston, jossa mikään ei ala tai lopu selkeästi ja jossa työn ja muun elämän erilaiset komponentit puhkovat toisiaan;

3. muuttuvien ja päällekkäisten tehtävien järjestämiseen ja jatkuvaan modulointiin.

Tuotannon organisointi tapahtuu hajallaan tilassa ja ajassa olevien ihmisten ohjaamisena ja kontrollointina pakottamatta näitä ihmisiä johonkin määrättyyn tilaan, tiettyyn työaikaan tai erityisiin tehtäviin ja rooleihin. Tietokapitalismi toimii

vapauden kanssa, organisoii vapautta. Syy on siinä, että hajallaan yhteiskunnassa oleva yleinen tieto ja työn tiedollinen ulottuvuus ovat asettaneet tuotannon kannalta etusijalle elävän tiedon eivätkä niinkään koneisiin ruumiillistunutta tietoa tai ”informaatiota” tai edes yritysten johtamisjärjestelmiä. On vaikea sanoa missä, milloin ja miten tämä yleinen yhteiskunnallinen tieto tuotetaan. Toisin sanoen määrätty työpaikka, työaika ja työtehtävät sekä suoritukset eivät enää ole työn ja tuotannon selkeitä koordinaatteja. Tästä yleisen yhteiskunnallisen tiedon merkityksestä on peräisin fordistista, teollista kapitalismia hallinneen ”aikaregiimiin”, siis työajan ja elämänajan jäykän vastakkainasettelun ongelmat. Jos aiemmin työaika oli tuottavaa ja muu elämän aika tuottamatonta, niin tietokapitalismissa myös työvoiman uusintamisen ajasta tulee tuottavaa.

Muutosta vahvistaa kaksi eri tendenssiä suhteessa työvoiman käyttöön ja tuotannon organisoimiseen:

1. Ihmisruumiisiin kerrostunut ns. ”inhimillinen pääoma”, siis kasvatus, koulutus, terveys sekä tutkimus- ja kehitystoiminta (ns. ”intangibles”), ovat nykyään taloudellisen kasvun kannalta tärkeämpiä kuin materiaallinen pääoma. Työvoiman uusintaminen ja koulutus on suoraan tuottavaa. Sen seurauksena että varallisuuden lähteet ovat yhä enemmän ”ulkoisia” itse yritys-toiminnalle ja yritysjärjestelmälle. Uuden tietokapitalismin taloudellisen kasvun kannalta olennaiset sektorit ovat useimmiten myös niitä, jotka aiemmin kuuluivat ns. hyvinvointivaltion takaaminen palveluiden piiriin.

2. Tapahtuu siirtymä tayloristisesta työnjaosta ”kognitiiviseen” työnjakoon, jonka perustana on työvoiman kyky luoda ja oppia uutta tietojen vaihdon ja jakamisen kautta. Virallinen tuotannollinen työaika muuttuu yhä enemmän vain yhteiskunnallisen kokonaistyöajan fragmentiksi. ”Tietotyö” on luonteensa vuoksi usein yhdistelmä, jossa kommunikointi, itsereflektio ja varsinainen tiedon tuottaminen yhdistyvät ja näyttävät erotta-

mattomilta ja ne tapahtuvat sekä varsinaisena työaikana että sen ulkopuolella.

Modernissa suuryrityksessä Adam Smithin työnjaon malli huipentuu, kun tuotantoon sovellettava tieto ja tiede erotetaan yhteisestä työstä ja tiedon tuottajista tulee erillinen luokka, jonka työ on työtä siinä missä mikä tahansa muukin työ. Nykyään tieto on kuitenkin lakannut olemasta erityisen tietäjien luokan monopoli, kuten Smith ajatteli. Tämä näkyy niin yliopiston ja siellä tehdyn tutkimuksen ongelmina kuin kokonaan uudentyyppisten konsulttien ja tietotyöläisten määrän lisääntymisenä. Perinteisen työnjaon näkökulmasta tietotalous ja tiedon yhteiskunnallistuminen nostavat esiin kolme olennaista kysymystä. Ensinnäkin monimutkaisen tai kompleksisen työn, jossa on ajassa läsnä useita ristiriitaisia ja keskenään kommunikoiavia elementtejä, palauttaminen yksinkertaiseksi työksi ei enää toimi. Kompleksinen säilyy kompleksisena ja sen aika on luonteeltaan kestoja ja kestämistä. Toiseksi, ruumiillisen työsuorituksen erottaminen älyllisestä ymmärtämisestä oppimisen ajan lyhentämiseksi ei toimi ja työ muistuttaa enemmän ”käsityötä”, jossa aistimisella on olennainen asema. Kolmanneksi, erikoistuminen markkinaosuuden kaappaamiseksi menettää merkityksensä kun tuotantoa hallitsevat pienet sarjat ja jatkuva modulaatio. Epävarman kysynnän olosuhteissa erikoistuminen, erottautuminen ja eriyttäminen tapahtuvat innovoinnin ja laadun avulla, eivät työnjaon. Tämä oikeuttaa puhumaan myös tuotannon virtuoosisuudesta, siis tiettyjen teemojen moduloinnista, sävellajien muutoksista, improvisoinnista ja kokeiluista nykyisen tuotantotalouden olosuhteissa. Toisin sanoen, työnjako jarruttaa innovaatioiden syntymistä, koska ne vaativat toimijoiden aktiivista yhteistyötä eivätkä pelkästään tuotantoprosessien monimutkaisuuden ja sen eri tasojen ohjausta ja koordinoitua. Suurimmat tuottavuushyödyt saadaan ns. oppimistalouksista, joissa tapahtuu jatkuvaa modulaatiota ja pienten tuotantosarjojen muuntelua. Oppiva talous kykenee

hallitsemaan markkinoiden jatkuvaa vaihtelua ja monimutkaisuudesta paremmin kuin järjestystalous ja sen johdonmukaisuus. Voisimme puhua eräänlaisesta ”juorutaloudesta”, rihmasto- taloudesta tai keskustelutaloudesta. Joka tapauksessa uudessa kapitalismissa ja sen tuotantotaloudesta tärkeässä asemassa on differentoituminen ja sen liike, joka ei ole yksisuuntaista: tuotantojärjestykset muuttuvat ja suunnittelun, tuotannon ja kaupallistamisen suhteet kääntyvät nurin, kun ensin luodaan ”konsepti”, myydään se ja tuotanto aloitetaan viimeisenä. Tuotannosta tulee joustavaa ja kulutus tuottaa tärkeää informaatiota. Tärkeiksi tulevat co-design ja co-production, käyttäjän integroiminen alusta lähtien itse tuotantoprosessiin.

Muutosten seurauksena perinteisten tuotannontekijöiden, kuten työn ja pääoman, rajat hämärtyvät ja aletaan puhua inhimillisestä pääomasta, koulutuspääomasta, sosiaalisesta pääomasta ja aineettomasta pääomasta. Nämä kaikki termit koostuvat ristiriitaisista ja vaikeasti tasapainotettavista elementeistä ”tietotaloudesta”.

Taloustieteissä ns. evolutionistit, kuten edellä mainittu Richard R. Nelson, ovat korostaneet innovaatioprosessien jatkuvaa, asteittaista ja kumulatiivista luonnetta vastakohtana uusklassisen taloustieteen ”kreationismille” tai determinismille. Ei tarvita kovin suurta filosofista sivistystä sen huomaamiseen, että monet keskeiset 1900-luvun filosofian teemat ja koulukunnat hermeneutiikasta dekonstruktioon ja kybernetiikasta skitsoanalyysiin ovat käsitelleet omalla tavallaan tätä ei-yksilöllisen tuotannon teemaa. Joka tapauksessa tiedon levittäminen, sen jakaminen on luovaa ja muodostaa perustan innovaatioille. Kun joukko erilaisia toimijoita ja eri paikkoja osallistuvat yhteisessä ajassa (kestossa) tiedon jakamisen prosessiin syntyy innovaatioita. Tätä kautta oppimien, vuorovaikutus ja verkostot tulevat innovaatioanalyysin ja taloudellisen dynamiikan keskeiseen sanastoon.

Uudet epävakaut ja hämärät taloudelliset käsitteet, kuten

inhimillinen pääoma tai sosiaalinen pääoma, koostuvat joukosta tuotantokykyjä, joita on vaikea palauttaa toisiinsa. Evolutionistinen taloustiede onkin ehdottanut tuotantokykyjen, kuten juuri työ ja pääoma, uudenlaista erottelua jakamalla ne kolmeen eri tekijään: *hardware* (materiaalinen), *software* (looginen) ja *wetware* (elävä aivotoiminta, ihmisäivot tarkasteltuna ihmisen loogisten ja laskennallisten kykyjen, aivojen ja softwaren suhteen kanalta). Kuten Moulrier Boutang huomauttaa, näistä resursseista puuttuu kuitenkin tietokykykapitalismin keskeinen resurssi, *netware*: yhteistyö, yhteiskunnallinen yhteistoiminta, aivojen välien yhteistyö, siis tietäminen, jota on vaikea muuntaa loogiseksi, tekniseksi alustaksi tai dispositiiviksi.

Verkko tai verkostot tekevät aivojen välisen yhteistyön ja yhdistymisen mahdolliseksi vailla tilan asettamia rajoituksia. Tulos on, että työvoiman käytön energieettinen ja entropinen malli ja rahan muuttuminen (materiaalisten) tavaroiden välityksellä pääomaksi heikentyy varallisuuden tuottamisen ja pääoman kasautumisen näkökulmasta: pääoman kasautumisen näkökulmasta materiaaliset tavarat, ihmiset ja heidän kykynsä kuluttaa tai luonto eivät muodosta ylittämätöntä rajaa. Ne eivät myöskään voi toimia kapitalismin kritiikin lähtökohtana. Ihmisen ja luonnon ”kuolevaisuus” eivät ole minkäänlaisia eettisiä argumentteja kapitalismia vastaan. Kuten Gilles Deleuze ja Félix Guattari opettavat, kapitalismi on immanentti järjestelmä, joka pyrkii ylittämään omat rajansa, jotka se asettaa aina suuremmassa mittakaavassa, koska pääoma itse on raja.

Teollinen, mekaaninen ja materiaalinen tuotanto, koko energieettisen kasautumisen malli on muuttunut pääoman kasautumisen rajoitukseksi ja rajaksi, siksi rajat on asetettava laajemmassa mittakaavassa udelleen ja otettava mukaan aineeton, ei-materiaalinen ja aiemmin kasautumisen ulkopuolelle jäänyt. Yksi seuraus muutoksesta on työn paradigman muutos, ei työn loppu. Teollinen työ, homogeeninen työ ei ole enää työn malli, vaan antaa

tilaa heterogeeniselle, konfliktuaaliselle laadulliselle työlle, inhimilliselle pääomalle, jonka sisällä työn ja pääoman konflikti hahmottuu usein yksilön sisäisenä konfliktina, itsen alistamisena ja taisteluna itse alistamista vastaan ja sen usein hätkähdyttävänä muotoina. Uusien käsitteiden, kuten inhimillinen pääoma tai sosiaalinen pääoma, epävakaus on osaltaan peräisin tästä kamppailusta.

Uudessa järjestelmässä elävä työ hajoaa yhteistoimintaan, sen tekijät hajaantuvat yhteiselle rajattomalle pinnalle ja kukin tekijä hajoaa sisäisesti menettäen annetun yksilöllisen identiteettinsä. Tämä elävä työ on pidettävä elävänä, sitä on ohjattava liikkeessä eikä sitä kannata kristallisoida koneiksi ja laitteiksi. Tämä työn merkitys elävänä työnä tarkoittaa ainakin periaatteessa sitä, että tuottavaa työtä ei voi mekanisoida standardisoiduksi ja kodifioiduksi inhimilliseksi pääomaksi. Siksi tietokykykapitalismissa elävä työ ja elävän tai elämän kulutus ja käyttö ovat keskeisessä asemassa. Tämä innovaatioiden ja uuden luomisen voiman ”biotuottava” puoli määrittää uutta työvoimaa ja se muodostaa myös kentän, jolla uudentyyppiset ohjauksen, hallinnan ja riiston tekniikat toimivat.

Padovalainen taloustieteilijä Enzo Rullani aloittaa kirjansa *Tietotalous. Luovuus ja arvo verkkokapitalismissa* puolivakavaksi nimittämälläan prologilla, joka kuvaa hyvin tiedon jakamisen voimaa ja on jossain määrin Smithin neulatehtaan toisinto.⁹ Kuvitellaan, että opiskelija lukee kotonaan tenttiin ja 99 muuta opiskelijaa tekee samoin. Sata ihmistä kokoontuu luentosaliin tenttimään saman kirjan. Kirjan lukemiseen ja tiedon saavuttamiseen on käytetty suuri määrä työtä, tiedon, joka silloin kun jokainen opiskelija oli yksin kotonaan, näytti välttämättömältä kullekin opiskelijalle, mutta nyt, tenttitilanteessa, julkisessa tilassa tämä kaikkien 100 ihmisen erillään pidettävä sama tieto näyttää liialliselta ja tuhlaukselta. Eikö olisi taloudellisempaa, että vain muutama olisi pöntännyt kirjan ja jakaisi tiedon

toisille? Nyt kuitenkin tentaattori yrittää kaikin tavoin estää tiedon jakamisen: on turvaututtava muistiin, joka on hutera astia, jätettävä muistiinpanot reppuun, istuttava hiljaa, keskityttävä kirjoittamiseen, eikä saa kysyä apua vierustovereilta. Sen sijaan hie-man organisoimalla voisi kirjan sivut jakaa opiskelijoiden kesken. Voitaisiin keksiä opintopiiri, jossa tietoa jaetaan, siitä keskustellaan ja sitä täsmennetään. Muutama kirjan lukenut voisi jakaa tietojaan silloin kun toiset niitä tarvitsevat. Opiskelijat oppisivat samat asiat, mutta paljon nopeammin kuin aiemmin. Kiitos tästä kuuluu osin erikoistumiselle, mutta ennen kaikkea tiedon jakamiselle, jonka kautta erikoistuneesta tiedosta, kirjan sivusta tai luvusta tulee jaettu ja ymmärrettävä kokonaisuus, peräkkäin asetetuista sanoista virke. Se, että tietoa on liikaa, ei ole siis tehtävän asettama vaatimus, vaan keinotekoisesti opettamisen ja oppimisen sääntöjen avulla luotu tulos.

Tiedon jakamisen estäminen merkitsee turhaa työtä ja jakamisen estäminen perustuu aina muille vaatimuksille kuin tietäminen. Koska kopioiminen ja kuiskaaminen on kielletty, jokaisen on pöntävä yksin esimerkiksi 100 sivua yhden sivun tuntivauhdilla, siis yhteensä 100 tuntia. Jotta sadan opiskelijan joukko oppisi saman kirjan tarvitaan 10 000 tuntia työtä. Koska tämän liiallisuuden tai runsauden kustannukset ovat valtavat, ei liene ihme, että joskus mietitään koulutuksen ja oppimisen uusia muotoja. Kuitenkin liiallisuuden eliminointiin riittävät periaatteissa kuiskaamisen ja kopioinnin vapaus. Jos jokainen opiskelija lukisi vain yhden sivun, käytetty työaika olisi 100 tuntia eikä 10 000. Lisäksi voidaan tietysti laskea jakamisen ja levittämisen kustannukset, joihin tuskin montaa tuhatta tuntia kuluu. Rullanin esimerkki kertoo hyvin miten ”työnjaon voima” yhdistettyinä tiedon jakamiseen lisää valtavasti työn tuottavuutta ja vastaavasti pelkkä erikoistuminen ilman jakamista, ilman yhteistä tietämistä puolestaan lisää kustannuksia. Yhteinen, kaikkien jaettavissa oleva muodostaa siis tiedon tuottavuuden edellytyksen. Ongelma

on tiedon jakamisessa, sen estämisen eri tavoissa ja siinä, miten nämä estämisen tavat hajottavat ja halkaisevat opiskelijoiden yhteisöä ja estävät oppimista.

Rullanin esimerkki korostaa hyvin tiedon jakamisen järjestelmän demokraattisuuden merkitystä ja tiedon panttaamisen estämisen merkitystä tehokkaalle tietotuotannolle. Siitä näkyy myös, että tiedon tuotannossa olennaista on lähteä liikkeelle epämääräisestä kontekstista eikä valmiista mallista.

Jos innovaatioiden luomisen prosessi on yhteiskunnallinen prosessi, joka tapahtuu yhteiskunnan tilassa, erilaisten, toisiinsa palautumattomien toimijoiden (tutkija, käyttäjä, ohjelmoija, operaattori jne.) vuorovaikutuksessa, jos tämä yhteiskunnallinen ja ennakoimaton vuorovaikutus on innovaatioiden syntymisen kannalta olennaista, niin mikä on yrityksen asema tässä prosessissa, yrityksen, joka taloustieteen näkökulmasta on avainhenkilö taloudellisen arvon muodostamisessa ja realisoinnissa? Entä kenelle kuuluu innovaation omistusoikeus, kuka on palkittava sen valmistamisesta ja kuinka luotu varallisuus pitäisi jakaa? Yritys – ja yritykseksi muuttunut ihmisyytilö - näyttää tuottavan yhteistyön näkökulmasta pikemminkin haitalliselta, tiedon jakamista ja levittämistä estävältä rakenteelta.

Mikäli vapaa, spontaani ja luova ihmisten keskinäinen vuorovaikutus ja siinä tärkeä suhteiden ylläpitäminen ja kommunikatio ovat tuottavia tai tuotantoa, onko enää järkeä puhua elämän ja työn tilojen tai elämän ja työn aikojen toisistaan erottamisesta, esimerkiksi palkanmaksun perusteena? Tayloristinen työn organisoiminen pyrki pääsemään eroon vapaasta ja luovasta vuorovaikutuksesta, erottamaan kommunikation ajan ja tuotantoajan ja palkitsemaan pelkästään tuotantoajasta. Tietotaloudessa pitäisi pikemminkin palkita elämästä, elämän ja työn yhdistämisestä ja monitasoisesta vuorovaikutuksesta toisten ihmisten kanssa, koska nimenmaan tayloristinen työetiikka ja palkitsemisjärjestelmä estävät innovaatioiden syntymistä.

ELÄMÄÄ RUPUSAKIN KANSSA

Virtualisoituminen ja immaterialisoituminen läpäisevät tuotannon kaikki piirit maataloudesta henkilökohtaisiin palveluihin ja pörssitoimintaan. Jo vuonna 1985 investoinnit aineettomaan tuotantoon olivat koko maailmassa suurempia kuin investoinnit koneisiin ja laitteisiin. Aineeton tuotanto – vaikka termi aineeton ja immateriaalinen soveltuvatkin huonosti kuvaamaan tuotannon aineksen muutosta - nojautuu informaatio- ja kommunikatiotekniikoihin, joiden käyttö vaatii kykyä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin tekniikoiden avulla ja niiden kautta. Aineettomuuden alueella taloudellisen kasvun olennainen väline on yrityksen, markkinoiden ja julkisuuden kyky kaapata innovaatiot, jotka syntyvät yhteiskunnallisessa yhteistyössä, aivojen välisessä yhteistyössä, sosiaalisessa kanssakäymisessä ja vuorovaikutteisissa tietoprosesseissa. Tietokykykapitalismissa yrityksen on ollakseen tuottava elettävä yhteiskunnallisen vapauden kanssa, sen parasitiina ja loisena.

Millä tavoin yritys loisii rupusakissa? Millaisia uudet koneet, uudet investointikohteet ja arvonmuodostuksen tavat? Entä min-käläisiä ovat uudet riiston muodot?

Kun Ranskan presidentti Nikolas Sarkozy leimasi kapinoivat lähiönuoret ”roskajoukoksi”, hän tuli samalla ilmaiseeksi nykyporvaristossa ahdistusta aiheuttavan vaikeuden ja tarpeen erottautua yhteiskunnan tilassa, jossa rajojen ja hierarkioiden luominen tilaan on aina myös uhka kapitalistisen metropolin toiminnalle ja jossa nämä rajaukset saavat siksi usein moraalisena ja koko elämää koskevan tuomion sävyn. Ainoastaan moraalinen paheksunta kykenee nostamaan porvarin rupusakin yläpuolelle. Joka tapauksessa yritys joutuu siis elämään maailmassa, jossa tuotannolle, sille missä se tapahtuu, milloin se tapahtuu ja kuka tai mikä sen subjekti on, ei ole selkeitä rajoja. Sen subjekti

on pikemminkin tuo epämääräinen rupusakki tai roskejoukko, jota on vailla selkeää hahmoa ja joka ikään kuin liikkuu samanaikaisesti joka suuntaan. Genovalaisen laulun tekijän Fabrizio De Andrén sanoin: ”Timanteista ei kasva mitään, paskasta nousevat kukat”.

Jos tieto ja tiedon tuotanto ovat taloudellisen kasvun olennaisia tekijöitä, niin onko tiedon taloudellinen hyödyntäminen sitä, että tiedolle puetaan bisnessuite päälle, sitä niin sanotusti siistitään ja sen särmiä pyöristetään, jotta se sopisi porvarilliseen interiööriin? Vai katoaako tähän stailaamiseen jotain olennaista tiedosta ja sen tuotantokyvystä? Tai toisinpäin: onko bisneshenkilön onnistuakseen tiedon kaupallisessa hyödyntämisessä vedettävä päällensä hieman kauhtunut villapaita, omaksuttava kulturellit arvot ja harrastettava luomuviljelystä minkä irkkailulta ja ranskalaisen filosofian selailultaan ehtii, siis muututtava katuuskottavaksi taskuvarkaksi? Onko tieto normalisoitava, jotta siitä tulisi markkinoilla vaihdettavissa oleva tavara? Vai tuoko tieto talouteen jotain radikaalisti uutta, hämmentävää ja outoa, jota on vaikea yhdistää perinteisiin tuotantotekijöihin, kuten työ ja pääoma?

Tiedossa näyttäisi olevan jotain muuta, jotain enemmän kuin tavarassa. Sitä on vaikea supistaa tavaraksi, edes aineettomaksi tavaraksi, jos ymmärrämme tavarahan ihmisten väliseksi yhteiskunnalliseksi suhteeksi, jossa tämä suhde on saanut esineiden välisen (vaihto)suhteen hahmon ja tavara muodostuu esineellistyneestä työstä, joka on irrotettavissa tekijästään. Sikäli kuin tietokykykapitalismissa työ, tietäminen ja tiedon tuottaminen eivät ole palautettavissa tavaraksi, siis sikäli kuin ihmisten yhteiskunnallista kanssakäymistä ja heidän keskinäisiä suhteitaan ei voi irrottaa konkreettisten ihmisruumiiden vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiosta, markkinamekanismi ajautuu kriisiin. Nyt yhteiskunnalliset suhteet ja kanssakäyminen jäsenyvät suoraan tuottavina yhteiskunnan pinnalla. Kapitalismi joutuu luomaan

riiston, alistamisen ja taloudellisen arvon luomisen tiloja globaalien yhteiskuntaruumiin, yhteiskunnallistuneen tuotannon sisään, pysäyttämättä vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. Kapitalismi joutuu nyt tunkeutumaan suoraan yhteiskunnallisen toiminnan kudokseen, repimään siitä irti lisäarvon ja muuntamaan sen taloudelliseksi arvoksi antamalla kudoksen samaan aikaan elää ja kasvaa.

TIETOTAVARA

Tietokykykapitalismin, kuten myös tietotaloudesta käydyin keskustelun, yksi keskeisiä oletuksia on, että tietämistä tai tietoa ei voi palauttaa tavaraksi tai kiinteäksi pääomaksi. Tiedosta ei voi tehdä tavaraa, koska sillä on ominaisuuksia, jotka ovat yhteen sovittamattomia tavarain ominaisuuksien kanssa. Taloudellisesti tärkeät tietokyvyt vastustavat muuttumista sovelluksiksi, ne vastustavat numeerista koodausta. Se ei merkitse sitä, että tietäminen tai tieto olisi yksinkertaisesti vain ei-tavara ja ulkoista taloudelle ja tuotannolle. Tämä näkemys ruokkii edelleen esimerkiksi humanistista kaupallistamisen ja tiedon taloudellisen hyödyntämisen kritiikkiä, jolle tiedon tuottaminen ei ole yhteiskunnallinen prosessi. Tieto ei ole taloudelle jotenkin annettua ulkoista ja hyödynnettävissä vain soveltamisensa kautta, kuten perinteinen markkinatasapainon ajatuksen ympärille järjestynyt taloustiede ajatteli. Tiedon tutkiminen oli siinä delegoitu teorian marginaaliin, jossa tarkasteltiin innovaatioiden, tieteen, teknisten muutosten ja inhimillisen pääoman vaikutuksia, ja tieto oli riippuvainen teknologiasta tai muista taloudelle ulkoisista tekijöistä. Se oli taloustieteelle annettua eikä sitä tarvinnut erityisesti tutkia. Resurssina tieto oli joko markkinoiden ulkopuolelle jäävä täysin yhteinen ja julkinen varanto tai sitten se ymmärrettiin kokonaan yksityiseksi, patentoitavaksi ja myytävissä olevaksi resurssiksi.

Tietopohjainen talous, tietoyhteiskunta, tietotalous ja muut

vastaavat sanat eivät kuitenkaan kerro mitään talouden muutoksesta, mikäli tiedon erityisluonnetta talouden resurssina ei ymmärretä tai mikäli tietotaloudella tarkoitetaan vain tiedon luonteenpiirteiden muuttumista, mutta ei lainkaan itse talouden muutosta, siis sen muuttumista mitä taloudella, taloudellisella arvolla ja varallisuudella tarkoitetaan. Minulla ei ole mitään selkeää kuvaa, mitä ovat varallisuuden tulevat muodot, mutta todennäköisesti ne ovat tekemisissä enemmän hyvän elämän – tai ylipäätään elävän – muokkaamisen, liikkumisen, tietämisen ja vaihtelun kykyjen ja voimisen kuin kesämökkien ja katumaastureiden kanssa. Elämän ja elävän alueella on kuitenkin – vaikka investoinnit niihin ovat vielä heikkoja ja niiltä vaadittu taloudellisen arvonmuodostuksen logiikka on vielä peräisin perinteisestä materiaalitalouden logiikasta – käynnissä konflikteja, jotka koskevat suoraan hyvää elämää ja vapautta, konflikteja, jotka määrittelevät luultavasti uudelleen myös poliittisten kamppailujen sisältöjä eivätkä pelkästään niiden muotoja. Tieto ymmärrettynä ahtaasti on oikeastaan vain yksi niistä yhteisöresurssista, jotka nykytaloudessa ovat arvonmuodostuksen logiikan ja siitä käytävien kamppailujen keskiössä.

Tiedon normalisointi, sen pukeminen bisnessuittiin, siis tavaratalouden logiikan soveltaminen tietoon muuntamalla se vaihdettavaksi ja omistettavaksi informaatioksi, merkitsee tiedon erityisluonteen tuhoamista. Koska tieto kuitenkin tuottaa arvoa ja kilpailuetua tietona ja juuri erityisluonteensa ansiosta, juuri sen ansiosta, mikä tekee siitä muuta kuin tavarain, normalisoinnissa ei ole järkeä. Tiedon taloudellista merkitystä tarkasteltaessa on siis lähdettävä toiseen suuntaan kuin tiedon tarkastelemiseen aina jo mahdollisesti tavarana, siis jonakin jota voidaan vaihtaa, käyttää hyväksi ja myydä. Tämä on tärkeää ajateltaessa esimerkiksi yrityksen roolia ”tietotaloudessa” tai tiedon tuotannon ohjausjärjestelmien kehittämistä. Toisin sanoen, tietoa tietämisenä ei tule tarkastella välttämättä ja väistämättä tavarana, jonakin joka

välttämättä aktualisoituu tai muuttuu todelliseksi vasta kun siitä tulee vaihdettava ja tuottajiensa yhteistyöstä irrotettavissa oleva tavara. On nurinkurista ajatella, että oikea tieto toteutuu tavarana ja jos tieto ei toteudu tavarana, se ei ole oikeaa tietoa. Tiedon olemisen tapa on irrallaan hyödyllisestä ja toteutuneesta, se on mahdollinen tai virtuaalinen, epämääräinen mutta todellinen. Tiedon ominaispiirteiden tarkasteleminen ja tiedon omalaatuisten resurssiluonteen ymmärtäminen auttaa myös paremmin hyödyntämään tietoa sikäli kuin kyetään järjestelmällisesti ja tietoisesti käyttämään noita erityispiirteitä arvon tuottamisessa.

Tieto on siis ollut taloustieteissä outo vieras tai kummajainen. Se on joko torjuttu kokonaan tai se on hyväksytty taloudellisen arvon muodostumiseen vain eri tavoin pääomaksi naamioituna: ensin pääomaksi, joka ottaa koneen muodon, sitten aineettomana omaisuutena yritysorganisaatiossa ja lopulta inhimillisenä pääomana, tietopääomana, jota työntekijä kantaa mukanaan. Tieto on kyllä teollisesta vallankumouksesta lähtien ollut kapitalismin kehityksessä tärkeässä asemassa, mutta ei koskaan suoraan omine ominaispiirteineen. Oletus on pikemminkin aina ollut, että tieto tuotannontekijänä on jollain tavoin supistettavissa pääomaan, eli se toimii arvon luomisen prosessissa samalla tavoin kuin pääoma, jota tiedon tuottamiseksi on investoitu.

Entä jos tieto on itsenäinen ja erilainen tuotannontekijä, jota ei voi palauttaa maahan, pääomaan tai edes työhön? Resurssina tieto on ennen muuta kapinaresurssi, kuten edellä mainittu Enzo Rullani korostaa.¹⁰ Tiedolla on itsenäinen asema tuotannossa ja jos tämä itsenäisyys hävitetään, menettää tieto tuottavan kykynsä. Tietämisen tavoite on totuuden löytäminen ja mahdollisuuksien tarkastelu huolimatta mahdollisuuksien toteutumisesta tässä ja nyt, siis irrallaan hyödyllisyydestä, käytettävyydestä tai paikasta yhteiskunnassa. Tieto on myös jotakin, joka ylittää asioiden normaalin kulun tai sen mikä niin sanotusti jo tiedetään. Siksi tieto voi toimia tuotannossa vain jos se säilyttää autonomiansa tiedon

tuottamisen ja levittämisen käytännöissä.

On totta, että totuus ja hyödyllisyys eivät usein käy yksiin. Tiedon on kuitenkin palveltava totuutta, koska vain siten se voi olla hyödyllistä. On parempi, että tietää jotain todella, vaikka tieto ei olisi välittömästi hyödyllistä, kuin se, että luotetaan väärin tai epätosiin käsityksiin ja seurataan hyödyllisiä, välittömiin päämääriin johtavia merkkejä. Tieto on siis hyödyllistä, jos se säilyttää itsenäisyytensä ja viittaa toteen eikä hyödylliseen. Eli tiedoksi muuttuva pääoma menettää alkuperäiset hyödyllisen resurssin piirteensä ja siitä tulee uudentyyppinen resurssi, joka on sidoksissa omiin pätevyytensä ja käytön kriteereihinsä. Toisin sanottuna, kun pääoma muuttuu tiedoksi – eikä tehdashalleiksi tai koneiksi, aineellisiksi välineiksi – tapahtuu peruuttamaton muutos itse pääoman luonteessa. Näin syntynyt tai hankittu resurssi (tieto) ei enää noudata samoja lakeja kuin aineellinen pääoma, se ei käyttäydy samalla tavalla eivätkä sen arvonmuodostuksen säännöt ole samoja kuin pääomalla, jota aluksi käytettiin tiedon luomiseen. Se, että tieto luo arvoa eri tavalla kuin perinteiset taloudellisen arvon tekijät, on yksi tietokykykapitalismin organisatorisen puolen vaikeimmin ymmärrettäviä asioita ja näyttää vaativan investoijalta sekä luottamusta että kykyä riskin ottamiseen, ”keskeltä lähtemiseen”, vailla varmuutta lopputuloksesta.

Tiedon arvonmuodostuksen prosessissa tärkeässä asemassa on kyky luoda ja keksiä yhä uusia käyttötapoja. Tämän seurauksena tapahtuu alkuperäisen tiedon arvon moninkertaistuminen. Tiedon arvon lisääntyminen on kollektiivinen ja yhteiskunnallinen prosessi (”yhden teoria, joka ei ole kommunikotavissa ja välitettävissä on delirium, delirium, joka on välitettävissä ja kommunikotavissa monille, on teoria”, kuten François Roustang psykoanalyttistä yhteisöä ja sen muotoutumista tutkiessaan tiivistä kommunikaation voiman¹¹). Tärkeää on kyky tulkita ja kyky antaa oma subjektiivinen merkitys tietokokemuksille, koska niin

niistä tulee hyväksyttävämpiä, niihin sitoudutaan paremmin ja niistä tehdään oman olemassaolon ja identiteetin osa. Itse tietävä ihminen on sekä autonominen, kykenevä jakamaan tuotannon riskejä, että sitoutunut ja oman elämänsä peliin paneva tiedon tuottaja ja siksi kullannarvoinen tietokykykapitalismille. Tiedon tuotannolle on myös luonteenomaista eri toimijoiden keskinäisten suhteiden itsesääntely: tuottajat rakentavat vastavuoroisen riippuvuuden suhteita ohjaavia sääntöjä spontaanisti ja jakavat keskenään tietojaan ja tiedon taloudellisia seurauksia. Perinteiseltä pääomalta sen sijaan puuttuvat juuri kyky moninkertaistaa käytötapoja, kyky tulkita ja antaa omia merkityksiä sekä tietenkin kyky itsesääntelyyn ja toimijoiden välisten suhteiden jatkuvaan justeeraukseen.

Klassinen käsitys pääomasta syntyi aikakaudella, jolla tuotanto ajateltiin materiaalistien raaka-aineiden muokkaukseksi, raaka-aineiden, jotka eivät olleet välittömästi hyödyllisiä ja siksi ne piti muuttaa fyysisesti hyödykkeiksi, lopputuotteiksi ja tavaroiksi. Silloin kun taloudellisen arvon tuotanto nähdään fyysisesti muuttamiseksi ja muokkaamiseksi taloudellisen järjestelmän toiminnan liikevoimana on energia eikä tieto. Energiolla on eri ominaisuudet kuin tiedolla, joka ei välttämättä ole toiminnassa, vaan ”voi olla”, jos lainaamme Aristotelesta. Energia ei lisääny, monistu tai moninkertaistu, se ei tulkitse eikä sillä ole kykyä itsesääntelyyn. Energian alueella ei luoda eikä hävitetä mitään, kaikki vain muuttuu ja energian muuttuessa täytyy prosessin tuloksen tai tuotteen kuulua välttämättä samalle asteikolle sen tuottamiseksi käytetyn työn tai panoksen kanssa. Tiedolla on tämäntyyppisessä taloudessa vain rooli, jossa se auttaa tehostamaan energian käyttöä, osoittaa parempia teknisiä ratkaisuja ja ”säästää energiaa”. Tieto voi myös olla hyödyksi resurssien tehokkaammassa ohjaamisessa. Jos asiaa vielä yksinkertaistetaan, niin tässä järjestelmässä ainoa niukkuus koskettaa energiaa – energian loppumista – eikä tietoa tai tietokykyä. Sikäli kuin tietoa käyte-

tään työssä ja tuotannossa, sitä käytetään materiaalistien tuotanto-prosessin tarpeisiin eikä tiedollisten prosessien tarpeisiin, prosessien, jotka ylittävät taloustieteen horisontin. Siksi ei ole mikään ihme, että teollisessa yhteiskunnassa ja sen tayloristisessa tuotannossa työläinen riisuttiin kaikesta persoonaan sidotusta tiedosta, koska se yhtäältä nosti työvoiman arvoa ja toisaalta esti standardisoinnin, siis samanlaisten tavaroiden tuottamisen – työläisen persoonaan sidottu tieto uhkasi luoda erilaisia työskentelytapoja ja erilaisia tuotteita samasta ideasta.

Perinteiselle taloustieteelle energian niukkuus (niukat resurssit) on arvonmuodostuksessa olennaista. Ilman tätä niukkuutta tiedolla, joka esimerkiksi on kaikkien jakamaa, ei ole arvoa ja arvostettua asemaa. Energian (resurssien) niukkuus tekee antaa tuotteille arvon ja sanelee arvonmuodostuksen säännöt tehden yhdentekeviksi tiedolle luonteenomaiset monistamisen, tulkinnan ja itsesääntelyn prosessit. Kun energiatalouden mallia yritetään soveltaa tiedon arvonmuodostukseen, siis kun tiedosta pyritään tekemään niukka resurssi ja kun siihen sovelletaan niukkuudelle perustuvan arvonmuodostuksen sääntöjä, merkitsee tämä että:

1. tiedon jakaminen ja sen monimuotoinen käyttö pyritään estämään rajoittamisen ja omistusoikeuden soveltamisen avulla;
2. tiedon erilaiset tulkinnat pyritään estämään ”lähdekoodin” salaamisen avulla;
3. tietoprosessien sosiaalinen ja kollektiivinen itsesääntely korvataan ulkoisella ohjauksella.

Näin tiedon (vaihto)arvo sidotaan kokonaan kykyihin rajoittaa tiedon vapaata jakamista erityisesti juridisesti ja poliittisesti: patentit, tekijänoikeudet, lisenssit ja erilaiset sopimukset saavat olennaisen aseman arvonmuodostuksessa tiedon tuotannon sijaan. Juridisilla toimenpiteillä estetään ja rajoitetaan kopiointia, jäljittelyä, yhteiskunnallista yhteistyötä, siis kaikkea sitä, mikä tekee keksimisen, innovoinnin ja moninaisen käytön mahdolliseksi. Nyt tiedon arvo ei ole peräisin sen luonnollisesta niuk-

kuudesta, vaan institutionaalisesti tai muin kenotekoisin tavoin asetetuista esteistä tietoon pääsyyn. Nämä tavat estävät tiedon arvonmuodostusta ja estävät oppimistalouksien toimintaa.

Tietokykykapitalismin suuri ongelma näyttäisi olevan se, onko tiedosta mahdollista tehdä tuottavaa muuten kuin rajamalla, aitaamalla ja yksityistämällä tietoa, jos kerran on selvää, että tiedon keinotekoisesti luotu niukkuus tuhoaa tiedon tuotantokykyä.

HYVÄN LÄHEISYYDEN PERIAATE

Teollisessa kapitalismissa kasattiin siis koneita ja laajennettiin tuotanto-organisaatioita, tehtaita. Tietokykykapitalismissa kasataan tietoa ja kykyä luoda tietoa (luovuutta) investoidaan elävään, sen kantajaan ja kykyihin. Tietojen ja innovaatioiden hyödyntäminen on uuden kapitalismin keskeinen tavoite. Tietokykykapitalismi on kasautumisen tapa, jossa kohteena on tieto, ja tieto on siinä taloudellisen arvon tärkein voimavara ja samalla arvon luomisen paikka. Siksi tärkeää on se, mikä on tietoa ja missä ja miten tiedetään. Omistusoikeudet, paikka verkostoissa, liittoutumat ja projektien hallinta ovat tietokykykapitalismin tärkeimpiä institutionaalisia ja organisatorisia kysymyksiä. Tavoite on luoda organisaatioita, joissa elävä työ säilyy elävänä. Se on uudistuttava jatkuvasti, oltava hyväkuntoista, virkeää ja innokasta eikä se saa jähmettyä rutiineiksi. Moniulotteinen, kaikesta kiinnostunut ja mihinkään juuttumaton työvoima näyttäisi kykenevän parhaiten oppimaan uutta, joustamaan ja rikkomaan työpaikan ja työajan rajat. Sen ainoana riskinä on kuitenkin oma-aloitteisuuden puute (jota tarkastelen tuonnempana).

Tayloristinen tuotanto-organisaatio pyrki poistamaan tiedon kontrolloimattoman ja itsenäisen aseman tuotannossa ja hävittämään kaiken kommunikaation ja välittömän yhteistyön itse työprosessista. Taylorismissa työn tekninen järjestäminen ja

koordinointi määrittivät sosiaalista kanssakäymistä ja loivat työväenluokan tai massatyöläisen. Tietokykykapitalismissa järjestämisen ja koordinaation kohteena on itse sosiaalinen kanssakäyminen (sosiologien rakastama ”sosiaalinen”) ja järjestämisen ja ohjauksen kautta tapahtuva arvonmuodostus. Tietotyönjaossa tuotannon tehokkuus ei perustu enää työtehtävän tekemiseen käytetyn ajan lyhentämiseen, vaan pikemminkin tietojen määrälle ja niiden monimerkityksellisyydelle, tietojen kyvyille johtaa toisiin tietoihin. Tehokas tiedon tuottaja on itsenäinen vailla itsenäisyyttä, siis vailla kykyä solmia suoraan suhteita toisten kanssa. Hänestä on karsittu pois kaikki turhat rönsyt, jotka voisivat johtaa häntä harhaan. Rönsyillä ja turhalla tarkoitetaan ihmisruumista ja sen aisteja, koska ne johtavat harhaan ja estävät keskittymisen ”ydinosaamiseen”. Tavoitteena on aistien kontrollointi ja ohjaus ja lopputuloksena se, mitä olen edellä kutsunut termillä *an-estesia* eräänlaisena tunteen ja tuntemisen toisistaan erottamisena, mistä näkyvimpänä ilmauksena ovat kyynisyyden ja opportunismin kaltaiset tunnetilat ja niiden merkityksen kasvu työelämässä. Nykyiset internetin hakukoneet ovat mielestäni hyvä esimerkki yrittää hyödyntää sitä, mitä Aby Warburg tarkoitti kirjastonsa hyvän läheisyyden periaatteella: kun lähtee hakemaan jotain määrättyä kirjaa tai sitaattia, törmääkin hapuilleessaan johonkin toiseen, joka avaa uuden pääsyn uuteen tietoon. Liike ja aistit ovat näin tapahtuvassa uuden löytämisessä olennaisessa asemassa. Sen sijaan hakukoneiden tavoitteena on ruumiillisen tai aistimellisen hajamielisyyden teknistäminen, moniaistisuuden (ja tietämisen prosessin) siirtäminen tekniseen välineeseen. Tämän teknistämisen kautta hakukoneista tulee yhdistämisen ja kommunikaation välineen sijaan erottamisen ja eristämisen väline, kun niiden avulla aletaan määritellä mikä on relevanttia tietoa ja mikä ei ja kenellä on oikeus tietoon ja kenellä ei.

Jos tietokykyjen käyttö ja tietokykyjen mahdollisimman monipuolinen käyttäjä ovat arvonmuodostuksen keskustassa ja

pääoman arvonlisäyksen kannalta ratkaisevassa asemassa, niin tietokykytyöläiset, kognitiiviset työläiset muodostavat jonkinlaisen kognitariaatin, joka myös kykenee – periaatteessa – irrottautumaan pääomasta ja astumaan sitä vastaan. Toisin sanoen sillä on voima kapitalistisen riiston muotojen vastustamiseen ja siksi olennainen asema yhteiskuntakehityksen dynamiikassa. Tietokykyihin niiden käyttöön perustuvan työn merkityksen kasvu näkyy, kuten sanottu, omistusoikeuksista käydyissä kiistoissa ja ne kertovat samalla työn ja pääoman suhteen epävakaisuudesta.

Työssä, jonka tuote on aineeton, perinteisen palkkatyösuhteen ehdot muuttuvat kyseenalaisiksi. Noihin ehtoihin kuuluu, että työläinen luovuttaa tuotantovälineen omistajalle työn tuloksen palkkaa vastaan ja luopuu kaikista oikeuksistaan tulokseen. Esimerkiksi tutkimuksessa tai softan tekemisessä työ ei välttämättä kiinteydy erityiseksi tuotteeksi, jonka voisi erottaa tuottajista ja näiden aivoista.

Toisaalta työn tila ja aika ovat käyneet läpi muutoksia, joiden takia on vaikea sanoa missä, milloin ja kuka on varsinainen työntekijä ja mitä hän tekee oikeastaan tekee. Työ ei ole enää energian kuluttamista tietyssä paikassa ja tiettyyn aikaan, vaikka energiajuomaa kuluisikin runsaasti. Kun on epäselvää mikä varsinainen tulos tai tuote on, kuka se on tehnyt ja kuinka se voidaan irrottaa työntekijästä, alkaa tietenkin omistusoikeuden uudelleen määrittely. Yritykset pyrkivät muuttamaan omistusoikeuden alaa ja määrittelemään sen rajoja tarkasti saadakseen haltuunsa tietoja ja kontrolloidakseen tietojen jakamisen mekanismeja. Samalla työn kallis ulkoinen kontrolli ja komento (riisto) korvataan työläisen itsekontrollilla ja itseohjautuvuudella: jako elävän työn ja pääoman välillä astuu jollain tavoin työläisen sisään ja riisto sekä riistäjä näyttävät omana, henkilökohtaisena valintana.

Tietokykykapitalismissa työn järjestämisen ja ohjauksen kohteena on sosiaalinen kanssakäyminen ja sitä kautta tapahtuva arvomuodostus. Työ organisoidaan sen mukaan, mitä tekijät

osaavat tai mihin he kykenevät eikä tekijöitä organisoida työn tai tehtävien mukaan. Työn ja toiminnan jakamisen tyypit, uudet ammatit ovat peräisin yhteistyöstä, joka tulee nyt ensin ikään kuin epämääräisenä kaikkien jakamana sosiaalisuutena ja kommunikaationa. Vasta niistä nousevat ja jaetaan erityiset tehtävät ja kyvyt, usein vielä kerta kerralta uudelleen. Nyt projekti korvaa hierarkkisen ja puumaisen järjestelmän. Kyse ei ole paluusta käsityöläisyyteen tai talkooporukoihin, koska uusi työnjaon järjestelmä on tehokkaampi, nopeampi, joustavampi, innovatiivisempi, oppivampi ja globaalimpi kuin vanha asia kerrallaan työnjako. Kommunikaatio ja kommunikaatiovälineet ovat nyt tärkeässä asemassa.

Jos haluan nykyään ratkaista jonkun elämän ongelman, selvittää sairauden syitä, etsiä ohjeita kodin tai auton korjaamiseen, en ensimmäisenä mene mekaanikon, rautakauppiaan tai lääkärin pakeille, vaan käytän nettiä, googlaan tai etsin jonkun muun hakukoneen avulla tietoja. Internet toimii tiedon jakamisen järjestelmänä eikä välttämättä sen panttaamisen järjestelmänä. Kokemus kertoo minulle, että internet on markkinoita huomattavasti tehokkaampi ja nopeampi tapa suunnata resursseja. Toki sen käyttöön sisältyy riskejä, mutta juuri tiedon vapaa jakaminen eliminoi väärän tiedon. Eivätkä markkinat millään tavoin eliminoi riskejä paremmin, hitautensa ja epätaloudellisuutensa vuoksi pikemminkin päinvastoin.

Uuden, hahmottumassa olevan työnjaon järjestelmän edut verrattuna vanhaan tayloristiseen työnjakoon ovat ainakin kolmessa eri tekijässä:

1. Siinä voidaan lähteä hämärästä aavistuksesta (virtuaalisesta) ja innovoinnin sekä oppimisen kautta päädytään tulokseen. Lopputulosta ei tarvitse nähdä ja määritellä ennakoita eikä sen tarvitse olla jo valmiina jonkun ylemmän auktoriteetin hallussa, esimerkiksi opettaja, vaan se voidaan luoda tiedon jakamisen prosesseissa. Toisin sanoen tiedon jakamisen järjestelmässä voidaan

hallita moniulotteista prosessia, jonka alku ja loppu eivät ole varmasti ja ennalta nähtävissä. Siinä voi ikään kuin lähteä keskeltä, hypätä mukaan ja antaa virran viedä, koska puuttuu yksi ainoa paras tapa tehdä työ.

2. Siinä päästään eroon niukkuuden maailmasta (tavaraa on, mutta aikaa ja ”attentiotia” puuttuu). Tieto ei vähene käytössä, vaan lisääntyy mitä enemmän sitä käytetään ja kulutetaan. Se ei ole niukka resurssi eivätkä sen käyttötavat kilpaile keskenään. Perinteisen niukkuuden määritelmän mukaan resurssit ovat aina rajallisia ja niiden käyttö johonkin estää niiden käytön muihin tarkoituksiin. Tieto on niukkaa ennen sen tuottamista, ei sen jälkeen. Tietoa ei voi myöskään pilkkoa tai ositella, joko tiedetään tai ei, tai kuten Brecht kirjoitti: ”Mitä itse et tiedä, sitä et tiedä”. Tieto ei ole yksityistä, vaikka se onkin useimmiten hyödyllistä sille, joka tietää. Tieto ei myöskään ole väline tai välineellistä, vaan se asettaa päämääriä.

3. Bernand de Mandeville voidaan nyt kääntää ympäri: jos Smithille ja Taylorille työnjako antoi mahdollisuuden tehdä suuria keskinkertaisuuksien avulla, tuottaa tavaroita monimutkaisten koneiden avulla, niin oppimistalouksissa älykkäiden ihmisten on (tai pitäisi olla) mahdollista tehdä suuria keskinkertaisten koneiden avulla. On rakennettava keskinkertainen verkko älykkäille käyttäjille eikä älykäs verkko tai kone tyyperyksille, kuten nykyään tehdään. On rakennettava käyttöliittymiä, jotka eivät ole itsestään selviä, koska itsestään selvissä järjestelmissä käyttäjä ei pääse muokkaamaan käyttöliittymää ja käyttöliittymä toimii autoritairisen käskyn tavoin.¹²

1 Marx, Karl: *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ”Grundrisse”, osa II*. Helsinki: Edistys, 1986, s. 233-238.

2 <http://megafoni.kulma.net/>

3 Nelson, Richard: *The Sources of Economic Growth*. London: Harvard

University Press, 1996.

- 4 Esim. artikkelit kokoelmassa Benko, Georges & Dunford, Mick (ed.): *Industrial change and regional development: the transformation of new industrial spaces*. London: Belhaven Press, 1991.
- 5 Kognitiivisen kapitalismin käsitettä on aivan viime vuosina pyritty tämentämään ranskalaisessa ja italialaisessa postmarxismissa. Ks. Yann Moulier Boutang: *Le Capitalisme cognitif. La Nouvelle Grande transformation*. Paris: Éditions Amsterdam, 2007; Carlo Vercellone (ed.): *Sommes nous sortis du capitalisme industriel?* Paris: La Dispute, 2003; Carlo Vercellone (ed.): *Capitalismo cognitivo. Conoscenza e finanza nell'epoca postfordista*. Roma: Manifestolibri, 2006; Andrea Fumagalli: *Bioeconomia e capitalismo cognitivo. Verso un nuovo paradigma di accumulazione*. Roma: Carocci, 2007.
- 6 Yann Moulier Boutang 2007, s. 86.
- 7 Robert Boyer, *The Future of Economic Growth: As New Becomes Old*. Edward Elgar Publishing: 2004, s.110.
- 8 Myrskylä, Pekka: ”Työpaikkojen kehitys 1998–2003”. *Kuntapuntari* 4:2005.
- 9 Enzo Rullani, *Economia della conoscenza*, mt.
- 10 ”Production de connaissance et valeur dans le postfordisme -Entretien entre Antonella Corsani et Enzo Rullani”, *Multitudes* No.2, Mai 2000.
- 11 François Roustang, *Psychoanalysis Never Lets Go*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1983.
- 12 Olen käsitellyt itsestäänselvyyden rakennetta tarkemmin kirjassa *Kubnurien kerho*.

V Tietokikytyöläinen

”Lasi on kova ja sileä materiaali, johon ei saa mitään kiinni.”

Walter Benjamin

Maaperä, josta uusi tietokikytyöläinen syntyy ja jossa hän joutuu suunnistamaan, on tilaltaan rajaton ja toimintarytmeiltään epämääräiseksi muuttunut alue tai seutu, se, mitä kutsutaan metropoliksi. Metropolissa kaupunki ei ole enää erillinen tai poikkeus suhteessa alueelliseen tai territoriaaliseen valtaan. Pikemminkin se muodostaa uuden ohjaavan vallan ja sen menetelmien paikan. Kuten Giorgio Agamben kirjoittaa: ”Metropoli on dispositiivi tai joukko dispositiiveja, jotka kaupungille pakotetaan, kun valta ottaa ihmisten ohjaamisen muodon”.¹

Metropoli, ei tehdas ja sen suljettu tila, muodostaa nykyään poliittisen ja taloudellisen kamppailun epämääräisen alueen. Tehdasjärjestelmä heikentyy, kun tuotanto ja varallisuuden luominen ylipäättään leviävät yhteiskuntaan, verkottuvat ja kun tuotannosta tulee pikemminkin tiedollinen kuin yksiselitteiden fyysinen prosessi, siis kun elämä astuu tuotantoon ja siitä tulee tuottavaa.

Metropolin tuottavuus on sen rajattomuudessa ja avoimuudessa. Tehdas loi tiettyyn paikkaan suljetun massatyöläisen ja massatyöläisten yhteiset intressit. Metropoli luo uudentyyppi-

sen itsenäisen, yksinäisen ja avoimessa tilassa liikkuvan työläisen. Metropoli tai seutu on se tila, jossa vailla määrättyjä rajoja olevat voimat paikallistuvat, tulevat näkyviksi ja hajoavat ja muuttuvat näkymättömiksi. Näiden rajattomien voimien lokalisoitumisen ja delokaloitumisen prosessien ohjaus, kontrollointi ja hallinta muodostavat uuden globaalin vallan kentän, jolla liikkumista ja vaihtelua ohjataan ja kannustetaan eikä pelkästään estetä.

Mutta metropoli on myös ”kielellinen muodostuma, ympäristö, joka koostuu ennen muuta esineellistyneistä diskursseista... materialisoituneista kieliopeista. Suuressa kaupungissa suunnistaminen merkitsee kokemusta kielestä”, kuten Paolo Virno kirjoittaa.² Metropoli on labyrintin kaltainen ympäristö, joka koostuu merkeistä, symboleista, jotka voivat olla samanaikaisesti sekä tosia että epätosia, johtaa harhaan tai opastaa oikeaan paikkaan, sanoa totuuden, mutta neuvoa yhtä hyvin väärän tien. Tässä ympäristössä on opittava analysoimaan merkkejä, käytettävä aivojaan, kokeiltava ja tunnusteltava.

Metropolin tilassa on muodostumassa uusi ”omistava” luokka, joka kuitenkin on vailla omaa tai vailla omaisuutta. Tämä luokka asustaa läpinäkyvissä suljetussa tiloissa, lasista ja teräksestä rakennetuissa palatseissa, jotka eivät ole työn ja toiminnan tiloja, vaan pikemminkin kaappaamisen tiloja, vartiotorneja ja miehittäjien *check pointeja*. Niiden paikat vaihtuvat ja asukkaat muuttavat jatkuvasti muotoaan.

Uuden klinisen työläisen motto on Walter Benjaminin erästä fragmenttia lainaten ”elää jälkiä jättämättä”. Kliininen työläinen ei synny ekologisesta tietoisuudesta, vaikka ekologinen tietoisuus voikin oikeuttaa hänen olemassaolonsa. Hän ei ole kevyt, vaan pikemminkin kova ja kiiltävä. Hänen materiaalinensa ovat lasi ja teräs, materiaalit, joista on helppo pyyhkiä jäljet pois.

Walter Benjamin lyhyttä kirjoitusta ”Kokemus ja köyhyys”³ referoiden: vanhaa porvariskotia luonnehti se, että vierailijalle tuli kodin kaikesta mukavuudesta huolimatta välittömästi tunne:

”sinulla ei ole mitään tekemistä täällä”, koska sen huoneissa ei ollut yhtään kohtaa, johon omistaja ei olisi jättänyt jälkiään. Hän on koristellut takanreunukset ”jutunjuurillaan” (Kurt Vonnegutin luonnehdinta pienistä matkamuistoista) ja peittänyt nojatuolit kirjailemillaan peitteillä. Benjaminin mukaan Brechtin kehoitus: ”pyyhi jäljet”, auttaa meidät ulos tästä jälkiä täynnä olevasta tilasta, jonne meillä ei ole mitään asiaa. Porvarillinen interiööri nimittäin pakotti sen asukkaan omaksumaan suurimman mahdollisen määrän tapoja (hieman kuten tehtaassa kone pakotti työläisen omiin rytmeihinsä), tapoja, jotka tekivät enemmän oikeutta interiöörille, jossa hän eli elämäänsä, kuin hänelle itselleen. Benjaminin mukaan tämän ymmärtää hyvin, jos on ollut sellaisessa huoneessa jonkin sen esineistä rikkoutuessa ja kokenut asukkaiden ”absurdin attityydin” tilanteessa. Silloin jopa heidän harminsä – ja se oli tuntemus, joka on pikkuhiljaa alkanut kuolla pois ja jonka he osasivat tuottaa taiturimaisesti – oli ennen muuta sellaisen henkilön reaktio joka tunsu, että joku oli ”hävittänyt jäljet hänen elämästään maan päällä”. Tämän interiöörin Scheerbart (lasi) ja Bauhaus (teräs) ovat hävittäneet, ja Benjamin lainaa Scheerbartia, jonka mukaan ”uusi lasimiljöö tulee muuttamaan ihmiskunnan täydellisesti”.⁴ Benjaminille lasi on kova ja sileä materiaali, johon ei saa mitään kiinni, kylmä ja selkeä materiaali kaupankäyntiin eikä lasista tehdyillä esineillä ole ”auraa”. Lasi on myös salaisuuksien ja omistamisen vihollinen.

Voisivatko Benjaminin luonnehdinnat auttaa meitä ymmärtämään hieman sitä, minkälainen on uusi ihminen, johon ei saa mitään kiinnitettyä ja jota ei saa mistään kiinni, ihminen joka on läpinäkyvä ja vailla salaisuuksia, ihminen, joka ei välttämättä omista mitään tai jonka omaisuus on hän itse?

Minkälainen on uusi omistajaeliitti? Mitä ja miten se omistaa, mitä sen omaisuus on peräisin? Entä minkälaisia sen tavat, sen mielentilat?

Uusi porvari, jos käytämme hänestä tätä nimitystä, on mielenkiintoinen, koska uusi työläinen on hänestä vielä vaikeasti erotettavissa. Molemmat välttävät kokemusta ja kavahtavat tottumuksia, tai tekevät niistä vain itsekorostuksen välineitä. Tämä uusi työläinen (ja uusi porvari) ottaa näkyvän hahmon julkisessa keskustelussa tietotyöläisenä, jota nimitän täsmällisemmin tietokykytyöläiseksi.

KEHYKSET

Historiallisen kehyksen tietokykytyöläisen synnylle antaa tayloristisen tuotanto-organisaation ja työnjaon kriisi. Sitä Guy Debord kuvaa mielestäni osuvasti kommentaareissaan kirjaansa Speaktaakkelin yhteiskunta. Uusi speaktaakkelin yhteiskunta löytää hänen mukaansa voimansa työnjaon romahtamisesta, kun kaikki voivat tehdä mitä tahansa ja voimme ”nähdä karnevalistisen riemukkaana purkautuvan työnjaon parodisen lopun; se on sitä myrskyisämpi mitä enemmän se käy yksiin kaiken aidon kompetenssin katoamisen kanssa. Pankkiiri laulaa, asianajaja ryhtyy poliisiin kätyriksi, leipuri paljastaa kirjalliset mieltymyksensä, näyttelijä hallitsee. [...] Itse kukin voi esiintyä yllättäen speaktaakkelissa näyttäytyäkseen julkisesti [...] jossain sellaisessa taidossa, jossa emme ole häntä nähneet. Kun on selvää, että ’mediastatus’ on arvoltaan äärettömästi suurempi kuin se mitä todella kyetään tekemään, niin on vain normaalia, että tuo status on helposti siirrettävissä ja se antaa oikeuden loistaa samalla tavoin missä tahansa roolissa”.⁵

Kokemukset uusien tietokykytyöläisten kanssa vahvistavat osin Debordin analyysin: ”mediastatus”, näkyvyys medioissa on tärkeämpää kuin se, mitä varsinaisesti kyetään tekemään. Se miltä näyttää, voittaa absoluuttisen kontingenssin maailmassa helposti vanhan metafysiikan turhat kysymykset siitä, mikä on, kun oleva ja totuus määrittyvät pelkkänä sosiaalisena konventiona. Todelli-

suus purkautuu kokonaan speaktaakkelin, näyttävyyden sisään ja näyttävyydestä tulee todellisuutta. Tällä tavoin nurinkurin mennessä maailmassa totuudesta tulee pelkkä valheen momentti, satunnainen ja välteltävä seikka, johon saattaa kompastua ja joka vain hidastaa näkymistä.

Toinen historiallinen kehys uudelle tietokykytyöläiselle on eittämättä niin sanottu uusi talous, informaatioyhteiskunta tai tietoyhteiskunta ja uuden teknologian tuotannossa ja työssä aikaan saamat mullistukset. Jos uudet informaatioteknologiat ensin näyttivät höpsähtäneen tiedemiehen unelmilta ja tulevaisuuden lupauksilta, uudessa taloudessa ne muuttuivat mahdollisuuksiksi ja niiden taitajat mahdollisuuksia avaaviksi konsultteiksi, joille voitiin kaataa rahaa rekkakaupalla. Nykyään nämä teknologiat ovat tuotannon arkipäivää ja niiden käyttäjät käyttävät tietokykyjään niillä tuottaessaan. Tietokoneet näkyvät jo tuottavuustilastoissa.

Poliittisen kehityksen uudelle työläiselle tarjoaa Berliinin muurin kaatumiseen kiteytyvä sosialismin romahdus sekä ”reaalisosialismina” että sosialistisena utopiana. Tietokykyjään käyttävälle työläiselle sosialismilla ei ole mitään muuta tarjottavaa kuin kahleet tai kitsi.

Älyllinen kehys tietokykyjään käyttävälle työläiselle on historian loppu ja postmoderni: mitään uutta ei tapahdu, olen jo nähnyt ja kokenut kaiken, mitään uutta ei kannata yrittää. Maailma koostuu satunnaisista sitaateista, joita voi yhdistellä sikin sokin ja toivoa, että onnistuu näyttämään hyvältä.

Taloudellinen kehys on puolestaan yritys, joka muodostaa tietotyöläisen toimintahorisontin.

Jos tämän kehystämisen perustalta katsoo tietotyöläisen kuvaa, niin edessä näkyy eräänlainen Dorian Grayn muotokuva, piirteiltään epämääräinen moraalisen rappion runtelema hahmo, jossa nykykapitalismi ja sen ristiriidat muuttuvat lihaksi.

TIETOTYÖLÄINEN VAI SYMBOLIANALYYTIKKO

Peter Drucker käyttää termiä *knowledge worker*, tietotyöläinen, kirjassaan *Landmarks of Tomorrow* vuodelta 1959. Termi jäi kuitenkin vaille konkreettista merkitystä ja sisältöä, jotka se alkaa saada vasta 80-luvulta lähtien. Enää kyse ei ole henkisen työn tekijästä tai aivotyön tekijästä vastakohtana ruumiillisen työn tekijälle. Keskustelua ei käydyä myöskään ruumiillisen ja henkisen työn liitosta ja älymystön merkityksestä, kuten työväenliikkeessä aiemmin tehtiin. Vähintäänkin implisiittisesti *knowledge worker* ja *knowledge work* ylittävät henkisen ja ruumiillisen erottelun ja tekevät vanhanaikaisiksi kysymykset siitä, mitä annettavaa tutkijoilla voi olla esimerkiksi työväenliikkeelle, koska he muodostavat sen mahdollisen tulevaisuuden. Toki näitä kysymyksiä edelleen itsepäisesti esitetään. Kuten Drucker myöhemmin, vuonna 1994, kirjoittaa:

”Se, mikä hämmentää yhä enemmän, myös siksi, että sillä ei ole historiallisia edeltäjiä, on sosiaaliryhmän nousu, ryhmän, joka on sekä syrjäyttämässä perinteisiä sosiaaliryhmiä että niitä ryhmiä, jotka teollinen yhteiskunta on luonut. Se on ryhmä, josta on tulossa työväestön keskusakseli ja josta on nopeasti tulossa kehittyneissä maissa kaikkein suurin yksittäinen ryhmä postindustriallisen yhteiskunnan työvoimasta ja väestöstä, vaikka ei vielä hallitseva.”⁶

Tietotyöläiset leimaavat kuitenkin jo tahdolla tietoyhteiskuntaa ja haastavat sen, ja vaikka he eivät vielä olekaan ”ruling class”, ovat he jo kuitenkin ”leading class”.

On merkillepantavaa, että sana luokka palaa takaisin julkisuu-teen bisnesorientoituneen organisaatioteorian kautta ja sen uudeleen määrittelemänä kadottuaan ensin yhteiskuntatieteellisestä keskustelusta. Drucker ja Richard Florida (”luova luokka”) ovat vain muutama esimerkki tästä. Samoin kävi työlle. Työ, kuten luokka, oli aiemmin kapitalistisessa kulttuurissa ollut työväenliikkeen ja poliittisen vasemmiston sana, jonka käyttöä kapitalistinen

kulttuuri ja sen bisneskoulut välttelivät, koska se viittasi yhteiskunnallisiin ristiriitoihin. Kun työväenliike ja esimerkiksi nykysosiologia ja postmoderni kulttuuri unohtivat luokan ja työn epäilyttävinä menneen maailman sanoina, joista ei uudessa vapaa-ajan ja uusiyhteisöllisyyden yhteiskunnassa tarvinnut välittää, toi kapitalistinen kulttuuri ja oikeisto ne nyt takaisin julkisuuteen tapansa mukaan historiattomina ja ristiriidattomina käsitteinä.

Ehkä parempi nimi tietotyöläiselle, *knowledge worker*, olisi ollut Robert Reichin vuonna 1996 teoksessaan *The Work of Nations* ehdottama ”symbolianalyttikko”, vaikka siitä ei koskaan tullutkaan suosittua. Symbolianalyttikot ovat Reichin mukaan ihmisiä, jotka ”yksinkertaistavat todellisuuden abstrakteiksi kuviksi/images, joita voidaan uudelleen järjestää...joilla voidaan kokeilla, joita voidaan kommunikoida muille spesialisteille ja lopulta muuttaa takaisin todellisuudeksi”. Symbolianalyttikko näyttää tämän määritelmän mukaan kykenevältä suunnistamaan metropolin rajattomassa tilassa. Tosin Reichin määritelmä tuo myös mieleen Guy Debordin speaktaakkeliyhteiskunnan ja sen kyvyn tehdä todesta valheen momentti.

Tietokykytyöläisen toimintaympäristö on tutkimuskirjallisuudessa yritys, jossa tuotetaan ja välitetään tietoa. Tietokykytyöläisten toiminta muilla aloilla, kuten hoivatyössä, jossa epäilemättä joudutaan analysoimaan merkkejä ja käyttämään aivoja jatkuvasti, ei ole juuri tietotyön tutkijoita kiinnostanut, vaikka nimenomaan erilaiset hoitotyön ja palvelutyön muodot ovat tietointensiivisiä ja pyrkivät käyttämään hyväkseen työntekijöiden kaikkia tietokykyjä. Tietokykytyöläinen ei ole pienipalkkainen, väsynyt ja tuhuinen hahmo, vaan *cool*, persoonallisesti pukeutunut, alati virkeä ja hyvin palkattu menestynyt. Hän on likaisen tayloristis-fordistisen työläisen vastakohta. Tämän työ oli vieraantunutta ja vailla vapautta, sitä tehtiin vastahakoisesti ja innottomasti, kun tietotyöläisen työ on vapaata paikan ja ajan suhteen ja vailla ulkoista käskyttäjää ja työtä tehdään innostuneena ja vir-

keänä tiimeissä. Kuten Robert Malone (MIT:n professori) *Fortune*-lehdessä kertoo:

”Tulevaisuudessa High-Tech ja tietopohjaista bisnestä johdetaan löysillä hierarkioilla tai itseohjautuvalla demokratiolla. Tavatavat työläiset organisoituvat, hajaantuvat ja yhdistyvät uudelleen erilaisten kokoonpanoprojektien ympärille paljolti samoin kuin elokuvatyöläiset nykyään. Jopa autojärjestelmiä tulevat designaamaan kilpailevat freelancer-tiimit”.

Tämä virkeän ja virkistävän työn ihanne kertoo omalla tavallaan, että prekaarin kulttuurityön ja open source-yhteisöjen malli leviää kaikkeen työhön. Lopulta toisiaan vastaan kilpailevat työntekijäryhmät tekevät jopa suunnittelun itsenäisesti eikä kapitalistin tarvitse kuin pakkoluovuttaa lopputuote itselleen, lopputuote, jonka työntekijät joutuvat hengissä selvittääkseen luovuttamaan. Utopia ei anna ruusuista kuvaa tulevaisuuden työelämästä, vaan näyttää pikemminkin kuin peilistä kapitalismin tulevaisuuden: rahatuloon pääsyn tiukka kontrolli ja omistusoikeuksien uudelleen määrittely tulevat olemaan olennaisia välineitä tietokykytyöläisten riistossa.

Tietotyöläisiä tarkastellaan yleensä management-näkökulmasta, jossa tärkeitä ovat kysymykset johtamisesta ja ohjauksesta eikä työläisen näkökulmasta. Ay-liike ei ole juuri muuta tehnyt kuin valittanut paikkaan ja aikaan sekä ulkoiseen komentoon pohjautuvan työn katoamisesta. Olennaista on keksiä jokin hyvä tapa mitata objektiivisin kriteerein työtä, jotta palkkio, korvaus työstä perustuisi todellisiin ansioihin ja meriitteihin. Suoritusten mittaaminen on vaikeata, koska työtehtävät ja suoritukset voivat näyttää muodollisesti samalta, mutta eivät sisällöltään ole samoja. Tämä tekee myös rekrytoinnin vaikeaksi varsinkin kun esimerkiksi ns. uuden talouden menestynyt olivat oppineet työkykynsä muodollisen julkisen koulutusjärjestelmän ulkopuolella, vapaa-aikanaan, harrastuksissaan ja epämuodollisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä kaltaistensa kanssa.

Tieto(kyky)työläinen on kiinni erityisessä teknologiassa, jonka käyttö on kuitenkin suhteellisen helppoa oppia. Suuri osa työläisistä on tässä suhteessa itseoppineita eivätkä välttämättä voimakkaasti tulo-orientoituneita ja kiinnostuneita ”ansaintalogiikoista”. He ovat kasanneet itselleen pitkään tietoja ja taitoja miettimättä mahdollisia taloudellisia sovelluksia. Sen sijaan rekrytoinnissa korostetaan usein muodollista koulutusta, jota hallitsee tulo-orientaatio. Hyvät paperit ja täydellinen cv ovat asioita, joiden pitäisi panna kellot soimaan jokaisen rekrytoijan päässä: hakijalla on kyllä hyvä muodollinen koulutus, mutta ei juuri niitä – sosiaalisessa kanssakäymisessä koulutuksen ulkopuolella hankittuja – taitoja, joita työssä todella tarvitaan.

Tietokykytyöläinen muodostaa myös haasteen julkiselle koulutusjärjestelmälle, joka vastaa siihen yrittämällä ottaa eri keinoin työläisen elämän haltuunsa.

Tietokykytyöläinen pyrkii, esimerkiksi netin kautta, suoraan markkinoille ja hänessä on voimakkaana itsenäisen työn ja oman elämän tekemisen impulssi. Myös tieto, joka on tehty suoraan myytäväksi tai vaihdettavaksi markkinoilla, on täysin toisentyypistä kuin akateemisessa suojatyöpaikassa vuoltu ajatus. Sen auktoriteetti, vakuuttavuus muodostuu toisella tavoin.

Jotta työläisemme olisi innovatiivinen taloudellisissa rakenteissa, hänen pitää olla mahdollisimman kaukana kodifoiduista käytännöistä, kirjan mukaan tehtävistä asioista ja formaalista koulutuksesta – siis kaikesta siitä, mikä hallitsee yrityksiä ja bisneskouluja. Siksi on vaikea sanoa kuka ja millä perustalla on hyvä tietotyöläinen.

TOIMITTAJAT, TEKNOKRAATIT JA KONSULTIT

Meritokratia on aina ollut tietotyöläisen unelma, haave siitä, että palkitaan ansioiden mukaan. Tämä unelma elää edelleen vahvana erityisesti akateemisessa maailmassa, joka on sulkenut silmänsä

työn muutoksilta, haaveilee itsepäisesti vanhoista hyvistä ajoista, puhumattakaan siitä, että se haluaisi luoda minkäänlaista silmäystä itse akateemisen työn rakenteellisiin ja sisällöllisiin muutoksiin, formalisoitumiseen tai esimerkiksi tutkintojen tason laskuun ja työn autonomian jatkuvaan supistamiseen.

Viime vuosisadan alun kirjoittelussa aivotyöläinen on uuden älyproletariaatin edustaja, joka syntyy tuotannon keskittyessä suuriyrityksiin, tieteellisteknisten sovellusten muuttuessa tuotannossa yhä tärkeämmiksi ja tuotannon organisoinnin merkityksen kasvaessa. Aivotyöläinen ja aivotyön proletarisoituminen on alun alkaen sidoksissa medioihin ja erityisesti sanomalehteen, jonka teossa tayloristinen tuotannon järjestäminen otetaan ensimmäisten joukossa käyttöön. Lehtineekeri, rikostoimittaja, ylipäättään sanomalehtimies 1900-luvun alkupuoliskolla on kaikkea muuta kuin sankaritoimittaja, joka tekee itse tapahtuman. Hän on riistetty, kiireinen hahmo, joka edustaa kaiken ”auran”, siis kaiken persoonallisuuden katoamista työstä ja massatyöläisyyden syntyä, työläisyyden, joka nyt on läheisesti tekemisissä yleisön (ja medioiden) kanssa.

Ajatus tietotyöläisestä on kuitenkin ensisijaisesti sidoksissa utopiaan yhteiskunnasta, joka perustuu kyvyille ja meriiteille eikä esimerkiksi luokka-asemalle. Lähtökohtaisesti tietotyöläinen on kyvykäs ja häntä pitäisi arvostaa kykyjensä eikä työvälineidensä mukaan. Kuten R.H. Tawney kirjoitti 1921, ”aivotyöläisen (*brain worker*) pitäisi olla arvostettu ja ylennetty kykyjensä eikä välineidensä mukaan”.⁷ Tämä kykyjensä mukaan palkintoa vaativa tietotyöläinen tuo vääjäämättä mieleen Marxin kommunismia kuvailevan lausuman: ”jokaiselta kykyjensä, jokaiselle tarpeidensa mukaan”. Tietotyöläinen on tai oli tässä mielessä eräänlainen kommunismin hahmo kapitalismissa. Hänen kykynsä on kompetenssia, josta ei ole erotettavissa erityisiä tuotantovälineitä ja joka ei ole sidottu mihinkään erityiseen tuotantovälineeseen. Hän on etäännytynyt työvälineistä ja hänen omat kykynsä

sekä itsensä kaikinpuolinen kehittäminen (”inhimillinen pääoma”) ovat ratkaisevassa asemassa hänen elämässään ja menestymisessään. Jos tuotantovälineistä irrotetun työläisen on pakko myydä työvoimaansa, siis muuttua palkkatyöläiseksi selvittääkseen hengissä, niin ”aivotyöläistä” on hankalampi irrottaa aivoistaan, työvälineistään, siis itsestään. Häntä ei voi hallita fyysisen pääoman avulla. Kenties osaltaan siksi aivotyöläinen tai älytyöläinen oli viime vuosisadan alkupuoliskolla myös hahmo, joka vähintäänkin potentiaalisesti pienensi erityisesti rahapääoman valtaa tuotantovälineisiin, koska häntä ei voinut hallita hallitsemalla tuotantovälineitä. Aivotyöläinen kumoaa tuotantovälineiden ”omistamisen” tarpeen toimivuudella, funktionaalisuudella ja osaamisellaan. Hän on neutraali tuotantovälineiden omistusta kohtaan, hän vain käyttää tai liisaa niitä.

Aivotyöhön ja aivotyöläiseen sisältyy myös mahdollinen ero johtamisen tai manageroinnin ja rahoituksen tai rahoittajien välillä. Tästä erosta syntyvät teknokraatit ja alkaa teknikkojen vallankumous, kun Neuvostoliitosta Saksaan siirtyy ajatus taloudesta, jossa julkinen hallinto ohjaa tuotantoa. Teknokraatit ovat anonyymeja, kasvottomia osajia, jotka palvelevat pyyteettömästi mitä tahansa herraa. Kukaan ei ylistä heidän henkilökohtaisia ominaisuuksiaan tai kykyjään, vaan heidän toimivuuttaan.⁸ Vuosikymmeniä myöhemmin, puolustaessaan inhimillisen pääoman käsitettä sitä epäileviä akateemisia piirejä vastaan, piirejä, jotka käsittelevät yhteiskunnallisia ongelmia työn ja pääoman ristiriidan termein, Gary Becker mainostaa, että

”kuitenkin inhimillisen pääoman käsite on ollut suosittu kommunistissa maissa. Kirjani ja Schultzin ja muiden kirjat inhimillisestä pääomasta ovat äärimmäisen käytettyjä Neuvostoliitossa, Itä-Euroopassa ja Kiinassa. Jopa ennen äskeisiä uudistuksia sikäläisillä taloustieteilijöillä ja suunnittelijoilla ei ollut minkäänlaisia vaikeuksia ihmisiin suoritettavien pääomainvestointien kanssa”.⁹ Kun teoriat ja tekniikat tieteellisestä tuotanto-

organisaatiosta leviävät, niin Yhdysvalloissa alkaa syntyä uusi aivotyöläisten ryhmä, konsultit. Christopher McKenna sijoittaa johtamiskonsultoinnin alun 1910-luvulle, kun joukko johtamisesta kiinnostuneita insinöörejä alkaa Taylorin hengessä pohtia erityisesti tuotannon organisoinnin tapojen vaikutuksia tuotantokustannuksiin.¹⁰ Insinöörit luonnehtivat itseään ”kustannuslaskijoiksi”. He tekivät tuotantokustannusarviointeja myös investointikohteita etsiville pankeille ja esittivät tarvittaessa näkemysensä yhtiöiden johdosta. Konsultoinnin kulta-aika alkaa kuitenkin vasta kun Yhdysvalloissa erotetaan toisistaan perinteinen pankkitoiminta ja investointipankit. Tämä tapahtuu vuonna 1933, Wall Streetin vuoden 1929 pörssiromahduksen ja pankkiriisin jalanjäljissä. Kriisin yhdeksi syyksi nähtiin, että pankit olivat innostuneet liikaa keinottelusta asiakkaidensa säästöillä osakemarkkinoilla. Pankeista oli tullut ahneita ja ne ottivat suuria riskejä suurempien voittojen toivossa, myönsivät harkitsemattomia lainoja yrityksille, joihin olivat itse sijoittaneet ja kannustivat asiakkaitaan sijoittamaan niihin. Kun investointipankit eivät päässeet enää suoraan keräämään tietoja yrityksestä samaan tapaan kuin lainoja myöntävät pankit, avautui konsulteille mahdollisuus tehdä näitä tutkimuksia ja arvioita. Konsulttitoimintaa eivät sysänneet tässä vaiheessa siis liikkeelle tuotannon ja yritysten tarpeet parhaista tuotantotavoista, vaan lainsäädännöllisesti luotu ero sijoituspääoman ja tuotantopääoman välillä.

Huolimatta siitä, että konsultointirytykset ja konsultit puhuvat usein laadunvarmistuksesta ja sertifiointista ovat ne itse vastustaneet työnsä ammatillistamista. Yritykset ovat pelänneet, että konsultoinnin itsensä sertifiointi esimerkiksi tutkintojen kautta tai julkisen vallan tunnustuksen avulla veisi konsulttiyrityksiltä niiden kilpailuedun suhteessa toisiinsa. Sen sijaan yritykset ovat korostaneet omaa erityislaatuaan ja oman yrityksensä henkilökunnan korkeatasoisuutta esimerkiksi jäljittelemällä suurten lakitoimistojen osakasjärjestelmiä. Ne ovat siis puolustaneet perin-

teisellä tavalla oman työnsä persoonallista luonnetta ja omaa ammattitaitoaan samaan aikaan kun niiden toiminta usein kohdistuu toisten persoonallisen työn formalisointiin ja ammattitaidosta saatavan neuvotteluvoiman murtamiseen.

Konsulttien historiassa on havaittavissa kolme eri kehitysvaihetta:

1. Edellä mainitut kustannuslaskijat ja vastaavat, joiden kiinnostuksen kohteena oli tuotanto-organisaation tehostaminen ja työläisten tuottavuuden parantaminen. (Esim. Charles E. Bedeaux, joka luo kansainvälisen konsultti-organisaation ja kehittää taylorismista poikkeavaa tuotannon tehostamisen menetelmää.)

2. 1920–1930-luvuilla konsultointi alkaa kohdistua johtajille (”top management”) ja kysymykset organisaation rakenteista ja hallinnasta muuttuvat tärkeiksi. Syntyvät sellaiset yritykset kuin McKinsey ja Booz Allen Hamilton. McKinsey’n ajatuksena esimerkiksi oli, että organisaatioiden on hajautettava päätöksentekoaan ja konsultit suosittelivat sitä kaikenlaisille yrityksille.

3. 1980-luvulla syntyy konsultointi, joka kohdistuu erityisesti uusien tieto- ja informaatioteknologioiden käyttöön. Niiden avulla yrityksiä ja niiden tuotantojärjestelmiä ja niissä tehtävää työtä organisoidaan uudelleen. Samalla tietotekniikan suuryritykset imaisevat konsulttiyrityksiä itseensä ja esimerkiksi IBM ostaa Price Waterhouse & Coopersin. Seuraus on, että nykyään ICT ja konsultointi muodostavat suurimman osan sektorista, jolla ns. tietointensiiviset yritykset (”knowledge intensive firms”) toimivat ja jolla ”tietotyöläiset” työskentelevät.¹¹

Informaatio – ja kommunikaatioteknologia (ICT) on kuitenkin rajoittunutta niin kauan kun se on erillinen sektori ja sijoittuu ulkopuolelle suurinta osaa tuotantokudosta, siis niin kauan kuin se vain tehostaa olemassa olevaa organisaatiota ja tuotantoprosessia, kun se tuottaa vain rautaa ja softaa markkinoille. Sen sijaan se toimii hyvin, kun siitä tulee yritysorganisaation moottori, sen sielu tai kaasua, joka ohjaa koko organisaatiota ja pitää

sen käynnissä. Nyt tietotyöläinen ei voi olla pelkkä ohjelmoija, softan luoja, vaan pikemminkin jonkinlainen konsultti, jonka kohteena on koko yritysorganisaatio. Hänen on myös onnistuttava vakuuttamaan yritysjohto siitä, että hänen tarjoamansa sovellukset ovat parhaita mahdollisia, vaikka tämä vakuuttaminen on vaikea, koska yrityksen kannalta riskit ovat suuria (organisaation ja järjestelmien muuttaminen voi johtaa niiden romahtamiseen). Siksi konsultille ei löydy jatkuvasti töitä, mikä puolestaan nostaa konsultoinnin hintaa – jos vuoden tulot on ansaittava parilla kolmella keikalla. Tämä konsultti on joustava osaja, hyvät ihmissuhdetaidot omaava management-poliitikko. Yrityksen henkilöstön näkökulmasta hän sen sijaan on parasiitti, joka ansaitsee päivässä saman kuin muut kuukaudessa tai kahdessa ja jonka vierailun seurauksena työtahti kiristyy ja työpaikkoja katoaa. Tätä tietotyöläistä on vaikea pitää riistettynä samalla tavoin kuin viime vuosisadan alun tietotyöläistä. Pikemminkin hän on ihmeiden myyjä, noitatoro ja samalla yrityksen johdon tai sijoittajien vahtikoira, joka pakottaa yritykselle ja sen työntekijöille kulloinkin muodissa olevia (ja sijoitustoimintaan vaikuttavia) konventioita.

Konsultointi kohtaa 1990-luvun uuden talouden lamasta lähtien kuitenkin joukon yleisiä ongelmia: tulot ovat laskeneet, tulevaisuus on epävarmaa, ICT-konsultoinnin ja koko alan osaamista on siirretty Kiinaan ja Intiaan. Samalla konsultointi alkaa levitä työntekijöiden yleiseksi malliksi samaan tapaan kuin 1990-luvun puolivälin jälkeen uudet tekniikat levisivät kaikkien tuotantoon.

TIETOTYÖLÄISTEN EXODUS

Vanhassa tuotanto-organisaatiossa keskijohto toimi yrityksen johdon ja lattiataason välittäjänä, sovittelijana ja myös käskyjen siirtäjänä. Sillä oli suojattu asema eikä se ollut suoraan markkinamuutoksille alistettu. Nykyään tämä välittäjän ja sovittelijan

rooli puuttuu. Esimerkiksi projektipäällikön kohdalla on vaikea puhua erityisestä väliportaan johtotehtävästä. Hän ja muut hänen kaltaisensa työskentelevät tiimissä, mutta ovat samalla yksilöinä vastuussa tavoitteiden saavuttamisesta, suorituksista ja tuloksesta. Hän on jatkuvan arvioinnin kohteena, johto asettaa hänelle tavoitteita, jotka hän joutuu itsenäisesti toteuttamaan ja hänen on saatava tuote aikaan sekä kiikutettava se kenties vielä itse markkinoille. Jos hän ei saavuta tavoitteitaan, häntä uhkaa aseman ja palkan alentaminen, jos hän saavuttaa tavoitteet, niin häntä taputetaan päähän ja kehaistaan: ”olet hyvä tyyppi, ja juuri sinä ja vain sinä pystyt vieläkin parempaan, pienemmällä porukalla ja tiukemmalla aikataululla”. Lisäksi juuri hänen työpaikkansa on ensimmäisten joukossa, kun päätetään siitä, kuka uudelleenjärjestelyjen seurauksena lähtee. Palkka ei myöskään nouse samaan aikaan kun ylimmän johdon palkat kohoavat taivaisiin. Yritys ei enää suojele keskiluokkaa, vaan alistaa sen pikemminkin jatkuvalla kontrolloinnille. Koska tältä keksiluokalta puuttuu kollektiivisen toiminnan kokemus, kaikki kääntyy sisäänpäin ja työmotivaatio alkaa kadota. Seurauksena on stressi, turhautuminen ja pako töistä.

Uuden keskiluokan pahoinvointi, sen tilanteen epävarmuus, stressi ja ajan puute näkyvät myös Euroopassa. François Dupuy kirjoittaa kirjassaan eliittien väsymyksestä, että keskiluokka

”on nykyään menettänyt toivonsa siitä, että sen tilanne paranisi; sen välirikko yrityksen kanssa on lopullinen ja tämä pakottaa johdon väliportaan määrittelemään identiteettinsä uudelleen; [...] enää ei puhuta ’pahoinvoinnista’, vaan hengissä selviytymisestä erityisenä ryhmänä. [...] Nämä ryhmät ovat itse huomanneet tilanteensa – eivät kollektiivisella tasolla, vaan, vaan yksilöllisenä pakona työstä.”¹²

Paon muodot näkyvät vaikkapa sapattivapaiden ja vuorotteluvapauden suosiossa, lehdistössä hyvin esillä olevina hyppynä pois oravanpyörästä, ryhtymisenä itsenäiseksi yrittäjiksi ja – kuinka

ollakaan – jonkinlaisiksi konsulteiksi.

Esimerkiksi informaatiovallankumouksen menestyvät Silicon Valleyssa ovat muuttuneet yrittäjiksi, jotka ottavat palkkaansa osakkeina ja näin heillä on sekä tuottajan (ja tuotannon rahoittajan) että osakesijoittajan rooli. Osakeoptioiden kautta heidän tulonsa on suoraan kytketty yrityksen menestykseen ja sen osakkeiden arvoon. Näin syntyy tarve kasvattaa yrityksen arvoa joko itsensä käyttöä tehostamalla tai kasvattamalla katteettomasti menestyjän imagoaan. Ristiriitainen tilanne, joka on saanut monet tuntemaan itsensä omaksi orjakseen.

Richard Floridan kirjoitukset luovasta luokasta ja sen paosta sijoittuvat omalta osaltaan tähän kehykseen, siis amerikkalaisten tietotyöläisten pakoon, jota on vaikea selittää esimerkiksi palkkaeroilla tai verotuksella.¹³ Florida on huolissaan uuskonservatiivien vaikutuksesta Yhdysvaltain talouteen ja erityisesti rappeutuvien teollisuusalueiden tulevaisuuteen. Yhdysvallat uhkaa konservatiivisen ja lyhytnäköisen politiikan takia menettää ”talentit”. Floridan ratkaisu ei ole hierarkkisointi, siis palkkaerojen kasvattaminen huippujen ja vähemmän huippujen välillä, kuten suomalaisessa yliopistostrategiassa. Organisaatiotutkimuksen guru Peter Drücker kommentoikin 1990-luvun loppupuolella Microsoftia suurin piirtein seuraavasti: En ole tavannut missään niin ”vittuuntuneita” työntekijöitä kuin Microsoftilla, koska siellä ainoa palkitsemisen muoto oli raha. Erityisesti ”tietotyön” piirissä perinteisellä työpalkalla on rajallinen kyky ohjata ja kontrolloida työläisiä. On myös vaikea nähdä miten hierarkioiden kasvattaminen lisää tiimien sisäistä kommunikaatiota ja tietojen jakamista. Hierarkkisoinnin sijaan Florida löytää ratkaisun työn ympäristöstä, ympäröivistä olosuhteista ja sen suvaitsevaisuudesta tai toleranssista. Näin Florida siirtää tarkastelun työstä ja työntekijästä kulttuuriin ja osin myös työntekijän personaan, kuten hänen sukupuoliseen suuntautuneisuutensa. Tässä mielessä Floridan teokset liittyvät työn ja työolosuhteiden näkymättömäksi

muuttumiseen, kehitykseen, jonka voidaan katsoa alkaneen 1980-luvun loppupuolella. Toisaalta ne myös heijastavat sellaisten taloustieteilijöiden kuin Robert Boyerin näkemyksiä siitä, että investointikohteina terveyden ja koulutuksen lisäksi myös kulttuurin asema korostuu uudessa kapitalismissa.

”Luovista luokista” käydyn keskustelun taustalla on selvästi tuotannon yhteiskunnallistuminen: tehdas tuotantolaitoksena joutuu kaatamaan muurinsa, avautumaan yhteiskuntaan yhtäältä päästämällä kysynnän suoraan sisään itse tuotantoprosessiin ja toisaalta hajauttamalla tuotannon yhteiskunnan ja ihmiselämän jokaiseen huokoseen. Ympäröivästä yhteiskunnasta tulee tuotannon olennainen resurssi. Siksi on rakennettava ympäristö, joka on mahdollisimman täydellisesti muokattu tehokkaan tuotannon tarpeiden mukaisesti ja joka vastaa nopeasti ja joustavasti kansainvälisen kilpailutilanteen vaatimuksiin. Tuotannon yhteiskunnallistuessa myös työntekijän välittömälle tuotantoprosessille ulkopuolisesta ajasta, vapaa-ajan harrastuksista, perhesuhteista, maailmankatsomuksesta, jopa sukupuolisesta suuntautumisesta, kuten Floridan kirja kertoo, tulee eräänlaisia yhteisöresursseja, jotka vastaavat teollisen yhteiskunnan luonnonvaroja. Nyt tärkeää on tietenkin, minkälaiset mielipiteet, perhesuhteet, maailmankatsomukset ovat helposti tuotantoelämässä hyödynnettävissä (kustannuksiltaan alhaisia), kenellä on niin sanotusti oikea asenne (eetos) ja vastaavasti minkälaisen asenteen, maailmankatsomuksen, tapojen ja tottumuksien hyödyntäminen välittömästi tuotannossa on vaikeaa ja kustannuksiltaan korkeaa.

Floridan mukaan aikamme erikoisuus on siis, että ihmiset ansaitsevat elantonsa panemalla töihin luovuutensa. Luovuuttaan työhön käyttävistä muodostuu erityinen luova luokka. He ovat joukko ihmisiä, joita yhdistävät toisiinsa yhteiset intressit ja jotka pyrkivät käyttäytymään samalla tavalla. He eivät ole kuitenkaan luokka siinä mielessä kuin Adam Smith ajatteli työnjaon tuottavan erityisen tiedon tuottajien luokan, joka erikoistuu esimer-

kiksi tieteen tuotantoon soveltamiseen ja teknisiin keksintöihin. Floridan luovan luokan edustaja on kaukana laboratorioonsa suljetusta valkotakkisesta tutkijasta. Pikemmin kuin teollisuustuotannossa ja tieteen tuotantoon soveltamisessa, luovan luokan juuret ovat syvällä 1960-luvun vastakulttuurin maaperässä. Luovan luokan tietoisuus ei perustu työlle tai perinteisille instituutioille, vaan ihmisten omalle luovuudelle. Luova ihminen ei ole luova koulutodistuksensa tai tutkintonsa mukaan. Päinvastoin, Florida allekirjoittaa näkemyksen formaalin koulutuksen ja todellisen ammattitaidon välisestä erosta. Luovan luokan luovuus ja sen ammattitaito kehittyvät pikemminkin työn ja koulutuksen ulkopuolella tai niiden ympäristössä eivät koulussa ja työssä. Itseopiskelu, liikkuminen, vuorovaikutus ja verkostoituminen tehtävästä ja paikasta riippumatta, siis itsevalorisaatio on luovalle luokalle tärkeää, eivät muodollinen koulutustaso, työpaikka tai juridinen asema. Floridan idea on, että vanhat formalisoinnin ja standardisoinnin keinot eivät toimi tämän itsevalorisaation suhteen. Siksi tarvitaan investointeja ympäristöön, siis itsevalorisaation edellytyksiin. Niistä ympäristön suvaitsevaisuus, ”toleranssi” on keskeinen, koska se on ”luovuuden ajan” tärkein ”driver”, sillä erot ovat taloudellisen kehityksen ja (kapitalistisen) taloudellisen arvonmuodostuksen moottori. Florida on siis omalta osaltaan ajamassa erojen politiikkaa ja rakentamassa työntekijöistä toistensa kanssa kilpailevia itsenäisiä yrittäjiä. Toleranssia mitataan boheeminen ja homoseksuaalien määrällä, ei niinkään varsinaisella rupusakilla, joille jää näiden uusien tietotyöläisten palvelemisen rooli.

Minkälainen on luova kaupunki? Sen korttelijako ei varamaankaan ole perinteinen tai edes paljaalle silmälle näkyvä, vaan pikemminkin henkinen. Siellä jokaisella ihmisellä on oma paikkansa ja siellä luovalla ihmisellä pitää olla käytettävään ainakin filippiiniläinen nanny, nigerialainen prostituoitu, brasilialainen transvestiitti, venäläinen viulunopettaja, koiraa ulkoiluttava opiskelija, värikäs köyhä taiteilija ja leegio muuta halpaa työvoimaa,

joka voi palvella baareissa, kiikuttaa pizzaa ja niin edelleen. On siis oltava halpaa työvoimaa, joka ei luo, vaan palvelee, siis työvoimaa, joka on oikeudetonta ja siksi palveluhenkistä.

Luova luokka syntyy boheemien siistimisestä tai siloittamisesta. Franco ”Bifo” Berardi huomautti kerran, että se, mikä häntä pistää silmään katsellessa 1970-luvun jalkapalloilijoita, on ihmisruumiin karvaisuus, ei pelkästään hiusten pituus, vaan kasvojen, säärtien ja käsien karvaisuus. Nykyiset jalkapalloilijat ovat sen sijaan sileitä, liki karvattomia ja kiiltäviä. Karvat symboloivat Bifolle käyttöliittymää, johon voi yhdistyä helposti ja mistä tahansa. Sen sijaan karvaton, sileäksi ajeltu ruumis liittyy toiseen vain määrättyissä kohdin ja se on käyttöliittymänä tarkka siitä, että se tarvitsee itselleen juuri sopivan parin tai avaimen. Bifo myös sanoo, muistelleessaan 1970-lukua, suurin piirtein, että puhuimme silloin paljon väkivaltaisesta vallankumouksesta, mutta väkivaltaan törmäsi harvoin ja erilaiset ihmiset olivat tekeissä toistensa kanssa – nykyään väkivallasta ei samassa mielessä juuri puhuta, mutta siihen törmää usein ja erilaiset ihmiset elävät omissa lokeroissaan ja väkivalta realisoituu (lähes aina) eri maailmojen leikkauskohdissa.

Konfliktien poistaminen boheemista radikalismista synnyttää ”luovan luokan”. Boheemien siloittaminen tapahtuu, kun Lower East Side Manhattanista tulee Silicon Alley 1990-luvun puolivälissä ja ns. dot.com -yritysten pesäpaikka. Siellä syntyy yritysorganisaation malli, joka jäljittelee eri muodoissa toimineita open source-projekteja, kuten ohjelmistojen kehitystä, vapaita teatteriryhmiä, lehtiprojekteja tai luomuviljelyä. Luova luokka on tulos tämä bohemian uudelleen järjestämisestä.

Andrew Ross kuvaa siirtymää kirjassaan *No Collar: The Humane Workplace and Its Hidden Costs*.¹⁴ Hänen mukaan 1990-luvulla alkoi hahmottua uusi työpaikan malli, jota luonnehti yritys rakenteen horisontaalisuus, uudet palkitsemisen muodot ja boheemi lähestymistapa työhön ja työaikaan. Työpaikoille

ilmaantuivat pingispöydät ja ilmaiset kolajuomat, henkilöstön keskinäiset suhteet nähtiin kaverisuhteina ja erityisesti uuden talouden yrityksiä pidettiin työpaikkautopioiden täyttymyksenä. Rossin mukaan niistä tuli kuitenkin utopioiden sijaan nopeasti painajaisia. ”Inhimillinen työpaikka” tai ”inhimillinen työympäristö” – termi joka kuvaa asiaa paremmin – hankki aggressiivisesti ”parasta ja terävintä” työvoimaa eri puolilta, lupasi parempia palkkoja erilaisten bonusten ja optioiden lisänä ja avulla, ”jako vastuuta” kaikille työntekijöille, loi mukavan työympäristön ilman pukeutumiskoodeja ja ilman tarkkoja työaikoja, järjesti uudelleen työtilan poistamalla työntekijöiden ja johdon väliset tilalliset erot. Rossin mukaan järjestelyn seurauksena yritystoiminnan riskejä siirrettiin yhä enemmän johdolta yksittäisten työntekijöiden harteille, horisontaalinen organisaatio antoi vain vähän mahdollisuuksia uran tekemiselle, yrityksen henkilökunta supistui ja kasvoi arvaamattomasti, eli potkut olivat aina mahdollisuus ja työntekijät kokivat voimakasta stressiä.

Jos open source -projektit olivat syntyneet omistusoikeuden ylittämisen ja kumoamisen tarpeesta, niin uudet yritykset alkaivat kääntää noita projekteja omistusoikeuden suuntaan. Richard Stallmanin kokemukset Xeroxin tulostimen kanssa ovat moderni legenda omistusoikeuden ongelmista nykytuotannossa. Stallman työskenteli 1970-luvulla ohjelmoijana Massachusetts Institute of Technologyn Artificial Intelligence -laboratoriossa. Hänellä oli käytössään Xeroxin lahjoittama tulostinprototyyppi, joka oli kehitelty Xeroxin kopiokoneen alustalta. Se oli nopeampi ja tarkempi kuin aikaisemmat tulostimet. Sillä oli vain taipumus paperitukoksiin, joita jonkun piti aina poistaa, mutta tulostin ei millään tavoin kommunikoinut ongelmiaan ja siksi työntekijät joutuivat odottelemaan usein sen äärellä turhaan papereitaan. AI Labin ohjelmoivat tajusivat nopeasti, että asiaan ei oltu aiemmin kiinnitetty huomiota, koska kopiokoneen ääressä on yleensä aina joku, toisin kuin heidän tulostimensa. Stallman oli törmän-

nyt samantyyppiseen ongelmaan jo aiemmin toisen tulostimen kanssa ja korjannut ongelman muuttamalla ohjelmaa sillä tavoin, että se ainakin ilmoitti paperitukoksista eivätkä työntekijät joutu- neet turhaan juoksentelemaan koneen luona. Itse asiassa yritykset lahjoittivat tuotteitaan AILabin kaltaisiin paikkoihin juuri siitä syystä, että niissä työskentelevät hackerit, kuten he itseään nimit- tivät, parantelisivat niiden toimintaa. Stallman alkoi etsiä tulos- timen ohjelmaa, mutta ei löytänyt, ainakaan sellaista, jota olisi kyennyt lukemaan. Hän arveli kuitenkin löytävänsä tarvittavat tiedostot katselemalla hieman ympärilleen. Niin ei kuitenkaan tapahtunut. Siksi Stallman, kuullessaan että eräs Xeroxilla ollut ohjelmoija oli siirtynyt yliopistolle, jolle hän oli menossa käy- mään, etsi ohjelmoijan käsiinsä ja pyysi tältä lähdekoodia. Ohjel- moija kieltäytyi ja vetosi Xeroxin kanssa tekemäänsä sopimuk- seen olla luovuttamatta koodia. Stallman suuttui, koska hänen mielestään lähdekoodin luovuttamisesta kieltäytynyt, oli ”tehnyt moraalittoman lupauksen kieltää muilta sen, minkä haluaa itsel- leen”.

Stallman tavallaan näki minkälainen luova luokka tulisi tule- vaisuudessa olemaan:

1. Yksittäinen yhteiseen tuotantoon osallistuva hahmo alkaa muuttua individualistiksi ja individualismin ideologian levittäjäksi.
2. Itsevalorisaatio, itsenäinen ja yhteinen arvon luominen alkaa muuttua yksilön hedonismiksi.
3. Yhteinen muutetaan yritystoiminnaksi.

Seuraus on, että vastakulttuuri muuttuu rahan tekemisen ja inhi- milliseen pääomaan investoinnin tilaksi, jossa syntyy luovan luo- kan edustaja, *cooperation asshole*, yhteistyöpersläpi, uusi selkärän- gaton hyönteinen, jolla on kova ja sileä kuori ja joka on sisältä täynnä pehmeää, vihertävän keltaista limaa.

Luova luokka on siis eräänlainen keskiluokka keskiluokan ja sen kriisin jälkeen. Se täyttää keskiluokan tehtävän, mutta ilman keskiluokan ideologiaa.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

Tuotannon yhteiskunnallistuminen, joka on näkynyt Suomessa muun muassa sellaisten termien kuin seutu ja rakennettu ympä- ristö inflatorisena käyttönä erilaisissa seminaareissa ja raporteissa, on synnyttänyt ajatuksen hyvästä ja huonosta tuotantoympäris- töstä, mutta myös ajatuksen hyvän tuotantoympäristön rakenta- misesta. On rakennettava ympäristö, joka on mahdollisimman täydellisesti muokattu tehokkaan tuotannon tarpeiden mukai- sesti ja joka vastaa nopeasti ja joustavasti kansainvälisen kilpailu- tilanteen vaatimuksiin. Tuotantoympäristön rakentamista säästää uudenlaisen, joustavan ja mitä tahansa tekemään valmiin ihmisen tekeminen, tuottajan tuottaminen, tuottajan, joka rakennetussa ympäristössään toimii aina oikein ja mahdollisimman tehok- kaasti. Tuotannon yhteiskunnallistumista vastaa näin yhteiskun- nan tuottaminen. Tässä yhteiskunnan, kulttuurin ja arvojen tuot- tamisessa kulttuuriteollisuudella on olennainen tehtävä.

Vasta yhteiskunnan tuottaminen ympäristönä ja ympäris- töstä tuleviin ärsykkeisiin oikein ja tehokkaasti vastaavan ihmi- sen, jolla on oikea ”asenne”, tuottaminen voi tehdä käynnissä olevasta segregatiosta (josta into ”luovien luokkien” ympärillä kertoo) toimivaa. Syntymässä olevaa yhteiskuntaa kuvaavat erin- omaisesti Jakob von Üexküllin sanat: ”Eri lajien organismit elävät samassa tilassa, mutta liikkuvat eri ympäristöissä, koska ne maail- man piirteet, jotka organismi voi tunnistaa biologisesti tärkeäksi signaaliksi, ovat erilaisia”.¹⁵ Vaikka kärpäsän ja sammakon ympä- ristöt sivuavat toisiaan tai ovat kosketuksissa toistensa kanssa, on kärpäsän maailma erillinen sammakon maailmasta, eikä kumpi- kaan tunne toista sellaisenaan. Kärpäsän ja sammakko eivät elä

samassa maailmassa. Nuori Alexander de Tocqueville muotoili tämän uuskonservatiivien credon seuraavin sanoin: ”[K]un epätasa-arvo on yhteiskunnan yleinen laki, lopputulos on, että suurimmat epätasa-arvoisuudet eivät pistä silmään; kun kaikki ovat suurin piirtein samalla tasolla, silmään sattuvat pienimmätkin. Juuri siksi halu tasa-arvoon muuttuu aina vain enemmän tyydyttämättömäksi käsi kädessä tasa-arvon lisääntymisen kanssa”.

Mistä luova luokka (ja sen mukana uusi luokkayhteiskunta) on peräisin? Richard Floridan ajatuksen taustalla on eittämättä pääoman kasautumisen kriisi. Hänen radikalisminsa ja Bushin hallinnon kritiikki tuo mieleen jonkinlaisen liberaalin marximin. Siinä ns. uusliberaalin yksilökeskeisyyttä täydennetään kommunitaristisella yrityksellä käyttää luovuuden ylijäämä suurkaupunkien rappauteuvien alueiden saneeraamiseen.

Nähdäkseni luova luokka ilmaisee ennen kaikkea työvoiman kategoriassa tapahtunutta muutosta: työvoima on yhä enemmän henkinen kategoria, jota on vaikea määrittellä sen erityisen paikan tai sen erityisten suoritusten mukaan. Luova luokka hävittää elämän ja työn välisen eron ja juuri tämä luovan luokan välitön yhteiskunnallisuus, sen liike rajojen ja määrättyjen aikojen yli ja ali tekee siitä jatkuvan uhkan auktoriteetille, ennalta asetetuille rajoille, normeille ja valmiille tarpeille.

Tulkitsemalla positiivisesti Floridan ajattelua, voidaan mielestäni kysyä: Mihin yhteiskunnalliseen subjektiin nykykapitalismi on sidottu, jos perinteinen työväenluokka ja työvoiman fyysinen hallinnointi (kurin avulla) tilassa (tehdas) ja fyysisen työvoiman uusintaminen hyvinvointivaltiossa ei enää muodosta tuotannon, tuottavuuden ja uuden rikkauden luomisen ydintä? Keskeisessä asemassa on nyt ”aivotyö”, ”tietokykytyö” tai Gabriel Tarden luonnehdintaa käyttäen ”aivojen välinen yhteistyö”, jonka ilmaus on verkko tai verkosto. Aivotyötä ei kyetä hallitsemaan, ohjaamaan tai mittaamaan perinteisen kapitalismin käsitteiden, kuten konepääoman tai palkkatyömuodon avulla. Aivotyöläiset eivät

muodosta kompaktia yhteiskunnallista luokkaa, jolla olisi tilallinen olemassaolo ja selkeät rajat.

Toisaalta, se, mitä Florida ja hänen seuraajansa joko tahtoen tai tahtomattaan tekevät, on yhtäältä yritys jakaa tämä uusi yhteiskunnallinen subjekti luomalla sen sisään jako luoviin ja ei luoviin työn muotoihin (palvelustyöhön) erottamalla toisistaan ”immateriaalinen” työ, siis eräänlainen puhdas ajattelu (”aivoton ajattelu”) ja affektiivinen (aistimellinen) työ. Ajattelu oletetaan epäaistimelliseksi ja aistimellinen ajattelemattomaksi. Lisäksi, kun luovan luokan työ on ensisijaisesti henkistä työtä, jota yritetään kontrolloida ”tietona ajassa” tai ”henkisenä kokonaisuutena”, niin samalla tapahtuu eräänlainen ihmisruumiin unohdaminen: ihmisruumiin tilalle astuu ruumiiton, aineeton henki, ihminen puhtaasti henkisenä olentona. Lyhyesti: uusi tietokykykapitalismi yrittää ulkoistaa ihmisruumiin, erottaa sen uudella tavalla tuotannosta. Tämä ulkoistaminen on merkinnyt ihmisruumiin käytön liki täydellistä deregulaatiota maailman mitassa; yhtäältä ihmisruumis rinnastuu koneeseen tai laitteeseen, joka on vailla minkäänlaisia oikeuksia ja vapaasti käytettävissä siellä missä sen käyttö on kustannuksiltaan halvinta, toisaalta nykytyöläinen joutuu huolehtimaan kunnostaan itse.

Aivotyö ei ole yksinomaan toimenpiteiden kohde, vaan siitä on tullut myös poliittisen konfliktin paikka, jossa poliittinen kamppailu ja tuotanto sekoittuvat toisiinsa (kun esimerkiksi yrityksen arvo ei ole enää patenteissa, softassa tai kiinteässä pääomassa, vaan aivotyöläisissä ja koko ympäröivässä yhteiskunnassa, kaikkialle levinneessä yhteiskunnallisessa toiminnassa, joka keksii uutta: uusia tarpeita, tunteita ja elämänmuotoja). Juuri tässä tilanteessa keskeiseen asemaan astuu kysymys elämän, aivojen ja koko yhteiskunnan suunnasta: onko aivot valjastettava palvelemaan joitain jo olemassa olevia tarpeita tai tilauksia, onko niiden käyttö aina alisteista ja välineellistä, vai onko aivojen käytön (ja elämän) oltava vapaata ja vailla ennalta asetettua suuntaa?

Kysymys on myös ihmislajista: onko ihminen erityisestä ympäristöstä riippumaton olento, joka signaaleihin vastaamisen sijaan kykenee luomaan uusia merkityksiä ja uusia elämänmuotoja, vai onko hän vain ympäristöstä tuleviin signaaleihin vastaava passiivinen olento, jonkinlainen puutiainen?

UUSI RIISTON KÄSITE?

Vanha riiston käsite on hankalasti sovellettavissa työhön, joka ei ole paikallistettavissa määrättyyn tilaan tai tiettyihin tekoihin ja suorituksiin ja jota ei voida mitata aikayksiköissä. Tämä ei tietenkään poista riistoa tai tee siitä vähemmän tuntuva, vaikka se tekee riiston artikuloinnin vanhan teollisuuskapitalismin kielellä vaikeaksi. Yksi osoitus hankaluudesta on se, miten luovan työn tekijät kuvittelevat työskentelevänsä itselleen toteuttaessaan itseään. Pääoman asettama autonomian vaatimus ja halu itsenäisyyteen ja riippumattomuuteen kapitalistisesta arvonnäkökulmasta sekoittuvat heissä toisiinsa. Luovan luokan työtaistelut ovatkin jonkinlaista lobbaamista, jonka avulla jokainen yksittäinen henkilö hakee tunnustusta oman luovan pääomansa arvolle työmarkkinoiden hierarkioista eikä häntä kiinnosta työmarkkinoiden säätelymekanismit ja niihin puuttuminen.

Uusia riiston muotoja on yritetty määritellä muun muassa sellaisilla käsitteillä kuin ”itseriisto” (Chesnais), ”vapaaehtoinen orjuus” (Combes ja Aspes), ”toisen asteen riisto” (Moulier Boutang). Kyse on ensisijaisesti ”ulkoisvaikutusten saalistamisesta” (Gorz) tai edellä mainittujen yhteisöresurssien hyväksikäytöstä, resurssien, jotka muodostavat yrityksen ”inhimillisen pääoman” ja joita yritykset eivät ole olleet kasaamassa ja jotka yritykset yrittävät kaapata itselleen kaappaamalla työntekijän koko elämän. Tätä inhimillistä pääomaa, joka on kehittynyt tuotannon ja palkkatyön ulkopuolella, itsen luomisessa ja ihmiselämän epälineellisen puolen kehittämisessä ja jossa ovat kehittyneet yleis-

inhimilliset oppimiskyvyt ja sosiaalisen kanssakäymisen kyvyt, yritykset pitävät olennaisena osana kiinteää pääomaansa, eräänlaisena luonnonvarana, jonka uusintamisesta tai uusiutumista ei tarvitse maksaa korvausta. Kyse on siis elämän riistosta, elämän mahdollisuuksien privaatiosta ja rajaamisesta. Tämä itsensä toteuttamisen näennäisesti itsestä lähtevä rajoittaminen muodostaa taustan myös luovan luokan monille tunne-elämän ja mielen-terveyden ongelmille.

Kulttuuriteollisuutta tai tietoisuusteollisuutta olisikin tarkasteltava sekä yleisten inhimillisten (lajityypillisten) kykyjen hyväksikäytön ja kontrollin näkökulmasta, että ihmisruumiin uusintamisen ulkoistamisen näkökulmasta. Kulttuuriteollisuuden tehtävänä on innokkaan ja motivoituneen, monipuolisen, vähään tyytyvän ja tehokkaasti ympäristöön sopeutuvan ihmisen tuottaminen. Kulttuuriteollisuuden roolin keskeisen aseman ymmärtäminen nykytaloudessa ja yhteiskunnallistuvassa tuotannossa on yhtä itsestään selvää kuin sen kritiikittömän positiivinen arvottaminen alueiden ja ihmisten vapauden ja itseilmaisun resurssina on käsittelemättömä: Kun teollinen kapitalismi vaatii työläistä unohtamaan kulttuurinsa, niin nykyinen vaatii kulttuuria, kuulumista johonkin ympäristöön, joka kuitenkin on syntynyt ulkoisen pakon ja itse luomisen toisiinsa sulautumisesta eikä niiden vastakkaisuudesta, kuten esimerkiksi vanha työväenkulttuuri. Kulttuuri ei kapitalismin uudessa hahmotelmassa ole enää kahden perustavan alistamisen ja alistumisen muodon, valtion ja uskonnon vastakohtana niiden ”hengen ilmausten, jotka tapahtuvat spontaanisti eivätkä vaadi itselleen mitään yleistä ja pakottavaa pätevyyttä” (Jacob Burckhardt) monimuotoinen kokonaisuus, vaan yhä useammin alistamisen ja alistumisen järjestelmä.

Keskustelu luovista luokista ja luovista kaupungeista pitää sisällään segregaatioaspektin, siis pyrkimyksen hierarkkisoida jotain sellaista, jonka hierarkkisoimiseen ei ole mitään selviä näkyviä perusteita tai hierarkkisointi tapahtuu mielikuvien perus-

alta. Aivotyö, kommunikatiivinen työ on yhteistyötä ja vaatii toisia ihmisiä, yhteistä kieltä, mutta samalla se on yhteismitatonta työtä, siis työtä, jota ei voida arvottaa minkään itse työstä irrotetun objektiivisen mittarin avulla. Työnä se on kiinni sekä toisissa ihmisissä että tekijänsä kaikessa kokemuksessa ja persoonallisuudessa. Tämän työn jaottelemisen luovaan ja ei luovaan, tuottavaan ja tuottamattomaan voi tapahtua vain mielivaltaisesti ja manipuloimalla mielikuvia sekä julkista mielipidettä. Ja mielikuvien tasolla kaikki ajatuksenvaihto, argumentointi ja keskustelu ovat ajan haaskausta, kuten täysin segregoituneessa luokkayhteiskunnassa, jossa aatelisten ei tarvitse ymmärtää talonpojan kieltä tai herran palvelijansa mielenliikkeitä.

Luova luokka on esimerkki postfordistisen työn skitsofreniisesta luonteesta. Se vaatii olemaan samanaikaisesti sekä työ että pääoma, sijoittaja ja yrittäjätyöläinen. Ongelma on luokan poliittinen kokoonpano ja sitä kautta luokkana muuttuminen luokasta sellaisenaan, siis hajanaisesta ja sisäisten jakojen hajottamasta sosiologisesta kategoriasta, luokaksi itseään varten. Se on mahdollista vain mikäli onnistutaan löytämään hahmo, joka yhtäältä yhdistää henkisen ja ruumiillisen ja ylittää teollisesta yhteiskunnasta periytyvän ja luokkaa hajottavan erotteluna ja toisaalta erottaa sijoittajan ja työntekijän (yrittäjänä) toisistaan.

Mistä etsiä tämän ihmisen sisäisen halkeaman tuottamista?

Tietokykytyöläiselle se merkitsee alistamisen ja alistumisen käytäntöjen ja oman vapauden tilan erottamista oman subjektiivisuuden luomisen prosessissa.

1 Agamben, Giorgio: "La città e la metropoli". *Posse*, Novembre 2007.

2 Virno, Paolo: "Un dedalo di parole. Per una analisi linguistica della metropoli", teoksessa *La città senza luoghi*. Costa & Nolan, 1990.

3 Mt. s.274.

4 Walter Benjamin, *Selected Writings* Vol 2, part 2. Sama teema tiivistet-

tynä löytyy maintusta artikkelista "Kokemus ja köyhyys".

5 Debord, Guy: *Commentaires sur La société du spectacle*. Paris: Lebovici, 1988.

6 Drucker, Peter: *The Essential Drucker: The Best of Sixty Years of Peter Drucker's Essential Writings on Management*. Harpercollins: London 2008.

7 Tawney, R.H.: *The Acquisitive Society*. Mineola (NY): Dover, 2004/1920.

8 Käsitys valtion neutraalista ja teknisestä luonteesta ja sen kyvystä palvella mitä tahansa ideologiaa oli 1900-luvun alussa laajalle levinnyt. Jollain tavoin se ilmeisesti näkyy myös ajatuksessa tuotannon teknisestä ja neutraalista palvelijasta, insinööri-tekno크라атista, jonka palvelu erityisesti Neuvostoliitossa saavutti myyttiset mittasuhteet. Uutta neuvosto-oikeutta kehitelleet juristit kiinnostuivat Hans Kelsenin ja Carl Schmittin kirjoituksista siksi, että niissä valtion tekninen, välineellinen ja rajallinen luonne on olennaista sille, että valtion lait ovat ilman mitään arvosisältöä, siis ilman ajatusta totuudesta ja oikeudenmukaisuudesta esimerkiksi uskonnollisessa mielessä. Laeilla on "arvo" käskynormina vain valtiollisen päätöksen voiman eikä minkään muun ansiosta. Tämä teknisesti neutraali valtio voi olla suvaitsevainen tai suvaitsematon, koska valtion arvo on vain sen toimivuudessa, sen toimintakyvyssä: valtiokone vain toimii tai ei toimi, jos se toimii, takaa se turvallisuuden ja hyvinvoinnin ja on hyvä, jos se ei takaa niitä, se ei toimi ja se on "paha". Kaikki ajatukset oikeudenmukaisuudesta ja totuudesta katoavat lakikäskyn päättämiseen ja niiden tuominen juridiseen argumentointiin synnyttää vain kiistaa ja turvattomuutta. Siksi oikeus palautuu oikeuden toimintaan, lakikäskyn ja toimeenpanevaan instituutioon. Kuten Carl Schmitt kirjoittaa käsitellessään Leviathania Hobbesin valtio-opissa: "Etäisyys, joka erottaa teknis-neutraalin valtion keskiaikaisesta kollektiivista, on suunnaton... Tämä etäisyys näkyy myös siinä tosiasiaassa, että alamaisten oikeudellinen asema näissä kahdessa eri kokonaisuudessa on olennaisesti erilainen kaikissa määrättyissä oikeuskäsityksissä. Keskiaikaisessa kollektiivissa on ilmeistä, että voi olla olemassa 'oikeus vastarintaan' (feodaalina tai ammattikuntana) illegitiimiä hallitsijaa vastaan [...] Hobbesilaisessa absoluuttisessa valtiossa vastarinnan oikeus 'oikeutena' valtiollisella tasolla on kaikista näkökulmista katsottuna (käytännöllisestä, juridisesta) absurdia. Yritys vastustaa Leviathania, mekaanisesti täydellistä käskemisen järjestelmää [...] on toivotonta. Mutta itse vasta-

- rinnan oikeuden esittäminenkin on jo kysymyksenäkin järjetön”.
- 9 Becker, Gary S.: *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, Chicago: The University Of Chicago Press, 1993, s.16-17.
  - 10 McKenna, Christopher: *The World's Newest Profession: Management Consulting in the Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 2006.
  - 11 Ks. Bologna Sergio: *Ceti medi senza futuro?* Roma: Derive&Approdi, 2007.
  - 12 Dupyu, François: *La fatigue des élites. Le capitalisme et ses cadres*, Paris: Seuil, 2005.
  - 13 *The Flight of Creative Class. The New global Competition for Talent*, Harper 2005 & *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books 2002.
  - 14 Andrew Ross, No Collar: *The Humane Workplace and Its Hidden Costs*, Basic Books, 2003.
  - 15 Lainaukset Giorgio Agambenin teoksesta *L'aperto.L'uomo e l'animale*: Bollati Boringhieri, Torino 2002.

VI Tietokykykapitalismi ja ihmislunnon teknistäminen

IHMISEN TUOTTAMINEN IHMISEN AVULLA

Nykyään koneet ja laitteet ovat yhä useammin aineettomia tai kätkeytyneitä työntekijän kokemukseen ja muistiin. Koneiden tuotannolliset ja organisatoriset tehtävät ovat siirtyneet ihmisruumiiseen. Yksi ja sama ihmisolio on sekä kone tai laite, johon on tiivistynyt mennyttä työtä - siis kone, joka on rakennettu ja tuotettu ja johon on investoitu - että elävää työtä, joka käyttää konetta, panee sen toimimaan ja tuottamaan uutta arvoa ja rikkautta. Ihmisruumista ei kuitenkaan enää käsitetä energettisenä ja fyysisenä voimaoliona, vaan pikemminkin älyoliona, ajattelevana oliona. Tärkeää on tämän älyolion uusintaminen, ei niinkään fyysisen voimaolion uusintaminen.

Marxin työnarvoteoriassa konkreetti, laadullinen työ luo hyödyllisen esineen, jolla on käyttöarvo. Sen sijaan abstrakti työ tai työ yleensä, joka on pelkkää inhimillisen työvoiman käyttöä, luo (vaihto)arvoa ja tekee näin hyödyllisistä esineistä yhteimitallisia tavaroita, joita voidaan vaihtaa keskenään. Abstrakti työ on määrällistä eikä laadullista, erityisiä käyttöarvoja tuottavaa, ja abstraktin työn käytön määrä määrittää tavaran arvoa. Olen edellä

korostanut, että nykyisessä tetokyykykapitalismissa konkreettinen työ muuttuu yhä epämääräisemmäksi ja monet sisällöltään tai laadultaan erilaiset työt näyttävät samankaltaisilta. Erilaisia konkreettisia töitä on vaikea erotella paikan, ajan, tehtävien tai tekijän mukaan. Työn konkreettiset laadulliset erityispiirteet painuvat näkymättömiin. Työ hajoaa yhtäältä yhteiskunnan tilaan, sen elävään kudokseen ja toisaalta työn laadulliset luonteenpiirteet siirtyvät työntekijän sisään, hänen kokemukseensa, tietämiseensä, koulutukseen ja koko persoonallisuuteen. Julkisessa keskustelussa muutos on näkynyt konkreettisen työn ja työolosuhteiden näköpiiristä katoamisena ja työpuheen muuttumisena moraalistiseksi päätökseksi. Muutoksen seurauksena abstraktia, yhteismitallista työtä ei voida enää asettaa työpaikan, työajan, työtehtävien tai suoritusten kautta. Abstrakti ja yhteismitallinen työ ja sitä kautta tavaroiden arvo, niiden vaihdettavuus joudutaan nyt luomaan muulla tavoin kuin kulutetun homogeenisen työajan perustalta. Kärjistäen voidaan sanoa, että abstrakti työ, homogeeninen työaika, joka teki tavaroista vaihdettavia on uuden henkilökohtaisiin ominaisuuksiin perustuvan työn olosuhteissa, joissa tuotteet ovat aineettomia ja vaikeasti tuottajista ja näiden keskinäiset yhteistyöstä erotettavissa, on korvattava tekemällä työläisestä abstrakti ja vaihdettava. Se tapahtuu koulutuksen, kasvatuksen, terveydenhoidon ja kulttuurin käytäntöjä formalisoimalla, niiden ”laadunvarmistuksen” ja ”hyvien käytäntöjen” avulla.

Konkreetin, laadullisen työn hajaantuminen persoonallisuuden tekee ihmisestä sekä työvälineen, työpaikan että elävää työtä, joka käyttää itsessään itseään koneena. Konkreettisten työvälineiden muuttuminen aineettomiksi, on niiden sekoittumista kykyihin, tietämiseen ja työntekijän koko persoonallisuuteen. Tämän persoonallisuuden uusintamiskutannusten laskeminen merkitsee työvoiman yleisten tuotantokustannusten laskua ja kasvatata siten lisäarvoa. Nyt elävää työvoimaa uusintavan elävän työn käytön tehostaminen, erityisesti kasvatuksen, terveydenhoidon ja

kulttuurin alueilla, auttaa kuolettamaan ihmiskoneen (kiinteänä pääomana, koneena ja laitteina), koska se tuottamalla uudelleen työvoiman käyttöarvon, uusintaa samalla sen kyvyn kuluttaa pääomaa. Ihmisestä on tehtävä oppivaisempi ja tehokkaampi, parempikuntoinen ja terveempi, monialaisempia ja innovatiivisempi.

Erityisesti niukkenevien materiaalien resurssien aikakaudella ihmiskoneen uusintaminen ja uudistaminen ovat taloudellisen kasvun olennainen tekijä. Ihminen on tuotettava yhä tehokkaampana koneena, joka kykenee tuottamaan lyhyessä ajassa enemmän ja ”parempaa” tietoa ja toimintatapoja. Ihmisen tuottaminen ei tapahdu vielä laboratoriossa, ihmistä eivät tee koneet eikä ihmisiä tipahda taivaasta. Ihmisen tuottaminen vaatii ihmistä, vuorovaikutusta, kanssakäymistä, kasvatusta, opetusta ja kulttuuria, toisia ihmisiä. Robert Boyeria ja Christian Marazzia lainaten, tietotalouden ja nykykapitalismin malli on ”ihmisen tuottaminen ihmisen avulla”.¹

Teollisissa kapitalismissa sisäsyntyisen (endogeenisen) taloudellisen kasvun mahdollisuudet nähtiin koneiden ja laitteiden kehittämisessä entistä tehokkaammiksi. Paremmat ja tehokkaammat koneet lisäsivät työn tuottavuutta ja syrjäyttivät elävää työtä, siis työntekijän välitöntä osallistumista tuotantoprosessiin. Yksi mies saattoi hyvän koneen avulla tehdä viiden miehen työt. Koneet syrjäyttivät ruumiillista työtä, mutta myös tekivät mahdolliseksi ruumiillisen työn laajamittaisen käytön, koska niiden avulla voitiin eliminoida työntekijän ja koneen käyttäjän henkilökohtainen (ja ihmisruumiin tapoihin ja tottumuksiin kerrostunut) kokemus työtehtävän suorittamisesta.

Tietokyykykapitalismi ei hävitä työtä eikä tarvetta työhön, toisin kuin ”työn lopun” ennustajat vielä jokin aika sitten ennustivat.² Tietyille, aikanaan hallitsevalle työn muodolle perustunut työn juridinen sääntely on kriisissä, mutta tämä kriisi ei merkitse sitä, että työ kadottaisi merkityksensä varallisuuden tuotannossa.

Työn uudenlaisen intensiivisen käytön taustalla on tuotantoorganisaation uutos ja pyrkimys työn käyttöön riippumatta tilan ja ajan rajoituksista. Hajallaan yhteiskunnassa oleva yleinen tietäminen ja työn tiedollinen ulottuvuus ovat asettaneet tuotannon kannalta etusijalle elävän tiedon eivätkä työpaikkaa ja työpaikalla koneisiin ruumiillistunutta tietoa tai ”informaatiota” tai edes yritysten johtamisjärjestelmiä.³ On myös vaikea sanoa missä, milloin ja miten tämä yleinen yhteiskunnallinen tieto tuotetaan. Toisin sanoen määrätty työpaikka, työaika ja työtehtävät sekä suoritukset eivät enää ole työn ja tuotannon selkeitä koordinaatteja.⁴ Tästä yleisen yhteiskunnallisen tiedon merkityksestä on peräisin fordistista, teollista kapitalismia hallinneen ”aikaregimiin”, siis työajan ja elämänajan jäykän vastakkainasettelun ongelmat. Jos aiemmin työaika oli tuottavaa ja muu elämän aika tuottamatonta, niin tietokapitalismissa myös työvoiman uusintamisen ajasta tulee tuottavaa.

Muutosta vahvistaa kaksi eri tendenssiä suhteessa työvoiman käyttöön ja tuotannon organisoimiseen:

1. Ihmisruumiisiin kerrostunut ns. ”inhimillinen pääoma”, siis kasvatus, koulutus, terveys sekä tutkimus – ja kehitystoiminta (ns. ”intangibles”), ovat nykyään taloudellisen kasvun kannalta tärkeämpiä kuin materiaallinen pääoma.⁵ Työvoiman uusintaminen ja koulutus on suoraan tuottavaa. Sen seurauksena että varallisuuden lähteet ovat yhä enemmän ”ulkoisia” itse yritystoiminnalle ja yritysjärjestelmälle. Uuden tietokykykapitalismin taloudellisen kasvun kannalta olennaiset sektorit ovat useimmiten myös niitä, jotka aiemmin kuuluivat ns. hyvinvointivaltion takaaminen palveluiden piiriin.

2. Tapahtuu siirtymä tayloristisesta työnjaosta ”kognitiiviseen” työnjakoon, jonka perustana on työvoiman kyky luoda ja oppia uutta tietojen vaihdon ja jakamisen kautta. ”Virallinen” tuotannollinen työaika muuttuu yhä enemmän vain yhteiskunnallisen kokonaistyöajan fragmentiksi. Nykyinen ”tietotyö” on

luonteensa vuoksi usein yhdistelmä, jossa kommunikointi, itse-reflektio ja varsinainen tiedon tuottaminen yhdistyvät ja näyttävät erottamattomilta ja ne tapahtuvat sekä varsinaisena työaikana että sen ulkopuolella.⁶

Ihmiskoneen tuottaminen on kustannus, sillä tietävää ihmiskonetta ei löydy valmiina luonnosta. Se ei ole ilmaiseksi saatavilla. Myös sen ylläpitäminen (ja jossain mielessä ihmisluonnon ylläpitäminen ja tehostaminen) on kustannus ja vaatii työtä, ja myös tämän työn tekijä on uusinnettava. Toisin kuin kone, jota ei tarvitse pitää käynnissä kun se ei ole välittömästi tuotannossa, ihmiskone käy myös Stand By-tilassa, siis kun se ei osallistu välittömästi tuotantoon tai ole tekemässä palkkatyötä. Sitä on siis pidettävä käynnissä, oppimassa, kehittymässä, syömässä, vaikka se ei olisikaan välittömästi ”tuottamassa”. Samoin kuin kone, joka ei muutu arvottomaksi heti kun se ei ole käynnissä, myös ihmiskoneella on käyttöarvo, vaikka se ei ole välittömästi työssä.

Miten ihminen uusintuu ja uudistuu? Ennen muuta lisääntymällä, pysymällä terveenä, kokemalla, oppimalla ja luomalla uutta. Ihmisen ”uusintaminen” on kokemusten, ajatusten, tunteiden, aistimusten ja tapojen kerrostumista ihmisruumiiseen. Se on persoonallisuuden luomista ja erottautumista ja eriytymistä yhteisistä, kaikkien jakamista ominaisuuksista. Eriytyminen, persoonallisuuden syntymisen alue muodostaa sen kentän, jolla ajatteleva ihmiskone on tuotettava ja jolla se on tehtävä tehokkaaksi. Siksi taloudellisen kasvun kannalta olennaisessa asemassa ovat:

1. Kasvatus ja koulutus.
2. Terveystenhoito ja uudet biotekniikat.
3. Väestökehitys, jota säädellään syntyvyyden ja maahanmuuton politiikkojen avulla.
4. Kulttuuri, innovaatioiden tuottamisen ja luovuuden alueena.

Nämä neljä ”sektoria” kuuluivat aiemmin niin sanotun hyvän elämän tai etiikan piiriin ja aikaan työn ja tuotannon jälkeen tai niitä ennen. Ne ovat myös niitä, joilla palvelujen tuottamiseksi vaaditaan runsaasti työvoimaa ja joilla tuottavuus on matalaa ja työvoiman hinta usein alhainen.

Kuinka esimerkiksi vähentää väestön ikääntymisen aiheuttamaa työvoimatarpeen kasvua terveydenhoidossa: pakottamalla ikääntyvät työskentelemään pidempään, vai kehittämällä työolosuhteita, ja terveystalvueluita sillä tavoin, että terveydenhoitopalveluihin ei tarvita niin suurta määrää työvoimaa kuin nykyään?

Uudentyyppisten palvelujen tuottaminen vaatii esimerkiksi perinteisten matalapalkka-alojen ja runsaasti työvoimaa vaativien alojen ”teknistämistä”, eli niiden kehittämistä informaatioteknologioiden avulla. Kaikilla näillä alueilla pyritään ihmisruumiiseen kiinnittyneet taidot ja tiedot muuttamaan inhimilliseksi (kiinteäksi) pääomaksi, joka syrjäyttää elollisen ihmisruumiin ja sen läsnäolon ihmisen uusintamisessa.

Ei olekaan ihme, että keskustelu ikääntyvän väestön eläkkeelle siirtymisen aiheuttamasta työvoiman tarjonnan supistumisesta ja terveydenhoidon alueella odotettavissa olevasta työvoiman tarpeen kasvusta on linjannut kaksi toisiaan täydentävää vaihtoehtoa.

Väestö on pidettävä pitempään töissä, eläkeikää on nostettava ja työelämästä pakenemista vaikeutettava. On siis pakotettava töihin heikentämällä eläketurvaa ja muuta sosiaaliturvaa, ihminen on saatava ottamaan vastuu itsestään, kunnostaan ja terveydenhoidostaan. Mutta on myös avattava rajoja maahanmuuttajille, joita on ”helpompi” saada töihin hoitoaloille.

Tätä tavoitetta tukee ajatus työn sisältöjen kehittämistä. Siksi työtä on kevennettävä, on tehtävä erilaiset osa-aikatyöt mahdollisiksi ja on panostettava esim. etätöiden tekniikoihin. Ylipäätään on teknistettävä ja ”informatisoitava” työtä. Informatiivisoinnin tavoitteena on fyysisen työvoiman tarpeen ja työntekijän

ruumiillisen läsnäolon tarpeen vähentäminen tai eliminoiminen työssä.⁷

Esimerkiksi Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimitaohjelma 2004–2007 ja Sosiaali- ja terveysministeriön keväällä 2006 julkaisema ”Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2015” korostavat ”aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa”, jonka ajatus on, että ”ihmistä ei pidä jättää yksin”. Siinä todetaan muun muassa, että ”jatketaan määrätietoisesti sosiaaliturvan uudistamista. Palvelusektorilla se merkitsee palvelurakenteiden uudistamista. Sosiaalivakuutuksen osalta tulee myös jatkaa järjestelmän uudistamista, mm. vanhuuseläkkeiden, työttömyysturvan ja vapaaehtoisen vakuutusturvan osalta. Erityinen paino asetetaan ennalta ehkäisevän työtteen vahvistamiseen ja ylipäätään kansanterveystyön merkitykseen. Työelämän vetovoimaa voidaan lisätä jatkamalla työelämän uudistamista, tehostamalla työterveyshuoltoa ja lisäämällä työn ja perhe-elämän yhteensovittamista. Työelämän tasarvo kaipaa myös vahvistamista. Sosiaaliturvan kannustavuus on keino lisätä työn houkuttavuutta. Palvelusektorilla painotetaan toimivien ohjausmallien merkitystä, rakenteiden uudistamista, asiakkaiden asemaa ja palvelujen laatua sekä työvoiman riittävyttä. Syrjäytymisen vähentämisessä olennaista on, että puututaan lasten, nuorten ja perheiden ongelmiin varhain, tuetaan vaikeasti työllistettäviä sekä turvataan heikoimmassa asemassa olevien toimeentulo”. Tämä merkitsee esimerkiksi työttömyysturvan osalta, että ”työttömyysturva on tarkoitettu ensisijaisesti lyhytaikaiseksi turvaksi, joka tukee aktiivista työnhakua ja edistää työmarkkinoiden joustavuutta. Koulutus, työkyvyn ylläpito ja kuntoutus ovat ensisijaisia työttömyysturvaan ja varhaiseläkkeisiin nähden, koska työttömän työmarkkina-asema heikenee nopeasti työttömyyden pitkittyessä”. Siksi ”työttömyysturva halutaan kehittää ja nykyaikaistaa osana sosiaalivakuutusta ja siitä tehdään kannustavampaa: työnteon on oltava aina ensisijaista ja kannattavaa... ” Tavoitteena on, että ”passiivisen työt-

tömyysturvan enimmäiskesto lyhennetään ottamalla käyttöön työllistäviä aktivointitoimenpiteitä ja kytkemällä työttömyysturvan kesto työhistoriaan”. Lisäksi ”työttömyysturvan lisäpäiviin oikeuttavaa ikärajaa nostetaan asteittain ja lisäpäivistä luovutaan pitkällä aikavälillä”.

Työn ja ”palvelujen” teknistämisen tarve on tällä hetkellä ehkä eniten esillä juuri terveydenhuollon ja sosiaalityön aloilla: suurten ikäluokkien ikääntyminen, työikäisen työvoiman väheneminen, palkkatulopohjaisten verotulojen näkyvässä oleva supistuminen (palkkatulojen osuuden supistuessa niin koko kansantulosta kuin yksityisten ihmisten tulonmuodostuksessa) asettavat kysymyksen hoitotyön tulevaisuudesta, sen tulevaisuuden muodoista ja siitä, mistä ylipäättään on löydettävissä varoja investointeihin, joiden avulla työn sisältöjä kehitetään. Esimerkiksi Euroopan Unionin rahoituksella ja ns. hyvien käytäntöjen luomisella on viime vuosina ollut tärkeä rooli terveydenhuollon ”laadunvarmistuksessa” ja erilaisissa hoitoprosessien formalisoinneissa. Mutta ongelma ei koske yksin terveydenhuoltoa, vaan yleisemmin kaikkia investointeja, jotka kohdistuvat inhimilliseen (kiinteään) pääomaan: suoran budjettirahoituksen kasvun pysähtyminen ja kääntyminen laskuun on nähtävissä myös tieteen ja kulttuurin rahoituksessa. Niiden on avauduttava markkinoille, houkuteltava investoijia, turvaututtava ulkoiseen rahoitukseen, tuotteistettava osaamistaan, luotava myytäviä palveluita. Nämä vaatimukset eivät kuitenkaan tule tieteen tai kulttuurin piiristä eikä niiden lähtökohtana ja tavoitteena ole tieteen ja kulttuurin suurempi autonomia suhteessa valtiolliseen ohjaukseen, vaan ne tulevat valtiollisen ohjauksen vaatimuksina ja niissä on kyse valtion ja keskushallinnon tiukemmasta puuttumisesta kulttuurin ja tiedon tuotannon sisältöihin.

Onko työn teknistäminen täysin ongelmatonta varsinkin tilanteessa, jossa siihen ei aja työntekijöiden aktiivinen ja subjektiivinen kamppailu työolojen puolesta, vaan taloudellinen ja hal-

linnollinen tarve kontrolloida odotettavissa olevaa työvoimapulaa ja mahdollista työvoiman hinnan nousua?

TEKNISTÄMINEN

Teknistämisen problematisointi ei ole ”teknofobiaa” eikä tavoite ole tuomita teknologiaa ja tekniikkaa. Ei ole myöskään syytä kieltää kädet vapauttavan työkalun merkitystä. Ongelmana ovat pikemminkin koneet, jotka vapauttavat aivot ja ihmisruumiin ja ihmiskäden niille tyyppillisestä hajamielisyydestä ja versatiilisuudesta, siis kyvystä tehdä melkein mitä tahansa. Toisin sanoen, ongelma on teknisen kehityksen ja subjektiivisuuden suhde ja ongelmana koneet, jotka erottavat toisistaan ihmislajin (ajatuksen, mielen) ja konkreettisen (ajattelevan) ihmisruumiin. Tai: tietämiselle ja inhimilliselle vuorovaikutukselle pohjautuva tietokykykapitalismi pyrkii erottamaan elävän ihmisruumiin sisällä toisistaan kodifioitavissa olevan kielen (software) ja numeerista koodausta vastustavan elävän sanan. Kyse on siitä, missä määrin yleinen merkitys tai mieli, voidaan erottaa erityisestä ihmismielestä, siis konkreetista kielen käyttämisen tilanteesta. Kyse ei ole abstraktista filosofisesta ajatuksesta, joka olisi vastakkainen psykologismille ja logiikalle, kuten toista sataa vuotta sitten, vaan käytännöllisestä ongelmasta, johon törmäämme toistuvasti erilaisissa hallinnollisissa ohjelmissa ja raporteissa ja niiden yrityksissä erottaa ajatukset ajattelijoiden, ajattelu aivoista. Nyt ei olla luomassa ihmisestä ulkoista konetta, työläistä, siis robottia, vaan ollaan luomassa ihmisen sisään koneistettuja toimintoja.

Teknologisen utopismin yksi keskeisiä väitteitä on, että uusien tekniikoiden avulla päästään eroon määrätystä ihmisruumiista ja inhimillisestä subjektiivisuudesta: jokainen voi piittaamatta ajan, tilan ja ruumiinsa rajoista yhdistyä ja organisoitua milloin tahansa ja kenen kanssa tahansa. Tämän utopismin – joka ei ole lainkaan vierasta nykysosiologialle – ranskalaistutkija Pierre Levy

ilmaisee seuraavin sanoin:

”Tässä olemme. Me planetaarit. Ajamme samoja autoja, käytämme samoja lentokoneita, majoilemme samoissa hotelleissa, asumme samanlaisissa kodeissa, meillä on samanlaiset televisiot, puhelimet, tietokoneet, luottokortit. Navigoimme internetissä. Meillä on omat kotisivumme. Osallistumme World Wide Webin äärettömiin verkottuneen hyperkorteksin hiljaiseen räjähdysmäiseen laajentumiseen”⁸

Tähän voisi tietysti lisätä, että ”siinähan olette”, entäs ne miljoonat naiset ja miehet vailla koteja tai luottokortteja, matkustamassa salaa samalla koneella kanssasi työn hakuun.

Uudet tekniikat pyrkivät ensisijaisesti ulkoistamaan ihmisruumiin ja ihmislajin kognitiiviset funktiot, jotka filosofinen ja antropologinen perinne aiemmin liitti esimerkiksi ihmisen käteen (Aristoteleelle sielu on kuin käsi, sillä kuten käsi on välineiden väline, ymmärrys on muotojen muoto, *De anima* II, 8, 432a). Ihminen sai kädet korvauksena ruumiinsa alastomuudesta, sanoi puolestaan Galenos. Kuten intellekti, käsi voi tehdä mitä tahansa eikä sillä ole mitään erityistä tehtävää. Käsi ja aivot, kosketus/kokeilu ja ajattelu muodostavat parin, joka ei tuota äänetöntä ajattelua tai ajatuksetonta ääntelyä, kuten nykyään usein tapahtuu. A. Leroi-Gourhan puolestaan sanoo: luopuessaan nelijalkaisen asennosta ja siirtyessään pystyasentoon, ihminen vapauttaa kädet käyttämään työkaluja ja suun puhumaan.⁹ Nykyaika asettaa kuitenkin kyseenalaiseksi tämä suhteen - käsi/työkalu ja kasvot/kieli. Elämme samanaikaisesti sekä ”manuaalisen regression” että ”uuden vapautumisen” aikaa. Teknistämisen ja digitalisoinnin kannattajien mukaan tietokone vapauttaa meidät samalla tavoin kuin käsi/kasvot aiemmin vapautti käden ja kielen, mutta nyt vapaudumme muistamisesta ja sen erehdyksistä ”vapaaseen älylliseen toimintaan”.¹⁰ Uudet koneet ja ”hyvät käytännöt” vapauttavat aikaa raskaasta työstä, lasten ja vanhusten hoidosta jne. ja ne vapauttavat aikaa nimenomaan ajatteluun ja luomi-

seen. Uuden vapautumisen vaikutuksia (kuten aikoinaan pystyasennon: työkalut, kieli) lajin evoluutiolle voidaan arvioida vasta jälkeenkäpäin, ei vielä. Jos subjektia sellaisena kuin me sitä ajatellaan, siis muistavana ja järkeilevänä, muistojen, kokemusten, kärsimysten, affektien kerrostumana ei kohta enää ole, se voi olla ihmislajin kehittymistä ja vapautumista eikä lajin taantumista. Toisin sanoen tekniikan kehitys ja sen kehittäminen merkitsevät ihmisen ”kuolemaa” ja ihmishäviön kykyjen ulkoistamisen vaikutukset olisivat positiivista luonnon antamien edellytysten ylittämistä. Ihmisestä tulisi siis parempi, kun yksityistä ihmistä luonnonvoimien tavoin heittelevät affektit ja intohimot saataisiin tehtyä vaihdettaviksi. Samalla kyse olisi tietyllä tavoin ihmislajin – ajattelevan, mihinkään erityiseen ympäristöön kuulumattoman ja vailla mitään erityistä tehtävää tai rajoitusta olevan lajin - tulemista täydelliseksi, sen tehtävättömän tehtävän täyttymistä. Ihminen itse voitaisiin erottaa ihmisen erityisistä ja konkreeteista ilmenemismuodoista. Modernin sosiologian ja rodunjalostuksen unelma voi vihdoinkin toteutua.¹¹

Uusien tekniikoiden (ja informatiivisuuden) ansiosta pääsimme siis eroon subjektifilosofiasta ja tyhjistä humanismista, jotka ovat luoneet keinotekoisien ja ideologien esteen ihmisen tutkimiselle. Subjekti ja ihminen eivät enää muodosta ongelmaa, mutta myöskään oleva tai oleminen sellaisenaan muodosta enää ongelmaa, vaan se hajoaa tai aktualisoituu digitalisoitaviksi empiirisiksi käytännöiksi ja funktioiksi. Näin pääsemme myös eroon politiikasta, josta katoaa subjektiivisten valintojen, ennakkoluulojen ja intohimojen aiheuttama järjettömyys ja sen korvaa tekninen hallinnointi, automatisoidut valinnat, ajan aiheuttamien riskien ennakointi, ihmislajin jalostaminen.

Edellä kuvaillun kaltainen metafysiikka hallitsee usein tekniikkauskkoa eikä se ole lainkaan teoreettista, vaan pikemminkin saa ilmaisunsa teknistämisestä ideologian muuttumisesta hallinnon käytännöiksi, joissa vanhentunutta tai aikansa elänyttä

ihmisruumista erotetaan ajattelun puhtaasta ruumiittomasta subjektista. Kaikkialta kuulemme kuinka tekniikka vapauttaa aikaa olennaiseen, pystymme keskittymään paremmin siihen, mitä todella osaamme. Tämä vapautueneen ajan ikaan toinen nimi on ehkä tyhmyys tai vähintäänkin tietämättömyys, koska sen propagandistit kuvittelevat ajattelun ruumiittomaksi ja epäaistimelliseksi toiminnaksi.

Tarkoitus ei ole palauttaa subjektia ja kurottaa humanistiseen tekniikkakritiikkiin. Päinvastoin, teknistämiseen saattaa usein kuulua humanistinen ajatus ihmisen oman ”luonnon” ja lajityypillisten ominaisuuksien ylittämistä. On myös syytä sanoa, että edellä kaavamaisesti luonnosteltu optimistinen käsitys teknistämistä valitsevan ja päätöksiä tekevän subjektin ulkoistamisesta, vastaa osin jo todellisuutta. Hallinnointi, ohjausjärjestelmät, mainonta, tuotanto ja kulutus toimivat jo nyt sillä tavoin, että yksilöllinen valinta on joko vaikeaa tai mahdotonta: koneet, joita käytämme, ovat usein ”älykkäitä” ja ”eettisiä”, ne on rakennettu tapojamme ja tottumuksiamme mukailten ja osaamme ”valita” automaattisesti oikein, painaa oikeaa nappia tai löytää oikean ratkaisun. Niissä subjektiivinen päätös pyritään eliminoimaan mahdollisimman täydellisesti.¹²

Jokaisella on laptopinsa ja yhteytensä verkkoon niin organisoituminen voi tapahtua ruumiittomasti Työ on nyt puhdas kultti vailla lepoa ja armoa. Sitä voidaan organisoida globaalisti ja vailla paikkaan ja aikaan sidotun ihmisruumiin rasitteita eikä työntekijän ruumiillista olemassaoloa tarvitse uusintaa.

Edellä kuvatun ja tekniseen kehitykseen perustuvan käsityksen jakavat usein filosofien lisäksi myös erilaiset organisaatiotutkijat ja hallinnointia tutkivat ”postfoucaultlaiset”. Kaikille on yhteistä kuitenkin usko teknisen kehityksen tapahtuvaan ”subjektin kuolemaan” ja rationaaliseen hallinnointiin.

Kuinka ylipäätään tehdä päätöksiä, siis säilyttää vapaa, aloitekykyinen subjekti, jos muisti, mielikuvitus ja järki ovat ulkois-

tettuja? Eli, jos tekniikka merkitsee ihmisen ”kuolemaa” ulkoistaessaan ihmiselle luonteenomaiset ja rakenteelliset kyvyt, niin myös ”poliittinen subjekti” katoaa ja sen mukana valintojen, intohimojen ja ”luovuuden” subjekti poistuu näyttämöltä (kuten Günter Andres kirjassaan *Die Antiquiertheit des Menschen* sanoo). Minkälaista ajattelua on puhdas, ruumiillisuudesta vapautettu, kliininen ajattelu? Toisaalta mikään ei liene objektiivisempää kuin objektin (koneen) tekemä objektiiviseen tietoon perustuva päätös. Biometriikka ja biotekniikat voivat korvata moraalin ja videovalvonta ja riskiskenaariot politiikan.

Koneen ja työkalun välillä on kuitenkin ero, joka voidaan ilmaista sillä tavoin, että kone tekee jotain, työkalu käy johonkin. Kone valmistaa jotain tai ei, työkalu tekee jonkin mahdolliseksi. Se ei valmista mitään ilman kättä tai kosketusta. Koneen päämäärä on koneelle sisäinen ja kone on tavallaan ”yksilö”, työkalu on kiinni muussa tai muissa (ihmisruumiissa). Työkalua ei voi jättää yksin tai se ei toimi yksin. Kone sen sijaan tekee jonkun tuotteen olion yksin ja tarvitsee käyttäjää vain käynnistämiseen (signaaliin) ja valvontaan.

Ihmisen muuntaminen koneeksi, siis yksilöksi, jonka päämäärä on siinä itsessään tai sisältyy siihen itseensä realisoit Thomas Hobbesin ja koko moderniteetin unelman hienosta ja herkstä mekanismista, joka tuottaa rauhaa ja hyvinvointia eliminoidessaan valtiosta subjektiiviset intohimot ja moraaliset päämäärät. Affektiivisen työn teknistämisen haaveet kuuluvat tähän samaan perinteeseen, joka näkee rauhan ja hyvinvoinnin mahdolliseksi vain mikäli ihmiset pidetään etäällä toisistaan erillisinä yksilöinä.

Biologi Jakob von Uexküll erottelee toisistaan maailman ja ympäristön tavalla, joka antaa empiirisen vahvistuksen teknistämisen seurauksille. Hänen mukaan eläinlajit, joita hän analysoi, eivät kommunikoi keskenään, vaan ne ovat keskenään suhteissa sillä tavoin, että kukin laji pysyttelee omassa suljetussa ympäris-

tössään. Esimerkiksi hämähäkki rakentaa verkkonsa sillä tavoin, että verkko reagoi tarkasti kärpäsen painoon ja kokoon, mutta hämähäkki tekee verkkonsa oman viettiperustaisen sisäänrakennetun ohjelman avulla eikä se tiedä mitään kärpäsestä. ”Eri lajien organismit elävät samassa tilassa, mutta liikkuvat eri ympäristöissä, koska ne maailman piirteet, jotka organismi voi tunnistaa biologisesti tärkeäksi signaaliksi, ovat erilaisia”. Vaikka kärpäsen ja hämähäkin ympäristöt sivuavat toisiaan tai ovat kosketuksissa toistensa kanssa, on kärpäsen maailma erillinen hämähäkin maailmasta eikä kumpikaan tunne toista sellaisenaan. Kärpäsen ja hämähäkki eivät elä samassa maailmassa. Tämä sama sulkeutuneisuus löytyy myös lajien sisältä: esimerkiksi kyyhkyskoiraalla naaraan keskimääräinen korkeus käynnistää paritteluvietin, mutta tämä käynnistäminen voidaan saada aikaan ilman naaraan läsnäoloa. Teknistäminen tuo samankaltaisen sulkeutuneen ympäristön yhteiskunnallisiin käytäntöihin. Se pyrkii tekemään vastauksemme informaatio-signaaleihin koneelliseksi ja automaattiseksi. Jokainen toimija on sen tuloksena suhteessa vain informaatiovirtaan ja reagoi odotetulla tavalla. Vuorovaikutus toisten kanssa ei ole vuorovaikutusta tai kommunikaatiota todellisten persoonien, ihmisruumiiden kanssa, vaan ”yksinäistä”, jokainen on yksin suhteessa toisiin ruudun, hakukoneen tai muun vastaavan sosiaalisen teknologian välityksellä. Tämä vuorovaikutus on tietysti sitä tehokkaampaa, mitä enemmän konkreetti ihmisruumis tai fyysinen toinen on näkymättömissä (mitä enemmän hänet on palautettu informaatioksi). Toisin sanoen yksittäiset yhteiskunnalliset toimijat eivät enää kommunikoi keskenään (siinä merkityksessä kuin Uexküll sanoo), koska jokainen on jo suoraan kytketty globaaliin informaatiovirtaan. Keskinäinen kommunikaatio korvautuu yksinäisellä ”kommunikoinnilla” yhden toisen, siis teknisen sosiaalisen järjestelmän kanssa. Tämän globaalin järjestelmän ongelma on, että sen kautta on pääsy vain informaatioon, jonka se itse on valinnut ja jonka toimintaa se tehostaa ja kontrolloi.¹³

Subjektin kuolema ja moraalien ja politiikan katoaminen automatisoinnin myötä ovat teknistämisen kuvitelmia, eivät sen todellisuutta. Subjekti ei lakkaa olemasta, vaan kadottaa ainoastaan ilmaisumahdollisuutensa. Ilmaisumahdollisuuksien – koko julkisen alueen - katoamisen seuraukset voivat näkyä monin tavoin. Näistä yksi esimerkki koskee affektiivisen työn teknistämistä.

Voidaan sanoa, että ihmisen muuttaminen koneeksi, jolla on sisäinen päämäärä ja joka valmistaa jotain vastaamalla signaaliin, on vastoin ihmisen ”luontoa” vailla erityistä ympäristöä ja tehtävää olevana olentona. Toisin sanoen ihmisen luonnollinen rakenne uhkaa tehdä toimimattomaksi eläimen ympäristön ja ihmisen maailman samaistamisen. Tämän luonnollisen rakenteen vastarinta ja sen ilmenemismuodot, sen patologiset ja terveen piirteet ovat mielenkiintoisia affektiivisen työn ja tietotyön tutkimisen kannalta.

ONGELMA

Huolimatta teknistämisen ja digitalisoimisen kritiikittömien kannattajien utopioista, ihmisruumiin ja elävän työn syrjäyttäminen ns. affektiivisessä työssä, on se sitten hoitotyötä, opetusta, kommunikatiivista työtä, kulttuurityötä tai kasvatusta, saa aikaan ristiriidan, jonka ratkaiseminen näyttää vaikealta ja joka tuntuu tai väreilee koko yhteiskunnassa, niin työssä kuin tunteissa ja mielentiloissa. Hoivatyön, sosiaalityön ja opetustyön, kaiken affektiivisen työn (kyse ei ole pelkästään tunteista, vaan ihmisruumiin ja mielen toistaan erottamattomasta toiminnasta eri muodoissaan) ydin on työn tekijän ruumiillinen läsnäolo ja läheisyys. Työntekijä huolehtii, kuuntelee, hoitaa, järjestää, kysyy ja vastaa paitsi verbaalisiin, myös ei-verbaalisiin viesteihin, tunteisiin, vihjeisiin, selityksiin, valheisiin ja tunnustuksiin. Yksi työntekijä voi tehdä monta asiaa samanaikaisesti olemalla vain epämääräisesti läsnä

ja saatavilla. Suurin osa erilaisia hoivatöitä joskus tehneistä tietänee epämääräisellä tavalla, mikä merkitys ihmisruumiilla työssä ja kasvatuksessa on.

Ruumiillinen läsnäolo on toisenlaista kuin fordistisessa ”energeettisessä” työssä, jossa fyysistä voimaa käytettiin tietyssä tilassa, tietyn ajan tekemään tiettyjä liikkeitä. Se on hajamielistä; se ei ole keskittynyt jonkun erityisen ongelman ratkaisemiseen. Tämänkaltaisen hajamielisyys, eräänlainen kaiken seuraaminen ja ennakointi yhtä aikaa, on luonnehtinut ja luonnehtii edelleen kotityötä ja muuta ”huushollausta”. Kotityössä kyse on ennen kaikkea elävästä työstä, siis työstä, jota ei voida palauttaa erityisiksi suorituksiksi, vaan joka jää aina näkymättömiin, esimerkiksi niihin sosiaalisiin suhteisiin, jotka ovat välttämättömiä sen suorittamiselle ja siihen henkilöön, jonka persoonallisuus ja kokemukset ovat itse työsuoritukselle välttämättömiä. Toisin sanoen tuote on siinä erottamaton työn tekijästä. Tämäntyyppinen työ luonnehtii kaikkia henkilökohtaisen palvelustyön muotoja. Samalla kyse on myös työn muodosta, joka on luonteenomaista kommunikatiiviselle työlle ylipäätään. Kyse on elävästä työstä, jossa persoonallisuus on teknisestä välineestä huolimatta olennaisessa asemassa. Teknisen välineen käyttäjä on kuin esittävä taiteilija, joka ei jätä jälkeensä mitään tuotetta tai oliota, jota voitaisiin välittää ja vaihtaa, vaikka jokainen voi huomata selkeän eron eri suoritusten välillä. Suoritus on virtuoosinen, ja toiminnan virtuoosisuus tarkoittaa ensisijaisesti sitä, että kyse ei ole informaation tai esineiden tuottamisesta, vaan toiminnasta joka on sidoksissa persoonaan.

Virtuoosisessa teossa ihmisruumis persoonana astuu näyttämölle.¹⁴ (Tämä virtuoosisuus muodostaa taloudellisen uhkan kapitalismissa, koska sitä on vaikea mitata, ja virtuoosinen työ voi näin nousta arvoon arvaamattomaan; ns. uuden talouden kuplassa oli paljolti kyse juuri työn muutoksesta virtuoosiseen suuntaan ja uuden talouden romahduttamisessa puolestaan tai-

don erottamisesta persoonasta.) Kotityössä tämän tyyppinen taito on ollut erityisellä tavalla sidoksissa naissukupuoleen – eikä tässä sidoksessa ole tapahtunut juuri muutoksia teknistämisestä ja ”pehmoisia” koskevista haaveista ja mielikuvista huolimatta. Tekniikan läsnäolo kotona ei vähennä oman erityisen kokemuksen, subjektiivisuuden ja persoonallisuuden osuutta kotityössä, vaan päinvastoin korostaa niitä:

1. Koneet ja laitteet eivät ole vähentäneet kotityötä, vaikka ne ovatkin ”henkistäneet” sitä. Ne ovat pikemminkin hajauttaneet entisestään kotityötä ja laajentaneet huolehtimisen piiriä uusille alueille: siisteydelle, ruokavaliolle, harrastuksille, koulutusvalinnoille jne. on tullut uusia, aiempaa vaativampia kriteereitä.

2. Koneet ja laitteet eivät myöskään ole neutraloineet sukupuolieroja, vaan tehneet siitä vain hankalammin käsiteltävän, kun naisten ja miesten työt eivät välttämättä eroa ulkoisilta suoritusiltaan kovin paljon toisistaan. Laskujen maksaminen netissä tai lapsen korvatulehduksen hoito-ohjeiden metsästäminen näyttävät samalta kuin ylitöiden teko tai edullisimpien auton renkaiden etsiminen. Kaikki takovat näppäimiä. Tasa-arvopolitiikan kriisi ja sen käsitys sukupuolineutraalista työstä on nähtävissä kodin ”sisällä”.¹⁵

Kotityön merkitys onkin siinä, että kotona ovat jo nähtävissä selkeästi ne kehityskulut, jotka ovat muilla teknistämisaloilla vasta hahmottumassa. Teknistäminen affektiivisessa työssä kohdistuu sukupuolispesifiin työhön, useimmiten perinteisiin naisten töihin, ja sen tavoitteena on irrottaa työ erityisestä naisruumista syrjäyttämällä naisten elävää työtä.

Mutta hajamielisyys on myös luonteenomaista ns. kommunikatiiviselle työlle ja kulttuuriselle sekä tutkimukselle. ”Tietokoneen käyttäjät ovat levottomia kolibreja”, kuten New York times heitä jokin aika sitten luonnehti. Nämä levottomat sielut lentelevät asiasta toiseen, ovat kiinnostuneita kaikesta välittämättä mistään. Kommunikatiivista työtä pidetään jostain syystä ruumiit-

tomana, kommunikatiivinen työläinen on jonkinlainen ”anima vagans”, harhaileva sielu, jota tuulet ja muodit viskelevät sinne tänne rahan perässä. Siksi esimerkiksi perinteisen hoitotyön teknistämisessä, sen muuntamisessa kommunikatiiviseksi työksi, nähdään mahdollisuus päästä eroon työntekijän ruumiillisesta läsnäolosta.

Toisin kuin yleensä ajatellaan, hajamielisyys on kuitenkin avain nimenomaan työn ruumiillisuuteen. Walter Benjamin, joka esseessään ”Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella” piti hajamielisyyttä nykyaikaisen elokuvayleisön taidekokemuksen tapana, sanoo, että hajamielinen tapa kuluttaa taidetta on meille tuttua arkkitehtuurista, koska useimmiten asumme ja liikumme kiinnittämättä suuremmin huomiota yksityiskohtiin.¹⁶ Hajamielisinä käytämme tilaa aistimellisesti (kaikilla aisteillamme), ruumiillisesti (emme jollain elimellä) ja materiaalisesti. Mieleemme on niin sanotusti toiminnassa, se tekee jotain olennaista, mutta se ei tee mitään erikoista. Itse asiassa huomion kiinnittäminen voi lamaannuttaa, keskittyminen voi viedä kyvyn liikkua ja toimia, kuten Italo Svevon *Zenon tunnustusten* sankarille käy kun hän alkaa pohtia, mitä kaikkia lihaksia tarvitaan jalan liikuttamiseen. Hajamielisinä meillä on ruumiimme aina mukana, aistimme sillä ja luotamme siihen.

Kommunikatiivisessa työssä yksi esimerkki tämän hajamielisen ihmisruumiin syrjäyttämistä ovat hakukoneet, kuten Google. Ne pyrkivät teknistämään hajamielistä ja harvovaa tiedon keräämistä ja kontrolloimaan sitä. Ne korvaavat ruumiillisen, aistimellisen ja materiaalsen vuorovaikutuksen ja läheisyyden eräänlaisella sosiaalisella teknologialla. Teknologian mallina on *sosiaalinen tilanne* eikä sen lopputulos, ja tavoitteena on ihmis-suhteiden teknistäminen. Koneesta tai järjestelmästä rakennetaan keskustelukumppania, työkaveria. Tämä työkaveri ei välttämättä ole mukava, se panttaa tietoa, järjestää asioitani selän takana ja toimii muutenkin työnantajan kätyrinä valvoen toimintaani

aamusta iltaan ja illasta aamuun. Niin käytännöllisiä ja käteviä kuin hakukoneet ovatkin, korvaavat ne sosiaaliset suhteet ja tekevät yhteyksistä toisiin ihmisiin ja toisten ihmisten aivoihin kontrolloituja, kuten Kiinan viranomaisten toiminta hiljattain näytti: hakukoneen kautta voidaan kontrolloida tietoa, karsia niin sanottua epäoleellista tietoa ja ylipäättään tehostaa kontrolloidusti ihmisaivojen toimintaa.

Luovan työn, tutkimuksen ja taiteen alueella kuulee usein valituksen, että aikaa ei juuri jää varsinaiselle luovalle työlle, koska on istuttava kokouksissa, suunniteltava, täytettävä erilaisia raportteja, perehdyttävä uusiin määräyksiin. Aikaa vievät seminaarit, koulutustilaisuudet, kokoukset ja muut vastaavankaltaiset tilaisuudet ovat osaltaan myös kontrollimuotoja. Niissä sosiaalinen kanssakäyminen, vuorovaikutus ja kommunikaatio kääntyvät yhä useammin toiminnan sosiaalisiksi kontrolloinniksi ja erilaisten muodollisten menettelytapojen pakottamiseksi luovaan työhön.

Affektiivisen työn, kommunikatiivisen työn, kulttuurityön ja tiedon tuotannon kohdalla teknistäminen (laadunvarmistus, hyvien käytäntöjen paloittelu, toiminnan yhteismitallistaminen) kohdistuu suoraan työn ytimeen, siihen, mikä työssä on olennaista, eli ihmisruumiiseen kirjautuneeseen ja kerrostuneeseen tietoon tai pikemminkin hajamieliseen, hajaantuneeseen tietokykyyn, siis tietämiseen yleisenä kykynä eikä erityisenä tietona. Samalla se kohdistuu tähän tietoon kuuluvaan toimintakykyyn, vastaamiskykyyn, vuorovaikutuskykyyn, empatiaan ja tunteisiin. Teknistämisessä kyse on ihmisruumiin ja tiedon sekä tunteiden toisistaan erottamisesta.

Teknistämisen seuraukset voivat olla pelottavia esimerkiksi hoitotyössä ja terveydenhoidossa ylipäättään. Voimme kuvitella helposti, että tilannetta ja ihmistä arvioidaan formaalien, koodifioitujen informaatioketjujen perustalta eikä kyetä ottamaan huomioon inhimillisen kommunikaation moniulotteisuutta ja

merkkien ambivalenssia (”merkki ei ole merkki jos sillä ei voi valehdella”, kuten Umberto Eco toteaa) ja kontekstisidonnaisuutta, jotka hajamieliselle ihmisruumiille ja ihmisten väliselle kommunikaatiolle ovat usein itsestäänselvyyksiä.

Työntekijän näkökulmasta affektien ja vuorovaikutuksen mekanisoiminen sosiaalisten teknologioiden ja kommunikaatiotekniikoiden avulla, siis niiden erottaminen ihmisruumiista ja sitä kautta syntyvä etäisyys affekteihin ja esim. tunteisiin – etäisyys, jota sosiologiassa on pidetty jopa moderniteetin sivilisatorisena tuloksena – ruokkii mm. välinpitämättömyyttä, kynnisyttä ja opportunismia suhteessa ”asiakkaisiin” ja työn sisältöihin. Työntekijän kokemuksella ja ”työläisen tiedolla” ei enää pitäisi olla vaikutusta itse työhön.

Teknistämisen vaarana on siis se, että se tuhoaa affektiivisesta työstä nimenomaan affektit, sitoutumisen, läheisyyden ja vuorovaikutuksen. Se ”desaffektoi” affektiivisen työn.¹⁷ Näin se jättää sekä työntekijän että ”asiakkaan” vaille sitä yhteyttä tai sidettä, josta työ ainakin muodollisesti antaa lupauksen. Toisin sanoen, se antaa lupauksen läheisyydestä konkreettiseen ihmisruumiiseen, mutta lunastaa lupauksen suhteena universaaliin tekniseen ”dispositiiviin”, joka valikoi ja kontrolloi pääsyä määrättyyn informaatioon.

RUUMIIN EROTTAMINEN TIETOTYÖSSÄ

Kaikkialla affektiivisessä työssä – ja kyse on siis laajasta joukosta erilaisia töitä hoivatyöstä, erilaista palveluista kommunikatiiviseen työhön, kulttuurityöhön ja tutkimukseen – ihmisruumiin erottaminen affekteista ja affektiivisuudesta (ja ajattelusta) tapahtuu kahdella toisiaan täydentävällä tavalla:

1. Työntekijän ruumiillinen läsnäolo pyritään teknistämisen avulla siirtämään itse tuotantoprosessin, välittömän työn rinnalle. Työntekijä alkaa valvoa ja organisoida automatisoituja prosesseja.

Näin syrjäytetään elävää työtä ja tarvitaan vähemmän työvoimaa.

2. Työntekijän erityinen ruumis, hänen persoonansa, pyritään erottamaan siihen kerrostuneista kokemuksista, tunteista ja taidoista. Tunteet, taidot ja kokemukset formalisoidaan, niistä tehdään helppokäyttöisiä menetelmiä, ”hyviä käytäntöjä” ja itsestäänselvyyksiä, joita kuka tahansa osaa käyttää tarvitsematta pitkää koulutusta. Tämä teknistäminen vie käyttöarvon erityiseltä ihmisruumiilta, sen kokemuksilta, taidoilta ja tunteilta, ja kun erityisellä ihmisruumiilla ei ole käyttöarvoa, ei sillä ole vaihtoarvoakaan, eli elävän työn hinta laskee. Nyt työvoiman koulutukseen ei tarvitse investoida niin paljon.

Nämä ovat joitakin puolia siitä ristiriidasta, johon törmäämme ns. tietotaloudessa: tiedon keskeinen asema tuotannossa ja rikkauten luomisessa ei johda tietotyöläisten tulojen kasvuun, heidän asemansa varmuuteen ja yhteiskunnallisen arvostuksensa lisääntymiseen, vaan päinvastaiseen tulokseen: tulojen pientymiseen, työsuhteiden prekarisoitumiseen, yhteiskunnallisen arvostuksen laskemiseen. Informatiivisuuden tuloksena tieto, emootiot, aistiminen ja ajattelu muunnetaan mekanisoiduksi ”laskumenetelmäksi”, jonka suhteen elävä ihmisruumis ja ihmisaiivot ovat kustannus ja riski. Persoonalliset, itsenäiset ja odottamattomat käyttötavat saavat aikaan bugeja, aiheuttavat häiriöitä ja uhkaavat joskus kaataa jopa koko järjestelmän. Siksi kaikenlainen oma-aloitteellisuus, kokeilu ja valvoton soveltaminen on eliminointava jo ennen kuin ne pääsevät käyttämään kallista konetta, eli ennen kuin työntekijä pannaan töihin. Koneenkäyttäjän riskit on arvioitava, eliminointava ja mahdollisuudet kartoitettava. Kärjistäen: kasvatuksen ja koulutuksen tehtävä on luoda ihmisestä nöyrä ja tehokas ihmiskoneen käyttäjä.

Uusi tuotantotapa, jossa ihminen tuotetaan ihmisen avulla (tietokapitalismi tai kognitiivinen kapitalismi), ei siis – innokkaiden propagoijien haaveista huolimatta – syrjäytä ihmisruumista ja ihmisaivoja tai ihmismieltä kokonaisuudessaan.

Sen sijaan se kurjistaa affektiivista, henkistä, luovaa, kommunikatiivista työtä ja kotityötä mekanisoidessaan hajamielistä, harvaa, ruumiillista ja aistimellista yleistä älyä ja kääntäessään sitä pelkäsi informaatioksi.

Ilman käyttäjiä, ilman elävää työtä ja yleistä älyä informaatio jää kuitenkin resurssina steriiliksi. Mekanisointi yrittää viedä myös kaiken arvon ihmisruumiilta ja ihmismieleltä silloin, kun se ei ole ”töissä”, siis valvomassa ajattelun automatisoituja prosesseja, istumassa kontrolloituna kokouksessa, käyttämässä softaa tai suunnittelemassa uusia kokouksia.

Nykyään työntekijän erityinen ruumis, hänen persoonansa, pyritään erottamaan siihen kerrostuneista kokemuksista, tunteista ja taidoista. Tunteet, taidot ja kokemukset formalisoidaan, niistä tehdään helpokäyttöisiä menetelmiä, ”hyviä käytäntöjä” ja itsestäänselvyyskäytäntöjä, joita kuka tahansa osaa käyttää tarvitsematta pitkää koulutusta. Tämä teknistäminen vie käyttöarvon erityisesti ihmisruumiilta, sen kokemuksilta, taidoilta ja tunteilta, ja kun erityisellä ihmisruumiilla ei ole käyttöarvoa, ei sillä ole vaihtoarvoakaan, eli elävän työn hinta laskee.

Kun yleinen yhteiskunnallinen tieto, kokemukset, affektit, vuorovaikutus ja kommunikaatio muunnetaan standardisoiduksi informaatioksi ja hyväksi käytännöiksi, siis kun ihmisruumiiseen kerrostunut yleinen yhteiskunnallinen tieto ja informaatiokoneet erotetaan toisistaan, kun elävä ihmisruumis, aivot ja ajattelu erotetaan toisistaan, niin siirrymme eräänlaiseen aivottoman ajattelun aikaan. Tässä tilanteessa henkinen työntekijän ja affektiivisen työntekijän työ (ja se, mitä henkisestä ja affektiivisesta jää äärimmilleen redusoituna jäljelle) osallistuu kyllä tuotantoon, mutta se osallistuu siihen vailla mitään välitöntä suhdetta ja pääsyä tietoon (ja affekteihin) informaationa, siis vailla mitään pääsyä ajatteluun. Tämä äärimmäinen erottaminen, affektien, tunteiden ja ihmisruumiin toisistaan erottaminen muokkaa varmasti yhteiskuntiemme ilmapiiriä ja työntekijöiden mielentiloja. Nyt yksit-

täinen ihminen eristetään siitä, mitä on pidetty Homo sapiensin lajijominaisuutena: ihmiseläin kykenee muuttamaan elämänmuotojaan poikkeamalla luutuneista käyttäytymismalleista, hän on sekä joustava ympäristöjen suhteen että kykenevä luomaan ympäristöjä tai konteksteja. Hän kykenee luomaan uutta, käyttämään eri tavoin annettuja esineitä ja järjestelmiä; hän kykenee leikkimään. Teknistäminen pyrkii kuitenkin eliminoimaan leikin, kaiken ”väärinkäytön”. Se uhkaa tehdä maailmastamme totisen puurtamisen paikan vailla ristiriitoja ja vailla subjektiivisuutta, mutta ennen kaikkea vailla lepoa ja armoa.

- 1 Robert Boyer, *The Future of Economic Growth: As New Becomes Old*, Edward Elgar Publishing, 2004.; Christian Marazzi, ”ammortamento del corpo-macchina”, <http://multitudes.samizdat.net/L-ammortamento-del-corpo-macchina>.
- 2 Jeremy Rifkinin mukaan informaatiokoumouso oli jo 1980-luvun lopulla tekemässä työstä harvinaista herkkua. 1990-luvulla asiat menivät jo toisin: työssäkävien määrä alkoi nousta. OECD:n tilastojen mukaan vuosien 1995–2003 välillä työssäkävien määrä nousi Euroopan Unionin maissa 9,3 % (OECD, *Economic Outlook 2003*, Paris, 2004). Suomessa vuosien 1998–2003 välisenä aikana työpaikkojen määrän kasvu oli lähes kokonaan peräisi palveluista (palveluihin syntyi 152200 uutta työpaikkaa ja työpaikkojen kokonaisuus oli 130500), ks. Pekka Myrskylä ”Työpaikkojen kehitys 1998–2003”, *Kuntapuntari*4:2005. Julkisuudessa jokaista uutta teollista työpaikkaa tosin tervehditään kuin messiasia.
- 3 Marxin ”General intellect” – käsitteen ympärillä käydystä keskustelusta, ks. esim. Paolo Virno, ”Citazioni di fronte al pericolo”, teoksessa *Esercizi di esodo. Linguaggio e azione politica*, Ombre corte, Verona 2002 & Virnon *Väen kielioppi*, Tutkijaliitto, Helsinki 2006.
- 4 Muutoksen implikaatioista ks. esim. Philippe Zarifian, *Que sert le travail?*, La dispute, Paris 2003.
- 5 Ks. esim. Andrea Fumagalli *Lo spazio come eternalità in via di estinzione: terziarizzazione e lavoro cognitivo*, S.I.E. - XLVI riunione annuale,

- Napoli 2005.
- 6 Enzo Rullanin teos *Economia della conoscenza. Creatività e valore nel capitalismo delle reti*, Carocci Editore, Roma, 2004, on yksi parhaista tietotalouden ja tiedon tuottavuuden systemaattisia esityksiä. Ks. myös Rullanin *La fabbrica dell'immateriale. Produrre valore con la conoscenza*, Carocci Editore, Roma, 2004.
  - 7 Tavoitteet ovat luettavissa muun muassa Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen hallitusohjelmasta, (Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2003) sen sosiaali- ja terveystaloutta käsittelevästä osuudesta.
  - 8 Pierre Lévy, *World philosophie*, La Découverte, Paris 2000, s.15. Kriittikistä, ks. Franco "Bifo" Berardi, *La fabbrica dell'infelicità*, Derive&Approdi, Roma 2001, ss.81-97. Vaikka "Bifolla" on joskus taipumus samantyyppiseen utopismiin – ja "pessimismiin" – teknologian suhteen on mainittu kirja terävää ja innovatiivista informaatiotyön analyysia.
  - 9 André Leroi-Gourhan, *La geste et la parole*, Albin Michel, Paris 1964.
  - 10 Leroi-Gourhanin "oppilas" Michel Serres korostaa juuri näitä vapautumisen puolia, ks. esim. Michel Serres, *Luontosopimus*, Vastapaino, Tampere 1994.
  - 11 Zygmunt Bauman, *Postmodern Ethics*, Blackwell, Oxford 1993) & *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*, Blackwell, Oxford 1995.
  - 12 Olen käsitellyt eettisiä koneita kirjassa *Kuhnurien kerho*, Tutkijaliitto, Helsinki 2003.
  - 13 Massimo De Carolis, *La vita nell'epoca della sua riproducibilità tecnica*, Bollati Boringhieri, Torino 2004. *Forme di vita* – lehden ympärillä biologit, filosofit ja kielentutkijat ovat käyneet runsaasti keskustelua ihmisluonnosta ja innovatiivisuudesta. Ks. myös Paolo Virnon, *Quando il verbo si fa carne. Linguaggio e natura humana*, Bollati Boringhieri, torino 2003.
  - 14 Käsitteestä ks. Paolo Virno Mondanità, Manifestolibri, Roma 1994.
  - 15 Kuten Lidia Cigarini toteaa artikkelissaan "Quello che dicono i lavoratrici": "tasa-arvolainsäädäntö ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien periaate, pidän niitä epäonnistuneina ja ne ovat epäonnistuneet, koska niiden perustana ei ollut minkäänlaista tutkimusta siitä erosta, jonka naiset tuovat töihin. Erityisesti miesten ja naisten tasa-arvoon suunnattuja lakeja ovat lopulta käyttäneet enemmän miehet kuin naiset. mielestäni näin ja mekaanisen ja toistuvan antidiskriminatorisen syyttelyn avulla ei päästä mihinkään ja neutralisoidaan naisten työn ja kulttuurin omaperäisyys, ja kaikki ne ongelmalliset puolet, joita se asettaa kysymyksiä". Borderias, mt. s. 60
  - 16 Benjamin, mt. "Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella", s. 164.
  - 17 Bernard Stiegler kirjoittaa kirjassaan *Mécréance et Discrédit(II)*, s. 113:"Sillä kuten nykyään näemme hyperteollinen aikakausi desaffektioyksilöt, mikä on samalla myös välttämättä demotivointia ja siis järjetömyyttä, koska järki on motiivi ja sellaisena kätkee affektin, tämä on hyvin hälyttävä massiivisen deindividuation prosessin todellisuus – siis sekä psyykkisen että kollektiivisen individuaation katoamista, tai kollektiivin itsenä muuttumista mitättömäksi".

Lisäys: Taide vastarintana

SAKRALISAATIO

Kulttuuria ja taidetta pidetään nykyään yhtenä keskeisenä taloudellisen kasvun tekijänä. Kulttuurin osuus kansantuotteesta kasvaa nopeammin kuin koko kansantuote, kulttuurityöntekijöitä ja taiteilijoita on jatkuvasti enemmän ja heidän koulutuksensa on parempaa. Kulttuuri siis työllistää. Taiteella nähdään myös arvoa lisäävä tehtävä talouden muilla alueilla. Esimerkiksi Pierre Guillet de Monthoux yrittää osoittaa kirjassaan *The Art Firm. Aesthetic Management and Metaphysical Marketing* kuinka esteettinen johtaminen ja metafyyminen markkinointi voivat luoda arvoa. Toisin sanoen taloudessa taiteilijoiden metodeja arvonn luomiseen voidaan soveltaa myös tuotannon eri aloille. Näin on asianlaita erityisesti ”huomiotaloudessa”, jossa erottautuminen ja havaituksi tuleminen on tärkeää. Toisaalta kulttuurityöntekijöiden työolot sekä palkan että työsuhteiden näkökulmasta näyttävät heikkenevän ja muuttuvan epävarmemmiksi samassa määrin kuin taiteen ja kulttuurin taloudellinen merkitys näyttää kasvavan.

Kulttuurin merkityksen kasvu ja kulttuurityöntekijöiden aseman heikentyminen ovat vastaavanlainen ilmi kuin se, mitä ns. tietotyölle on tapahtumassa: tiedon taloudellisen merkityksen

kasvu ja siirtyminen ns. tietoyhteiskuntaan johtavat tiedon tuottajien taloudellisen aseman ja yhteiskunnallisen arvostuksen heikkenemiseen.

Mikä on taiteen ja talouden, erityisesti nykytaiteen ja sen taloudellisen hyödyntämisen suhde? Entä onko taiteen ja taide-teoksen tuotteistamisella vaikutusta taiteen ilmaisumuotoon? Voiko taiteellinen ilmaisu syntyä vastarinnasta tuotteistamista ja taloudellista hyödyntämistä kohtaan ja toimia teosten yhteiseen käyttöön palauttamisen välineenä?

Ennen taideteoksen tuotteistamisen ongelman tarkastelua, haluaisin esittää havainnon tai melkeinpä väitteen: monet nykytaiteen museot ovat jostain syystä muuttuneet tiloiksi, joissa järjestetään luentoja, seminaareja ja keskustelutilaisuuksia tai joista on muuten vain tullut tapaamispaikkoja (kuten Kiasman kahvilasta). Museoissa järjestettäviin tilaisuuksiin ihmiset tulevat kenties oppimaan, keskustelemaan, tapaamaan tuttuja tai vain viettämään aikaansa (rautatieaseman tai linja-autoaseman sijaan). Usein näyttää siltä, että nykytaiteen museoiden kävijät eivät juuri piittaa näyttelyistä, teoksista ja esineistä. Voitaisiin kenties puhua nykytaiteen museoista uutena julkisena tilana, jossa taideteokset maallistetaan ja tehdään jälleen jollain tavoin käytettäväiksi.

Jos radikaali taideteoria ja taidekritiikki ovat pitäneet museoita taiteen pyhittämisen ja taiteen elämästä irrottamisen, teoksen ”käytöstä poistamisen” ja jalustalle nostamisen paikkoina, niin näin ei nykyään näyttäisi olevan: museonkäyttäjä ei välttämättä seisahdu teoksen eteen, hän suhtautuu siihen pikemminkin hajamielisesti, ikään kuin ei kunnolla huomaisi edes sitä; hän käyttää myös museon tilaa jotenkin epämääräisesti ja piittaamatta sen käyttötarkoituksista. Onko taide siis kuollut? Onko museo yhdessä modernin median ja taloudellisen tuotteistamisen kanssa tappanut taiteen?

Taiteen kuolemaan taiteilijat ovat usein vastanneet tavalla, joka tuo mieleen itsemurhan: massakulttuurin levittämää kit-

siä, estetisointia ja kaupallistamista paetakseen aito taide vetäytyy kommunikoimattomaan ja valitsee hiljaisuuden. Aito taide puhuu vaikenemalla, taidekokemus ei voi tapahtua muutoin kuin kieltämällä sen kaikki perinteen kanonisoimat luonteenpiirteet, kuten esimerkiksi kauneuden nautinto tai mielihyvä. Theodor Adorno näki Beckettin teokset esimerkillisinä tässä suhteessa.

Nykyään ei ole harvinaista kuulla kritiikkiä, joka kohdistuu tähän taideteoksen erityisluonnetta korostavaan filosofiseen ja esteettiseen perinteeseen, pidetään perinnettä sitten ”adornolaisena” tai jonain muuna. Kriitikkojen argumentti näyttäisi olevan se, että taideteos ja taide ylipäätään on saatettava yhteyteen talouden kanssa, koska muuten taiteella ja kulttuurilla ylipäätään ei nähdä tulevaisuutta. Estetismi, kommunikoinnista kieltäytyminen ja kaikkien taiteen kanonisoitujen perinteisten piirteiden kritiikki johtaa siihen, että taiteelle ja kulttuurille ei löydy rahoitusta, koska se ei näy eikä kiinnosta ketään. Siksi taidetta ja kulttuuria on ”tuotteistettava”, muuten se kuolee todella. Jostain syystä sekä esteettinen massakulttuurin kritiikki ja taiteen ja kulttuurin tuotteistamisen vaatimus jakavat keskenään ajatuksen ”taiteen kuolemasta”. Tämä yhteinen perusta saattaa olla enemmänkin kuin vain vastakkainen näkemys. Kuten Elie Wiesel määrittelee – hieman ironisesti – juutalaisuuden suhteen Jumalaan: ”Joko Jumalan puolesta tai häntä vastaan, mutta aina Jumalan kanssa”.

Lähestyn taiteen ja kulttuurin tuotteistamisen ongelmaa kysymällä: Onko tämä tuotteistaminen sama asia kuin taiteen tekeminen käytettäväksi, sen maallistaminen ja poistaminen pyhän taiteen piiristä?

Nähdäkseni ei. Päinvastoin taideteoksen tuotteistaminen, sen taloudellinen hyödyntäminen on täysin vastakkaista taideteoksen käytettäväksi tekemiselle, sen pudottamiselle pyhän palveluksen ja ”tuijottamisen” piiristä. Tuotteistamalla teoksesta tehdään ehkä kulutettava, mutta ei käytettävä. Se nostetaan esiin, mutta kos-

ketus siihen, sen aistimellinen, ruumiillinen ja materiaallinen haltuunotto estetään. Kuluttaminen, kuluminen vie taideteokselta sen taiteen, sen ytimen, jonka esimerkiksi Horatiuksen klassinen estetiikka ilmaisee sanoilla ”pronssiakin kestävämpi”.

Taideteoksen tuotteistaminen on pikemminkin teoksen sakralisaatiota, pyhittämistä ja privatisointia. Sen avulla teos yksityistetään, otetaan pois yhteisestä käytöstä ja yhteisen piiristä. Teokseen ”pääsee” vain rahalla tai koodilla. Tuotteistaminen on taideteoksen museoimista, sen poistamista käytöstä. Taide ei tuotteistamisen kautta tule yhteiseen käyttöön, osaksi muistiamme ja arkipäiväämme, vaan se pyhitetään ja eristetään vaihdettavaksi, yksityiseksi ja yksilölliseksi esineeksi.

Giorgio Agamben nostaa esiin profanaatiota käsittelevässä esseessään Walter Benjaminin jälkeensä jääneistä muistiinpanoista löytyneen katkelman, joka on otsikoitu ”Kapitalismi uskontona”.¹ Monen korvissa otsikko voi kuulostaa omalatauiselta, nykyään uskonto ja uskonnollisuus, henkisyys ja ”hiljentyminen” ymmärretään ainakin julkisuudessa kapitalismin, kaupallisuuden ja ”markkinahumun” vastakohtaksi. Sosiologit sen sijaan ovat valmiita muistuttamaan, että Max Weber näki protestanttisudessa (ja kalvinismissa) eräänlaisen henkisen edellytyksen kapitalismille ja kapitalismin tämän uskon sekularisaationa. Walter Benjaminin mukaan kapitalismi ei kuitenkaan ole yksinomaan protestanttisen uskon maallistumista ja maallistamista, vaan kapitalismi itse on uskonnollinen ilmiö, joka kehittyy kristinuskon rinnalla ja parasitiivisessä suhteessa siihen.

Benjaminin mukaan uskontona kapitalismia luonnehtii kolme eri seikkaa:

1. Se on kulttiuskonto ja kenties absoluuttisin koskaan olemassa olleista kulttiuskonnoista, koska kaikella tässä uskonnossa on merkitys vain suhteessa kulttiin ja sen noudattamiseen eikä esimerkiksi suhteessa johonkin erityiseen opinkappaleeseen tai tarkoitukseen.

2. Kulttina se on pysyvä, se on kultin juhlimista vailla lepoa ja armoa. Kapitalismissa ei ole mahdollista erottaa toisistaan työpäiviä ja juhlapäiviä. Se on yhtä juhlaa, jossa työ ja kultin juhlinta samaistuvat.

3. Kultin tavoitteena ei ole pelastus tai synninpäästö, vaan syyllisyys ja syyllisyyden levittäminen kaikkialle. Se pyrkii koko maailman sakralisaatioon: kapitalismi on kenties ainoa tapaus kultista, jonka tarkoitus ei ole vapauttaa tai päästää ihmistä syyllisyydestä, vaan syyllistää ja sitoa. Näin ”karkea synnintunto, joka ei tunne sovitusta, muuttuu kultiksi, ei karkottaakseen siihen syntinsä, vaan tehdäkseen synnintunnon universaaliksi [...] ja vangitakseen lopulta itse Jumalankin synnintuntoon. [...] Jumala ei ole kuollut, hänet on sen sijaan sisällytetty ihmisen kohtaloon”.² Koska kapitalismi ei pyri sovittamiseen tai pelastukseen, vaan syntiin ja syyllisyyteen, ei toivon, vaan epätoivon, niin uskontona sen tavoitteena ei ole maailman muuttaminen, johon se ei näe mahdollisuutta. Sen tavoitteena on siksi maailman tuhoaminen.

Benjaminin ajatusten ajankohtaisuus löysi makaaberiin vahvistuksensa mainitussa kevään 2006 keskustelussa protestanttisuudesta, työmoraalista ja ns. paskaduuneista. Saimme lukea lehdistä ja innostuipa itse pääministerikin kertomaan, että kaikki työ on hyvää, mikä tahansa työ on moraalisesti arvokasta, vaikka siitä ei saisi elantoakaan. Viesti oli selvä: työ on kultti tai riitti, jolla ei ole mitään välineellistä tavoitetta, se ei lupaa pelastusta, vain sitä on palvottava.

En lähde tarkemmin pohtimaan Benjaminin ajatuksia. Tässä yhteydessä riittää ajatus kapitalismista erottamisen ja pyhittämisen uskontona. Se pyrkii estämään käytön ja erottamaan toisistaan tuottajan ja tuotteen, sekä tuottajan ja tuotantovälineen.

Mainitussa esseessään profanaatiosta Giorgio Agamben huomauttaa, että uskontoa tarkoittava latinan sana ”religio” ei nykyisen käsityksen mukaan ole peräisin

verbistä ”religare”. Sen taustalla ei ole ajatus uudelleen yhteen sitomisesta, jumalien ja ihmisten maailman yhdistämisestä. Uskontoa tarkoittava ”religio” on sen sijaan peräisin verbistä ”relegere”. Verbillä osoitetaan sitä tarkkuutta, huolellisuutta ja huomaavaisuutta, jota jumalien toimittaessa on osoitettava. Toisin sanoen, uskonto, ”religio” ei yhdistä jumalia ja ihmisiä, jumalten ja ihmisten maailmaa, vaan pikemminkin valvoo sitä, että jumalat ja ihmiset eivät sekoitu ja heidän maailmansa pysyvät erillisinä. Uskonto on siis jumalien ja ihmisten maailmojen eron säilyttämistä ja erosta huolehtimista.

Tämä merkitsee myös sitä, että uskonnon vastakohta ei ole epäusko suhteessa jumalalliseen tai jumaluuden kiistäminen. Jumalan olemassaolon kieltäminen voitaisiin lukea vielä uskonnon sisään, koska se pitää yllä eroa jumalien ja ihmisten välillä. Uskonnon (”religio”) vastakohta on sen sijaan huoleton, vapaa mielinen, hajamielinen ja jopa leikillinen suhtautuminen jumalien ja ihmisten eroon. Se on asenne, joka ei kiinnitä riittävästi huomiota eikä keskity tarpeeksi. Tämän seurauksena tapahtuu kaikenlaista ”odottamatonta” ja suunnittelematonta, lusikka tipahtaa, paperipino hajoaa.

KÖMPELYS

Walter Benjaminin tuotannossa hajamielisyys yhdistyy ”kyttyräselkäukon” kautta unohtamiseen ja muistamiseen:

”Tunsin tuon sakin, joka oli niin karkäs tekemään vahinkoa ja kolttosia, ja siinä, että se viihtyi kellarissa, ei ollut mitään ihmeellistä. ’Roskaväkeä’ se oli. [...] Äitini paljasti sen minulle tietämättään. ’Senkin kömpelys!’ hän sanoi aina kun olin särkenyt jotakin ai kaatunut. Ja nyt ymmärsin, mistä hän puhui. Hän oli puhunut kyttyräselkäukosta, joka oli katsellut minua. [...] Se, ketä tuo ukkeli katselee, ei pidä varaansa. Hän ei huolehdi itsestään eikä ukkelista. Hän seisoo typeryneenä sirpalekasan ääressä”.³

Hän on yhtä typeryynyt kuin ”historian enkeli”, joka tahtoisii ”herättää kuolleet ja kerätä yhteen sen, mikä on lyöty palasiksi”.⁴

Kyttyräselkä palaa esseessä Franz Kafka. Taipuneena, väärityneenä tai kuormitettuna oleminen on se muoto, jonka asiat unohduksissa ollessaan, nukkuessaan saavat. Asiat, jotka nukkuvat ja jotka unohdamme, eivät lakkaa olemasta, ne ovat kuin hahmonsaa menettäneet tai kokonaan kadonneet liikkuvat esineet ja oliot hitaasti valotetussa valokuvassa. Emme näe niitä, mutta tunnemme niiden läsnäolon.

”Eikö meitä itseämme sitten kosketa sama ilman henkäys, joka on ollut ennen meitä eläneiden ympärillä? Eikö äänissä, joita kuuntelemme, ole nyt jo mykistyneiden äänten kaiku? Eikö tavoittelemillamme naisilla ole sisaria, joita he eivät ole enää tunteet. Jos näin on, silloin menneiden sukupolvien ja meidän välillämme vallitsee salainen sopimus. Silloin meitä on odotettu maan päälle. Silloin meille on jokaisen meitä edeltäneen sukupolven tavoin annettu heikko messiaaninen kyky, jota menneisytydellä on oikeus vaatia”.⁵

Tämä heikko messiaaninen kyky taivuttaa rumiimme. Unohdetut, nukkuvat asiat muistamme ruumiillamme. Ne kuulostavat jotenkin ”samantapaiselta kuin maahan varisseiden lehtien kahina”. Kyttyräselkä on väärityneen elämän asukas – ja vääritynyt on muoto, jonka asiat unohduksissa ollessaan, siis yksinäisinä saavat. Ruumiimme taipuu jonkin salaisen heliotropismin vetämänä kohti mennyttä. Ehkä Benjaminin mainitsema heikko messiaaninen kyky on ruumiimme kykyä lunastaa menneisyys ja suoristaa selkä. Hajamielisyys, pään vaipuminen rintaa vasten, vetäytyminen tästä maailmasta olisi näin unohdettujen asioiden muistamista, rukoilemista ”ukkelinkin puolesta”. Hajamielisinä, sirpalekasan äärellä muistamme odottamatta, lunastamme ja palautamme menneen.

KÄYTTÖÖN OTTO

Vapaamielinen ja hajamielinen suhtautuminen jumalten ja ihmisten eroon ei valvo eroa pyhän ja maallisen välillä, jumalille omistetun ja ihmisten käytettävissä olevan välillä. Tämä hajamielisyys ja sen aikaansaama ”maallistaminen” avaa mahdollisuuden erityiselle tavalle olla kiinnittämättä huomiota, erityiselle tavalla olla hajamielinen, tavalle, joka ei ota eroa huomioon tai käyttää sitä erityisellä tavalla. Tämä erityinen tapa on leikki – ja siitä lähtöisin oleva taide. Leikki on aina jotenkin tekemisissä pyhien asioiden koskettamisen ja niillä ”näpräämisen” kanssa. Se on fyysistä, aistimellista ja ruumiillista eikä leikin nautinto ole sen lopputuloksessa, vaan leikkimisessä.

Mitä ovat pyhät, mitä maalliset tai profaanit asiat tai oliot? Mainitussa esseessä Agamben kertoo, että esimerkiksi roomalaisten mielestä pyhiä olivat esineet, jotka jollain tavoin kuuluivat jumalille. Ne eivät olleet vapaasti käytettävissä ihmisten arkielämässä. Pyhäinhäväistys oli tällaisen erityisen käytöstä pois olemisen alaisena olevan esineen käyttöön ottamista ja määräyksen rikkomista. Pyhittäminen oli puolestaan erityistä käytöstä poistamista. Profanaatio, maallistaminen tarkoitti puolestaan esineen tai olion vapauttamista ihmisen käyttöön.

Siirtymä pyhästä maalliseen, maallisesta pyhään saattoi tapahtua monin tavoin. Yksi tärkeä maallistamisen väline oli kuitenkin kosketus, kontakti. Se ”saastuttaa” pyhän, joka on sitä, mihin ei voi ja mitä ei saa koskettaa. Pyhän lihan koskettaminen riitti sen syötäväksi tekemiseen. Itse asiassa kosketus (ja aistimus) voidaan näin ymmärtää jumalilta varastamisen keinoksi. Se, mitä jumalilta varastetaan, on aika; varastamisen avulla paetaan tuomiolta, viivästytetään sitä. Siksi aika, ihmisen aika ja elo ovat sidoksissa aistimellisuuteen ja ruumiillisuuteen. Aika ei ole tyhjä abstraktio, se on niin sanotusti täynnä elämää. Mutta jumalilta varastetaan myös pyhän odottamattoman käytön, leikin avulla. Leikki on ajan käyttöä vailla päämäärää, pelkkää huvia, joka lykkää kuole-

maa ja tuomiopäivää. Se on haltuunoton tai käyttöön palauttamisen erityinen muoto.

Leikki on peräisin kultista tai rituaalista. Se on kuitenkin kultin irrottamista sen uskonnollisesta päämäärästä (tuomiosta). Leikki vapauttaa ja päästää ihmisen pyhän piiristä, jossa ei voi koskettaa, ajaa takaa, vaan vain tuijottaa ja keskittyä. Leikki vapauttaa katseen ja kääntää ihmisen pyörimään itsensä ympäri, ajamaan itseään takaa; se päästää hänet liikkeeseen. Leikki ei kuitenkaan heitä pyhitettyä esinettä (tai teosta) menemään tai hylkää sitä. Eikä leikissä päämäärästään tai käyttötarkoituksestaan vapautetuista esineistä tai olioista ei tule kulutuksen kohteita, vaan koskettelun ja kosketuksen kohteita. Niistä tulee ”ajankulua”, ajan aistimista. Tämän ajan aistimisen, sen tuntemisen pyhittäminen (ja kapitalismi) haluaa hävittää tai ottaa pois ihmiseltä.

Lapset kykenevät leikkimään millä tahansa esineellä, jonka käyttötarkoitus voi olla taloudellinen tai sotilaallinen tai joku muu vastaava: auto tai kivääri (tai rypälepommi, kuten sotilaat ovat keksineet) voivat silmäräpäyksessä muuttua leluiksi, joilla ei ole mitään tekemistä talouden, sodan tai työn maailmojen kanssa.

On surullista, mutta ilmeisen totta, että emme enää kykene leikkimään, koska teemme työtä aamusta iltaan ja illasta aamuun. Agamben kirjoittaakin:

”sen, että moderni ihminen ei osaa leikkiä, todistaa vanhojen ja uusien pelien määrän huimaava lisääntyminen. Peleistä, leikeistä ja juhlista nykyihminen itse asiassa etsii epätoivoisesti ja itsepäisesti nimenomaan päinvastaista mitä niistä löytyy: mahdollisuutta päästä uudelleen kadotettuun juhlaan, paluuta pyhään ja sen riitteihin...”

Leikin aseman palauttaminen, maailman profanaatio, on varmasti, kuten Agamben sanoo poliittinen tehtävä ja politiikan tehtävä. Mutta samalla se vaatii myös leikillistä politiikkaa, kokeilua,

kosketusta ja pyhien asioiden haltuunottoa, hajamielistä suhtautumista yksityistettyyn ja pyhitettyyn.

Leikki ja siihen läheisesti sidoksissa oleva taide ovat siis edellä esitetystä mielessä vastakkaisia eristämisen, tuotteistamisen ja yksityistämisen tekniikoille ja tavoitteille. Enemmänkin, ne sekä vastustavat pyhää, pyhittämistä, eristämistä ja yksityistämistä (museointia) että yrittävät palauttaa ja tuoda yhteiseen käyttöön yksityistettyä ja eristettyä. Se, että tämä palauttaminen tapahtuu usein juuri nykytaiteen museoissa – ja tilanteessa, jossa julkisia tiloja kaikkialla muualla yksityistetään, kontrolloidaan ja paloitellaan – on nähdäkseni merkittävää.

MITEN TAIDE VASTUSTAA, MITEN SE TUO YHTEISEEN KÄYTTÖÖN?

Huomiotalous, informaatioähky, brändi, luovat luokat, luova teollisuus, kulttuuri taloudellisen kasvun moottorina jne. ovat nykyään termejä, joita kuule seminaarista toiseen: on tuotteistettava, kiinnitettävä huomiota, erottauduttava massasta, kopioitava ja kierrätettävä.

Kun Walter Benjamin kirjoittaa esseessään ”Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella” hajamielisyydestä nykyaikaisen elokuvayleisön mielentilana ja taideteoksesta nauttimisen tapana, näkee hän juuri uusien taiteellisten ilmaisumuotojen, kuten elokuvan, ja hajamielisyyden sidoksessa uuden taidekokemuksen aistimellisen ytimen.

Mutta mitä aistimellista, ruumiillista (ja materialistista, koska Benjamin näki siinä myös materialistisen estetiikan mahdollisuuden) on hajamielisyydessä?

Benjaminin mukaan hajamielinen tapa kuluttaa taidetta on meille tuttua arkkitehtuurista: huolimatta sankariarkkitehtien ponnisteluista meillä on taipumus asua hajamielisesti, kiinnittämättä huomiota rakennusten yksityiskohtiin. Sen sijaan kun

kiinnitämme huomiota, kun pysähdymme ja keskitymme, ruumiimme painuu kyyryyn, vetäytyy taka-alalle, alamme unohtaa sen ja kaikki ne, joita se kantaa mukanaan. Kokemus on meille tuttu unesta. Pahinta on ruumiin unohtaminen, aistimisen turtuminen, käden puutuminen. Tuon suuren ”lauman eteentyöntyn aseman” unohtaminen, sen unohtaminen, mikä sisällämme muuttuu yskän kautta eläimeksi, kuten Kafkalla. Hajamielisyyden kokemus on kokemus eläimeksi muuttumisesta, lajiksi tulemisesta, jossa yksilöllisyyden kuvitelma katoaa.

Hajamielinen taidekokemus ja hajamielinen taideteos, siis teos, joka antaa mahdollisuuden hajamielisyyteen, palauttaa ruumiimme – joka on kenties kaikkein unohdetuin – meidän käyttöömmekä ja yhteiseen käyttöön. Hajamielinen taideteos on jollain tavoin erottamaton hajamielisen ruumiista. Siitä ei voi erottaa jotakin erityistä informaatiota, sitä ei voi brändätä tai tuotteistaa unohtamatta tai puuduttamatta taideteoksen aistimellista, ruumiillista, materiaalista ja viime kädessä koskettavaa olemassaoloa ja kokemisen tapaa.

Hajamielisyys ei ole tekemisissä vain teoksen sisällön, vaan myös taiteellisten ilmaisumuotojen kanssa. Hajamielisyys ei kiellä taideteoksen kanonisoituja kokemisen tapoja eikä se sulje esteettistä kokemusta puhtaaseen kommunikoimattomaan. Näin on etenkin nykytaiteessa, joka vastustaa – enemmän tai vähemmän tietoisesti – teoksen merkityksen (kierrätettävän informaation) ja sen aistimellisen, ruumiillisen ja materiaalsen olemassaolon erottamista. Se vastustaa ruumiin unohtamista ja ruumiin ja aistimisen samantekevyyttä. Ja se vastustaa sitä nimenomaan hajamielisyyden, tylsyyden ja kommunikoimattomuuden avulla. Se vaikeuttaa tietoisesti kommunikoimista ja informatiivisuutta, teoksesta eristettävää merkitystä. Se on katkaisin, joka vapauttaa tai palauttaa tilaa yhteiseen käyttöön, siis sellaiseen käyttöön, jota ei ohjaa ennalta annettu merkitys, käyttöön, joka on kokeilua ja leikkiä.

Ja koska teos ei kerro mitään tai vastaa mihinkään, siihen tarttuu helposti ja huomaamatta käsin.

- 1 Giorgio Agamben, ”Profanazione” teoksessa *Profanazioni*, Edizione, nottetempo, Roma, 2005.
- 2 Agamben, mt.
- 3 Benjamin, Walter: Kyttyräselkäukko, teoksessa *Messiaanisen sirpaleita* mt.
- 4 Benjamin, Walter: ”Historian käsitteestä” teesi IX, teoksessa *Messiaanisen sirpaleita* mt.
- 5 Benjamin, Walter: ”Historian käsitteestä”, teesi II, teoksessa *Messiaanisen sirpaleita* mt.
- 6 Agamben, Giorgio. ”Profanazione” teoksessa *Profanazioni*: Edizione, nottetempo, Roma, 2005.

VII Ohjattu vapaus

Tietokykykapitalismissa yrityksen on, ollakseen tuottava, eletävä vapauden kanssa, ropusakin kansa yhteiskunnassa. Yritys on taloudellisen arvomuodostuksen uusi yhteiskunnallinen kehys, joka pyrkii järjestäytymään tiedon tuotannon ”ekosysteemiksi”. Sen tavoitteena on hallita ja ohjata itsenäistä työvoimaa, joka työskentelee avoimessa (globaalissa) tilassa ja loputtomassa ajassa tehtäviään jatkuvasti vaihdellen. Siksi pyrkimys on luoda organisaatioita, joissa elävä työ – tietäminen – säilyy elävänä eikä sitä suljeta rutiineihin, vaan pidetään hyväkuntoisen, virkeänä ja innokkaana. Työn ja tuotannon organisointi kohdistuu nyt avoimeen tilaan, pintaan. Alue, territorio avoimena tilana ja siinä työskentelevä vapaa ihminen muuttuu ohjauksen ja vallan kohteeksi. Nyt organisointi kohdistuu loputtomaan aikaan ja aika muuttuu eräänlaiseksi kestoksi, jossa järjestetään jatkuvasti muuttuvia ja päällekkäisiä tehtäviä.

Michel Foucault’n 1970-luvun loppupuolen luennot Collège de France (Sécurité, territoire, population vuosilta 1977–1978 ja Naissance de la biopolitique vuosilta 1978–1979), joissa käsitellään turvallisuuden ja biopolitiikan teemoja, auttavat hyvin avaamaan näitä työvoiman uudentyypin ohjauksen olennaisia piirteitä.

1970-luvun aikana Michel Foucault siirtyi perinteisestä vallan tai valtojen analytiikasta, jossa tilaan sulkemisen, pakottamisen ja alistamisen tutkiminen (vankilassa, mielisairaala) oli tärkeässä asemassa, itsen alistamisen, itsen hallinnan tai itsen luomisen prosessien tutkimiseen, siis siihen, mitä olen edellä nimittänyt subjektiivisuuden analytiikaksi. Toisin sanoen, mielenkiinto kohdistui nyt ihmisten hallitsemiseen ”yksilöinä” eikä jonkin luokan jäsenenä, vankina, mielisairana, sotilaana tai työläisenä. Foucault onnistuu luennoissaan avaamaan hyvin niitä teemoja, jotka 1980-luvun yhteiskuntatiede otti kritiikittömästi vastaan modernisoitumisena, yksilöllistymisenä ja vapautumisena luokkayhteiskunnasta. Tärkeäksi tulee nyt ohjauksen (*gouvernementalité*) tutkiminen, siis sellaisen vallan tutkiminen, jolla ei ole ulkopuolta. Kyse on vallasta tai pikemminkin valloista, jotka ovat globaaleja eivätkä toimi tietyssä tilassa (kansallisvaltio, tehdas, koulu-vankila) ja jotka eivät siksi alistaneet, kolonisoineet tai tukahduttaneet jotain ”alkuperäistä” vapautta. Foucault’n ensisijaisena kiinnostuksen kohteena ei ole kuitenkaan valta, vaan tarve ymmärtää vastarinnan ja valtaan palautumattoman subjektiivisuuden ja oma-aloitteellisuuden (siis poliittisen toiminnan) muotoutumisen prosesseja globaalina, tilaltaan ja ajaltaan rajattoman vallan toiminnan sisällä, vallan joka tuottaa yksilöitä hallitakseen yksilöitä yksilöinä ja erilaisina.

1970-luvun puolivälissä Michel Foucault oli tullut tärkeään käännekohtaan: kuriyhteiskuntien ja niille ominaisten tietomuotojen analyysin aika oli ohi. Oltiin siirtymässä aikakauteen, jolla valta ja hallinta eivät toimineet suljettujen instituutioiden – kuten tehdas, koulu tai sairaala – kautta ja eristämällä ihmisruumis määrättyyn tilaan. Uusi aikakausi oli sellainen, että vangit, hullut ja työläiset tulisivat vielä haaveilemaan ”vanhoista hyvistä ajoista”, kun heidät vielä suljettiin laitokseen, kuten Gilles Deleuze sanoi vuona 1972 esitelmässään ”nomadiajattelusta”.¹ Tämä haaveilu on edelleen voimissaan.

Foucault'n teos *Tarkkailla ja rangaista* päättyy hiljaisuuteen: kaukaisen taistelun mykkä kumu ympärillämme korvaa aieman teoreettisen analyysin ankaran musiikin. Uuden kuvaamiseen, kuten myös uusien tietomuotojen kuvaamiseen, "eivät kuitenkaan sovellu sellaiset käsitteet kuin rangaistusinstituutiot tai instituutio, joka pyrkii työntämään yksilön syrjään..."² Yksilö ja yksilöllistyminen on otettava analyysin keskustaan, mutta ei annettuna ja spontaanina tai luonnollisena prosessina, vaan poliitikkojen ja tekniikoiden tuottamana.

Yksilö oli ollut kuriyhteiskuntien kauhukakara, josta piti päästä eroon. Nyt, uusien kontrollien yhteiskuntien tai turvayhteiskuntien ongelma on pikemminkin nimettömyys ja kollektiivisuus, liike pois yksilöstä, liike kohti yhteistä, jaettavaa ja epäyksilöllistä. Siksi valta toimii yksilöllistämällä, erottamalla ja erottautumalla, se toimii yksilöissä. Siksi Foucault'lle liberalismi on mielenkiintoista valtojen analytiikan historiallisesta näkökulmasta, ei moraalisenä totuutena tai ideologiana.

Tarkkailla ja rangaista -teoksen taustalla oli erottelu vankilan teoreettisen tai juridisen aseman – vapauden riiston paikka – ja vankiloiden käytäntöjen välillä, jotka olivat jotain aivan muuta: käytännössä ei riittänyt, että vapaus viedään, vaan vankilan käytännöt kulminoituivat monimuotoisessa nöyryyttämisen järjestelmässä, joka hajottaa ihmisen eikä kuulu millään lailla tilaan sulkemisen järjestelmään. Jollain tavoin Foucault lähtee nyt soveltamaan samankaltaista analyysia liberalismiin ja sen teoreettisen ja juridiseen vaatimukseen pakottaa ihminen vapaaksi yksilöksi, joka kohtaa kaltaisensa markkinoilla.

Foucault'n (ja Gilles Deleuzen & Felix Guattarin) osallistuminen 1970-luvun alun (vankila)kamppailuihin muodostaa epäilemättä perustan käänteelle. Niiden pohjalta Foucault alkaa käsitteellistää uudentyypistä tiedon ja vallan suhdetta. Tämä suhde ei ole tekemisissä pelkästään vankilan kanssa tai suljettu sinne, vaan se on tekemisissä tilanteiden ja olosuhteiden uuden

sommitelman kanssa. Se tarjoaa mallin, jota soveltamalla voidaan luoda vapauden tiloja ja vallan rikkomisen pieniä strategioita vallan sisään ja näin voidaan vallata omaa, yksilöllistä ja kollektiivista subjektiivisuutta sekä luoda yhteisiä elämän ja kamppailun muotoja "subversiota" varten. Se, mikä nyt on uutta, on, että "ulkoinen" puuttuu ja repressiohypoteesi on hylätty. Poliittisten kamppailujen tila ja vallankumouksellinen subjekti määritellään uudelleen, eikä vallankumous ole enää vain tai ainoastaan vapauden (tuonpuoleinen) perspektiivi, vaan vapauden käytäntö ja vapauden käyttöä, sen tekemistä vallan sisään ja vallan sisällä. Katkos perinteisen työväenliikkeen ja sen laillisuuskuulttuurin kanssa on selvä: kumous alkaa vapauden tilojen ja aikojen rakentamisesta vallan globaalissa tilassa, vallan sisällä. Aika lailla samat teemat löytyvät eri sanoin ajan radikaalista marxismista, esimerkiksi Hans-Jurgen Krahlilta ajatus metropolin tilasta globaalina tilana tai althusserilaisten ja poliittisen taloustieteen kritiikin voimakkaasta hyökkäyksestä "humanistista Marxia" ja niin sanottua antropologista vakiota vastaan.

Vuosien 1975 (*Tiedontahto*) ja 1983 (*La souci de soi / Itsehoiva*) välillä Foucault'n tuotannossa on katkos, jota on tulkittu teoreettiseksi kriisiksi ja siirtymäksi liberalismiin sekä poliittisesta aktivismista luopumiseksi.

Foucault'n luentojen julkaiseminen herätti Ranskassa jonkin verran keskustelua ja uutta kiinnostusta hänen työtään kohtaan. Esimerkiksi Foucault'n liberaalit tulkitsijat ovat nähneet biopolitiikka-käsitteen liberalismien apologiana. Heille valta näyttäytyy globaalina hyvänä hallintana ja sellaisenaan tuottavana. Liberaalihallinto ei pakota, vaan hoitaa ja kannustaa, ja siinä päästään eroon kuriyhteiskunnille ominaisista pakottamisen muodoista ja ristiriidoista (luokkakonflikteista). Foucault näyttäytyisi siis yksilön ja yksilönvapauksien ylistäjänä. Tätä näkemystä on kuitenkin vaikea suoraan yhdistää repressiohypoteesista luopumiseen ja subversion uusien muotojen kollektiiviseen rakentamiseen

”tässä ja nyt” vallan sisään, koska ilmiselvästi Foucault’lle represiohypoteesista luopuminen tapahtuu vastarinnan autonomian, sen kohtuuttomuuden ja sille luonteenomaisen levottomuuden korostumisen kautta – ei vastarinnan loppumisen kautta. Makrotason abstrakti puhe yksilöstä, yksilön oikeuksista ja muista vastaavista teemoista tuntuu myös Foucault’n työn ja hänen meto-
dinsa kannalta oudolta.

Läheisesti edellä mainittuun tulkintaan yhteydessä on myös käsitys, joka mukaan Foucault luopuu 1970-luvun ”aktivismista” ja siirtyy etiikan ja esteettisen tai yksilöllisen ulottuvuuden analyysiin. Näin hän olisi myöntänyt poliittisen toimintansa epäönistyneen. Jos asian ilmaisee karkeasti, niin Foucault olisi tämän käsityksen mukaan siirtynyt yksilöllistymisen, identiteetin muodostumisen ja sosiaalisen konstruktivismiin piiriin mikrotasolla ja jonkinlaiseen sosiologiseen organisaatioteoriaan makrotasolla. Hän olisi siis ollut vain aikansa lapsi!

1970-luvun lopun luentojen valossa nämä apologeettiset tulkin-
nkat vaikuttavat vääriä ja vahvistavat Foucault’n omaa näkemystä: kyse ei ole teoreettisesta kriisistä, vaan aikaisemmin käytettyjen käsitteiden määrittelemisestä uudelleen ja siirtymisestä subjektiivisuutta tuottavien valtamekanismien analyysiin, siis itsen tuottamisen ja itsen alistamisen käytäntöjen analyysiin.

Wilhelm Reichin kysymykset näyttävät nyt uudella tavalla ajankohtaisilta:

”Miksi naiset ja miehet taistelevat orjuutensa puolesta aivan kuin he kamppailisivat pelastuksestaan! Kuinka on mahdollista, että aletaan huutaa: haluamme lisää veroja! Vähemmän leipää! Se, mikä kummastuttaa, ei ole, että ihmiset varastavat tai lakkoilevat. Se on kummallista, että ne, jotka näkevät nälkää, eivät aina varasta ja ne, joita riistetään, eivät ole aina lakossa. Miksi kestämmme vuosisatoja riistoa, nöyryytystä, orjuutusta, aina siinä määrin, että emme halua sitä vain muille, vaan myös itsellemme?”

LIBERALISMI JA BIOPOLIITIIKKA

Siirtymästä nousevat Foucault’n ajattelussa termit biopolitiikka (biovalta) ja liberalismi. 11. Tammikuuta 1978 hän aloittaa luentonsa:

”Tänä vuonna haluaisin aloittaa siitä, mitä hieman epämääräisesti olen kutsunut biovallaksi (v. 1975 luennolla): kyse on joukosta mekanismeja, joiden ansiosta ihmislajia luonnehtivat biologiset piirteet muuttuvat politiikan, poliittisen strategian, vallan yleisen strategian kohteiksi”.³ Sana biopolitiikka oli ilmaantunut jo vuonna 1974 Rio de Janeiron konferenssissa, jossa Foucault sanoo, että ”kapitalistiselle yhteiskunnalle on tärkeää ennen kaikkea biopolitiikka, biologinen, ruumiillinen, ruumis on biopoliittinen todellisuus, lääketiede biopoliittinen strategia”. Teoksessa *Tarkkailla ja rangaista*, sen luvussa ”Kuuliaiset ruumiit”, Foucault käyttää sairaalaa analysoidessaan käsitettä ”funktionaalisen korvaamisen sääntö” (*règle du remplacement fonctionelle*). Siihen sisältyy ajatus tuottavan yhteiskuntaruumiin poliittisesta ja tilallisesta uudelleen jakamisesta tai organisoinnista. Tästä jakamisesta on peräisin perinteisistä sidoksistaan irrotettujen ihmisyksilöiden ”serialisaatio”, kokoaminen sarjoiksi tai rivistöiksi, ja ihmisten sijoittaminen uusien tuotantosuhteiden sisään tehtaaseen, vankilaan ja sairaalaan työläisiksi, vangeiksi tai potilaiksi. Valta, joka tekee tämän, on valtaa elämään tai elämän yli. Se pyrkii ottamaan kiinni ja käyttämään jokaisen subjektin elämän voimaa (vaikka sanaa biovalta ei vielä käytetä), ja käyttämään tätä elämänvoimaa (ja ihmislajia) sellaisenaan tai käyttämään sitä riisuttuna erityisistä elämänmuodoista ja kokemuksista.

Biopolitiikka ja biovalta, joita Foucault ei alun alkaen erottele, nousevat hänen yrityksistään määritellä liberalismia. Ensimmäinen Foucault’n liberalismiin määritelmistä on taloudellinen: liberalismi syntyy siirryttäessä manufaktuurista sarjatuotantoon. Historiantutkimuksen näkökulmasta paikannus on ontuva, ja

Foucault'lle itselleen lähinnä vain keino sanoa jotain nykyisyydestä. Kuten Foucault oli Hyppoliten kunniaksi pitämässä luennoissa Nietzschen historiankäsitteistä korostanut, genealogian tavoite on sanoa jotain nykyisyydestä eikä rekonstruoida menynyttä. Tärkeää on ”perspektivismi”. Foucault'n ”metodissa” nykyisyys on aina ikään kuin keskellä, ja vain lähtemällä nykyisyydestä, preesensistä, voidaan erotella aikamuodot. Foucault'n lähtökohta on aina oma aika ja pysyy siinä. Tämä merkitsee sitä, että historian tutkimisesta tulee olennaisesti toimintaa, tekemistä; historiaa koskevasta tiedosta tai tietämyksestä sitä, mitä Foucault nimittää genealogiaksi; näkymästä tai perspektiivistä, joka näin syntyy tulevaan, tulee eräänlainen alusta, dispositiivi tulevalle. Tietäminen on siksi Foucault'lle subjektiivisuuden tuottamista ja autonomian luomista suhteessa ulkoisiin määreisiin. Tietäminen ei palaudu jäännöksettä historiaan ja historiallisiin edellytyksiinsä, vaan se on pikemminkin tapahtuma, joka järjestää historian uudelleen.

Foucault'a koskevassa tutkimuksessa on usein eroteltu kolme eri Foucault'a. Ensimmäinen on 1960-luvun lopulle saakka ihmistieteiden ”diskurssin” syntyä, tiedon arkeologiaa ja modernisuutta *epistemen* käsitteen avulla tarkastellut tutkija. 1970-luvulla tiedon ja vallan suhteiden tutkimus nousee etualalle ja tärkeäksi muuttuvat käsitteet, kuten kuryhteiskunta, turvallisuus, biovalta/biopolitiikka ja normi. Foucault yrittää tutkia suvereenisuuden historiaa sen synnystä meidän päiviimme. Lopulta 1980-luvulla etualalle nousevat alistumisen ja alistaminen ongelmat jollain tavoin etiikan alle luokiteltavista kahdesta eri näkökulmasta: ensinnäkin ns. itsehoiva, esteettinen suhde itseen ja itsen muokkaamisen tekniikat: niiden kautta Foucault näyttää ennakoivan monia myöhemmin työvoimalle arkipäiväisiksi muuttuvia vaatimuksia. Toiseksi ”hoiva” tai hoitaminen – kaikkine konnotaatioineen – poliittisena suhteena toisiin (paimenvalta), toisten hoivaamisena.

1970-luvun lopun luentojen (”Turvallisuus, territorio ja väestö”, ”Biopolitiikan synty”) jälkeen on vaikea sanoa, onko kyseessä kolme eri Foucault'a vai vain kolme eri teemaa, jotka voidaan yhdistää yhdeksi. Se, mikä näyttäisi muuttuvan on nykyisyys, preesens – se, mistä lähdetään ja minkälaisiin tilanteisiin tutkimuksella pyritään vastaamaan. Tärkeitä ovat historialliset olosuhteet ja poliittiset tarpeet, joita Foucault'lla on: ne määrittävät kullakin hetkellä hänen mielenkiintonsa kenttää.

Jos ensimmäinen liberalismiin määritelmä korostaa siirtymää manufaktuurista sarjatuotantoon, niin toinen on tekemisissä vallan eräänlaisen kaksoisstrategian kanssa: vallan strategia kulkee yhtäältä ylhäältä alas yksilöllistämisenä, yksilöiden ohjaamisena ja hallintana yksilöinä, ja toisaalta se toimii serialisaationa, rivistöimisena ja sarjoittamisena, jota Foucault kutsuu väestön hallinnaksi; väestö on koottu ihmisjoukosta, jota ei yhdistä enää pelkkä juridinen yhteenkuuluvuus tai kansalaisuus, vaan nämä ihmiset kootaan yhteen ja luokitellaan jonkinlaisen näennäisen luonnollisen perustan avulla: naiset, miehet, työläiset, lapset, sairaat jne. Foucault'lle tämä liberalismiin toinen merkitys on poliittinen, mutta poliittinen siinä mielessä, että yhteiskunta erotetaan valtiosta ja valtion rooli ”minimoidaan”. Minimointi tapahtuu yrittämällä maksimoida ohjauksen tai hallinnan tulokset ja minimoimalla sen kustannukset, koska on aina parempi hallita tai puuttua vähemmän.

Kolmas liberalismiin määritelmä yhdistää liberalismiin vapautteen: liberalismi on vapautteen pakottamista. 1700–1800-lukujen vaihteessa valtasuhteiden alueella tehty suuri keksintö on, että nouseva teollinen kapitalismi tarvitsee toimiakseen ihmisten vapautta. Kun tehtaasta ja työnjaosta tulee ”kansojen varallisuuden” lähde ja kun tulee välttämättömäksi ottaa käyttöön ihmistyövoiman ruumiillinen voima, valtasuhteiden toiminta edellyttää ihmisen vapautta, turpeesta ja ”mieskohtaisesta riippuvuudesta” (Rousseau) irrotettua työvoimaa. Työvoiman on oltava

vapaata siirtymään tehtaaseen, sen on oltava vapaata perinteistään ja kokemuksestaan, jotta se voidaan järjestää uudelleen.

Adam Smithin sanoja lainaten: ”ihminen rikastuu käyttämällä useita (käsi)työläisiä ja köyhtyy käyttämällä useita (talous)palvelijoita”. ”Riippuvainen” työ ei ole tuottavaa, koska siinä työ, kuten ”näyttelijän lausunta, puhujan esitys tai soittoniekan sävel, katoaa...samalla hetkellä kuin se tuotetaan”. Sen tulosta ei voi erottaa tekijästään ja suorituksesta ja myydä markkinoilla.

Nyt valta alkaa elää vapaudesta, se ruokkii itseään vapaudella silloin kun valtasuhteet hajaantuvat ja levittäytyvät anonyymeina yhteiskuntaan. Valta tarvitsee vapautta, siis omaa vastakohtaansa. Mikäli vallan ”ulkopuolella” ei ole vapautta (*Tarkkailla ja rangaista*), niin myöskään valtaa ei ole vapauden ”ulkopuolella”, valtaa ei ole ilman vapautta. Tai: siellä, missä on valtaa, missä valtaa tarvitaan, siellä on myös vapautta ja vastarintaa, ja vapaus ja vastarinta tulevat aina ensin, koska mikään valta ei elä ilman niitä. Ajatus tuottavasta vallasta voidaan ymmärtää vain tämän vapauden ja vastarinnan ontologisen aseman kautta. Vastarinnan ja vapauden voimat ovat aina vallan sisällä, löydettävissä sieltä, ja vastarinta ja vapaus ovat aina vastarinnan ja vapauden käytännöt, vallan vastustamisen praktiikkoja ja vapauden tilojen luomista yhteiskuntaan hajaantuneiden valtasuhteiden sisään. Kyse on jonkinlaisesta sissisodasta, joka ei haaveile ulkopuolesta, vaan raivaa tilaa ”sisälle” ja tekee sinne ”tapahtuman”, joka panee valtasuhteet solmuun ja jonka jälkeen ne järjestäytyvät uudelleen. Palestiinalaiset ja zapatistit ovat usein toimineet tämäläisten kamppailujen esimerkkinä. Nykyisessä työelämässä vastarinnan muotojen ja vapauden tilojen rakentaminen olisi ajateltava tältä pohjalta, kun vallan muotoina ovat siinä vaaditut yhteistyö ja kommunikaatio.

Voidaan sanoa, että juuri vuosien 1978–1979 luennoissa tapahtuu eräänlainen halkeama ”elämän” sisällä. Halkeaman seu-

rauksena on mahdollista puhua biovallasta ja biopolitiikasta (biopoliittisista konflikteista) erillisinä, kun on käynyt selväksi, että valta tarvitsee aina vapautta, ihmisten vapautta omana rajanaan. Näin Foucault kykenee erottamaan vastarinnan, siis ”elämän voiman”, sitä alistavasta ja sillä toimivasta vallasta ja valtasuhteista, eikä biopolitiikka ole enää biovallan synonyymi. Biopolitiikka on siten käsite, joka antaa mahdollisuuden ymmärtää siirtymäetiikan ja estetiikan välillä: yhtäältä toisten hallinnan ja toisten hallinnan tekniikoiden ja toisaalta itsehoivan ja itsehoivan tekniikoiden välillä on (bio)politiikka – eikä vallan analytiikka ole enää mahdollista ilman subjektiivisuuden analytiikkaa eikä itsen hallintaa voida ymmärtää ilman toisten hallintaa. Näin avautuu politiikan toinen puoli, jota Foucault kutsuu etiikaksi, mutta joka itse asiassa on vain se ongelmanasettelujen ja strategioiden tila, jossa ihmiset tunnistavat itsensä subjekteiksi tai toimijoiksi ja vapaiksi ja jossa valta toimii.

JOHDATUS

Se, mitä Foucault luennoissaan tuo esiin on, että taloudellisen toiminnan ja politiikan välisen suhteen ongelman ratkaisevat tekniikat, jotka eivät tule talouden tai politiikan (modernin valtion ja sen suhteen määrittävän oikeuden ja ”luonnollisen” markkinamekanismin) piiristä. Tätä hän korosti vuosien 1977–1978 luennoissa käsitellessään fysiokraatteja. Tarvitaan toimia, jotka eivät ole palautettavissa markkinoihin tai oikeussubjekteihin, vaihtoon tai oikeuksiin. Se merkitsee myös, että loputon keskustelu siitä, onko taloudella ylivalta politiikkaan nähden vai voidaanko talouden keinoin rajoittaa talouden valtaa, on Foucault’n näkökulmasta kestävä. Sen sijaan on tutkittava sitä, mikä tulee näiden molempien suhteen ”ulkoa” ja ratkaisee niiden ristiriidat. Talouden ja politiikan tehokkuus tai toimivuus ei ole peräisin niiden omien toimintalogiikoiden sisäisestä rationaalisuudesta (kuten

hobbeslainen valtio- ja oikeusteoria tai uusklassinen taloustiede kuvittelevat), vaan rationaalisuudesta, joka on niille molemmille ulkoista ja jota Foucault kutsuu ihmisten ohjaukseksi (*gouvernement des hommes*). Sikäli kuin tässä yhteydessä voidaan käyttää termiä rationaalisuus, kyse on jonkinlaisesta sisäisestä rationaalisuudesta tai pikemminkin johdatuksesta.

Ohjaus, hallinnointi tai johdatus on ”inhimillinen teknologia”, jonka moderni valtio perii kristilliseltä seurakunnalta, pastoraatista eikä sitä löydy kreikkalaisilta tai roomalaisilta. Uskonollinen yhteisö rakentuu kirkoksi, siis instituutioksi, joka pyrkii ohjaamaan ihmiselämän arkea sillä verukkeella, että se johdattaa ikuiseen elämään toisessa maailmassa. Foucault’n mukaan kirkolle ominainen paimenen ja lauman suhteelle perustuva paimenvalta ei kohdistu pelkästään sieluun, koska sielusta huolehtimisen vuoksi se joutuu puuttumaan jatkuvasti arkipäiväiseen käyttäytymiseen, elämänhallintaan, varallisuuteen, hyödykkeisiin jne. Sen kohteena on kollektiivi eikä yksilö. Paimenvalta on poliittisesta vallasta erillinen 1700-luvun lopulle asti. Tämän kristillisen perinteen liberalismi kuitenkin taiputtaa, muokkaa, muuntelee ja rikastuttaa omien tarkoitusperiensä palvelijaksi. Kärjistäen voidaan sanoa, että sielunhoitamisesta puuttumalla arkipäiväiseen tulee nyt markkinakelpoiseksi tekemistä, ja sen takia valta joutuu puuttumaan elämän pienimpiinkin yksityiskohtiin.

Ohjaus ja johdettava hallinnointi merkitsevät, että asetetaan kysymys siitä, miten ja kuinka ohjataan muita ja muiden käyttäytymistä. Ohjaus on ensisijaisesti puuttumista teoilla mahdollisiin teoihin ja tekemisen mahdollisuuksiin. Se kohdistuu subjekteihin ja toimijoihin, joita pidetään vapaina ja jotka pyritään pitämään vapaina. Sen kohteena ovat yksilöt yksilöinä, heterogeeninen heterogeenisenä, eivät yksilöt jonkun luokan jäseninä.

Foucault’n liberalismiin genealogiassa teoria mikrovalloista, esimerkiksi sairaiden ja hullujen kontrolli sekä säätely, auttaa täs-

mentämään talouden ilmiöitä siinä mielessä, että liberaali makrovalta on mahdollista vain koska se käyttää mikrovaltoja johonkin ihmisjoukkoon, johonkin moneuteen. Mikrovaltojen avulla tuotetaan makrovallalle toiminnan mahdollisuuksien tila, eikä erotelu mikron ja makron välillä ole ontologinen.

Talouden ja politiikan suhteen ongelmallisuus voidaan kuvata seuraavin termein: suvereeni hallitsee aluetta ja ihmisiä oikeussubjekteina (päättää kuolemasta). Tähän oikeussubjektien tilaan tuodaan taloudellinen subjekti, jolla on intressejä eikä ”oikeuksia”. Hän toimii taloudellinen etu mielessään. Oikeussubjekti yhdistyy toisten samanlaisten kansa luopumalla subjektiivisista oikeuksistaan, ennen muuta oikeudestaan selvitä hengissä tappamalla muita; hän luovuttaa tämän oikeutensa (ja kykynsä tappaa) valtiolle ja suvereenille. Taloussubjekti sen sijaan yhdistyy toisiin nimenomaan pitämällä kiinni omista eduistaan. Ja jos tämä omista eduistaan ja oikeuksistaan kiinnipitäminen johtaa politiikan ja oikeuden alueella kaikkien sotaan kaikkia vastaan ja luonnontilaan, niin talouden alueella omista eduista kiinnipitäminen johtaa kaikkien hyvinvointiin. Foucault’n käsityksen mukaan talous ja politiikka ja etiikka eivät siksi ole koottavissa yhteen jonkinlaiseksi synteesiksi. Niitä ei voi totalisoida ykseydeksi eikä niiden heterogeenisyyttä voi sovittaa yhteen minkään ylemmän periaatteen alle. Tarvitaan siis uusi alue, uusi kenttä tai uusi viitekehys näille toisiinsa palautumattomille tekijöille. Se ei koostu pelkästään oikeus- ja/tai intressisubjekteista. Molemmat ovat hallittavissa samalla kentällä vain sikäli kuin onnistutaan luomaan uusi sommitelma, joka kietoo ne itseensä ja joka ei ole pelkkä niiden yhteiselle nimittäjälle perustuva yhdysside tai yhdistelmä, vaan myös joukko muita elementtejä ja intressejä. Tämä on ehto sille, että ohjaus/hallinnointi pysyy ”globaalina” ja erottautuu taloudellisesta ja juridisesta ohjauksesta.

VALTA KÄYTTÖLIITTYMÄNÄ

Foucault'n idea näyttäisi olevan se, että liberalismi keksii ja kokeilee joukkoa ohjaustekniikoita, joita harjoitetaan uudella tasolla, jota hän kutsuu ”kansalaisyhteiskunnaksi”. Kansalaisyhteiskunta ei ole autonominen tila suhteessa valtioon, vaan pikemminkin ohjaustekniikoiden osa ja jonkinlainen vastinpari. Foucault'n kansalaisyhteiskunta ei siis ole itsenäinen ja annettu todellisuus, jota valtio alistaisi ja johon se suorittaisi interventioitaan. Mutta se ei myöskään ole jokin jota ei loppujen lopuksi ole, kuten modernissa (hobbeilaisessa) käsityksessä, joka tekee luonnosta oikeuden kriteerin ja kansalaisyhteiskunnasta pelkästään sopimuksenvaraisen. Kansalaisyhteiskunta sijoittuu valtasuhteiden ja sen, mikä pakenee niitä, risteykseen. Se on ”transaktioiden todellisuus”, eräänlainen käyttöliittymä hallitsijoiden ja hallittujen välillä. Liberalismi ohjauksen ja hallinnon taitona on tämän käyttöliittymän hoitamista, ”käyttäjävällysten” ohjaustekniikoiden rakentamista, kansalaisten aktivoimista. Tässä risteyksessä syntyy myös biopolitiikka.

Liberalismi näkee markkinat testinä sille, mikä on hyvää ja yhteiskunnallisesti merkittävää. Markkinat ovat totuuden mitta, eräänlainen viimeinen tuomio, jossa ihmiset jaetaan jyyiin ja akanoihin ja jota varten ihmistä on muokattava ja ohjattava. Markkinoilla, hieman kuten viimeisellä tuomiolla, ei vallitse tasa-arvo ja yhteismitallinen vaihto, vaan erottelu ja jakaminen. Markkinat ovat kilpailun ja epätasa-arvon, erottautumisen ja eriyttämisen paikka. Näillä markkinoilla ihmissubjektit eivät ole kauppiaita, tavarantoimittajia ja välittäjiä, vaan yrittäjiä, jotka taistelevat pelastuksestaan. Kaupan ja vaihdon logiikan sijaan markkinoita hallitsee yritysten toisistaan erottautumisen epätasa-arvoinen logiikka. Voisimme puhua mimeettisestä logiikasta siinä mielessä kuin René Girard termin ymmärtää, mutta tämä mimeettinen logiikka on luotua eikä synnynnäistä. Markkinoita hallitsee siksi strateginen ajattelu, jonka tarkoituksena on ottaa haltuun jokin ”siivu”,

tärkeä paikka tai asema. Niistä ei voi puhua dialektiikan tai totalisoinnin termein, vaan aina strategisena kenttänä, jolla on jännitteitä ja kamppailua. Tai kuten asia voidaan sanoa: markkinoita hallitsevat heterogeeniset, toisiinsa palautumattomat dispositiivit tai keinojärjestelmät. Siksi uusi liberalismi pyrkii pikemminkin ohjaamaan moneutta ja kontrolloimaan erilaisten välisiä mahdollisia yhteyksiä. Sen politiikka on vastakkaista yhteen palauttamisen ja vaihdon sekä korvaamisen politiikalle, koska se yrittää ohjata erottautumista eikä kokoamaan erilaista yhteen tai eristämään niitä omiin lokeroihinsa. Nyt ohjaus ja hallinnointi kohdistuvat moneuteen, väestöön, joka koostuu taloudellisista subjekteista (luokista) ja juridisista subjekteista (kansalaisista) ja yhteiskunnallisista subjekteista, jotka kaikki ovat osa väestöä.

Kapitalismin analyysi jakautuu näin kahdelle tasolle, joilla tiedon tekniikoita voidaan käsitellä: ensinnäkin väestön tai moneuden taso, ”biotalouden” taso ja toiseksi luokkien taso, siis historiallis-poliittinen taso. Väestön analyysin taso puolestaan jakautuu kahtia: ihmislaji ja sen uusintamisen biologiset olosuhteet (sairaus, terveys, syntyvyys, riskit jne.) sekä sen taloudellis-sosiaaliset olosuhteet; toiseksi yleinen mielipide, yleisö väestön vastinparina yhteiskunnallisen kommunikaation alueella. Taloustieteilijä ja mainosmies, siis julkisen mielipiteen muokkaaja (lehdistö) syntyvät samaan aikaan. Seuraus on, että vallan kohteina ovat nyt elämä (bios) ja ymmärrys (nous). Näin avautuu todellisuuden uusi kenttä ja uudet tavat vaikuttaa elämään, käyttäytymiseen ja mielipiteisiin subjektien toiminnan tavan ja sanomisen tavan ohjaamiseksi. Syntyy siis vallan uusi dispositiivi tai uusi alusta, jolla valta toimii.

TYÖ MAHDOLLISENA

Uusi alusta tai uusi keinojärjestelmä poikkeaa radikaalisti aikaisemmasta kurin alustasta, jossa ihminen suljettiin sisälle tilaan

ja hänelle asetettiin rajoja. Se on turvallisuuden dispositiivi, joka tilaan sulkemisen ja rajaamisen sijaan pyrkii takaamaan ja varmistamaan kierron. Se antaa tehdä, innostaa ja suosii tekemistä. Jos kuri rajoittaa vapautta, niin turvallisuus tuottaa ja rakentaa vapautta, mutta se ei rakenna ja tuota niinkään yksilönvapautta kuin yrityksen ja yrittäjän vapautta. Jos kuri erottelee eri elementit koodin, mallin tai normin – joka määrittää sen mikä on sallittua ja mikä kiellettyä, normaalia tai epänormaalia – perustalta, jos se pakottaa muottiin, niin turva moduoli ja hoitaa eri normaliteetteja ja arvioi riskejä, joita se ei erottele hyvän ja pahan perustalta, vaan käsittelee kaikkia spontaaneina ja luonnollisina. Turva piirtää jakautumisien ja haaraumien kartan ja nyt normalisaatio on eri normaliteettien suhteisiin panemista, törmäämistä, ja sen kautta yritetään erottaa huonommat paremmista, hyödylliset hyödyttömistä. Tärkeäksi tulee yhteen käymisten ja suhteiden mallintaminen ennakoita.

Miten erottelu eri haarautumien, jakautumisien, voimien ja viivojen kentällä käytännössä tapahtuu? ”Kun suvereenisuus kapitalisoi tilan ja arkkitehtuurin, ja kuri asettaa kysymyksen eri elementtien funktionaalisuudesta ja hierarkiasta, turvallisuus ryhtyy järjestämään miljöötä tapahtumien tai mahdollisten tapahtumien sarjojen ’funktioina’, sarjojen, joita on säänneltävä multivalentissa ja vaihtelevassa kehityksessä”. Turvallisuus ei puutu tekoihin, sitä ei kiinnosta jo tehty, se puuttuu mahdollisiin asioihin, siihen mikä voi olla, siihen mikä on tulossa. Sen kohteena on ajallinen, kesken oleva. Näin turvallisuus käsitteenä ei kuulu ”rahan” piiriin, sikäli kuin raha kontrolloi ja ohjaa vaihdettavia, jo tehtyjä tavaroita, vaan tulevaisuutta, mahdollista tekemistä ohjaavan finanssipääoman piiriin. Juuri siksi turvallisuus on yksityiskohtien tiedettä. Se haluaa varmistaa ennakoita, mitä jostakin tulee, ohjata muutosta, sitä mikä voi olla, mikä voi tulla. Se huolehtii yksityiskohdista, minoorisesta, vähäisestä, pienimmistäkin. Juuri tämän huolen turvallisuuden dispositiivi perii kristilliseltä

seurakunnalta. Turvallisuudesta tulee tärkeää kun vähäisestä tai minoritaarisesta tulee tärkeää. Foucault’lle liberalismi on yritys hallita ja ohjata ”vähemmistöjä” tai pikemminkin minoritaarista, siis sitä, mikä ei palaudu kokonaisuuteen, vaan liikkuu ja on liikkeessä, siihen mikä on epämääräistä ja pehmeää kuin mollisävel.

Mutta vähäisestä, pienimmästäkin huolehtiminen vaatii työtä ja aikaa. Sen kustannukset voisivat olla liian suuret. Siksi turvallisuudelle ohjauksen ja hallinnon muotona on oleellista näyttää, että se on valmis puuttumaan pienimpäänkin yksityiskohtaan. Voiman käytön sijaan sen on pikemminkin näytettävä voimansa, koneistonsa massiivinen ylivoima ja väkivaltansa tuhoisuus. Turvallisuuden arkkitehtuuri, sen univormut, sen kaikki operaatiot ovat aina myös valtavia näytöksiä: mitä väkivaltaisempi ja totaalisempi on tuho, sitä vakuuttuneempia ovat alamaiset hallitsijan mahdista. Foucault’n ajatus turvallisuudesta tulee hyvin lähelle Guy Debordin ajatusta spektaakkeliyhteiskunnasta nykyaikaisena hallinnan muotona, vaikka Foucault polemisoikin luennoissaan situationisteja vastaan. Nykyinen globaalistunut kommunikaatio muodostaa otollisen maaperän turvallisuudelle: tuhon, väkivallan ja kidutuksen kuvat voivat tunkeutua reaaliaikaisesti kaikkialle ja syöpyä välittömästi ihmismieliin, vailla minkäänlaisen keskustelun, käsittelyn ja ajan viivettä. Itse asiassa turvallisuus ja terrorismi, turvallisuus ja kauhu, kulkevat käsi kädessä: terrorismissa pyrkimys maailman hallintaan minimaalisilla resursseilla paljastaa turvallisuuden dispositiivin toimintamekanismin olennaiset puolet: kohteiden satunnaisuus ja tuhon epäinstrumentaalisuus. Turvallisuuden dispositiivissa väkivallasta ja kuolemasta tulee puhtaasti symbolista ja uhrien ruumiillisen (paikallisen) olemassaolon kieltävää. Uhrin tapetaan ja kaupungit hävitetään näytösluonteisesti muiden hallitsemiseksi.

Kuten Maurizio Lazzarato on korostanut, Foucault tekee suhteelliseksi

”yrityksen, markkinoiden ja työn spontaanin ‘ontologisen’

voiman, (työläisten ja yrittäjien) ‘majoritaaristen’ subjektien rakentavan voiman. Sen sijaan, että hän tekisi niistä varallisuuden (ja todellisuuden) tuottamisen paikan...hän näyttää kuinka ne ovat pikemminkin tuloksia dispositiivien kokoelman toiminnasta, dispositiivien, jotka aktivoivat, kiihottavat ja investoivat ”yhteiskuntaa”. Yritys, markkinat ja työ eivät ole spontaaneja voimia: liberaalin ohjauksen on tehtävä ne mahdollisiksi, olemassa-oleviksi”.⁴

Toimivien markkinoiden vapaus edellyttää siksi aktiivista poliittista puuttumista elämän ja ymmärryksen kudokseen. Toisin sanoen liberalismien ohjausjärjestelmä ei perustu valtion minimoimiseen tai hävittämiseen. Markkinat ovat valtion järjestelmän toimimiseen puuttumisen raja, ennen markkinoita on sen sijaan puututtava voimakkaalla kädellä yhteiskuntaan markkinoiden toiminnan varmistamiseksi. Liberalismi haluaa määritellä valtion interventiot uudelleen, ei neutraloida niitä, koska sen päätavoite on markkinoiden mahdollisuus, siis kilpailun ja erottautumisen, kysynnän ja tarjonnan hintatoiminnan tekeminen mahdolliseksi. Valtion tehtävä ei nyt ole puuttua markkinoiden toimintaan, vaan puuttua toimintaan markkinoiden vuoksi, koska markkinat ovat totuuden, ymmärrettävyyden ja pelastuksen mitta. Siksi puuttumisen kohteeksi tulee se, mikä edeltää markkinoita ja niiden toimintaa. On puututtava siihen, millä ”ei vielä” ole taloudellista arvoa tai markkina-arvoa ja mikä muodostaa edellytyksen markkinoille ja niillä toimiville yrityksille, työlle ja tuotannolle. Ohjausjärjestelmän, hallinnon on siksi puututtava yhteiskuntakudokseen.

Liberalismin ”yhteiskuntapolitiikka” on politiikkaa, joka ottaa tehtäväkseen raivata yhteiskuntaprosessin sisälle tilaa markkinoille, yritykselle ja työlle (inhimilliselle pääomalle). Siksi, jotta markkinat olisivat mahdollisia, on puututtava toiminnan yleiseen kehukseen, väestöön, sen liikkeisiin, omistusoikeuteen, sosiaalisiin ongelmiin, kulttuuriin, kasvatukseen jne. Näin liberaali

talousajattelu päättyy ajattelemaan ”elämänpolitiikkaa”, ”elämänpolitiikkaa, joka ei olennaisesti suuntaudu, kuten perinteinen sosiaalipolitiikka, palkkojen kasvattamiseen ja työajan lyhentämiseen, vaan joka ottaa huolekseen työläisen elämäntilanteen kokonaisuuden, tämän todellisen konkreetin tilanteen aamusta iltaan ja illasta aamuun”.⁵ Tämä puuttuminen tehdään, jotta työ tulisi mahdolliseksi ja työ on tuotettava nimenomaan mahdollisena työnä eikä ennalta määrättyinä tehtävinä. Siksi liberaali ohjaus ryhtyy investoimaan työläisen subjektiivisuuteen, hänen päätöksiinsä, vaikuttamiinsa ja valintoihinsa. Taloudesta tulee nyt uudella tavoin tapojen ja sielujen taloutta.

Oleennaista on, että työ, asenne työhön, into tehdä työtä ja työn näkeminen ratkaisuna elämän ongelmiin eivät ole luonnostaan olemassa olevia, vaan ne on tuotettava. Työ ei siis liberalismin ole elämän spontaani, ontologinen välttämättömyys, kuten eivät myöskään yritys tai markkinat. Ne on tuotettava.

Jos ne eivät ole luonnollisia, spontaaneja voimia ja jos liberalismi on tämän ymmärtänyt, niin voidaan ajatella, että poliittisten taisteluiden painopisteen pitäisi siirtyä markkinoilta, yrityksestä ja työstä niihin prosesseihin, jotka tapahtuvat näiden kokonaisuuksien tuottamiseksi: kasvatukseen, koulutukseen, oppimiseen, merkityksen luomiseen, terveyteen/työkuntoon, motivaatioon ja työhön sitoutumiseen.

- 1 Deleuze, Gilles: ”Nomadiajattelu”, teoksessa *Autiomaan*, Gaudeamus: Helsinki
- 2 Foucault, Michel: *Tarkeilla ja rangaista*,
- 3 Michel Foucault opetti Collège de Francea tammikuusta 1971 aina kuolemaansa asti kesäkuussa 1984. Hänen oppituolinsa nimi oli ”Ajattelun järjestelmien historia”. Sen hän peri Jean Hyppolitelta, joka hoiti sitä kuolemansa asti vuoteen 1969 ”Filosofisen ajattelun historia” -nimekkeen alla. Foucault’n Hyppoliten kunniaksi pitämä luento on

julkaistu nimellä ”Nietzsche, genealogia ja historia” (teoksessa *Foucault/Nietzsche*, Tutkijaliitto 1999).

- 4 Maurizio Lazzarato, ”Biopolitique/Bioéconomie”, *Multitudes*/<http://multitudes.samizdat.net/spip.php?article2038>.
- 5 Michel Foucault, *La Naissance de la biopolitique*, mt. s.143.

VIII Uuden valtajärjestelmän juuret

Michel Foucault’n lukukauden 1978–1979 luennot, jotka on koottu kirjaksi nimeltä *Naissance de la biopolitique*,¹ ”Biopolitiikan synty”, käsittelevät teemoja, jotka ovat muodostaneet viime vuosien julkisen keskustelun maaperän: globalistuminen, uusliberalismi, inhimillinen pääoma, kansalaisyhteiskunta...² Itse asiassa luennoista, joiden piti käsitellä biopolitiikan syntyä, tulee uusliberalismin genealogiaa sen kahden keskeisen juuren – saksalaisen ja amerikkalaisen – tutkimisen kautta. Luentojen näkemys uusliberalismista uutena ohjauksen ja sääntelyn tekniikkana auttaa ylittämään paikoillaan junnaavan keskustelun, jossa uusliberalismi nähdään valtiollisen sääntelyn purkamisena ja julkisen vallan yhteiskuntaan puuttumisen minimoijana. Uusliberalismi ei Foucault’n mukaan merkitse julkisen vallan interventioiden minimointia, vaan pikemminkin niiden uudelleen määrittelyä ja niiden astumista uusille alueille, alueille, jotka aiemmin olivat jääneet kesannolle.³

Jos edellisen vuoden turvaa, territoriota ja väestöä käsittelevät luennot, joilla jo piti puhua biopolitiikasta, keskittyivät modernien ohjauksjärjestelmien taustaan sekä historiaan ja valtiojärjen historia oli niissä tärkeässä asemassa, niin ”Biopolitiikan synty” on pikemminkin nykyisyyden analyysia ja sen kohteena

on nykyisyys ja sen välittömät poliittiset ongelmat. Myös näissä luennoissa ”biopolitiikan” suoranainen käsittely jää vähäiseksi.

Luennoissa on paljon viittauksia Foucault’n omaan poliittiseen aktivismiin, jossa tärkeä rooli oli vuonna 1977–1978 Klaus Croissantin tapauksella.

CROISSANTIN TAPAUUS

Länsisaksalainen lakimies Klaus Croissant oli yksi Baader-Meinhof -ryhmän keskeisistä asianajajista. Hän saapui Ranskaan heinäkuussa 1977 ja anoi poliittista turvapaikkaa. Saksassa häntä syytettiin liian pitkälle menevästä yhteistyöstä asiakkaidensa puolustamisessa, suoranaisesti Baaderin ”agentiksi” sekä terroristien käsikassaraksi. Saksan Liittotasavalta pyysi välittömästi Croissantin luovuttamista ja Ranskan poliisi pidätti hänet syyskuun lopussa. Karkotuspäätös tehtiin lokakuun alussa, koska ”ei ole mahdollista, että Ranskasta tulee turvamaa terroristeille”, kuten eräs tuomari totesi. 16. päivä lokakuuta 1977 pieni joukko ihmisiä, joiden joukossa Michel Foucault ja Gilles Deleuze, kokoontuu Santén vankilan eteen, jossa poliisi käy mielenosoittajien kimppuun. Tämän jälkeen Croissant kiikutetaan Saksan Liittotasavallan rajalle.

Foucault ottaa kantaa Croissantin karkotukseen ja kenties ensi kertaa tulee sanoneeksi jotain uusia ohjaustekniikoita käsittelevästä tutkimuksesta, jonka hän hieman myöhemmin tulisi käynnistämään. Foucault’n kanta Croissantin tapaukseen rikkoo myös Foucault’n välit joihinkin hänen läheisimpiin ystäviinsä, kuten Gilles Deleuzeen ja Feix Guattariin.⁴ Kaikki puolustavat Croissantia ja tämän oikeutta jäädä Ranskaan, mutta Foucault kieltäytyy allekirjoittamasta Guattarin kirjoittamaa vetoomusta, jossa Saksan Liittotasavalta nähdään palaamassa autoritaarisiin ja totalitaarisiin käytäntöihin. (Täytyy muistaa, että 1970-luvulla Saksan Liittotasavallassa oli voimassa virkakielto, *Berufsverboten*,

joka kohdistui erityisesti radikaaleihin vasemmistolaisiin tutkijoihin ja toimi käytännössä myös ”teoriakieltona”, mikä omalta osaltaan ruokki ajatusta autoritaarisesta käänteestä.) Foucault’n mielestä vetoamus oli liian myönteinen Rote Arme Fraktionille eikä hän hyväksynyt vetoamuksen analyysia Saksan Liittotasavallasta. Hän halusi tukea ensisijaisesti vain asianajaja Croissantia, koska hänessä sai ilmauksensa kansallisesta tai alueellisesta valtiosta ja sille perustuvasta oikeudesta riippumaton uuden oikeuden ja uudentyypin vastarinnan hahmo.

Croissantin tapauksessa on Foucault’n mielestä kyse ”todellisesta taistelusta”, jossa vastakkain ovat kaksi toisilleen täysin yhteen sovittamatonta käsitystä oikeudesta. Kyse ei ole Croissantin ihmisoikeuksista, joita saksalainen valtiofasismi vastustaa vaatiessaan tämän palauttamista Liittotasavaltaan, vaan hallitusten (*gouvernes*) oikeudesta, oikeudesta, joka ylittää yksiselitteiset juridiset määritelmät ja joka pakenee suvereenisuuteen perustuvaa oikeutta ja sen kategorioita. Kyse on uudesta oikeudesta, joka ei ole valtioon ja sidottua, kuten moderni oikeus, jonka kohtalo – Norberto Bobbioin sanoin – on sidottu valtioon tai joka ulottuu sinne, minne valtio ja vastaavasti valtion sisältö on ja voi olla vain oikeus. Uusi oikeus, jota Foucault ajattelee, ylittää siis hobbilaisen paradigman, mutta ei valtion mukana heitä menemään valtoja tai vallan tekniikoita ja niiden analyysia. Foucault ei halua tehdä teoriaa valtiosta tai ”poliittisesta” eikä pidä niitä vallan ja hallitsemisen tarkastelun tai vastarinnan kannalta olennaisina. Pikemminkin hän näkee yritykset muotoilla teoria vastavallasta valtion kehyksessä ansana radikaalille poliittiselle toiminnalle, vastarinnalle ja teorialle. Ne ovat aivan liian suuri teema, joka hämärtää tai tekee kuulumattomaksi valtojen konkreetit käytännöt.⁵ Tämä käy hyvin ilmi hänen tokaisustaan luennoilla:

”Sanotaan, että Marxilla ei ole – tai näin sanovat ainakin ne, jotka häntä tuntevat – vallan analyysia, että teoria valtiosta on puutteellinen ja nyt on tullut aika alkaa kehittämään sitä. Mutta

onko teoria valtiosta todella niin tärkeä? Englantilaiset eivät ole pärjänneet niin huonosti ja heitä on hallittu [...] ilman teoriaa valtiosta. [...] Liberaali oppirakennelma ei ole koskaan toiminut [...] valtiota koskevan teorian perustalta.”

Foucault ei – toisin kuin paljolti hänen jälkeensä 1980-luvulla syntyneet arviot 1960-70-lukujen antiautoritaarisen liikkeen ongelmista – näe siis tarvetta yhteiskunnasta erilliselle poliittiselle organisaatiolle, jonka pitäisi lainata käsitteensä porvarilliselta valtioteorialta. Valtion ja valtiota koskevan teorian yliarvostus ilmeni etenkin radikaalissa marxilaisessa ajattelussa ja sen leninistisessä versiossa, joka näki porvarillisessa valtiossa vihollisensa ja halusi korvata sen toisenlaisella valtiolla, josta se ei vielä ollut saanut aikaan kunnollista teoriaa. Molemmilla luennoilla Foucault'n tavoitteena on valtaa koskevan yleisen teorian sijaan se,

”millainen konkreetti sisältö voitaisiin valtasuhteiden analyysille antaa – kun on tullut selväksi, että valtaa, toistan tämän, ei voida missään tapauksessa tarkastella sen enempää periaatteena sinänsä kuin selittävänä arvona, jonka tehtävä on toimia alusta lähtien sellaisena. Itse termi valta ei tee muuta kuin osoittaa kokonaisuudessaan analysoitavaa suhde(kenttää), ja sitä mitä olen ehdottanut kutsuttavaksi termillä *gouvernementalité*, siis tapaa, jolla ohjataan ihmisten käyttäytymistä, eikä se ole muuta kuin ehdotus kehikoksi näiden valtasuhteiden analysoimiseen”.

Toisaalta Foucault'n luentojen eräänlaisena piilotekestinä on radikaali teoria valloista ja valtatekniikoista ilman valtiota ja vapauden tilojen rakentaminen vallan tekniikoiden sisään eikä niiden ulkopuolelle. Tuonpuoleisesta perspektiivistä oli päästävää vapauden käytäntöjen tekemiseen. Oli rakennettava uusia ja yhteisiä kamppailun muotoja, harjoitettava todellista subversiota, jotta kyettäisiin valtaamaan tilaa itselle, rakentamaan omaa aloitteellisuutta ja omaa subjektiivisuutta. Klaus Croissant on Foucault'lle siis peruuttamattoman siirtymän hahmo. Hän ei kuulu vallan ja vallankumouksellisen vastavallan dialektiikan

sisään, vaan on pikemminkin ilmaus elementeistä, jotka ylittävät kaikki ne suhteiden muodot, jotka viime kädessä kuitenkin palautuvat oikeuden suvereenisuuden ja territorion hallinnan sisään, ovat nuo muodot sitten muodollisesti porvarillisia tai leninistisiä. Croissant ei ole tuleva hallitsija (*futur gouvernant*), joka valloittaa vihollisen paikan, kuten vallankumouksellinen unelma haluaisi tehdä, hän ei ole mahdollisuus tehdä hallituista hallitsijoita, vaan hän on ikuinen toisinajattelija (*perpétuel dissident*), joka kieltää sääntöjärjestelmän, jossa hän elää. Hänen olemassaolonsa panee valtion oikeudelliseen suvereenisuuteen perustuvan juridisen järjestyksen hämmennyksen tilaan, saa sen haromaan ja harhailemaan ja tekee tyhjäksi vallan käskyt, koska hän vaatii pelkästään ”oikeutta elää, oikeutta olla vapaa”. Tämänäntyyppiset uuden oikeuden ”tyhjät vaatimukset” aktualisoituvat myöhemmin ns. globalisaatiovastaisen liikkeen monelle perinteiselle poliitikolle käsittelemättömissä vaatimuksissa ”toisenlaisen maailman mahdollisuudesta”, vaatimuksissa, joista näyttää puuttuvan konkreettinen sisältö ja joihin ei siksi voida vastata poliittisen puolueen ohjelma-asiakirjoissa. Pelkkää elämän oikeutta vaativan vaatimus näyttää perinteisen vallan näkökulmasta tyhjältä ja sisällöttömältä vaatimukselta ja juuri siksi turhauttavalta ja vaaralliselta. Vaatimus toisenlaisesta maailmasta ja vaatimus toisenlaisesta elämästä siirtävät politiikan ja oikeuden suoraan etiikan ja puhtaan mahdollisuuden alueille. Vaikka poliittinen ajattelu ei näihin vaatimuksiin osaisi artikuloitua vastata, vaan näkisi ne sisällyksettöminä, Foucault osoittaa, että uudet hallitsemisen käytännöt vastaavat niihin esimerkiksi uuden turvallisuuden – jota rakennetaan poikkeuksen ja poikkeuksellisen yksilön avulla – kategorian kautta.

Uuden oikeuden sääntöjä ja sanastoja ei Foucault'n käsityksen mukaan voida ajatella muuten kuin vetäytymisen ja paon termin ja vastarintana ja tottelemattomuutena.⁶ Klaus Croissantin tapauksessa Foucault puolustaa tätä uutta oikeutta ja siinä näky-

vää avautumista suvereenisuuden historian tuolle puolen. Häntä kiinnostaa yhtäältä oikeus paeta ja toisaalta uusi vallan ja ohjauksen järjestelmä, joka alkaa keskittyä yhteiskunnallisen vaarallisuuden ja vaarallisen yksilön ympärille. Uusille vallan tekniikoille ”terroristi” tai tämän ”suosija” tai ”sympatiseeraaja” eivät ole enää poikkeustapauksia, vaan niistä tulee ”riskin” käsitteen kautta osa normalisaation yleistä säännöstöä. Jokainen voi nyt olla terroristi eikä kukaan ole turvassa.

IRTI AUKTORITEETISTA

Tarvitaan uusi teoria uudesta vallan dispositiivista tai keinojärjestelmästä, joka poikkeaa vanhasta ja on peräisin vanhan vallan, valtion ja oikeuden järjestelmän ulkopuolelta ja pakottaa sen järjestäytymään uudelleen.

Croissantin tapaus osoittaa, että kyse ei missään tapauksessa ole totalitaarisen järjestelmän paluusta. Uudet ”turvayhteiskunnat” eivät ole fasistisia tai totalitaarisia, vaan ne pyrkivät kerta kerralta kontrollimaan ”riskejä”. Ne ovat suvaitsevaisia, ”monikulttuurisia”, hyväksyvät siis myös erilaisia kollektiivisia identiteettejä, poikkeavaa käyttäytymistä (koska ne hallitsevat ”yksilöitä yksilöinä”), jopa tietyn määrän laittomuutta, ja juuri tästä syystä ne kehittävät jatkuvasti tarkempia, parempia, joustavampia ja läpitukevampia kontrollin sekä tarkkailun keinoja. Toisin kuin vanha imperiaalinen järjestys, ne eivät kuitenkaan jätä ihmistä yksin, jos tämä ei anna aiheutta toimenpiteisiin. Siksi esimerkiksi juuri Croissantin tapauksessa hänen karkottamiseen tehdyn ”turvallisuussopimuksen” perusteet eivät ole peräisin vanhasta autoritaarisuudesta ja alueen ja suvereenisuuden välisestä sidoksesta, vaan sen juuret ovat liberaalissa perinteessä, joka tulisi olemaan hallinnan ja kontrollien tulevaisuuden muoto.

Foucault’lle Croissant oli siis sietämättömän yksilönvapauden, vastarinnan ja radikaalin paon hahmo, joka haastaa vanhat kont-

rollitekniikat. Samalla hän kutsuu esiin ja tekee näkyväksi uutta, hahmottuvaa valtajärjestelmää. Tämä uusi liberaali vallan ja ohjauksen järjestelmä tarkastelee vapautta aina ”kustannusten” ja ”riskien” näkökulmasta ja pyrkii kehittämään riskien ennakoinnin ja minimoinnin välineitä. Sitä kiinnostavat enemmän mahdollisuudet ja tulevaisuus kuin nykyhetki.

Foucault pyrkii selvittämään, mikä luonnehtii liberaalia valtajärjestelmää ja erottaa sen suvereenisuuden ja absolutismin valtajärjestelmistä. Tai: minkälaisen vallan ja ohjauksen alustan liberalismin iskulause: ”elä vaarallisesti” (riskeeraa pääomasi, kehitä itseäsi, käytä hyväksesi sinulle suotua vapautta, ymmärrä mahdollisuudet, joita sinulle suhdeverkostossasi avautuvat ja käytä niitä hyväksesi, ole opportunisti ja kynnikko siinä niukkuuden kehyksessä, joka ei takaa kaikille samoja mahdollisuuksia, toimi vapaasti!) saa aikaan, kun se pyrkii hallitsemaan vapaita vapaina äärettömässä tai globaalissa tilassa eikä enää suljettuina suvereenin hallitsemalle alueelle ja kun se pyrkii samalla hallitsemaan tämän vapauden riskejä?

Foucault’n sanojen mukaan liberalismi ja liberaali yhteiskunta ”kuluttavat vapautta” ja juuri siksi ne vaativat, että vapaus on jatkuvasti tuotettava uudelleen ja instituutioiden on autettava tässä vapauden uusintamisessa. Uusliberalismin yksi perusajatus on, että vapaus ei ole annettua tai spontaania, vaan se on tuotettava. Vapauden tuottamiseksi on astuttava päättäväisesti markkinoiden ulkopuolelle ja tartuttava vapauden ehtoihin, siis yhteiskunnan koko kudokseen. Tärkeää ei ole enää vallan suvereenisuus tai auktoriteetin loukkaamattomuus (valta, joka rajoittaa) ja auktoriteetin palauttaminen, vaan ohjaamisen ja ”hoitamisen” (management) logiikka. Itse asiassa voisimme ajatella, että Foucault’n näkökulmasta auktoriteetin palauttaminen tai sen vastustaminen siinä mielessä kuin siitä Croissantin tapauksen yhteydessä kiisteltiin ja siinä mielessä kuin siitä esimerkiksi Suomessa viime aikoina on puhuttu esimerkiksi koulutyön yhteydessä, kuuluvat

vanhan kuridispositiivin sisään. Olennaista ei ole myöskään riskitiriitojen ratkaisu ja neutraloiminen, vaan toimenpiteet riskien vähentämiseksi. Tämä merkitsee myös sitä, että uusi liberaali ohjausjärjestelmä siirtyy modernin politiikan kategorioiden ja poliittisten konfliktien perinteisen logiikan tuolle puolen: konflikti ei ole sille eliminoitava kauhistus eikä konsensus tavoite, vaan konflikti hahmottuu sille positiivisena kilpailuna kunhan sitä kyetään ohjastamaan oikeaan suuntaan.

Luentoja voidaan lukea yrityksenä hahmotella tätä uutta teoriaa vallasta ja ohjauksesta, joka on astunut ulos suverenisuuden historiasta. Sen tavoitteet ovat militantit: on kehitettävä vastarinnan ja paon muotoja, jotka eivät jää perinteisen valtiokeskeisen oikeusajattelun vangeiksi. Samalla ne voidaan nähdä Foucault'n yrityksenä oikeuttaa kieltäytymisensä mainitun vetoomuksen allekirjoittamisesta – seikka, joka ei aina välttämättä johda hyviin tuloksiin tutkimuksen kannalta.

Joka tapauksessa Foucault'lle Saksan paluu autoritaariseen fasistiseen komentoon näytti helpolta pakotieltä olla ajattelemta uusia vastarinnan muotoja. Tilanne noista vuosista ei ole juuri muuttunut. Erilaiset vasemmistolaiset – enemmän tai vähemmän radikaalit – takertuvat edelleen auktoriteettiin, valtiioon ja ”ihmisoikeuksiin” yrittäessään muotoilla vastarinnan strategioitaan.

VALTION TEHTÄVÄ ON LUONNONTILAN LUOMINEN

Foucault'lle Saksan Liittotasavallassa kyse oli kaikkea muuta kuin fasismin ja autoritaarisuuden paluusta. Saksan Liittotasavalta oli esimerkillinen, mutta se oli esimerkillinen uuden vallan tai ohjauksen järjestelmän synnyttäjänä. Liittotasavalta oli uusliberalismin laboratorio, uusliberalismin, joka 70-luvun puolivälissä aloitti pitkän marssinsa ja paisui nopeasti todelliseksi ”vastavallankumoukseksi” tai perinteistä valtiioon sidottua oikeutta ja

valtaa vastaan hyökyväksi virraksi. Toisen uusliberalismin juuren Foucault löytää Yhdysvalloista.

Uusliberalismin ymmärtämiseksi on katsottava sodanjälkeiseen Saksan Liittotasavaltaan ja erityisesti niihin toimiin, joita Lännen miehitysvyöhykkeellä tehtiin 1940–1950-lukujen vaihteessa. Erityisen tärkeä on Ludwig Erhardtin kausi (1948–1951) miehitysvyöhykkeen taloudesta vastaavana ja myöhemmin Adenauerin hallituksen valtiovarainministerinä. Erhardtin lisäksi myös lähellä pyörineillä intellektuelleilla, kuten Walter Euchen, Franz Böhm ja Alfred Müller Armack, on tärkeä rooli uuden Saksan perustamisessa. Nämä olivat jo 1930-luvulla olleet tekemässä lehteä nimeltä ”Ordo” ja heitä kutsuttiin ”Ordoliberaaleiksi”.

Foucault'n käsityksen mukaan sodanjälkeistä Saksaa leimasi valtion pelko, todellinen fobia valtiota kohtaan. Sen ongelmana oli, kuinka luoda Saksaan uusi valtio, koska valtiolta puuttui Saksassa historian antama oikeutus. Se oli kadonnut Weimarin tasavallan ja natsi-Saksan myötä. Jo tässä vaiheessa Foucault korostaa pakolaisuuden (ja paon) roolia uuden hallitsemisjärjestelmän synnyssä: poliittiset pakolaiset ovat levittäneet paitsi sosialismin aatteita, niin myös fobiaa valtiota kohtaan. Voimme ajatella, että samalla he olivat kehittäneet myös paon ja liikkeen ohjaamisen muotoja.

Erhardin ja ordoliberaalien mielestä Saksan valtio voisi perustua vain taloudellisen vapauden takaamiselle. Valtion tehtävä olisi luoda edellytykset taloussubjektien vapaudelle, kilpailulle ja markkinoille: ”Historia oli sanonut ei Saksan valtiolle, nyt talous voisi tehdä sen todelliseksi...” Vain taloudellinen vapaus kykenisi oikeuttamaan valtion ja valtion on taattava – ollakseen oikeutettu – tuon vapauden harjoittaminen. Foucault'n käsityksen mukaan tapahtuu eräänlainen vanhan liberalismin nurinpäin kääntäminen, sen liberalismin, jota Foucault oli edellisen vuoden luennoissaan kuvannut ja joka oli Rooseveltin *New Dealin* ja keynesiläisyyden myötä ajautunut kriisiin, kun vapauksien takaaminen

(osin kommunismia ja fasismia vastaan) vaati puuttumista talouden ja markkinoiden vapaaseen toimintaan. Vanha liberalismi oli kehittynyt 1700-luvulta lähtien erityisesti yrityksenä rajoittaa valtion toimintaa, ei niinkään yksilön oikeuksien laajentamisena kuin yrityksenä paikallistaa tila markkinoille, joiden toimintaan valtio ei voi puuttua. Oleellista on, että vanhassa liberalismissa kyse oli ennen muuta tästä valtion toiminnan rajoittamisesta ja valtiottoman tilan raivaamisesta valtion sisään. Liberalismille valtio oli annettu, se tuli ensin. Sen sijaan Saksan kohdalla tilanne oli liki päinvastainen: markkinoiden toiminnan kautta oli luotava tila tai perustukset Saksan valtiolle, valtio olisi legitiimi vasta markkinoiden jälkeen.

Jotain samankaltaista on nykytilanteessa, ainakin valtiointituutioiden näkökulmasta – globaalistuvassa maailmassa, jossa vanha valtio on menettänyt oikeutuksensa ja joutuu hakemaan sitä markkinoiden toiminnan takaamisen kautta. Sen sijaan politiikan ja poliittisen keskustelun tasolla hallitsee edelleen vanhan liberalismin logiikka ja kinastellaan siitä, kuinka paljon valtion toimia on rajoitettava/sallittava, mitkä toimet kuuluvat valtiolle ja mitkä eivät, jotta ”luonnolliset” markkinat toimisivat eikä Thomas Hobbesin ”keinotekoinen Jumala” estäisi niiden toimintaa. Sillä vanhan liberalismien näkökulmasta markkinat ovat toimintakyvyn ja elinvoiman annettu pakka ja Hobbesin teoriaa lainaten subjektiivisen luonnonoikeuden sija valtion sisällä.

Uudessa liberalismissa markkinat eivät kuitenkaan ole ”luonnollinen paikka” (niillä ei siis vallitse subjektiivinen oikeus tai kaikkien sota kaikkia vastaan, jos muistellemme Hobbesia). Markkinat on luotava, ne ovat keinotekoinen kilpailun ja erotautumisen tila ja niiden toiminta on jatkuvasti uhanalaista. Valtion on luotava luonnontila ja sen toimintaedellytykset, ei hävitettävä sitä. Näkemys poikkeaa radikaalisti modernin valtioajattelun ja oikeuspositivismien perinteestä, jossa ensin tulevat luonto ja yksilön subjektiivinen tai luonnollinen oikeus selvitä

hengissä – joka tiivistyy kykyyn tappaa muita – ja sitten kaikkien sota kaikkia vastaan, sen jälkeen tappamisen oikeuden ja subjektiivisten oikeuksien luovuttaminen (keinotekoiselle) valtiolle, josta tulee rauhan takaaja (samalla kun se säilyttää itsessään sekä itsellään tappamisen kyvyn) ja luonnollisen kilpailun ja kiistojen este ja sääntelijä sen määriteltävä jokaiselle tämän paikan tehtaalla kaltaisessa kellokoneistossa.

”Ordoliberalit” eivät olleet raivaamassa tila markkinoille ja yksityisille intresseille sekä talouden logiikalle valtion sisään (eivätkä he olleet lisäämässä subjektiivisia oikeuksia), vaan he yrittivät pikemminkin selvittää markkinoiden ja markkinasuhteen poliittista ja yhteiskunnallista merkitystä.

Vastakohtana ”ordojen” uusliberalismille määrittävät erilaiset antiliberaalit suuntaukset, joita luonnehtivat markkinoiden toimintaan puuttuminen ja valtiointervention eri muodot huolimatta näiden interventioiden syistä (fasismi, sosialismi, Bismarckin aika jne., mutta erityinen vihollinen on paradoksaalisesti kenties vanha liberalismi ja sen jollain tavoin siittämä keynesiläisyys).

On siis olemassa kaksi selkeästi vastakkaista linjaa suhteessa markkinoihin:

1. Uusliberaalien tai ordoliberalien toiminta markkinoiden vuoksi, jotta syntyisivät vapaat kilpailusubjektit.
2. Muiden, kuten valtion, toiminta markkinoilla, toiminta, joka rajoittaa vapaiden kilpailusubjektien syntymistä.

Ordoliberalien ajatus on, että ”luonnontila” ja subjektiivisten oikeuksien tila (yksilö ja tämän oikeudet), jossa vallitsee elinvoimainen kaikkien sota kaikkia vastaan, on luotava. Se on keinotekoinen tila. Käsitelmä tuo mieleen Machiavellin *Discorseissa* esittämän ajatuksen, että tasavallan on elinvoimansa säilyttääkseen palattava aika ajoin juurilleen, alkutilanteeseensa tai hobbesilaiselle teorialle vähintäänkin implisiittiseen ajatukseen, että valtion on näytettävä kykynsä ja monopolinsa väkivaltaan ja esi-

merkiksi poliisin on näyttädyttävä julkisella paikalla aseistautuneena. Ilman voimansa näyttämistä valta menettää uskottavuutensa. Uusliberaalit kuitenkin kääntävät ajatuksen ympäri ja paluusta tulee päämäärä ja sotatilan näyttämisestä tavoite. Tämä politiikan teatraalisuuden ajatus näyttäisi yhdistävän uusliberalismin globaalin tilan imperiaalisen hallinnan näytösluontoisuuden teemaan.⁷

Mielestäni merkittävää on myös, vaikka nyt tulkitsen Foucault'a hyvin vapaasti, että ordoliberaaleille yksilö ei ole analyysin annettu lähtökohta, vaan pikemminkin tulos moninai- sista puuttumisista elämän kudokseen, siis jotakin sellaista, jota Marx kutsui ”yhteiskuntayksilöksi”. Ordoliberaalit siis näyttäisi- vät heittävän menemään ajatuksen yksilöstä, vapaasta ja valmiista Robinsonista, joka astuu suhteisiin toisten kaltaistensa kanssa markkinoilla tai yhteiskunnassa. Samalla he heittävät mene- mään klassisille moderneille teorioille olennaisen lähtökohdan ja sen myötä ajatuksen siitä, että voimilla on yksilöllinen alkuperä ja että ne juuri siksi on tehtävä yhteiskunnallisiksi, jotta tuotet- taisiin voimia vastaavat suhteet ja tähän yhteiskunnallistamiseen tarvitaan vallan tai valtion välitystä. Lähtökohta ei ole nyt sota, kiista, kilpailu tai antagonismi, koska ne on tuotettava laiskasta ja epämääräisestä ihmismateriaasta, jota luonnehtivat pikemmin- kin epämääräiset yhteiset piirteet kuin halu erottautua. Yksilöt (porvarillinen yksilö) on tuotettava, ja juuri siksi katse on kään- nettävä tämän yksilön tuotannon välineisiin ja mekanismeihin, kuten koulutukseen ja uuteen sosiaalipolitiikkaan tai elämänpoli- tiikkaan (*vitalpolitik*). Vastaavasti, ja vielä enemmän kärjistäen, antiliberaaleissa virtauksissa säilyy ajatus annetusta yksilöllisestä ihmisluonnosta. Tästä näkökulmasta sosialismia historiallisena aatesuuntana voitaisiin pitää eräänlaisena välittäjänä ordolibe- raalien ja liberaalien välillä sikäli kuin sosialismissa ihmisluonto oletetaan muuttuvaksi ja muokattavaksi. Uusliberaaleille ihmis- luonto on taivutettavissa mihin tahansa ja sitä on muokattava ja

kehitettävä yhä tehokkaammaksi. Näillä spekulatioilla haluan vain sanoa, että uusliberalismilla ja perinteisellä sosialismilla näyttäisi olevan jotain yhteistä ja että tämä yhteinen tai yhteisten juurien kieltäminen voi olla yksi syy myös esimerkiksi vasemmis- ton poliittiseen hampaattomuuteen uusliberalismin edessä.

MARKKINAT KILPAKENTTÄNÄ

Foucault korostaa useaan otteeseen, että ordoliberaalit eivät ole uudistamassa tai tuomassa takaisin klassista liberalismia, ja ordoliberaalien määrittelyn kautta hän korostaa näiden eroja klas- siseen liberalismiin. Yksi tärkeä erottava tekijä on myös se, että ordoliberaalit eivät korosta markkinoilla tapahtuvan vaihdon tasa-arvoisuutta eivätkä ylipäättään tasa-arvoa. Heille olennaisem- paa on kilpailu ja kilpailun esteiden poistaminen sekä kilpailun kyky tehdä eroja ja nostaa esiin ”huippuja”. Toinen, jo mainittu ero, on, että heille markkinat eivät ole luontoa, vaan ne ja niillä toimivat ”markkinavoimat” – kuten työ(läinen) ja yrittäjä – on luotava. Kilpailu ei siis ole spontaania tai luonnollista, vaan vaa- ti kilpakentän ja ”kannustimia”, siis erityiset olosuhteet toimiak- seen. Siksi valtiovalta ei voi vain jättää vapaata subjektia tilaan, se ei voi vain antaa toimia/antaa mennä markkinoilla/le, vaan sen on puututtava aktiivisesti koko yhteiskunnan kehyykseen, jotta kilpailun logiikka toimisi.

Wilhelm Röpken ”positiivinen liberalismi” on kuin Jyrki Kataisen ja kumppaneiden uuden Kokoomuksen suusta (ja tämä on tunnustus Kokoomus-puolueelle ”uuden työn” puolueena): tarvitaan aktiivinen, innokas ja valvova valtio, joka hymyssä suin pitää huolta yhteiskunnasta markkinoiden vuoksi. Jos valtio ei tähän kykene, ei sen olemassaolo ole oikeutettu. Kyse on siis kaikkea muuta kuin vapaan kilpailun anarkiasta.

Kilpailu tekee taloudellisista suhteista tehokaita, mutta sen avulla onnistutaan lisäksi korjaamaan yhteiskunnallisia ongel-

mia ja järjettömyyksiä. Se on parasta vastalääkettä massayhteiskunnalle tuottaessaan yksilöitä ja palkitessaan huippuja, se poistaa anomian ja vieraantuneisuuden, virkistää ja luo terveyttä, puhumattakaan siitä, että se pitää yllä kuntoa. Kilpailu hävittäne huonot asiat, joita sekä oikealta että vasemmalta on hampaattomasti kritikoitu markkinatalouden aikaansaannoksina ja jotka ovat pikemminkin seurausta markkinatalouden puutteellisesta toiminnasta ja ihmisyksilön jättämisestä yksin oman onnensa nojaan. Modernien yhteiskuntien huonot puolet ovat peräisin kilpailun puutteesta ja valtion puuttumisesta markkinoiden toimintaan tai markkinoiden toiminnan suoranaisestä estämisestä.

Tasa-arvon politiikan sijaan uusliberaalit ajavat kilpailun ja epätasa-arvon politiikka, siis ”erojen politiikkaa”, termi, josta on tullut suosittu useimmiten uusliberalismin vastustajiksi itsensä kuvittelevin keskuudessa. Tavoitteena ei ole markkinamekanismin aikaansaamien epätasapainoisuuksien korjaaminen esimerkiksi tulonjaon (tai yhtenäisten koulutusmahdollisuuksien takaamisen) kautta, vaan auttamalla erottautumista, luomalla eroja ja kilpailua. Keino siihen on yhteiskunnan koko toiminnan ja yksittäisen ihmisen koko elämän kiihdyttäminen ja kontrollointi markkinoita ja niiden kilpakenttää varten.

Ordoliberalien ihanneyhteiskunta ei muodostu vapaista kansalaisista, joilla on oikeuksia (kuten esimerkiksi ihmisoikeudet). Se muodostuu yrityksistä, yrittäjistä ja kilpailijoista. Yritysmuodon moninkertaistaminen yhteiskuntaruumiin sisällä muodostaakin uusliberalismin ohjelman ytimen (Giles Deleuze toteaa tämän lakonisesti: ”mutta kontrollien yhteiskunnissa yritys ottaa tehtaan paikan, ja yritys on sielu, kaasu”⁸). Kyse on markkinoiden, kilpailun ja niiden seurauksena yrityksen tekemisestä yhteiskuntaa muovaavaksi voimaksi. Eli pyrkimys on jollain tavoin läpikapitalisoida yhteiskunta. Näin ordoliberalit jatkavat tavallaan Marxin analyysia, mutta pääoman näkökulmasta.

JOKAISESSA ASUU YRITTÄJÄ

Vaikka ordoliberalismi ei sellaisenaan saavuttanut koskaan ratkaisevaa asemaa Saksan Liittotasavallassa muun muassa bismarckilaisen perinteen ja keynesiläisen politiikan valta-aseman vuoksi, alkaa se 1970-luvun puolivälissä kiinnostaa eurooppalaisia päättäjiä. Euroopassa liberalismilla ei kuitenkaan koskaan ole ollut samanlaista asemaa kuin Yhdysvalloissa. Jos Euroopassa liberalismi on aina ollut enemmän tai vähemmän eliitin asia, niin Yhdysvalloissa sillä on ollut massojen kannatus ja valtion vastaisuudella pitkä, siirtolaisuudesta juontuvat perinteet.

Louis Hartz kuvaa tätä amerikkalaisen liberalismien luonnollisuutta kirjassaan *Liberal Tradition in America*.⁹ Hartzin kirjan mottona on Alexis de Tocquevillen näkemys, jonka mukaan ”amerikkalaisuuden valtava etu on, että he ovat päätyneet demokratiaan tarvitsematta kestää demokraattista vallankumousta, ja että he ovat syntyneet tasa-arvoisina, sen sijaan että olisivat tulleet tasa-arvoisiksi”. Hannah Arendt kääntää teoksessaan *On Revolution* tämän Tocquevillen käsityksen ajatukseksi Amerikan vallankumouksesta ainoana onnistuneena vallankumouksena, kun kaikki eurooppalaiset vallankumoukset ovat epäonnistuneet. Hartz yrittää ensisijaisesti selvittää, miksi liberalismista tuli Yhdysvalloissa yleinen konsensusideologia ja miksi erityisesti sosialismi ei levinnyt Yhdysvaltoihin. Hänen mukaansa amerikkalaista liberalismia luonnehtii pyrkimys irrottautua Euroopan historiasta ja sen konfliktuaalisesta dynamiikasta. Tämän irrottautumisen myötä amerikkalainen liberalismi kuitenkin menettää yhteiskunnallisen ja historiallisen suhteellisuutensa ja muuttuu jonkinlaiseksi yleiseksi itsestäänselvyydeksi. Se puolestaan johdetaan toisaalta liberalistisen ajattelun – erityisesti Locken – käsitteiden universaalista ja naturalistisesta luonteesta ja toisaalta siitä, että Yhdysvalloista puuttui kokonaan feodaalinen vastarinta porvarilliselle liberalismille. Valmis porvarillinen yksilö, yksinäinen

Robinson, syntyy Yhdysvalloissa ilman historiaa. Hartzin teesi on, että liberalismi ei Amerikassa koskaan muodostunut yhden yhteiskuntaluokan strategisten tavoitteiden välineeksi, kuten Euroopassa. Amerikassa lockelainen aksiooma ihmisten luonnollisesta vapaudesta, jolla eurooppalaisessa perinteessä oli ”ei-luonnollinen”, poleemis-strateginen ja ideologinen feodalismiin vastainen sävy, näytti universaalilta totuudelta. Siksi, Hartzin mukaan, liberalismista tuli Yhdysvalloissa absoluuttista ja autokraattista vastakohtana eurooppalaiselle mallilleen, joka oli ollut kriittistä ja dynaamista.

Saksalaisen ordoliberalismin historiallisesti syntynyt ja koettu valtion vastaisuus ja amerikkalaisen liberalismien synnynäinen tai luontainen valtionvastaisuus löytävät yhteisen vihollisen valtiointerventiosta, keynesiläisyydestä ja suunnitelmataloudesta. Kuitenkin myös amerikkalaisesta uusliberalismista tai anarkoliberalismista Foucault löytää seikkoja, jotka erottavat sen klassisesta liberalismista. Ensinnäkin talouden tarkastelussa amerikkalaiset uusliberaalit siirtävät tarkastelun painopisteen tuotannon, kulutuksen ja vaihdon mekanismeista niukkojen ”resurssien allokointiin” ja inhimillisiin kykyihin. Tärkeä rooli on sellaisilla taloustieteilijöillä kuin Theodore Schultz (koulutus pääoma) ja Gary S. Becker (inhimillinen pääoma), jotka huomaavat, että taloustiede ei tuotantotekijöitä tutkiessaan ole kiinnittänyt riittävästi huomiota työhön, vaan se on tehnyt työstä pelkästään määrällisen tekijän ”arvo-työnä”, eli hävittänyt työn laadulliset piirteet ja tehnyt laadullisesti erilaisista töistä yhteismitallisia. Koska työstä on taloustieteessä tehty abstraktia, olisi palautettava työn laadullinen konkreettisuus ja töiden erityisyys (”skilled worker”). Tämä työn konkreettisuuden palauttaminen merkitsee työn organisoimista yksilön työnä, tai kuten edellä olen sanonut, yksilöllisen työn luomista ja työn jonkinlaista erottamista yhteistyöstä ja yhteisistä tuotantovälineistä. Beckerin näkemyksen mukaan työstä ja abstraktista työajasta on siirrettävä katse työntekijään ja

tämän kykyihin, työntekijään taloudellisena toimijana ja itsenäisenä aktiivisena subjektina. Tätä kautta päädytään inhimillisen (ja koulutus-) pääoman käsitteeseen (ja sitä kautta myös sosiaaliseen pääomaan). Nyt – työntekijän näkökulmasta – palkka ei ole niinkään vastike työvoiman (työajan) myynnistä vaan tulo, joka on peräisin pääoman (oman pään) tuotosta, inhimillisestä pääomasta, joka on samankaltaista kuin fyysiset tuotantovälineet, koneet ja laitteet ja siihen voidaan investoida, investoimalla esimerkiksi koulutukseen ja terveyteen (tai lääkitykseen). Inhimillinen pääoma koostuu työläisen henkisistä ja ruumiillisista kyvyistä, hänen persoonallisuudestaan. Tämä persoonallisuus on yritys, joka pyrkii luomaan arvoa investoimalla pääomaansa tuottaville markkinoille. Amerikkalaista uusliberalismia ja ordoliberaliaa yhdistää ajatus koko yhteiskunnan läpäisevästä yritysmallista. Inhimillisen pääoman kehittämiseksi katse on siirrettävä fyysisistä tuotantovälineistä, koneista ja laitteista ihmiseen tuotantovälineenä, ihmisen tuottamiseen, hänen subjektiivisuutensa ja aloitteellisuutensa rakentumiseen. Tämä siirtymä ennakoii puolestaan työpaikan ja työajan sekä erityisten tuotantovälineiden aseman heikentymistä työn tutkimuksessa.

MIKÄ NÄKY Y ON TOTTA; TOTTA ON, MIKÄ NÄKY Y

Toinen amerikkalaisen uusliberalismin Foucault’a kiinnostava puoli on markkinoiden tekeminen totuuden tuomioistuimeksi – siis jonkin toiminnan, esityksen tai tuotteen totuudellisuuden, ymmärrettävyyden ja järkevyyden testaamisen tilaksi: se, mikä menee kaupaksi on hyvää ja hyvää on se, mikä menee kaupaksi. Markkinat eivät ole erityinen tila valtion sisällä, tori tai aukio, vaan kaiken toiminnan mittari, oli sitten kyse aineellisista tuotteista, koulutuksesta, tutkimuksesta ja tiedosta tai oikeudesta ja valtionhallinnosta. Näin syntyy ”eräänlainen taloudellinen tuomioistuin, joka tuomitsee valtionhallintoa suoraan talouden ja

markkinoiden termein”. Nähdessään markkinat luonnollisena totuuden ratkaisun paikkana amerikkalaiset uusliberaalit ovat kenties viattomampia kuin saksalaiset virkaveljensä. Molemmilla on kuitenkin sama tausta: valtio puuttuu tai valtio tulee vasta jälkeen päin (siirtolaiset pakenivat Euroopasta valtiota, Saksasta valtio pyyhkäistiin pois, ja valtion on perusteltava olemassa olonsa talouden termein ja markkinoiden kautta eikä niinkään toimivan oikeuden ja alueen hallinnon kautta).

Molemmissa tapauksissa valtion on oikeutettava toimenpiteensä muuten kuin vallan (esim. väkivallan monopoli) tai auktoriteetin (”auctoritas, non veritas, legem facit”) kautta. Sen toimet ovat alisteisia markkinoiden tuomiolle eivätkä enää itsenäisiä tai suvereenia päätöksiä/totuuksia siitä, mikä ja kuka kuuluu ja mikä ja kuka ei kuulu valtioon, mikä kansalaisyhteiskuntaa ja etiikkaan. On kyseenalaista, voidaanko enää puhua lainkaan samasta valtiosta kuin modernissa poliittisessa ajattelussa.

KOHTI SOSIALISTISTA POLITIIKKAA

Erityisesti saksalainen uusliberalismi, juuri siksi, että siltä puuttuu ajatus markkinoiden luonnollisuudesta – jonka siirtolaiset veivät mukanaan Yhdysvaltoihin – näyttää kuvaavan erityisen tehokkaasti nykyistä valtion ja sen instituutioiden uudelleenjärjestelyä markkinoiden luomiseksi.

Kun Thatcherin ja Reaganin ajoista lähtien on puhuttu uusliberalismista sääntelyn purkamisen tai deregulaation ja kilpailun vapauttamisen termein on mielestäni käytetty täysin harhaanjohtavaa vanhan liberalismiin terminologiaa. Kyse ei ole ollut tilan raivaamisesta markkinoille valtion sisällä eikä paluusta ”luonnontilaan”, ”villiin markkinakapitalismiin” tai ihmisten alkeellisimpien viettien vapauttamisesta. Kansallisten ja globaalien markkinoiden uudelleen järjestelyssä on kyse julkisen vallan/valtation toimien uudelleen määrittelystä suhteessa esimerkiksi työ-

hön (uusista kontrollitekniikoista, jotka kohdistuvat työvoimaan työpaikan ja työajan ulkopuolella, ”aamusta iltaan ja illasta aamuun”, kuten Foucault sanoo) ja kansallisten ja kansainvälisten instituutioiden suhteiden uudesta järjestyksestä ordoliberalien asettamien suuntaviivojen mukaisesti.

Mikäli vertaamme Foucault’n analyysia enemmän tai vähemmän poliittiseen keskusteluun uusliberalismista, säätelystä ja sen purkamisesta, pahan finanssipääoman (joka tekee rahaa tyhjästä) ja hyvän tuotantopääoman välisestä ikuisesta kamppailusta, niin Foucault’n analyysi on mielestäni selkeä ja poikkeava ja antaa hyviä välineitä ymmärtää, mitä viime vuosikymmeninä on tapahtunut. Sen lähtökohta oli kenties Foucault’n halussa oikeuttaa perinteisestä ”vasemmistolaisesta” näkemyksestä poikkeava näkemyksensä Croissantin tapaukseen, mutta hän ei kuitenkaan oman kehotuksensa mukaan ajaudu käyttämään ”ajattelua totuuden arvon antamiseen poliittiselle toiminnalle”. Jälkikäteen katsottuna Foucault onnistui kuvamaan jo edeltä sen todellisuuden, jossa nykyään elämme ja hänen luentonsa ovat todellista nykyisyyden historiaa.

Kenties nyt olisi jo korkea aika kysyä: Onko jo syntymässä uusi tulevaisuuden ohjausjärjestelmä ja uudet valtatekniikat, jotka poikkeavat liberaaleista tai vähintäänkin täydentävät niitä? Ovatko jo nousemassa uudet vallan muodot ja uudet kontrollien järjestelmät, joita emme vielä tunnista, vaikka ne synnyttävän taistelun kumu kaikuu jo korviimme? Se vaatii kysymään: kuka tai mikä vastustaa ja ottaa hahmon, joka pakenee liberaalihallinnon käsistä ja vastustaa elämän kontrollointia ”aamusta iltaan ja illasta aamuun”? Kuka luo ja missä luodaan ”kommunikoimattomuuden tyhjiöitä”¹⁰, katkaisijoita, jotka auttavat pakenemaan elämän liberaaleja kontrolleja?

Foucault itse pohti kenties vastausta suunnitellessaan vuonna 1983, hieman ennen kuolemaansa, tutkimusta sosialistisesta politiikasta. Tutkimuskysymyksenä oli: Onko olemassa erityistä sosi-

alistista ohjausta, joka eroaisi liberaaleista ja despoottisista ohjauksen ja vallan muodoista? Jo vuosien 1978–1979 luennoissaan Foucault oli saksalaisen sosiaalidemokratian ja uusliberalismin suhdetta käsitellessään sivunnut ongelmaa. Niissä hän käsittelee vuonna 1955 taloustieteilijä ja sosiaalidemokraatti Karl Schillerin, josta myöhemmin tuli Saksan Liittotasavallan valtionvarainministeri, julkaisemaa kirjaa, jonka nimenä oli *Sosialismi ja kilpailu*. Schiller luonnehtii sosiaalidemokraattien politiikkaa kirjassaan fraasilla ”kilpailua niin paljon kuin mahdollista ja oikeassa ja välttämättömässä määrin suunnittelua”. Sosiaalidemokraateille tärkeää oli ajatus tasapainoisesta yhteiskuntajärjestyksestä ja yhteiskunnan tasapainoisesta kehityksestä ja sanoutuminen irti perinteisen marxilaisuuden ajatuksesta, jonka mukaan luokkataistelut toimivat historian ja kehityksen veturina. Foucault kiinnittää huomiota muutamaan asiaan: ”Minä rajoitun sanomaan, että se, mikä sosialismista puuttuu, ei ole niinkään teoria valtiosta, vaan hallintojärjestä, määritelmä siitä, mikä sosialismissa olisi hallintorationaalisuus, siis hallitsemistojen tavoitteiden ja tapojen laajentamisen laskennallinen ja järkevä mitta”. Foucault’n mukaan ei ole olemassa – vielä – itsenäistä sosialistista hallinnan ja ohjauksen järjestelmää, vaan liberaalin hallintajärjestelmän sisällä sosialismilla ja sen rationaalisuuden muodoilla on eräänlainen vastapainon ja liberalismille sisäisten vaarojen korjaamisen rooli.

Sosialismi ei nykyään kuulosta kovin muodikkaalta, mutta jos se korvataan sanalla yhteisö, yhteisöllisyys ja yhteistyö (tieteenkin liitettyä itseorganisoitumiseen, itsen hallintaan ja itsekontrolliin), niin olemme jo keskellä medioiden nykytodellisuutta (”nuorten pahoinvointi”, Jokela, Kauhajoki jne.) ja samalla nykykapitalismin sekä sille luonteenomaisen tuotannon ja työn ytimessä.

Jos liberalismille yhteistyö jäi aina loppujen lopuksi ulkoiseksi ja taktiseksi välineeksi yksilöllisen edun saavuttamisessa,

niin nykykapitalismi ja talous pyrkivät pikemminkin hyödyntämään suoraan yhteistyötä, näkevät yhteistyön suoraan tuottavana ja välittömästi taloudellisen arvon lähteenä. Yhteistyö ja tietojen ja taitojen jakaminen kiihdyttävät niin yrityksen kuin yhteiskunnan tuottavuutta ja ne muodostavat kansojen varallisuuden lähteen.

Foucault’a seuraten voisimme puhua ”socialistisesta pääomasta” tai ”pääoman sosialismista” – termi joka viime aikoina on pullahtanut julkisuuteen useita kertoja – ja sille ominaisista vallan ja ohjauksen tekniikoista, jotka jollain tavoin tiivistyvät (uus)yhteisöllisyyden teemaan. Mitkä ovat tämän uuden kontrollijärjestelmän vastarinnan ja paon hahmot, kuka ja millainen sen Klaus Croissant?

- 1 Foucault, Michel: *Naissance de ka biopolitique*. Paris: Gallimard/Seuil, 2004.
- 2 Lainaukset, ellei toisin mainita, ovat peräisin kyseisestä kirjasta.
- 3 Itse asiassa tilastollisesti puhe yksityistämistä, markkinavetoistumi
- 4 François Dosse dokumentoi tapahtumaa kirjassaan Gilles Deleuze et Félix Guattari. *Biographie croisée, La Découverte*, Paris 2007, 373-374.
- 5 Tapansa mukaan ja joskus lukijaa ärsyttävälläkin tavalla Foucault keskittyy ”minooriseen”, vähäpätöiseen ja pakenevaan ja jättää suuret, majooriset ja ”kovat” teoreetikot, kuten esim. Thomas Hobbesin luennoissaan lähestulkoon kokonaan huomiotta.
- 6 Pako, exodus, vastarintana ei tietenkään ole uusi teema. Albert O. Hirschmanin vuonna 1970 julkaisema kirja *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States* (Harvard University Press) oli teos, joka toi sen vastarinnan muotona uudelleen keskusteluun niin radikaalin vasemmiston kuin nousevan feminismin piirissä.
- 7 Giorgio Agamben käsittelee vallan näytösluonteisuutta ja sen suhdetta oikeutukseen, ihmisten ohjaukseen moderneissa demokratioissa tai speaktaakkelin yhteiskunnissa, joissa mediat hallinnoivat ja levittävät

vät glorioaa, siis sitä vallan ylistävää ja suosiota osoittavaa puolta, joka modernissa yhteiskunnassa näytti kadonneen, kirjassaan *Il regno e la gloria. Per una genealogia teologica dell'economia e del governo*, Neri Pozza, 2007.

- 8 Gilles Deleuze, ”Jälkikirjoitus kontrollien yhteiskuntiin”, teoksessa *Haastatteluja*, Tutkijaliitto 2006.
- 9 Hartz, Louis: *Liberal Tradition in America*. New York, 1955.
- 10 Gilles Deleuze, *Pourparlers*, Minuit, Paris 1990, s. 238.

IX Hypoteesi sosialistisesta politiikasta

YHTEISÖÄ VAAN EI YHTEISTÄ

Mikä yhteisö on nykyisessä yhteisöpuheessa?

Vasemmalla ja oikealla ollaan tästä liikuttavan yksimielisiä. Yhteisö on kaikkea muuta kuin vapaan ja viihtyisän, vailla päämääriä olevan yhdessäolon tila, jossa voidaan luottaa toveriin ja jakaa tietoja ja taitoja. Se on ennen kaikkea kontrolliväline.

Yhteisöllisyyden vaatijat eivät myöskään halua tuotantovälineiden yhteisömistusta tai yhteistä käyttöä. Päinvastoin, yhteisö ja yhteisöllisyys on käännetty pikemminkin yksityisöistämisen ja yksityistämisen häiriöttömän toiminnan turvaamiseksi ja yhteisen ja yhteisten oikeuksien rajaamiseksi.

Vaikutelma on, että yhteisöpuheessa erotetaan toisistaan yhteisö jonkin määrätyn ominaisuuden ympärille tai määrätylle alueelle rajoittuneena välineenä, joka on irti sen muodostavien ihmisten konkreettisista olosuhteista ja yhteinen ja yhteistointiminta tekemisenä, jolla ei ole tarkkoja rajoja ja määrättyä tehtävää, siis käsitys yhteisöstä ja yhteisestä siinä mielessä kuin se on länsimaisessa filosofiassa nähty ihmisen syvimpänä olemuksena.¹

Mikä on esimerkiksi on nykyisen pankkikriisin syy? Se, että pankit eivät kontrolloineet asiakkaitaan, kukaan ei kontrolloinut

pankkeja. Ei olisi pitänyt antaa luottoja työn vieroksujille, työtömille, epäluotettaville ja työssäkäyville köyhille. Luottoa vain niille, jotka eivät sitä tarvitse. Sama syy on tietenkin ”nuorison pahoinvoinnille”, kaveri on jätetty yksin, on toimittu huolimattomasti ja piittaamattomasti eikä ihmisestä ole välitetty. Huolettomuus ja kontrollin puute ovat pahimmat kaikista. Tarvitaan siis lisää kontrollia, yhteisön vastuuta, parempaa seurantaa. On voimakkaampien ja entistä läpitunkevampien elämän kontrollien aika. Yhteisön nimissä, huolettomuutta ja kontrollin puutetta tuomittaessa, tuomiolla on kuitenkin yhteinen ja yhteistyö, ja niiden mukana luottamus kanssaihmiisiin, toiminnan, liikkumisen ja tekemisen vapaus sekä viihtyvyys.

Tämän ”sosialistisen politiikan” tiukka yhteenveto löytyy italialan berlusconilaisen valtionvarainministerin Giulio Tremontin hiljan julkaistusta kirjasta ”Pelko ja toivo. Eurooppa: lähestyvä kriisi ja kuinka se voitetaan”.²

Tremontin mukaan erilaisten hyvinvointipalvelujen tarve ja kysyntä tulevat Euroopassa edelleen kasvamaan (esim. väestön ikääntyessä) eikä Eurooppa voi luopua hyvinvoinnistaan ja hyvinvointijärjestelmästä. Hyvinvoinnin pelastamiseksi tarvitaan kuitenkin päättäväisiä tekoja ja uudistuksia. Uudistukset voidaan rakentaa kahdelle perusasialle:

1. Enemmän politiikkaa, enemmän demokratiaa ja siis enemmän voimaa hallituksille erityisesti Euroopan tasolla.

2. Vähemmän valtiota ja enemmän ”kolmatta sektoria”, vapaaehtoistyötä ja yhteisöä sekä yhteisöllisyyttä.

Politiikan ja poliittisen päätöksen merkityksen palauttaminen yhdistää uutta oikeistoa ja vanhaa vasemmistoa, jotka haluavat suitsia finanssipääomaa ja globalistumista. Reaalitalous on ”totta”, finanssitalous on valhetta, politiikka on voimaa, sosiaalinen tai yhteiskunnallinen voimattomuutta. Kummallakin on vähintäänkin vahva taipumus nähdä poliittinen päätös irrallisena sosiaalisesta samalla tavoin kuin ne näkevät finanssitalouden

irrallaan ”reaalitaloudesta”. Poliitiikka ei kaiken kaikkiaan tarvitse yhteiskuntamuodon analyysia. Sikäli kuin poliittinen päätös on irrallaan sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta, voi se perustua vain ”konventioon” tai ”yleiseen mielipiteeseen”, siis yhteisöön yleisesti jaettuina hämärinä käsityksinä ja ennakkoluuloina. Tähän ”hermeneuttiseen kehään” ja olemassa olevan apologiaan se on myös tuomittu jäämään. Yhteisöllisyyden korostus näyttää tälle poliittisen autonomian ajatukselle pintapuolisesti vastakkaiselta ja tämän – modernista poliittisesta sopimusajattelusta – periytyvän vastakkaisuuden ”sosialistinen politiikka” yrittää kumota. En tässä yhteydessä lähde asiaa tämän tarkemmin avaamaan, koska se vaatisi modernin oikeuspositivismin laajempaa tarkastelua.

Tremontin kaksi perustaa vaativat laajaa konsensusta. Tämä konsensus voidaan puolestaan luoda vain hävittämällä vuoden 1968 kulttuuri (egoismi, yksilön vapaudet/oikeudet jne.) ja palauttamalla vanhat perusarvot kunniaan. Eikä noiden perusarvojen keksimiseksi tarvitse olla mikään neropatti: auktoriteetti kunniaan, yksilön on otettava vastuu itsestään, velvollisuuskulttuuri on palautettava takaisin (En tiedä tunteeeko Tremonti Ruth Benedictin erottelua häpeäkulttuuriin ja syyllisyyskulttuuriin, mutta velvollisuuskulttuurilla tarkoitettaneen jotakuinkin Benedictin syyllisyyskulttuuria. Benedict käyttää termiä teoksesaan *Patterns of Culture* vuodelta 1934, jossa hän tarkastelee siirtymää ”häpeäkulttuurista” ”syyllisyyskulttuuriin” ja toteaa: ”Me itse olemme vanhan ja vaikutusvaltaisen – tosin nykyään heikentymässä olevan – syyllisyyskulttuurin perillisiä.”) Auktoriteetin, yksilön vastuun ja velvollisuuskulttuurin lisäksi on tietenkin löydettävä uudelleen yhteisöllinen solidaarisuus.

Tremontin perusarvoista vallitsee mielestäni jo liiankin laaja konsensus jopa radikaaleiksi vasemmistolaisiksi – ja ehkä juuri siksi! – itsensä mieltävien keskuudessa, puhumattakaan siitä, että niitä pidetään jotenkin konkreettisina ja toimivina poliit-

tisina iskusanoina vastakohtana liian teoreettisille ja epämääräisille tai ns. tavalliselle ihmiselle käsittämättömille näkemyksille. Nuo perusarvot voidaan mielestäni listata seuraaviksi (uus)yhteisöllisyyden käskyiksi, joiden katekismusta olisi hyvä miettiä:

1. Auktoriteetti: tottele, tee kuten käsketään kysymättä ja rakasta käskijääsi, jos et rakkautta tunne, syy on sinussa, kiduta siksi itseäsi.

2. Yksilön vastuu: olet oman onnesi seppä, menestyksesi ja epäonnistumisesi, sairautesi ja terveytesi, työsi tai työttömyytesi ovat omien valintojesi tuloksia eikä niillä ole minkäänlaisia rakenteellisia syitä; siksi treenaa, opiskele, tarkkaile ja rankaise itse itseäsi, jotta pitkään jaksaisit ja hyvin pärjäisit.

3. Velvollisuuskulttuuri: muista aina itsesi alamaiseksi, palvelijaksi ja alaikäiseksi, jolle ei tästä maailmasta pelastusta tai sovittusta löydy muuten kuin jättämällä tänne lisää alamaisia ja palvelijoita.

4. Yhteisöllinen solidaarisuus: suojele samanlaista, epäile lähimmäistä ja tuhoa erilainen.

Näin olemmekin jo keskellä nykyistä työelämää, jossa auktoriteetti yhteisöllinen solidaarisuus tarkoittavat elämän täydellistä alistamista yritykselle ja sen arvoille. Sosiaaliset suhteet ovat työvälineitä ja elämän horisontti ja työelämä samaistuvat. Toisin kuin hermeneuttinen filosofia toivoi, tässä horisonttien fuusiossa ei tapahdu näkemyksen laajentumista ja uuden horisontin syntymistä, vaan vapauden mahdollisuuksien katoaminen. Velvollisuuskulttuuri tarkoittaa puolestaan jatkuvaa syyllisyyttä tietojen ja taitojen riittämättömyydestä, omasta ajankäytöstä ja sen tehokkuudesta, sitoutumisesta ja rakkaudesta yritystä kohtaan, yritystä, jolle ollaan valmiita antamaan kaikki ja tuskailemaan hämmentyneinä kun saadaan potkut, vaikka oli uhrauduttu ja rakastettu, mutta ei tarpeeksi.

Keväällä 2008 Suomen Akatemia järjesti seminaarin ”Science

in Society”, jossa tieteen yhteiskunnallista asemaa pohdittiin muun muassa suhteessa uuteen yliopistolakiin ja innovaatioyliopistohankkeeseen. Tärkeässä asemassa oli esitelmissä oli huippututkimuksen aseman parantaminen. Fraasi, joka seminaarin kuluessa toistui muutamaan otteeseen oli: ”tiede ei ole demokraattista”. Tällä – lausujien mielestä varmaan ylevällä – todella haluttiin perustella sitä, että tutkimustoiminnan sisälle on rakennettava hierarkioita erityisesti kasvattamalla palkkaeroja huippututkijoiden ja vähemmän huippujen välillä. Ensimmäinen mieleeni tullut asia oli: Onpa outo käsitys demokratiasta? Tarkoitetaanko demokratialla kaikkien tekemistä samanlaisiksi, tasapäisiksi jonkin ulkoisen mittarin tai periaatteen avulla, vai onko demokratiassa kyse erilaisten kykyjen ja tarpeiden artikuloinnista yhteisessä tilassa, tuosta Marxin antiikista lainaamassa ”jokaiselta kykyjensä, jokaiselle tarpeidensa mukaan”? Samaan hengenveetoon kun vaadittiin tiedon ja demokratian toisistaan erottamista, korostettiin monitieteisyyttä, yhteistyötä yli tieteen rajojen, projektityön ja tiimityön tehokkuutta, siis yhteisöllisyyden merkitystä tehokkaan tiedontuotannon turvaamiseksi. On hyvin vaikea nähdä miten hierarkioiden kasvattaminen lisää tiimien sisäistä kommunikaatiota ja tietojen jakamista. Eikö se pikemminkin suosi tiedon panttaamista, tietoon pääsyn estämistä ja juuri sitä irvikuvaa demokratiasta, jota valitettavan monet jostain syystä kantavat päissään: jokaisen on opeteltava samat tiedot ja tiedettävä samat asiat, koska kukaan ei ole valmis jakamaan ”omia” tietojaan. Ehkä ”sosialistinen politiikka” ja yhteisön käyttäminen kontrollivälineenä sijoittuu juuri tälle vyöhykkeelle, jolla yhteistyön, jakamisen ja empatian tuotannolliset vaatimukset ja niiden kääntäminen erityiseksi yksityiseksi hyödyksi kohtaavat. Orwellin sanoja muistellen ”jotkut ovat tasa-arvoisempia kuin toiset”. Tuolla vyöhykkeellä uusyhteisöllisyys vaatii uhrautumaan yhteisön ja yhteiskunnan tasapainoisen kehityksen vuoksi niin työssä kuin vapaa-aikana.

TYÖ YHTEISTYÖNÄ

”Sosialistista policya” ja sen ruokkimaa yhteisöllisyyspuhetta on nähdäkseni mahdotonta ymmärtää irrallaan työn ja tuotannon muutoksista. Näin on siitäkin huolimatta, että haaveet auktoriteetista, syyllisyyden palvonta – vaikka uskonnollisuuteen paluun nimissä – tai haaveet nurmijärveläisestä pienyhteisöstä vaikuttavatkin pintapuolisesti pelkältä nostalgialta ja historian aaltoliikkeen apologialta.

Kun työ ja tuotanto murtautuvat ulos määrätyn kaheleista, kun työtä voi tehdä tai olla tekemättä missä vain ja milloin vain, kun mikä tahansa voi olla taloudellista arvoa tuottavaa tai paeta taloudellisen arvon tuottamista, kun kuka tahansa voi olla tärkeä tai ei, kun työ ja tuotanto yhteiskunnallistuvat elämän koko tilaan, astumme ”pääoman sosialismin” ja ”sosialistisen politiikan” aikaan. Nyt on aika välittää ihmisestä, lähimmäisestä. Hänen kaikista taipumuksistaan ja suhteistaan on tehtävä hyödyllisiä ja valvottava niiden käyttöä aamusta iltaan ja illasta aamuun. Ennakoimattomuus, vapaus ja huolettomuus ovat innovaatioyhteiskunnan kiro sanoja.

Sosialistinen politiikka puhuu paljon työstä, juuri muuta sillä ei olekaan mielessä. Mutta toisin kuin aiempi sosialismi, jolla oli ainakin joskus jotain tekemistä konkreettisen työn ja työntekijöiden etujen kanssa, sosialistisen politiikan työllä ei ole mitään tekemistä työn tekijöiden arvon ja arvostuksen tai yhteiskunnallisten konfliktien kanssa. Sitä eivät käytä enää työläiset, vaan bisneskonsultit. Työ konkreettisenä toimintana, jolla on tietty paikka historiallisesti muuttuvassa tuotantoprosessissa, on korvattu työllä yleensä, ja kun ei ole tärkeää, mitä työtä tekee, kunhan vain on työssä, paljastuu työ pelkäksi arvoksi ja sen tekeminen pelkäksi pakkotyöksi, jolla ei ole mitään erityistä sisältöä, mutta jonka autuuteen on uskottava.

”Pääoman sosialismin” aikakaudella yhteiskunnasta kokonai-

suudessaan tulee työelämän konfliktien ja kapitalistisen tuotannon ristiriitojen halkaisema tila, jossa vastarinta elämän riistoa kohtaan saa paradoksaalisia ja hätkähdyttäviä muotoja.

Mitä tapahtuu, kun sosiaaliset suhteet määrittyvät työ- ja tuotantosuhteina ja muunnettuna taloudellista arvoa tuottaviksi? Minkälaisia muotoja vastarinta saa, kun työstä pakeneminen muuttuu yhä useammin yhteisöstä ja yhteistyöstä pakenemiseksi?

PAKO SOSIALISTISESTA PARATIISISTA

Työpaikkojen, työaikojen ja työtehtävien vaihdellessa, työyhteisöjen muuttuessa ja yhteisötaitojen ylipäättään muuttuessa työtaidoiksi ja taloudellisen arvon lähteiksi, ainoa tapa puolustaa itseään, luoda omaa tilaa ja omaa subjektiivisuutta, on paradoksaalisesti eräänlainen ”pako itseen”. Se on pakoa yhteisölliseksi muuttuneesta työstä, keino vastustaa omien elementaaristen inhimillisten kykyjen – kuten vaikkapa taipumus reagoida toisen ihmisen tunteisiin tai puheeseen – kääntämistä työkyvyiksi ja alistamista pelkästään taloudellisen arvon luomiselle. Oma etu, itsen pelastaminen, oman minän jatkuvuuteen tarrautuminen (ei ihme, että työelämän tutkimuksessa tutkitaan nykyään niin paljon identiteettiä ja narratiivisuutta!) näyttävät vastustamisen keinoilta. Paradoksaalisesti yhteisön ja yhteisöllisyyden avulla toimiva työelämä synnyttää työntekijätyyppejä, jotka tekevät kaikkensa pelastaakseen itsensä, tyyppisiä, jotka eivät anna toisille mitään, jaa mitään, tyyppisiä, jotka iilimadon tai punkin tavoin imevät yhteistyöstä vain itselleen. Nämä tyyppit ovat nykyaikaisen yhteiskunnallistuneen tai sosialistisen pääoman personifioituneita hahmoja, koska he eivät sijoita sosiaalisuuteen tai yhteisöön, vaan riistävät sitä. En kuitenkaan ole moraalisesti tuomitsemassa näitä, kuten ”sosialistinen politiikka”.

Tuntemme näistä hahmoista kaksi ääripäätä: opportunistin ja kyynikon. Kumpikin näyttää omalla tavallaan immuunilta

yhteisölle ja yhteisöllisen kapitalismin hyväksikäyttämille ihmisen lajityypillisille taipumuksille empatiaan, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. Opportunisti tekee mitä tahansa, kunhan käsketään. Kyynikko on nähnyt jo kaiken, hän tietää ”miten tässä tulee käymään” ennen kuin on projektiaan aloittanut. Siksi hän ei yritä mitään uutta tai vaivaudu ottamaan riskejä.

Kertoo ehkä jotakin olennaista nykykapitalismista, että nämä kaksi hahmoa näyttävät ainoilta profeetoilta, jotka kykenevät lupaamaan meille ulospääsyn työelämäksi muuttuneesta yhteisöelämästä ja sen ”sosialistisesta politiikasta”.

OPPORTUNISTI JA KYYNIKKO

Kyynikko näkee kaiken – mukaan lukien suhteet toisiin ihmisiin – jo tapahtuneina. Tiedän jo miten ”tässä tulee käymään”. Siksi ei kannata yrittää mitään uutta. Voin vain laskelmoiden käyttää tilannetta hyväkseni. Maailmaan voidaan ottaa myös etäisyyttä yrittämällä sopeutua mihin tahansa, muuttamalla opportunistiksi, joka yrittää seurata ja käyttää hyödykseen kaikkea. Kyynikon pidättäytyminen kaikesta ja opportunistin kaiken ahmiminen määrittävät nykytyöelämän anorexia-bulimia oireyhtymän.

Opportunisti ei luota työpaikan pysyvyyteen, koulutuksen antamaan elinikäiseen ammattiin tai edes oman lähiyhteisönsä vakauteen. Sitoutuminen on hänelle riski. Hän on jatkuvasti vastatusten mahdollisten tapahtumien ennakoimattoman moneuden kanssa. Hän odottaa, että ympäristössä voi tapahtua mitä tahansa. Seurauksena on usein jatkuva ahdistus ja riittämättömyyden tunne.

Sen enempiä opportunisti kuin kyynikkokään eivät voi luottaa työtovereihinsa, työpaikkaansa eikä välttämättä edes muiden ihmissuhteidensa pysyvyyteen. He ovat kadottaneet kokonaan ajan horisontin ja samalla kaikki kehittymisen ja uuden luomisen sekä uuden vastaanottamisen mahdollisuudet. Riskien välttämiseksi kyynikko vetäytyy täysin itseensä ja kaikki hänen valintansa

tehdään vain hänen ”valmista”, erillistä ja täydellistä itseä varten, uran, palkan, eläkkeen ja muiden vastaavien asioiden varmistamiseksi. Opportunisti on puolestaan hengissä selviytyäkseen valmis tekemään mitä tahansa, mutta hänellä ei ole mitään erityistä annettavaa mihinkään toimintaan, yhteenkään projektiin.

Näennäisestä sosiaalisuudestaan huolimatta – seuratessaan ympärillä tapahtuvaa – opportunisti ja kyynikko eivät kykene nykytyön olennaiseen vaatimukseen, siis riskien jakamiseen toisten kanssa. Kyynikko vie toisilta kaiken, opportunisti ei kykene antamaan kenellekään mitään. Opportunisti alistuu työn takia mihin tahansa, kyynikko puolestaan alistaa kaikki työtoverinsa ja ihmissuhteensa, jotta vain hän menestyisi työelämässä.

Kyynikko haluaa erottautua yksilönä, sulkea elämän yksilöön ja nähdä elämän vain yksilön elämänä. Kaikki maailmassa oleva on vain yksilöä, itseä varten ja kaikki vapaa, liikkuva on mahdollisimman nopeasti palautettava yksilöön. Se on kuuluttava jollekin, oltava jonkun omaisuutta. Jokainen sidos maailmaan ja maailmassa tapahtuvaan muodostaa riskin ja vie turvapaikan.

Kumpaakin strategiaa yhdistää siis sairaaloinen tarve sulkeutua maailmasta, löytää turvapaikka maailman ulkopuolelta. Niin opportunisti kuin kyynikkokin haluavat palkan elämästä juuri siksi että he jättävät sen elämättä, tekemättä mitään uutta, kokeilematta mitään, ottamatta minkäänlaista riskiä. He ovat mahdollisia nykytyön vaatimusten kannalta.

RISKIEN VÄHENTÄMISEN STRATEGIAT

Riskien vähentämisen strategiat – ja siis kyynisyyden ja opportunistin aiheuttaman pattitilanteen torjunta – voidaan koota kolmeen eri ulottuvuuteen:

1. työntekijän itsenäisyyden tai autonomian kasvattaminen suhteessa työtehtäviin ja yritykseen;

2. työntekijän verkostojen laajentaminen yli työtehtävien välittömässä hoitamisessa tarvittavien verkostojen ja samalla verkostojen intensiivisyydestä huolehtiminen;
3. työntekijän tietokykyjen omaehtoisen kasvattamisen tukeminen, siis mahdollisuus investoida omaan kehitykseen työelämässä.

Itsenäisyys välittömästi työtehtävästä, mahdollisuus osallistua sosiaalisiin suhteisiin ja kommunikaatioon työstä ja sen vaatimista suhteista riippumatta, mahdollisuus kehittää itseään ja hankkia tietoja ja taitoja, jotka eivät ole suoraan tekemisissä kulloisenkin työn kanssa, nämä kaikki ovat olennaisia työn vaatimuksia. Siitä huolimatta ne näyttävät täysin utopistisilta nykytyöelämässä ja työelämän kehittämispuheissa sekä politiikoissa. Lisäksi ne vaikuttavat päinvastaisilta arkikokemukselle: työntekijöitä sidotaan jatkuvasti tiiviimmin yritykseen ja ihmiset korostavat sitoutuneisuuttaan työhön, monien verkostot supistuvat tiiviimmin ja tiiviimmin pelkästään työhön ja työelämässä selviytymiseen ja kaikista suhteista toisiin ihmisiin tulee jonkinlaisia työelämän ympärille kiedottuja suhteita, liittoutumia ja taisteluja. Itseään ja tietokykyjään ei pääse kehittämään kuin ahtaassa ja muodollisessa cv:n formaatissa ja keskittymällä ydinosaamiseensa, fokuoimalla ja laatimalla pitkän tähtäimen suunnitelman kehityskeskusteluihin.

Yritykset tarvitsevat työntekijöitä, jotka kykenevät sopeutumaan erilaisiin olosuhteisiin ja ovat valmiita ottamaan kantaakseen osan yritystoiminnan riskeistä. Työntekijälle asetettu vastuu vastaa yritykselle asettuvaa vaatimusta kohdata toimintaympäristön ja markkinoiden jatkuva vaihtelu, siis mahdollisten tapahtumien ennakoimaton moneus, jonka mukaisesti yritysten on muunneltava toimintaansa.

Työntekijän suurempi itsenäisyys ja kyky kantaa osa yrityksen riskeistä eivät ole pelkkä yrityksen vaatimus työntekijälle,

vaan myös työntekijän itsensä tarve: työntekijä kykenee hallitsemaan omaa riskiään vain mikäli hän on sellaisessa tilanteessa, että hän kykenee työskentelemään ainakin jossakin määrin itsenäisesti ja siten arvioimaan toimintansa riskejä. Tästä työntekijän riskinottokyvyn vaatimuksesta ja siis tärkeästä kyvystä seurata, mitä ympärillä tapahtuu ja ottaa se huomioon – siis työskentelemättä sokeana ja kuurona pää pensaassa – seuraa kolme tärkeätä seikkaa:

1. työntekijän on oltava taloudellisesti ainakin osittain riippumaton yrityksestä ja siitä, mitä hän kullakin hetkellä tekee;
2. työntekijän on oltava sosiaalisilta suhteiltaan, verkostoiltaan sekä liikkumiskyvyltään itsenäinen suhteessa työhönsä;
3. työntekijän on oltava tiedoiltaan riippumaton tai itsenäinen suhteessa yritykseen ja kulloinkin suorittamaansa työtehtävään.

Toisin sanoen, mitä itsenäisempää työvoima on (tiedollisesti, mutta myös taloudellisesti), niin työntekijän kannalta työmarkkinat kehittyvät sitä paremmin, mitä enemmän tiedon saatavuus ja kiinnostus uuden tiedon hankintaan ylittävät yritysten välittömät vaatimukset työvoimalle ja mitä paremmat mahdollisuudet työntekijällä on vaihdella työpaikkoja ja työaikojaan. Vastaavasti yritysten näkökulmasta työmarkkinat toimivat ja kehittyvät, kun erilaiset julkiset rakenteet kuten koulu, yliopisto ja erilaiset erikoistumisväylät antavat mahdollisuuden levittää tietoa, joka ylittää kullakin hetkellä työtä hakevien tiedontarpeen ja kun on tarjolla liikkumaan ja oppimaan valmista työvoimaa, joka kykenee jakamaan yrityksen riskejä.

Olosuhteissa, joissa työntekijältä puuttuvat taloudelliset ja tiedolliset edellytykset itsenäisyyteen, siis kun hänet pakotetaan

tekemään mitä työtä tahansa, nämä edellä esitetyt itsenäisyyden vaatimukset kääntyvät opportunismiksi, teeskentelyksi ja työtovereiden hyväksikäytöksi. On myös selvä, että tämänkaltaisen tyyppin hyödyllisyys yritykselle on nolla, koska hän ei kykene itsenäiseen työhön eikä tiedon ja sitä kautta riskien jakamiseen. Hänellä ei ole mitään ylimääräistä annettavaa tuotantoprosessissa ja hänet voidaan korvata kenellä tahansa toisella tai hänen tehtävänsä voidaan siirtää koneelle.

Etäisyys ja epäluottamus määrättyyn työhön ja työhön sitoutumisen väheneminen, kuljettaa mukanaan myös jatkuvaa työn itsensä kyseenalaistamista: miksi ylipäätään teen työtä? Tämä työn arvostuksen ja työn arvon murentuminen (joka näkyy myös tulonmuodostuksessa palkkatulojen osuuden pienentymisenä sekä BKT:ssa että etenkin nuorempien sukupolvien työhistoriassa, jossa palkkatulo on vain yksi tulo muiden joukossa) saa joskus aikaan jopa hysteerisiä reaktioita, kuten prekariaattiaktivistit huomasivat keväällä 2006.

On kuitenkin hyvä muistaa, että kun työstä yleensä on tullut tärkeä, kun ei ole tärkeää, mitä työtä tekee, paljastuu työ pelkäksi arvoksi. Se on pelkkää pakkotyötä, jolla ei ole mitään erityistä sisältöä, mutta jonka autuuteen on siitä huolimatta vain uskotava. Mikäli työ menettää välineellisen roolinsa, voisen seurauksena koko työyhteiskunnan perusta horjuu ja elämänodotuksiin liittyvät psyykkiset ongelmat ja fyysiset työssä jaksamisen ongelmat kasvaa räjähdysmäisesti. Pako työstä voi muuttua todelliseksi exodukseksi.

Mutta myös työn näkeminen puhtaasti välineelliseksi toiminnaksi, siis työn tekeminen pelkän palkan takia muodostaa ongelman työelämän ja työolosuhteiden kehittämisen kannalta. Tämä asenne näyttäisi kehittyvän erityisesti nuoremmille prekaareissa työsuhteissa työskenteleville, jotka eivät näe työssään mahdollisuuksia itsenäiseen päätöksentekoon, verkostojensa kasvattamiseen ja koulutustasonsa nostamiseen (ja juuri näiden mahdolli-

suuksien puuttuminen määrittää työn paskaduuniksi).

Monisähläävän opportunistin ja kyynikon elämää varjostaa siksi myös kasvava epäily koko palkkatyöyhteiskuntaa ja sen moraalialueita kohtaan. Itse asiassa juuri opportunisti ja kyynikko ovat ne kaksi hahmoa, joiden suojissa *elävä työ* nykyään pakenee kapitalistista riistoa. Hahmot syntyvät lamasta ja masennuksesta, lama ja masennus poliittisen toiminnan perspektiivin puutteesta. Kummasakin tapauksessa ”elävä työ” yrittää paeta yhteistyön ja yhteisen oppimisen riistoa vetäytymällä täysin itseensä, täydellisen tekemättömyyteen, antamatta mitään itseorganisoituvaksi yhteisöksi tai oppimisympäristöksi järjestäytyvälle kapitalistiselle yritykselle. Kumpikaan hahmo ei tuo mitään jaettavaa, ei anna mitään uutta ja yllättävää. Kumpikaan ei osallistu mihinkään toimintaan muuten kuin näennäisesti. Hahmojen elinvoima on peräisin poliittisen toiminnan hajottamisen tarpeesta tilanteesta, jossa poliittisesta toiminnasta on tullut kapitalistisen riiston ja yritystoiminnan malli. Ne kasvavat suoraan masennuksen ja toivottomuuden maaperästä eikä niillä ole muuta menetettävää kuin yksinäisyyden kahleensa.

Pako ei näissä hahmoissa saa mitään yhtenäisen kapitalismin vastaisen taistelun suuntaa, se ei ota massamittaisen ja yksisuuntaisen työstä kieltäytymisen hahmoa, vaikka siinä on selvästi havaittavissa ikään kuin piilevän lakon muotoja: kieltäytymistä osallistumasta ja kieltäytymistä aivojen käytöstä, kun sekä osallistuminen tai kommunikoiminen että aivojen käyttö ovat nykyään olennaisia vaatimuksia työlle.

Kuinka kääntää nämä negatiiviset, pimeät hahmot uusia elämänmuotoja luovaksi poliittiseksi voimaksi? Kuinka muuntaa niiden voimaton mahdottomuus mahdottomaksi voimaksi? Se on olennainen tulevan poliittisen toiminnan kysymys, jota vahojen kamppailun menetelmien mekaaninen toisto ei ratkaise.

Tärkeä työelämän ja sosiaaliturvan tulevaisuuden rakenteita koskeva kysymys on, minkälaisia osajia nämä rakenteet tuotta-

vat: kaikkeen alistuvia

opportunisteja tai toisia hyväksikäyttäviä kyynikkoja vai itsenäisiä ja uuden keksimiseen kykeneviä ihmisiä. Työntekijällä on siis oltava jotakin sellaista ylimääräistä, jotakin ekstraa, omaa tietoa, joka ei palaudu suoraan kulloisenkin tuotantotehtävän vaatimiin tietoihin ja taitoihin. Ilman tätä elävää työtä työntekijä voidaan korvata kenellä tahansa tai hänen työsuorituksensa voidaan siirtää koneelle. Tämä ekstra on sekä yrityksen että työntekijän vaatimus. Sen luominen ja takaaminen nostaa esiin kolme poliittista vaatimusta:

1. vaatimuksen palkkatyöstä irrotetusta sosiaaliturvasta, perustulosta, joka kykenee takaamaan ainakin osittaisen taloudellisen riippumattomuuden;
2. vaatimuksen liikkumisen ja sosiaalisten suhteiden laajentamisen mahdollisuuksista palkkatyöstä irrallaan, eli vapaa liikkuminen ja tilan ja ajan vapaa käyttö kaupunkitilassa;
3. vaatimuksen koulutuksen, tiedon tuotannon ja tiedon levittämisen instituutioiden irrottamisesta tuotannon ja yritysten sekä työn välittömistä vaatimuksista.

Taloudellinen ja kulttuurinen autonomia/itsenäisyys ovat siis työn ja tuotannon näkökulmasta olennaisia keinoja muutosten ja riskien hallintaan ja uusien mahdollisuuksien luomiseen ja hyväksikäyttöön. Vaatimuksena autonomia ei ole vallankumouksellinen siinä mielessä, että se yksiselitteisesti ylittäisi kapitalismin horisontin tilanteessa, jossa työläisen itsenäisyys ja itseohjautuvuus ovat tuotannon tehostamisen ja arvonlisäyksen kannalta olennaisia. Kuten Christian Marazzi sanoo: ”Ei ole olemassa mitään takuuta ‘sinänsä’, että biotulo/perustulo takaisi pääomasta riippumatonta autonomiaa, koska ‘rahan pääomaksi muuttuminen’ edellyttää nykyään – ja kenties nykyään enemmän kuin aiemmin – ‘työvoiman itsenäiseksi muuttumista’”.³ Nimen-

omaan finanssivetoistuvassa kapitalismissa työvoiman itsenäisyys ja pääoman piittaamattomuus siitä, mitä kullakin hetkellä tehdään ja sen kiinnostus vain tuottoihin muuttaa olennaisesti tulon roolia. Tulo pyritään kääntämään luotoksi, jonka kautta työntekijän itsekontrollin ja itsen alistamisen – autonomiset – tekniikat tulevat yhä tärkeämmiksi kapitalistisen komennon ylläpitämisessä. Itsenäisyyden vaatimus voi siis myös pakottaa pakenevaa elävää työtä, joka on kapitalistisen riiston ja lisäarvon tuotannon kannalta edelleenkin olennaisessa asemassa, takaisin alistettuun työhön ja tuotantoon. Siksi kysymystä perustulosta tai elämäntulosta ei voi tarkastella irrallaan yhteyksistä konkreettisiin luokkataisteluihin ja luokkakokoonpanon muutoksiin.

Perkaariaatin kasvava joukko on näyttänyt perinteisen hyvinvointijärjestelmän rajat ja sen kyvyttömyyden rakentaa sosiaaliturvaa, joka asettuu pikemminkin elämän tasolle kuin työn tai kansalaisuuden tasolle. Omalla tavallaan tämä kyvyttömyys näkyy myös niissä positioissa, jotka halkaisevat prekariaatin uuden työn tekijöiden joukon:

1. Osa näkee sosiaaliturvan joko suoranaisesti haitallisena, koska se tukee muita kuin heitä ja vääristää näin ”kilpailua”, tai kokee sen vähintäänkin irrelevanttina ja pelkää ”luusereiden” elättämisenä. He näkevät työkykynsä täysin ”yksilöllisenä” ja muut pelinappuloina oman edun tavoittelussa.

2. Osa taas näkee hyvinvointivaltion ja vakituisen työpaikan sekä normaalin työn pelastuksena ja oman asemansa alistumisen malle tahansa työlle pelkää väliaikaisena ja satunnaisena. Näkemykset näyttävät vastakkaisilta, mutta itse asiassa ne täydentävät toisiaan: ensimmäinen on valmis alistamaan kenet tahansa oman menestyksensä varmistamiseksi, ja sille työn sosiaalisuus on vain väline omaan menestykseen (nämä ovat todellisia yhteistyöperspektiivejä), ja jälkimmäinen on valmis alistumaan mihin tahansa ja kenelle tahansa vakituisen työpaikan toivossa. Kumpikin positio torjuu uudentyyppisen sosiaaliturvan ja uudentyyppi-

sen työoikeuden rakentamisen. Näiden positioiden edellytyksenä on kuitenkin prekariaatin yhteiskunnallistunut työ ja tuotanto, ilman sitä niillä ei olisi mitään olemassaolon mahdollisuuksia. Ne ovat todellisia parasititteja, jotka elävät pelkästään niille valtion ja oikeuden kautta annetusta feodaalisesta oikeudesta elää toisten kustannuksella.

Se, mikä edellä mainittuja positioita kuitenkin yhdistää, on, että kummassakin tapauksessa työntekijä tuntee jäävänsä vaille sosiaalisia ja koulutuksellisia palveluja, jotka vastaisivat hänen elämäntilanteensa vaatimuksia. Hän tuntee jäävänsä vaille todellista yhteiskunnallista tunnustusta ja kokee tilanteensa yhteiskunnan kannalta täysin yhdentekeväksi.

Joka tapauksessa työn maailman de-regulaatio tai pikemminkin sen uudentyypinen regulaatio vaatii uudenlaisen työoikeuden luomista, oikeuden, jonka mallina ei voi olla vanha sääätely paikan, ajan ja tehtävän mukaan. Prekaarit työsuhteet ja uusi työ ja niiden mukana potentiaalisesti kaikki työ on nykyään oikeudettomassa tilassa, poikkeustilassa, jossa voi tapahtua mitä tahansa. Sillä ei siis ole suurtakaan merkitystä, jos uuden työn monet luonteenpiirteet eivät vielä ole hallitsevia kaikessa työssä. Olennaista on niiden kyky tarjota malli työn tulevan kehityksen ymmärtämiseen. Ne muodostavat myös laboratorion haasteen tietokykykapitalismin vastaisen taistelun kokeilulle ja kokemiselle.

1 Roberto Espositon mukaan yhteisöä tarkoittavan termin *communitas* etuliite *cum* viittaa yhteiseen, kollektiiviseen kanssaolemiseen, mutta sana *munus*, siis se minkä kanssa kuljetaan heikentää vastakohtaa yksityisen ja julkisen välillä, siis sitä vastakohta, joka hallitsee etenkin modernia yhteisöajattelua ja jakoa yksityiseen ja julkiseen ja yksilölliseen ja kollektiiviseen. *Munus* heikentää jakoa, koska se on jotakin, joka on samanaikaisesti sekä yksityistä että julkista. *Munus* viittaa aja-

tukseen velvollisuudesta ja vastuusta, joita ei voida määrittellä tarkasti objektien, olioiden tai asioiden tasolla. Tämä näkyy selvästi kolmessa eri termissä, joissa *munus* on läsnä:

1. *Onus*, joka merkitsee velvollisuutta tai taakkaa;
2. *Officium*, joka merkitsee tehtävää tai asemaa;
3. *Donus*, joka merkitsee lahjaa.

Lahjan ja velvollisuuden suhde on hämärin, koska on vaikea mieltää lahjaa velvollisuudeksi tai pakoksi. *Munus* on lahjan erityinen laji ja sitä luonnehtii pakollisuus. Pakollisuus sisältyy vaihtoa osoittavaan juureen *mei*. Mutta se, mitä vaihdetaan, ei ole mikään erityinen asia tai olio, vaan *onus*, velvollisuus. Kun joku on vastaanottanut *munuksen*, hänelle on asetettu velvollisuus, *onus*, palauttaa se tavaroin tai palveluksin (*officium*). Kyse ei ole siis yksinkertaisesta vaihtajasta irrallisen tai irrotettavan objektin tai esineen vaihdosta. *Munus* on jotain, joka jota ei voi olla antamatta ja johon ei voi olla vastaamatta, tai vain immunis tekee niin. Yhteisön juurena olevaa lahjaa ei saada luontojaan, vaan se annetaan. Se ei edellytä vaihdon tasapainoa eikä siihen sisälly ajatusta hyötymisestä. *Munis* on hän, joka osoittaa oman jaloutensa antamalla jotakin, jota hän ei voi pitää itsellään. Tämä jokin on jotain, jota hän ei omista ja joka ei ole mikään erityinen väline tai keino, jota voitaisiin käyttää tähän tai tuohon tarkoitukseen. Itse asiassa vain immunis, voi käyttää tai teeskennellä käyttävänsä velvollisuutta. Se, mitä *munuksen* velvollisuuteen vastaava huomaa on, että hänen vastaamisensa on peräisin jostakin sellaisesta, jota hän on saanut ja hän on velvollinen antamaan tai siirtämään sen jonkun toisen jalouteen. Näin *munus* sekä murentaa yksityisen ja julkisen välistä jakoa että ”asettaa kyseenalaiseksi, tai vähintäänkin tekee ongelmalliseksi, laajalle levinneen, mutta epäilyttävän, *communitas*/yhteisö – *res publica*/kansa samaistamisen”, Roberto Esposito, *Communitas. Origine e destino della comunità*, Einaudi, Torino 1998, IX – XVII.

- 2 Tremonti, Giulio: *La paura e la speranza. Europa: la crisi globale che si avvicina e la via per superarla*. Mondadori, 2008.
- 3 Antonella Corsani & Christian Marazzi, Keskustelu biotulosta ja rahan resosialisatiosta, <http://megafoni.kulma.net/>.

Lopuksi: rahoituskriisi, palkka, luotto ja paskaduunarit

Elokuu 2007. Los Angelesin slummeista lähtöisin oleva perhe ei kykene maksamaan velkojaan eikä hoitamaan luottojaan, ja koko pankkijärjestelmä alkaa horjua. Fed ja Euroopan keskuspankki (tosin jälkimmäinen asiaa suuremmin mainostamatta) alkavat ruiskuttaa rahaa järjestelmään, koska pankkien välinen luotonanto (interbanking) on pysähdyksissä. Pankit eivät luota toisiinsa. Onneksi kansalaiset luottavat pankkeihin. Asiasta ei puhuta, koska ”epäluottamuksen lietsominen” vain pahentaa asiaa.

Elo-lokakuu 2008. Rahoitusjärjestelmä ja sen mukana koko uusi kapitalismi näyttää olevan kriisissä.

On lottovoitto syntynyt Suomeen – vaikka tämä helpon rahan saamisen ilmaus ei ehkä tässä yhteydessä oikein toimi.

Suomalaiset poliitikot ja enemmän tai vähemmän tutut asiantuntijat, jotka eivät ilmeisesti vielä muutama viikko sitten tienneet asiasta mitään, rauhoittelevat: Suomella ei ole hätää, koska täällä holtittomuutta ei esiinny. Päinvastoin, voimme antaa hyviä neuvoja amerikkalaisille ja näiden pankeille: älkää eläkö yli varojenne, kontrolloikaa asiakkaitanne tiukemmin, älkää kerskakulutako! Perheen luottokelpoisuus olisi pitänyt tarkistaa paremmin. Onneksi meillä on kovempi kontrolli eikä luottoa myönnetä pas-

kaduunareille, vaan oikeille kunnan työläisille, joilla on pysyvät työsuhteet ja kunnan vakuudet.

Mitäpä siitä, että samojen luottojen voimasta myös meidän taloutemme kasvoi.

Tietysti ihailemme Amerikkaa, vapaata meininkiä, työsuhteiden joustavuutta ja prekarisoitumista, Wal-Martia, monikulttuurisuutta ja luovaa luokkaa, mutta pankkien olisi pitänyt kontrolloida asiakkaitaan.

Miksi ne eivät sitä tehneet?

Kun Kauhajoella tavallinen nuori tappaa joukon tovereitaan, huuto vain yltyy: lisää kontrolleja, enemmän yhteisöllisyyttä. Vaatimukset eivät tietysti kohdistu näihin toisiaan ampuviin normaalinuoriin, vaan standardista poikkeaviin, mutta mitäpä siitä. Järjestys ja halu järjestyksen ovat nyt – kuten aina – vain osoitus heikkoudesta.

Vihdoinkin sääntely ja välittäminen palaavat takaisin!

”Kapitalismi on tuhoamassa itse itsensä” – näin luimme Marxia jo ”ekonomiakritiikin” aikaan 1970-luvulla, kun ns. subjektiivisuudelle ei tuntunut ”kriittisestä rekonstruktioista” löytyvän paikkaa. Sittemminhän se löytyi, mutta paluuna porvarilliseen sosiologiaan.

”Turbokapitalismin loppu”

”Globalisaation loppu”

”Ajaudumme lamaan”

”Pahin on vielä edessä”

Onko tässä mahdollisuus vasemmistolle vai oikeistolle?

Tätä kirjoittaessani olemme jo keskellä kuntavaalikampanjaa. Pankkikriisi ja Kauhajoki vaikuttavat kuin tilaustyöltä, kun lukee välittämistä, huolehtimista ja hoitamista uhkuvia vaaliohjelmia. Olisiko kallistettava korvansa salaliittoteorioille?

Miksi pankit sortuivat tällaiseen holtittomuuteen vielä syykuun 11. jälkeenkin, kun ihmisiä profiloidaan yhä tarkemmin ja heidän tulevaisuuttaan arvioivat ja ennakoivat eri viranomaiset ja

kun mahdollisen terroristin voi tunnistaa ruokavaliosta tai pikusormen asennosta?

Mistä on kyse?

Subprime-lainat ovat asuntolainoja epävakaisissa työsuhteissa työskenteleville tai työttömille (joidenkin republikaanien syytösten mukaan niiden alkuperä on Carterin ja Clintonin sosiaaliohjelmissä, mikä ei varsinaisesti pidä paikkaansa, koska republikaanien kaudella omistusasuntoihin sitouttamisella on ollut tärkeä merkitys). Lainan saattoi saada ensimmäisiksi vuosiksi alhaisella korolla ja vailla lyhennyksiä. Laina-aika oli mahdollista saada pitkäksi. Korvoja nostettaisiin sitten muutaman vuoden kuluttua, kun ottajien talous olisi vakaammalla pohjalla (koska prekaarit työsuhteet ovat tietysti poikkeus ja paskaduunit väliaikaisia).

Subprime-logiikka: otetaan amerikkalainen paskaduunari, joka bunkkaa jossain lähiössä ja on jo sopivasti veloissaan ja tarvitsee rahaa (onneksi meillä ei tapahdu tällaista!). Tarjotaan tyyppille asuntolainaa ja luottokortteja – hienoa, ei tarvitse koko ajan käydä yötyöissä ja viikonloppuisin siivoamassa leipomoiden uunien alustoja torakoiden kanssa! Annetaan duunarin nauttia hetki kuvitelma: talo, SUV, koira ja ruohonleikkuri. Takaisinmaksuaika on aluksi neuvoteltu, anteeksi, käyttäkäämme alan eufemismeja, ”räätälöity” ”asiakkaan” ”tarpeiden” mukaan. Sitten kiristetään korkoruuvia. Lainan hoitamiseen tarvitaan lisää hilloa. Alat painaa kahta vuoroa, käyt siivoamassa, tarjoat kirjallisia saavutuksiasi paikallislehteen ja harrastat puhelinseksiä, välillä myyt hampurilaisia.

Eli systeemi oli tämä:

Otat 100 000 dollarin lainan, ostat talon, jonka arvo on 100 000. Talo toimii takuuna. Muutkin ostavat taloja, koska rahaa on ja kysyntää, talosi arvo nousee ja on vuoden päästä 150 000 dollaria. Pankista otetaan yhteyttä, puhumattakaan luottokorttiyhtiöistä: ”tulkaa neuvottelemaan raha-asioistanne!” Ja tokihan me tulemme. Omaisuutemme arvo on kasvanut, onko teillä jotain

tarpeita, juniori tarvitsee kenties enemmän tilaa, koira isomman kopin, isukki paremman auton ja vaimo hemmotteluloman Eurooppaan, tai vähintäänkin pitäisi maksaa sairausvakuutus ja lääkevakuutus. Nyt niihin olisi varaa. Tässä lisää lainaa ja talo toimii vakuutena. Pankit puhkuvat positiivisuutta, hallitus kannustaa kuluttamaan. Kaikki menee hyvin niin kauan kuin asuntojen hinnat nousevat, ja nousevathan ne kun lainaa saa (Onneksi meillä Suomessa näin ei tapahdu! Mitä! Olenko tietämättäni elänyt Yhdysvalloissa?).

Ongelma syntyy kun ”luottamus” menee, tai kun menee usko asunnon autuuteen. Siis kun ”riski” ja sen kustannukset kasvavat liian suureksi ja asuntojen hinnat alkavat laskea. (Olen viime aikoina toistuvasti ihmetellyt, miksi ns. kiinteään pääomaan ja kiinteän omaisuuteen investointi olisi nykytaloudessa vähemmän riskaabelia kuin investoinnit ihmiseen, tämän itsenäisyyteen, oppimiskykyihin ja innovatiivisuuteen, koska ne kuitenkin viime vuosikymmenten näkökulmasta – ja taloustieteen teorioiden mukaan – ovat taloudellisen kasvun ja varallisuuden luomisen näkökulmasta tärkeämpiä kuin kiinteä pääoma. Onko kyseessä jälleen kerran kapitalismin ristiriita (poliittisen) yksityisomistuksen ja varallisuuden tuotannon kollektiivisuuden välillä, ristiriita, joka talouden kannalta turhassa ja haitallisessa (pääomia sitovassa) asuntojen yksityisomistamisessa kärjistyy?).

Työssäkäyvä köyhä Los Angelesista ei kykene maksamaan lainansa korkoja, lyhennyksistä puhumattakaan ja menettää talonsa, lähettää avaimet postissa pankkiin ja muuttaa asuntoautoonsa (josta on vielä pari erää maksamatta). Pankki saa talon haltuunsa ja kiinteistövälittäjä vetää jakkupuvun päällensä, mutta talo ei menekään kaupaksi. Nyt pitäisi pumpata likviditeettiä paskaduunareille ja muille köyhille, koko elävälle työvoimalle, mutta eihän se sovi, koska nämä saisivat aivan väärän kuvan ”järjestelmän toiminnasta”. Korkeintaan voidaan tukea tuota oikeaa työtä ja oikeaa tuotantoa.

Kerrataan: pankit siis myönsivät lainoja ihmisille paskaduuneissa, jotka ostivat niillä paskataloja (”slummien restrukturaatio”) – toki ”oma” talo oli hyvä työhön sitouttamisen tai pakottamisen väline. Pankit ajattelivat hyötyvänsä, koska Yhdysvaltojen asuntomarkkinat olivat ”ylikuumenneet” ja asuntojen hinnat nousivat joka päivä. Siksi paskaduunareille ja paska-asiakkaille tyrkytettiin uutta lainaa (termi on re-financing). Sillä, vaikka asiakas epäonnistuisi takaisinmaksussa, pankki saisi hetkessä talon haltuunsa – Yhdysvalloissa prosessi on nopea – ja voisi myydä sen seuraavalle prekaarille parempaan hintaan.

Mikäli asia olisi jäänyt tähän, kyse olisi ollut normaalista pankkitoiminnasta, tavanomaisesta spekulatioista, en sano rehellisestä, mutta tutusta – ainakin minulle: pankinjohtaja olisi vain hoitanut asunnon tutulleen, hankkinut maata golf-klubilleen tai myynyt talon seuraavalle urpolle.

Mutta kiitos Alan Greenspanin & Co. alettiin luoda uusia ”sijoitusinstrumentteja”: paikallispankit myivät luottoja suurille pankeille (Chase, Citigroup, Morgan Stanley, Bear Sterns jne.). Ne muuttivat tai paketoivat lainat eräänlaisiksi osakkeiksi (”securities”, ”mortgage backed securities” tai ”asset backed securities”), jotka oli kokoonpantu esim. asuntolainoista. Toiset pankit ja eläkesäätiöt hankkivat niitä ja hyvien tuottojen odotukset saivat pankit ja eläkesäätiöt ympäri maailmaa innostumaan niistä. Paperi alkoi kiertää, koska tuottoja oli luvassa. Myös Euroopan pankit innostuivat tästä ”paskan tuotannosta paskan avulla”. Nyt kukaan ei oikein tarkkaan tiedä, kuinka suurelta osin jonkun pankin tai eläkesäätiön varat ovat tätä ”paskaa paketissa”. Ikään kuin finanssikriisi olisi koko ihmiskunnan ja nykyisen työelämän metafora: päältä päin ei näy onko tyyppi ihan täysi paska vai ok. Pankit tietysti hermostuvat ja sulkevat keskinäisen luotonantonsa. Ne eivät luota toisiinsa. Kukaan ei luota kehenkään. Luotamus-kriisi muuttuu hetkessä luottokriisiksi ja likviditeettikriisiksi. Rahaa ei saa lainaksi, ja kuten Schumpeter opetti, mikään

yritys ja etenkin innovatiivinen yritys ei voi toimia ilman luottoa, ilman rahaa, joka luodaan ennen toimintaa.

Keskuspankit alkavat jo syyskesällä 2007 metadonihoidon: ne ruiskuttavat vieroitusoireista kärsivään järjestelmään likviditeettiä. Ne alkavat ostaa ja hyväksyä vakuuksiksi osakkeita, vaikka niitä ei voisikaan vaihtaa rahaksi.

Syksyllä 2008 pankkijärjestelmän suoli pamahtaa käsiin.

Yleinen väite: syynä on Wall Streetin spekulanttien ahneus, ja tämä ahneus, toive helposta rahasta järkyttää jälleen maailmantaloutta. Unelmat ovat syynä kriisiin. Ovat ne sitten bisnessuitkundien unelmia helposta rahasta tai paskaduunarien unelmia itsenäisestä elämästä. Wall Streetiltä on aika palata Main Streetille.

(Paradoksi? Yhdysvalloissa taloudellinen taistelu on aina silloin tällöin kulminoitunut Wall Streetin ja Chicagon väliseksi kamppailuksi. Vuonna 1979, kun Fedin johtoon astui Paul Volcker ja kun talouspolitiikkaan astui Chicagon koulukunta (Milton Friedman ja inflaation näkeminen pelkästään monetaarisena ilmiönä), Chicago astui niskan päälle. Nykytilanne kielii Chicagon tappiosta samaan aikaan kuin ”chigacolaisesta” Barack Obamasta on tulossa Yhdysvaltain presidentti ja huhutaan Paul Volkerin paluusta taloudellisena neuvonantajana)

Iloista taputusta oikealta ja vasemmalta: ”ei se maailma muuttunutkaan, me tiesimme sen ja siksi emme mitään yrittäneetkään!” Me ei mitään muuta niin inhota kuin unelmia ja ihmisiä, joilla niitä on. Ei kun kaikki katsomaan unelmien palamista telkkarista! Ollaanhan me turvassa!

Oikealla: markkinat korjaavat ylilyöntinsä. Vasemmalla: ”reaalitaloutta” mullistaneesta finanssitaloudesta palataan vihdoinkin takaisin oikean työn ja tuotannon maailmaan, rasvanahkaduunarit ja putkimies-Joe alkavat taas äänestää meitä.

Jos finanssipääoman tyytit ovat nyt kädet täynnä paskaa, niin nämä vasemmiston ja oikeiston edustajat uivat siinä vähintään-

kin kaulaansa myöten.

Miksi näin? Ennen muuta siksi, että uusien finanssi-instrumenttien kehittäjät vähintäänkin reagoivat kapitalismin muutokseen ja ottivat työn ja tuotannon maailman muutokset todellisina eikä näennäisinä ja yrittivät siksi kehitellä esimerkiksi palkkaa tehokkaampia työläisen ja tämän elämän kiinniottamisen välineitä. He siis analysoivat kapitalismia.

Onko siis pantava luottohanat kiinni, rahoitettava tai veikatava vain varmoja kohteita, sitä mikä on tähän asti ollut luotettavaa, ”reaalitaloutta” – vaikkapa paperiteollisuutta? – ja oikeaa työtä ja tuotantoa?

Ovatko kunnan työt ja oikea tuotanto vihdoinkin turvassa finanssihaiden ja heidän jälkeensä tulevien paskaduunareiden hyökkäyksiltä?

Vai pitäisikö mieluummin pohtia luoton käsitettä ja sitä, mihin luotto palkan sijaan kykenee?

Luottoon nykykapitalismissa keino ratkaista tuotannon jatkuvuuden ja tulon epäjatkuvuuden välinen ristiriita ja keino ylittää tuottavan työn ja uusintamisen välinen ero, kuten Singerillä huomattiin jo 1800-luvulla kun ompelukoneita alettiin myydä osamaksulla. Singer oli ensimmäinen ompelukoneyritys, joka mainosti ompelukoneita erityisesti naisille ja kuten yhtiön virallinen historia rehentelee, ompelukone ja naisliike syntyivät yhtä aikaa ja yhdessä vapauttamaan naisia kotitöistä.

Luoton avulla hankittu ompelukone imaisi kuitenkin kotitalouden aivan uudella tavalla tavaratuotannon piiriin – osamaksulla alettiin nopeasti myydä pianoja, kirjoja, huonekaluja jne. Ompelukone tehosti kotityötä ja laski työvoiman uusintamiskustannuksia (vaatteiden valmistukseen ei mennyt enää niin paljon aikaa ja ne halpenivat), mutta se myös feminisoi kotityötä jättäessään naiselle enemmän aikaa keskittyä huolehtimaan kodista ja olemaan nainen.

Luoton avulla siis samanaikaisesti sekä ylitettiin yksityisen

ja julkisen välinen ero, koneistettiin ja standardisoitiin kotityötä (mies koneen ääressä tehtaassa, nainen koneen ääressä kotona), syvennettiin sukupuolittunutta työnjakoa, luotiin erityistä naisellisuutta kodin sydämeksi, hajotettiin naisten tiedon ja kokemusten vaihdon kollektiivit (ompeluseurat) ja raivattiin tila medioille, samanlaisten kaavojen käytölle ja naistenlehdille ja muodille.

Aika moni taloustieteilijä näyttää olevan sitä mieltä, että kriisi osoittaa vähintäänkin sen, että rahoitusjärjestelmä ei kykene säätelemään tai kontrolloimaan itse itseään. Tätä mieltä on esimerkiksi regulaatiokoulukunnan perustaja Michel Aglietta ja mielipiteen jakavat jopa useat Financial Timesiin kirjoittavat ekonomistit, kuten Martin Wolf. Voisimme tietysti lisätä, että kuvitelma kapitalismista pelkkinä markkinoina murtuu (ja ajatus markkinoiden sekä myös politiikan autonomiasta, koska nämä kaksi kuvitelmaa ovat toisiinsa sidottuja, vaikka erinäiset idiootit puhuvatkin tässä yhteydessä ”politiikan paluusta”). Kapitalismi on järjestelmä, jossa pääoman kasautuminen vaatii interventioita työn ja tuotannon maailmaan, joka sekään ei ole muuttumaton tai ylihistoriallinen.

On myös paljon niitä, jotka näkevät koko ”uusliberalismin aikakauden” loppuvan tähän kriisiin. Monet haaveilevat paluusta keynesiläisiin politiikkoihin, näkevät unia uudesta Rooseveltista ja New Dealista – milloin minkin asian ympärille tehdystä (esim. ilmastonmuutos, kuten Satu Hassi, ikään kuin New Deal ja keynesiläinen politiikka olisi perustunut moraaliseen sopimukselle hyvästä tyyliin ”tulevien sukupolvien” tai ”maapallon” pelastaminen). Osa tietysti haaveilee kunnan sodasta sivilisaatioiden välillä ja ”elvyttävien” tai ”virvoittavien” arvojen paluusta (kristillinen Eurooppa vastaan muslimit jne.)

Näyttää todelta, kuten Aglietta sanoo, että kriisi sulkee aikakauden, jota ei luonnehtinut pelkkä holtiton luotonanto ja finanssipääoman tunkeutuminen tuotantoon, vaan myös tuloero-

jen ennennäkemätön kasvu. Finanssipääoma hävitti tehtaat, hajotti tuotannon yhteiskunnan ja maailman pinnalle, prekarisoi työsuhteet ja vei työläisiltä tulon jatkuvuuden.

Kohtaako kansainvälinen finanssikapitalismi siis rajansa Wal-Martin prekaarissa asunnonostajassa, joka pakotetaan ottamaan laina, vaikka tiedetään, että tämä ei kykene sitä maksamaan takaisin? Kohtaako se rajansa prekaarissa, jonka pitää olla joustava, liikkuva ja verkottunut, mutta jota yritetään kontrolloida, ohjata ja alistaa omakotitalon, kiinteän omaisuuden ja paikkaan sitomisen avulla, vaikka hänellä ei ole mitään mahdollisuuksia pysähtyä paikoilleen? Vai onko kyseessä jälleen yksi merkki kestokulutustavaravetoisen ”materiaalitalouden” rajoista tilanteesta, jossa asuntojen ja autojen sijaan olisi pitänyt investoida ”elävään”, ihmisruumiiseen, terveyteen, kolutukseen, tutkimukseen ja kulttuuriin? Luulen, että jotain ajatusta tässä on, sikäli kuin nämä aineettoman talouden sektorit ovat viime vuosikymmeninä toimineet taloudellisen kasvun lähteinä.

Monet, enemmän tai vähemmän keynesiläiset, ajattelevat näin: Ratkaisu kriisiin löytyy palkkatyön ja palkkatyöläisyyden aseman vahvistamisesta työsuhteiden ja sitä kautta tapahtuvan tulon jatkuvuuden varmistamisen kautta. Eli ihmiset on sidottava tiukemmin työhön, koska sitä ”kaikki haluavat” tai työ on ”kuitenkin viime kädessä se, mikä luo uutta varallisuutta”, kuten Kokoomuksen valtionavarainministeri korostaa. Olisi siis keksittävä tehdas uudelleen.

Viesti kuuluu: työn ja tuotannon maailmassa tapahtuneet muutokset olivat vain huijausta, ”olemme puhuneet liikaa työn muutoksesta”, ”emme uskoneet oikeita työelämän tutkijoita, vaan näitä siltaloita ja vähämäkiä” jne. Liikuttava yksimielisyys niin oikealla kuin vasemmallakin, että on aika palata ruotuun, työläiset tehtaaseen ja kapitalistit, hyvät patruunat, kartanoihin – ja silloin tällöin kohdataan barrikadeilla. Muutokset ovat pelkkää huijausta, finanssipääoman vääristyneen optiikan aikaansaama

illuusio ja ”pelkkää teoriaa”. Eli takaisin kunnon töihin ja tehtaaseen, koska johdettavia alaisia tarvitaan tehtaassa ja puolueessa, jonka sotilaana on kiva olla ja jolla – kuten nykyisellä valtajärjestelmälläkin – on ”tuhat silmää”.

Mutta entä jos asia ei sittenkään ole ihan näin, vaan olisi oikeasti mietittävä luottoa tai velkaa ja mietittävä, asettaako se työläisen yhä useammin samaan asemaan kuin yrittäjän?

Luotto pystyy tietenkin paljon työpalkkaa tehokkaammin ottamaan työläisen/yrittäjän koko elämän ja elämän mahdollisuudet haltuunsa.

Fordismissa työläisten palkkatulolla oli erityisesti kestokulutustavaroiden kysynnän kautta taloudellisen kasvun kannalta olennainen asema. Jakamalla tuottavuushyötyjä voittojen ja palkkojen kesken kyettiin ylläpitämään kysyntää ja tekemään uusia investointeja, kasaamaan pääomaa. Jo pitkään palkkatulojen osuus sekä kansantuotteessa että työntekijän henkilökohtaisessa työhistoriassa on pienentynyt (vaikka onkin viime vuosina hie-man noussut työllisyysasteen nousun myötä). Mutta työpalkalla oli myös toinen tärkeä tehtävä. Se oli ja on kontrollimekanismi: palkka maksetaan tietystä suorituksesta (tehdystä työstä), joka on tehty tiettyinä työaikana ja useimmiten vielä määrättyssä paikassa työntäjän välittömässä alaisuudessa. Työpalkan ongelma on, että se ei kykene ottamaan haltuunsa työajan, työtehtävän ja työpaikan ulkopuolista toimintaa ja yhteiskunnasta/yhteisöelämästä peräisin olevia positiivisia ulkoisvaikutuksia (tai eliminoimaan negatiivisia), siis esimerkiksi terveyttä, oppimiskykyä ja kulttuuria.

Uudessa kapitalismissa velka tai luotto näyttää korvanneen palkan kysynnän lisäämisen ja taloudellisen kasvun välineenä, mutta myös keinona työläisen elämän kontrolliin ja välineenä pakottaa työläinen itsensä alaiseksi, komentamaan itseään, pakottamaan itseään töihin. Kehittämään itseä, kontrolloimaan tapojaan ja halujaan. Toisin sanoen, luotto ei ole mikään holtiton

instrumentti. Sen tarkoitus on sitoa työläisen koko elämä osaksi pääoman arvonnäköalaa. Samalla luoton tai velan yhä laajempi hyödyntäminen työläisen elämässä ja taloudellisen kasvun välineenä on selvä todiste siitä, että työläisen koko elämä (riippumatta tuotannon ja uusintamisen, työajan ja elämänsäajan, työn ja perheen toisistaan erottelusta) on tuotantoaika ja hänen koko elämänsä tuottavaa. Luoton tarve ja käyttö puhuu omalla tavallaan siis yhteiskuntatulon, elämäntulon tai perustulon puolesta.

Side on kuitenkin hauras, sillä työläinen voi koska tahansa käyttäytyä kunnioittomasti, luopua moraalisista ja jättää velkansa maksamatta. Hän voi muuttaa luoton käden käänteessä elämäntuloksi tai perustuloksi. Siksi kapitalismi ei voi perustua pelkästään luottamukselle tai sosiaaliselle pääomalle. Päinvastoin, luoton merkityksen kasvaessa kasvavat myös elämän kokonaisvaltaisen kontrollin ja elämän pienimpiin yksityiskohtiin puuttuvien poliisitoimien tarve.

Mutta kehen luottotahojen sulkeutuminen ja erityisesti vasemmiston juhliminen paluu oikeaan työhön ja todelliseen tuotantoon kohdistuu?

Ennen muuta prekaareihin paskaduunareihin, tietotyöläisiin, kaikkiin niihin uusiin yrittäjiin, jotka vääjäämättä tarvitsevat luottoa tai rahoitusta ”yrityksensä”, siis itsensä pyörittämiseen. Näiden kyykyttämisestä vasemmistomme on tehnyt leipälajinsa.

Jos talouden finanssivetoistuminen on antanut kapitalismille mahdollisuuden tehdä tilit selviksi fordistisen työläisen ja tämän joustamattoman käyttäytymisen kanssa, niin nyt sillä on edessään niin slummien työssäkäyvät köyhät kuin keskustojen luova luokkakin, yrityspalvelut, hoivapalveluyritykset sekä metropolien teollisuusalueiden alihankkijat ja pienyrittäjät.

Kuka kertoo heille, että viimeiset kaksikymmentä vuotta ovat olleet pelkkä koe heidän elämällään?

Vai olisiko sittenkin parempi uudistaa sosiaaliturvamme heidän tarpeidensa ja heidän työnsä todellisuuden pohjalta?